

DOI: 10.15773/EKF.2015.002

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

B. Gál Edit

Orczy István

**Az egri püspöki provizorságtól,
a királyi tanácsosi címig**

Egy köznemesi karrier állomásai a 18. század első felében

Az EKF Doktori Iskola vezetője: Dr. Romsics Ignác akadémikus, az MTA rendes tagja;
A kora újkori program vezetője: Dr. Gebei Sándor, az MTA doktora; egyetemi tanár

Opponensek:

Dr. Fülöp Éva Mária a történelemtudomány kandidátusa
Dr. Kaposi Zoltán az MTA doktora, egyetemi tanár

Témavezető:

Dr. Gebei Sándor az MTA doktora, egyetemi tanár

Eger, 2015

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
1.1. Célkitűzések	3
1.2. Szakirodalmi háttér.....	7
1.3. Levéltári források	15
2. Politikai karrier a 18. század elején	19
2.1. Egy köznemesi család a történelem sodrában	19
2.2. Orczy István az atyai jóbarát, Telekesy István szolgálatában	37
2.3. Rákóczi mellett ... Szívből vagy színből?.....	51
2.4. A patrónus, gróf Pálffy János	54
2.5. A jászkun főkapitány	64
2.6. Az alországbíró.....	73
2.7. A fölkelő nemesek vezére.....	76
3. Birtokok, uradalmak, — gazdasági felemelkedés	82
3.1. Házasság Petrovay Zsuzsannával – gazdasági áldás és lelki átok.....	82
3.2. Orczy István Heves megyei birtokai a 18. század elején	96
3.3. A Nyáry vagyon.....	97
3.4. A birtokok helyzete a felszabadító háborúk után	103
3.5. Jussok és szerzemények	107
3.6. A „négy línea” birtokközösségének megszüntetése	116
4. A családi központok kiépítése.....	119
4.1. Gyöngyös, az első birtokközpont	119
4.2. Az első gyöngyösi szerzemények.....	127
4.3. Tarnaörs – az új családi központ	133
5. Saját jogon szerzett birtokok.....	136
6. A Zemplén és Abaúj vármegyei uradalom a 18. században	147
6.1. Orczy István a mádi, vilmányi és ondi részek birtokosa	150
6.2. A birtokok jövedelme	151
7. Az Orczyak tiszabádi uradalma a 18–19. században	156
7.1. Tisza–Abád és Tisza–Szalók települések történeti áttekintése.....	156
7.2. Tisza szerepe a települések életében	161
7.3. A Tiszaabádi uradalom	162
8. Összegzés és kitekintés	165
9. Mellékletek	181
10. Levéltári források.....	217
11. Felhasznált szakirodalom.....	219

1. Bevezetés

1.1. Célkitűzések

A disszertáció a 18. században a köznemesi sorból a báróságig emelkedő Orczy István életútjáról, a család vagyoni és társadalmi rangot megalapozó éveiről szól. Arról az időszakról, amely meghatározta egy család több évszázados történetét és helyét a magyar társadalomban. Ez a törekvő, politikailag jól helyezkedő, a társadalmi kapcsolatokat maximálisan kihasználó ember magában hordozza a 17. század vége, 18. század eleje nemesi mentalitásának minden jellemzőjét.

Ez az az időszak, amikor a magyarországi nemesség átformálódása elkezdődött. Az előző évszázadokban megerősödött magyar főúri családok egy része, említhetjük például a Károlyiakat vagy az Esterházyakat, a 18. században továbbra is megőrizte, sőt láthatóan növelte hatalmi súlyát, míg másik részük, eltűnt vagy egyszerűen elveszítette politikai befolyását a küzdelmekben. A Rákóczi szabadságharcot lezáró pacifikáció után a mind gazdaságilag, mind társadalmi szerkezetében újraszerveződő országban a nemesség átrétegződésének jelei figyelhetők meg. A 18. század első harmadában stabilizálódik a földbirtokrendszer, eldől, hogy ki az, aki bizonyítva jogosultságát ki tudja fizetni a fegyverválságot, s visszaszerezheti területeit. A fiscus által lefoglalt területek új tulajdonosok kezébe kerültek, s megjelentek az újonnan feltörekvő „bene possessionati” képviselői, akik néhány évtized alatt a főnemesi címet is megszerezték.¹ A kis- és köznemesség soraiból ekkor számos család emelkedett az arisztokrácia tagjai közé. A felemelkedés zálogát az udvari érdekek kiszolgálása jelentette. Ezekben az évtizedekben köznemesek egész tömege jutott be a központi hivatalokba, s szerzett a helytartótanács vagy a kancellária tisztségviselőjeként főúri rangot. Az udvarhoz való lojális magatartásuk mellett a felemelkedő családok tagjai általában erős birtokszerzésre és gyarapításra is törekedtek, azaz megfelelő gazdasági háttérrel igyekeztek biztosítani maguknak és utódaiknak.² 1711 és 1791 között 80 köznemesi család, köztük például az Almásyak, a Czirákyak, Döryek, Festeticsek, a Grassalkovichok, Hunyadyak, jutottak be a központi hivatalokba, s hivatalnoki, politikusi vagy katonai érdemeik, s ezzel együtt az udvarral szemben tanúsított hűségük révén léptek előre a ranglétrán, s nyertek idővel bárói és grófi címet. Ezen felemelkedő köznemesség egyik képviselője az Orczy család.

¹ *Kaposi Zoltán: A magyarországi nagybirtokrendszer változásai (1700–1945).* In: Somogy megye múltjából. (Szerk.: Récsesi Balázs.) Kaposvár, 2001. (Levéltári évkönyv 32.) 97–98.

² *Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet IV. kötet* Budapest 1935. 421.

Ha az Orczy családot említjük leginkább I. Lőrinc (1718–1789), a földesúr, a hadvezér, a költő, a felső–magyarországi folyószabályozás királyi megbízottja juthat eszünkbe. A család tagjai közül a történeti és irodalomtörténeti szakirodalomban legfőképp az ő élete feldolgozott, hiszen társadalmi, irodalmi szerepe kiemelkedő a 18. század második felében.³ Fiai József (1746–1804) és László (1750–1807), mint a pesti Orczy–kert létrehozói, és mint szabadkőművesek vannak jelen történeti irodalmunkban.⁴ I. György (1788–1871) a Minerológiai Társaság kapcsán,⁵ míg II. Lőrinc (1784–1861) a híres Orczy könyvtár Aradra kerülése kapcsán⁶ került az érdeklődés középpontjába. Orczy Félix (1835–1892) zeneszerző, a Nemzeti Színház intendánsaként szerzett magának nevet. Orczy Béla (1822–1917) a 19. század végén 1879 és 1890 között a király személye körüli miniszter volt⁷. A család tagjai tehát a 18. századtól szinte napjainkig mind a tudomány, mind a kultúra, mind a politika területén beírták nevüket Magyarország történetébe.

A család tagjainak nevével a 16. század óta találkozunk az ország törökellenes küzdelmeiben. Évszázadokon keresztül töltöttek be megyei és országos hivatalokat, viseltek politikai és katonai tisztségeket. A 18. századtól kezdve az Amadék, Podmaniczkyek, Hávorok, majd a 19. századtól a Batthyány családdal való rokonságuk is a főnemesi elit soraiba emelte őket. Az egyes családtagok sorsa — főleg a 19. század folyamán — a felemelkedés kezdeteit jelző 18. századi örökösödési és birtokpercek, de a gazdaságok irányítása is még számos kutatási lehetőséget takar.

A Mátra Múzeum történész–muzeológusaként az intézménynek helyet adó Orczy kastély építés– és birtoklástörténete kapcsán kezdetben a család és Gyöngyös kapcsolatát vizsgáltam a 18–19. században, majd a kutatás kiterjedt a főleg a Heves és Külső–Szolnok

³ A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig (III.) (Szerk.: Pándi Pál) Budapest. 1965.; *H. Kakucska Mária: Orczy Lőrinc leveleskönyve* Budapest. 2003. (Továbbiakban: *H. Kakucska Mária* 2003); *Kaján Imre: Itt az idő...(?)* www.dunamuzeum.hu/Publikációk_utolsó_letöltés_2005_01_11; *B. Gál Edit: Adatok Orczy Lőrinc életéhez a források tükrében* In: *AGRIA* 44 (2008), (Szerk.: Petercsák Tivadar, Veres Gábor), Eger, 177–204. (Továbbiakban: *B. Gál Edit* 2008)

⁴ *Abafi Lajos: A szabadkőművesség története Magyarországon* Budapest 1900.; *B. Gál Edit: Az Orczy–bárók. Család– és birtoklástörténeti vázlat* In: *AGRIA* XXXVI. (2000) (Szerk.: Petercsák Tivadar) Eger (Továbbiakban: *B. Gál Edit* 2000); *Balogh Béla: Az Orczy család levéltárának nagybányai töredéke. Levéltári Szemle* 48. évf. (1998) 3. sz. 52–54. (Továbbiakban: *Balogh Béla* 1998); *H. Kakucska Mária: A verselgető Orczy–fivérek*, In: Tüskés Gábor köszöntése, Balassi Kiadó, Budapest 2005. 45–50.

⁵ *H. Kakucska Mária: A Jénai Minerológiai Társaság és Orczy I. György Az Orczyakról IV.* In: „Nem sülyed az emberiség!” Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára Főszerkesztő: Jankovics József Budapest 2007. www.iti.mta.hu/szorenyi60.html utolsó letöltés: 2012. 10. 21.

⁶ *H. Kakucska Mária: Arad város és az Orczy család, Arad, 2008.*; *H. Kakucska Mária: Az Orczyanum, az Orczy család könyvtárának vázlatos története I.* Magyar Könyvszemle 123. évf. (2007) 4.sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00371/414.htm> utolsó letöltés: 2011. 10.21.

⁷ Közben néhány hónapig volt honvédelmi, majd közmunka– és közlekedésügyi és belügyminiszter is. 1895-től haláláig pedig az országbírói tisztelet töltötte be.

megyei, ezt követően pedig a Pest megyei birtokszerzésekre.⁸ Ezt az életmódot, a főnemesség soraiba való bekerülést azonban egyértelműen a Vas vármegyéből középnemesi sorból induló Orczy István alapozta meg.

A disszertáció részben az ősök 17. századi Vas, illetve Somogy megyei szerepével, részben Orczy Istvánnak — a család báróságot szerző tagjának — életével, Telekesy⁹ mellett, az egri egyházmegye élén töltött éveivel, a Rákóczi szabadságharcban vállalt 7tevékenységével, valamint a 17–18. század fordulóján bekövetkező gazdasági, társadalmi felemelkedésével foglalkozik. Gazdasági felemelkedése kapcsán, a házassága révén reá jutó Nyáry birtokok kezébe kerülését, a területek népességi fejlődését, valamint az adományként kapott birtokok megszerzésének körülményeit, s gazdasági fejlődésüket vizsgálom, az Orczyak földesurasága idején. Ezek a gazdasági, társadalmi folyamatok azok, melyek a 18. század első harmadától már megalapozzák és előre vetítik I. Lőrinc — a család legnagyobb birtokszerzőjének és „gazdaságfejlesztőjének” — életpályáját, s ennek ismeretében kaphatunk választ a család köznemesi sorból való kitörésére.

A dolgozat e társadalmi és gazdasági felemelkedés elemzése, lépcsőről–lépcsőre vizsgálva Orczy 1699 és 1736, tehát a Telekesyvel Egerben való letelepülés és a magyar báróság elnyerése közötti időszak mind magánéleti, mind politikai, mind gazdasági mozzanatait, különös tekintettel a birtokok megszerzésére, tagolódására, a 250 ezer holdas családi birtokállomány megteremtésére.

Disszertációmban egy feltörekvő, művelt nemes ember életén keresztül kívánom bemutatni a 18. század elejének nemesi mentalitását, gondolkodásmódját, beágyazva egy adott környezet, jelen esetben Heves és Külső–Szolnok vármegye, valamint Gyöngyös történetébe. Rámutatok arra, hogy hogyan kíván érvényesülni ez a réteg, s milyen lépcsőfokokon, milyen állomásokon keresztül kerül (ha kerül) pár évtizeden belül a főnemesség közé. Ugyanakkor ebben az esetben nem érdektelen az sem, hogy a kutatás

⁸ *B. Gál Edit*: Az Orczy család társadalmi, gazdasági felemelkedése a 18. században és a 19. század első felében. In: Mátrai Tanulmányok (Szerk.: Horváth László) Gyöngyös 1993. (Továbbiakban: *B. Gál Edit* 1993a); *B. Gál Edit*: Az Orczy család vagyoni helyzete és javai a XIX. században. In: Archivum supplementum ad honorem Béla Kovács dedicatum. (Szerk.: Bán Péter – Á. Varga László) Eger 1993. (Továbbiakban: *B. Gál Edit* 1993b); *B. Gál Edit*: Adatok a gyöngyösi Orczy-kastély építés és birtoklástörténetéhez. In: AGRIA XXXIV. (1998) (Szerk.: Petercsák Tivadar) Eger (Továbbiakban: *B. Gál Edit* 1998); *B. Gál Edit*: Az Orczy-kert története In: Mátrai Tanulmányok (Szerk.: Horváth László) Gyöngyös 2003. (Továbbiakban: *B. Gál Edit* 2003); *B. Gál Edit*: Az Orczyak tiszabádi uradalma a 18–19. században In: Discussiones Neogradienses 10. Uradalmak kora (Szerk. Szirácsik Éva) Salgótarján, 2010. 219–236. (Továbbiakban: *B. Gál Edit* 2010); *B. Gál Edit*: Az Orczy család négy birtokközpontjának, Újszásznak, Gyöngyösnek, Tarnaörsnek és Erdőkövesdnek a fejlődése a 18–19. században I. Újszász In: AGRIA XLV. (2009) (Szerk.: Veres Gábor) Eger (Továbbiakban: *B. Gál Edit* 2009)

⁹ A család nevét a különböző iratok hol egy „s”-sel, hol két „s”-sel, ezen kívül hol „i”-vel, hol „y”-nal írták. Én a püspök által mindenkor írt „Telekesy” alakot használom. Kivételt képez, ha idézetben szerepel a másfajta írásmód, ott az idézetben lévő hagytam meg.

főszereplője Orczy István milyen szerepet töltött be a Rákóczi szabadságharcban, mikor, milyen indíttatásból állt a fejedelem oldalára, majd mikor és miként tért vissza a császár hűségére? A megjelent szakirodalomban eltérőek a vélemények arról, hogy Orczy mindvégig csak színleg állt-e Rákóczi mellett, miközben végig Pálffyval folytatott levelezést,¹⁰ vagy csupán 1710-től,¹¹ az egri vár és Heves megye visszavételétől segített a császáriaknak, látva a szabadságharc menthetetlen voltát. Mi inspirálta, hogy a fejedelmet válassza? A Telekesy iránti tisztelete, aki maga is a kurucok és Rákóczi feltétlen figyelmét élvezte, vagy a jól felfogott politikai érdek? Vagyoni felemelkedését mennyiben segítette elő a Nyáry család leszármazottjával Petrovay Zsuzsannával 1708-ban kötött házassága? Milyen szerepe volt a szabadságharc utolsó éveiben folytatott tevékenységének politikai karrierjének felívelésében, s ez milyen módon járult hozzá a Nyáry birtokok, illetve a fiskális birtokok megszerzéséhez? E mind politikai, mind gazdasági szempontból nagy ívű életpálya vizsgálata hozzájárulhat a 18. századi család- és uradalomtörténeti kutatások eredményeihez.

¹⁰ *H. Kakucska Mária*: Orczy Lőrinc fordítástörredéke II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratok című munkájából.

In: Erdélyi Múzeum 68 (2007) 3–4. füzet 181.

¹¹ *Fejes Judit*: Heves vármegye kapitánya Orczy István. In: Vay Ádám Muzeális Gyűjtemény Tudományos konferenciák I. Rákóczi-kori Tudományos ülészak (1994. október 7.) (Szerk.: Heckenast Gusztáv, Molnár Sándor, Németh Péter), Vaja 1995. 13–24. (Továbbiakban: *Fejes Judit* 1995)

1.2.Szakirodalmi háttér

Magyarország 17–18. századi történetét feldolgozó témában számos kötet, tanulmány, közlés látott napvilágot, tehát bőséges szakirodalom áll rendelkezésre a téma áttekintéséhez.¹² A Heves és Külső–Szolnok vármegyei történésekről Szederkényi Nándor, Heves vármegye története III. és IV. kötete, a gyöngyösi eseményekről, Dezséri Bachó László, Gyöngyös város Rákóczi idejében, valamint Ethei Sebők László Gyöngyös és vidéke története című könyve, Márki Sándornak az 1704-es gyöngyösi békeértekezletről az 1911-es Gyöngyösi Kalendáriumban, valamint Misóczki Lajosnak szintén erről a békeértekezletről az Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXXI. Sectio Historiae 2004-es kötetében megjelent tanulmánya ad átfogó képet. Az Orczy Istvánhoz oly szorosan kötődő Telekesy püspök életéről és működéséről Sugár István, Az egri püspökök története című munkájában, a Schematismus cleri. archidioecesis Agriensis című könyvekben, valamint Csanády Lászlónak 1913-ban a Századokban megjelent Telekesy István, és Szabady Bélának 1941-ben Győrben megjelent Telekessy István egri püspök, a győri egyházmegye történetírója című írásaiban olvashatunk. Kandra Kabos Adatok az egri egyházmegye történetéhez III. kötet II. füzetéből a Rákóczi szabadságharc jelentősebb, a vármegyéhez is szorosan kapcsolódó forrásai ismerhetők meg.

Napjainkban egyre inkább előtérbe kerülnek az egy–egy történelmi személy vagy a magyar évszázadokban jelentős szerepet játszó családok életének, történetének feldolgozásai. Magyarországon a genealógia — a tudományos igényű genealógia — első lépéseit Wagner Károly¹³ tette meg a 18. század második felében. Az igazi fellendülés a 19. században következett be, amikor Nagy Iván¹⁴ 1857 és 1868 között megjelentette 13 kötetből álló sorozatát, melyben 12 ezer nemesi család történeti adatait dolgozta fel.

¹² Csupán néhány a teljesség igénye nélkül: R. Várkonyi Ágnes: A királyi Magyarország 1541–1686, (Tudomány–Egyetem), Budapest 1999.; Ágoston Gábor–Oborni Teréz: A tizenhetedik század története, (Magyar Századok 7.) Budapest 2000.; ifj. Barta János: A tizennyolcadik század története. (Magyar Századok 8) Szekszárd 2000.; Szakály Ferenc: Virágkor és hanyatlás 1440–1711 (Magyarok Európában 2) Budapest 1990.; Kosáry Domokos: Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867 (Magyarok Európában 3) Budapest 1990.; Gebei Sándor: A Rákóczi szabadságharc története 1703–1711 In: Magyarország története 11. (Szerk.: Romsics Ignác). Budapest 2009.; Csizmadia Andor–Kovács Kálmán–Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet Budapest 1995.; Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában. (1657–1711) Budapest 1898.; Magyarország története 1686–1790 (Főszerk.: Ember Győző, Heckenast Gusztáv.) 1–2. rész. (Magyarország története tíz kötetben 4) Budapest 1989.; Magyarország történeti kronológiája. A kezdetektől 1970-ig 2. köt. 1526–1848 (Főszerk.: Benda Kálmán.) 1–4. köt. Budapest 1981–1982. Magyarország története (Szerk.: Romsics Ignác) Budapest 2011.;

¹³ Wagner Károly: Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum Budae 1778. http://reader.digitale-sammlungen.de/en/fs1/object/display/bsb10358662_00007.html utolsó letöltés: 2014. 05. 22.

¹⁴ Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest 1857–68.

Ez a mai napig a legnagyobb nyomtatott genealógiai gyűjteményünk, melyet minden kutató elsőként a kezébe vesz. 1883 egy újabb jelentős év a családtörténeti kutatás történetében. Báró Radvánszky Béla vezetésével ugyanis ekkor alakult meg a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, amely még ugyanezen évben elindította Turul című, heraldikai és genealógiai folyóiratát Nyáry Albert és Fejérpataky László szerkesztésével.¹⁵ E mellett szintén fontos szerepet játszottak a Családtörténeti Értesítő 1899 és 1901, valamint a Genealógiai Füzetek 1903 és 1912 között megjelenő füzetei. 1895-ben látott napvilágot Illésy János–Petkó Béla, A királyi könyvek mutatója című munkája. A 20. század elején egy fiatal jogot végzett szolgabíró Kempelen Béla határozta el, hogy tovább viszi, kiegészíti Nagy Iván gyűjtését. 11 kötetes munkájában¹⁶ az ott szereplő családok leszármazását tovább kutatta, illetve jelentősen kibővítette a gyűjteményt, amelyben immár 40.000 családról közölt adatokat.¹⁷

Az 1935–45 között rendszeresen kiadott Magyar Családtörténeti Szemle új látásmódot próbált hozni a kutatásba. Ez az az időszak, amikor az uradalomtörténeti kutatások révén a paraszti, polgári életmód előtérbe került, tehát a genealógiai feldolgozások is próbálták látókörükbe vonni mind a paraszti, mind a polgári családokat. Nem sok eredménnyel. Történeti okokból a megjelenő publikációk legnagyobb része továbbra is a nemességgel foglalkozott. A "nemességkutatás" nálunk a polgári történettudomány időszakában is mindvégig azonos volt a nemesi családok genealógiájának feltárásával.¹⁸

Bár 1950-ben feloszlatták a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságot, az azt követő években mégis voltak olyan kutatók, akik cikkeikkel, tanulmányaikkal ébren tartották a családtörténet iránti érdeklődést.

Az 1970-es évek közepétől ismét intenzívebben fordult a figyelem a nemességkutatás felé, s monográfiák, tanulmányok konferenciák sorát szentelték e réteg vizsgálatának¹⁹. Megváltozott azonban a cél, s ezáltal megváltozott a szemlélet is. A legfontosabb, legszembeütőbb változás, hogy megjelentek az egy–egy család kariertörténetét feltáró

¹⁵ A Társaságot 1950-ben feloszlatták és a Turul megjelenítését is megszüntették. Kállay István professzor kezdeményezésére 1983-ban alakult ismét újjá.

¹⁶ *Nagy Iván*: Magyar nemes családok. Budapest 1911–32.

¹⁷ Nevéhez más fontos genealógiai munkák is kapcsolódnak: Magyar főrangú családok (1931), Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok (1937–39), Nemes családok, polgárcsaládok (1940); *Nyulásziné dr. Straub Éva*: 115 éves a Turul In: Történelmi Szemle 1998 3–4. sz. 381–382. http://epa.oszk.hu/00600/00617/00002/tsz98_3_4_nyulaszine_turul.htm utolsó letöltés: 2014. 05. 22.

¹⁸ *Pálmány Béla*: A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815) In: Mágánások, birtokosok, címerlevelek. Rendi társadalom–polgári társadalom 9. Debrecen 1997. 37–96. (Továbbiakban: *Pálmány Béla* 1997)

¹⁹ *Ódor Imre*: A nemesség a XVIII. századi Európában In: Mágánások, birtokosok, címerlevelek. Rendi társadalom–polgári társadalom 9. Debrecen 1997. 11–36. (Továbbiakban *Ódor Imre* 1997)

eredmények,²⁰ valamint ehhez hasonlóan, de kisebb számban azok a vizsgálatok, melyek valamely kiemelkedő személy életútját a nemesi, főnemesi rendbe való bekerülésének mikéntjének mutatják be. Több könyv, tanulmány szól e felemelkedő kis- és középnemesség útjáról, arról a folyamatról, melynek során az illető — politikai, hivatalnoki vagy házassági karrier révén — a vagyonosodás útjára lép, s utat talál(hat) a főnemesség soraiba²¹. Megfigyelhető, mennyire hasonló az a pálya, amit ezek a későbbi nagy családok bejárnak. Kaposi Zoltán²² és Pálffy Géza²³ az Esterházy család felemelkedését vizsgáló tanulmányaikban egyértelműen rámutatnak arra, hogy e család esetében például a 16.–17. századi vagyonosodás, nem utolsó sorban a jó házasságpolitikának (Illésházy Zsófia, Nyáry Krisztina) köszönhető. Mindemellett az elsőrangú politikai érzék, ezáltal a hatalomba való felemelkedés, s a feltétlen udvarhúseget bizonyító szolgálatok biztosították a vagyon további gyarapodását. Ugyancsak a köznemesség soraiból emelkedett ki a 17. század végén az Almásy család, amelynek első „karriert befutott” tagja János, az 1670-es években a királyi tábla hites jegyzője. Ahogyan emelkedett a ranglétrán, vagyona is gyarapodott. 1677. augusztus 11-én Lipót királytól címerlevelet nyert. 1691–92-ben már Heves és Külső-Szolnok vármegye másodalispánja, s 1693-ban, már az első alispáni tisztet viseli. Birtokgyarapításuk Heves megyében ettől az időtől kezdve szembetűnő. Unokája I. Ignác grófi rangot szerez.²⁴ Grassalkovich I. Antal szintén a köznemesség soraiból indul,²⁵ s ő is részben a hivatali pályán szerzett érdemei, részben jó

²⁰ Ezek közé tartozik például: *Claude André Donadello–Cseh Géza–Pozsonyi József*: A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története. Régi magyar családok 6. Debrecen 2007.; *Pozsonyi József*: A semsei Semsey család története Régi magyar családok 1. Déri Múzeum Debrecen 2002.; *Kisfaludy László*: A kiskaludi Kisfaludy család története Régi magyar családok 2. Déri Múzeum Debrecen 2004.; *Ulrich Attila–Pozsonyi József*: A jobaházi Döry család története Régi magyar családok 8. Debrecen 2009.; *Varga Kálmán*: A gödöllői kastély évszázadai Budapest 2000.; *Kurucz György*: A Festeticsek. Egy család változó korszakai. In: *Rubicon* 2013/08; *Bessenyei József*: A Nádasdyak. General Press Kiadó, 2005.; *Papp Klára*: „Esze, kardja, s házassága után boldogul sz ember.” Tanulmányok a Csáky család 17–19. századi történetéből Debrecen 2006.;

²¹ Csupán néhány a megjelentek közül: *Varga Kálmán*: Három nemzedék. A Grassalkovich család In: *Rubicon* 2013/08; *Gyulai Éva*: Család – vármegye – egyház. Aszalay Ferenc karrierje és életstratégiája a Rákóczi szabadságharc után Századok 146. évf. (2012) 4.sz. 937–959; *Gyulai Éva*: Aszalay Ferenc a kuruc állam kancelláriáján. In: *A Rákóczi szabadságharc dokumentumai Abaúj–Torna, Borsod, Gömör–Kishont és Zemplén vármegyékből 1703–1704: emlékülés a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Akadémiai Bizottságának székházában* 2004. május 26-án. B.–A.–Z. Megyei Levéltár Miskolc 2004. 39–62.; *Gyulai Éva*: Aszalay Ferenc, Rákóczi egykori székretáriusa végrendelete és hagyatéki leltára (Miskolc 1728–1729). In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve = Annales Musei Miskolciensis de Herman Ottó Nominati*. 2008. (47.). (Szerk.: Veres László, Viga Gyula) Miskolc 367–399.; *B. Gál Edit*: Az Almásyak birtoklása Heves és Külső-Szolnok vármegyében a 17–18. században In: *AGRIA XLI*. (2005) (Szerk.: Petercsák Tivadar) Eger 217–250; *Koltai András*: Batthyány Ádám — Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén Győri Egyházmegyei Levéltár, 2012.;

²² *Kaposi Zoltán*: A herceg Esterházy család magyarországi földbirtoklása In: *Limes* 16 (2003) 4. 27–40.;

²³ *Pálffy Géza*: Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. Az Esterházy, Pálffy és Illésházy család felemelkedése. In: *Századok* 2009/4. 853–882.

²⁴ *Almásy Dénes*: A zsadányi és törökszentmiklósi Almásy grófok története. Budapest 1903.

²⁵ *Varga Kálmán*: Egy kastélyépítő főúr a 18. században: Grassalkovich I. Antal. In: *Műemlékvédelmi Szemle* (Szerk.: F. Mentényi Klára) 1998. 2. szám 121–140.

házassága révén emelkedik a 18. század első évtizedeiben a főnemesek sorába, s teremti meg az Esterházyakhoz, Almásyakhoz, Orczyakhoz hasonlóan, az elkövetkezendő több mint száz évre családja megbecsülését. Festetics Pál, mint Batthyány Ádám németújvári tiszttartója kezdi pályafutását, házasságával, birtokvásárlásaival létre hozva utódai anyagi alapját, a továbbépítés lehetőségét.²⁶ De példaként hozhatjuk a horvátországi közepnemesi családból származó Somssich Antal életpályáját is, aki — Kaposi Zoltán kutatásai alapján — a 18–19. században Somogy megyében mind a politikai, mind a gazdasági életben meghatározó szerepet játszott.²⁷

A személyes karrierok feltárása mellett, illetve ezekkel szoros összefüggésben, lényeges szerep jut a megyei birtokos köznemesség gazdasági tehetőségével összefüggő politikai szerepvállalása, s ennek kapcsán a helyi irányításból az országos hivatalba történő emelkedése kutatásának.²⁸ Végignézve az utóbbi időkben e témában megjelent irodalmat meg kell állapítanunk, hogy a dunántúli családtörténeti kutatások sokkal kiterjedtebbek, számosabbak, mint a kelet-magyarországi régióban.²⁹

Ehhez a kelet-magyarországi kutatáshoz csatlakozik a jelen dolgozat, ahol bár a család története Somogy, és Vas megyében indul, de kiteljesedését már a Dunán inneni részekben Pest–Pilis–Solt, Heves, és Nógrád megyékben éri el.

Az Orczy családról átfogóan még nem jelent meg könyv, a család legteljesebb leírását Petrovay György adja a Turul 1887. évfolyamának számaiban.³⁰ Az Országos Levéltárban, az Orczy család levéltárban található Orczy Gyula, „Adatok az Orczy család történetéhez” című

²⁶ Szabó Dezső: A herceg Festetics–család története. Budapest 1928.

²⁷ Kaposi Zoltán: Egy középbirtokosi família 100 éve Somogy vármegyében (A Somssich–család felemelkedése) In: Somogy megye múltjából Kaposvár, 2002. 59–87.;

²⁸ Szijártó M. István: A vármegye és jómódú birtokos köznemesség a 18. században. In: AETAS 13 (1998) 2–3. szám 107–142.; Kaposi Zoltán: Nagybirtok és népessége Somogyban a 18. század elején. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 1. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. (Szerk.: Á. Varga László) A Hajnal István Kör Konferenciája, Salgótarján, 1986. szeptember 28–30. Salgótarján 1987. 209–210.

²⁹ Dominkovits Péter: Familiárisi szolgálat–vármegyei hivatalviselés. Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récsy (Rechey) Bálint. Korall, 9. sz. (2002. szept.) 32–54.; Dominkovits Péter: Főúri udvaradalom–vármegye-katolikus egyház: Adatok és szempontok a 17. századi nyugat-dunántúli megyei nemesség mozgástereinek kutatásához. Turul 2008. (80.) 2. füzet; Dominkovits Péter: A petőházi Zeke család a 16–18. században (Vázlat). In: Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. (Szerk.: Á. Varga László). Rendi társadalom–polgári társadalom: Supplementum Budapest–Salgótarján, 1995. 15–21.; Dominkovits Péter: Egy kora újkori ügyvéd pályaképe – Szepsy (Zepsy) János. Aetas, 2002/2–3. sz. 5–35.; Szluha Márton: Vas vármegye nemes családjai. Budapest 1998.; Gecsényi Lajos: Egy köznemesi család a 17. században (A Falussyak). In: Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. (Szerk.: Dominkovits Péter–Turbuly Éva) Sopron, 1993. 237–253.; Hiller István: Politikai környezetváltozás és alkalmazkodóképesség. Eörsy Zsigmond különös alispánsága Sopron vármegyében. Soproni Szemle, 54:1. (2000) 5–18.; Zala megye archantológiája 1138–2000. Szerk. Molnár András. (Zalai Gyűjtemény, 50.) Zalaegerszeg, 2000.

³⁰ Petrovay György: A báró és nemes Orczy család eredete, leszármazása és története. In: Turul 5 (1887.) (Szerk.: Fejérpataky László) 21–28. és 60–65.

http://adtpus.arcanum.hu/hu/view/Turul_1887/?query=SZO%3D%28Orczy%29&pg=26&zoom=h&layout=s és (Továbbiakban: Petrovay Turul 1887–elektronikus változat) utolsó letöltés: 2015. 03. 12.

kézirata,³¹ mely nagyrészt Petrovay írásait veszi alapul, néhány helyen pontosítja és kiegészíti azt. Új adatokat elsősorban a család korai történetére hoz. Azonban az általa az 1920-as években felkutatott adatok egy része ma már sajnos hozzáférhetetlen, s olykor hivatkozásai sem állják meg helyüket. Többször támaszkodik a tulajdonában lévő iratokra, szerződésekre, végrendeletekre, osztályos levelekre, melyek ma már utolérhetetlenek. Mindezek ellenére a korai családtörténet legteljesebb, legátfogóbb képét rajzolja fel.

Orczy Istvánról részadatokat találunk még Heckenast Gusztáv,³² Fejes Judit³³ és H. Kakucska Mária³⁴ munkáiban.

Orczy István jászkun „főkapitányi”³⁵ működésével legbővebben Kiss József³⁶ és Reizner János³⁷ foglalkozott. Bár az említett könyvek elsősorban a terület és az ott élő népesség változásáról adnak részletes képet, ez elválaszthatatlan Orczy adminisztrátori működésétől. 1714. május 10-én Ferenc Lajos herceg, a jeruzsálemi rend nagymestere, a porosz–német lovagrend igazgatója, wormsi és wratislawi püspök, Orczy Istvánt, Heves és Külső–Szolnok vármegye alispánját, Tarnaörs egyik birtokosát nevezte ki a kerületek főkapitányává és bízta meg a lovagrendi inspektori feladatok ellátásával. Orczy István a Jászkunság történetében kiemelkedő szerepet játszó, de méltatlanul elfelejtett személyiség volt, aki adminisztrátorsága idején Tarnaörsről, illetve Gyöngyösről irányította a jászkunsági kerületeket, városokat, községeket. Mivel a téma a fellelhető források alapján igen alaposan feldolgozott, a disszertációban nem térek ki részletesen Orczy István közel 20 évnyi irányítói munkájának részletes bemutatására, csupán a gazdasági, társadalmi felemelkedését befolyásoló részeket emelem ki. Ugyanígy nem térek ki részletesen a Szegedinác Péro–féle

³¹ MNL OL P531 (Diplomák) 8.

³² *Heckenast Gusztáv*: Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban? In: *Historia Könyvtár, Kronológiák, adattárak* 8. Budapest. 2005. http://www.tortenelmitar.hu/images/Nevtar/Heckenast/heckenast_1-r.pdf utolsó letöltés: 2014. 03. 17. (Továbbiakban: *Heckenast Gusztáv* 2005)

³³ *Fejes Judit* 1995.

³⁴ *H. Kakucska Mária* 2005

³⁵ Bár a Jászságban a mai napig Orczy Istvánt, mint jászkun főkapitányt emlegetik, felmerül a kérdés, hogy valóban főkapitány volt-e? 1610-től a nádor által kinevezett, Jászberényben székelő jászkun főkapitány irányította az önálló közigazgatással rendelkező hármaskerületet. Orczyt viszont nem a nádor nevezte ki és nem is tartozott sem neki, sem a helytartótanácsnak beszámolási kötelezettséggel. Orczy maga sem nevezte magát soha főkapitánynak, hanem mindig, mint a Jászkun Kerület adminisztrátora írta alá rendeleteit.

³⁶ *Kiss József*: A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején (1702–1731) Budapest 1979. 297 (Továbbiakban: *Kiss József* 1979); *Kiss József*: Közigazgatás és jogszolgáltatás egy koronabirtokon az 1730–40-es években. In: *Zoonuk A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 9. (Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária) Szolnok 1986. 69–102.p. (Továbbiakban: *Kiss József* 1986)

³⁷ *Reizner János*: Szeged története 1899–1900. <http://www.bibl.u-szeged.hu/reizner/index2.html> utolsó letöltés: 2010. 07. 25.

felkelés teljes bemutatására — hiszen arról is több könyv és tanulmány született³⁸ —, hanem ott is csak a közvetlen „hasznót”, a magyar báróság megszerzését, Orczynak az ehhez kapcsolódó kérvényeit, törekvéseit taglalom.

A disszertáció másik meghatározó része — Orczy István társadalmi felemelkedése mellett — a gazdasági hatalom, a 18. század közepére 250 ezer holdat meghaladó hatalmas birtokok megszerzése.

A főúri családok birtokainak, illetve az ehhez tartozó települések birtoklástörténetének leírása már a 19. század végén, 20. század elején is megjelent. Egyes földesurak, mint például a Károlyiak vagy az Almásyak, levéltárnokaikkal, a meglévő iratok alapján összefoglalót készítettek saját földtulajdonukról. Ezen írások feladata elsősorban az uradalmakba tartozó egyes települések évszázados történetének bemutatása és tisztán birtokjogi szempontból, az uradalomba való betagozódása volt, tehát átfogó képet próbáltak adni egy-egy nagybirtok birtoklástörténetéről. Ezen kutató levéltárnokok talán legismertebb képviselője Éble Gábor, aki 1875-ben lépett a Károlyiak szolgálatába, mint pénztárnok és levéltáros. Ő volt az, aki évtizedeken keresztül kutatta és írta a Károlyi jószágok egyes uradalmainak, településeinek történetét.³⁹

Ugyanebben az időszakban, 1894-ben, Tagányi Károly és Paikert Alajos kezdeményezésére indult útjára az első gazdaságtörténeti szakfolyóirat, a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. Szerzői között találjuk a kor legjelesebb, legismertebb kutatóit, Acsády Ignácot, Takáts Sándort, Galgóczy Károlyt, Thallóczy Lajost, hogy csak néhányukat említsük. A magyar gazdaságtörténet feladatait Acsády Ignác a következőképpen fogalmazta meg a folyóirat hasábjain: *„A gazdasági élet jelentősége minden időben egyenlő volt, s a társadalmi munkaszervezet alakulatának és működésének ismerete épp oly fontos a történelem minden korszakának megértése szempontjából, mint a modern szociál-gazdasági állapotok ismerete a jelen nagy állami és nemzeti szükségletek kielégítéséhez.”*⁴⁰ A folyóirat 1906-ig 13 kötettel jelent meg. Tanulmányai jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy az elmúlt

³⁸ Márki Sándor: Péro lázadása. Székfoglaló értekezés In: Értekezések a történettudomány köréből 9. Budapest 1893. www.digilib.mtak.hu/B339/issues/vol15/B3391511.pdf; utolsó letöltés: 2013. 07. 28.; Tarján Tamás: 1735. április 27. Kirobban a Szegedinác Péro-féle felkelés http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/1735_aprilis_27_kirobban_a_szegedinac_pero_fele_felkeles/ utolsó letöltés: 2014. 11. 12.; Seres István: A Károlyi–huszárezred hadkiegészítése a Tiszántúlon a Szegedinác Péro felkelés idején. (Chronica Bekesiensis 3) Békéscsaba 2010. 277

³⁹ Éble Gábor: Az ecsedi uradalom és Nyíregyháza. Budapest 1898.; Éble Gábor: A debrői uradalom birtoklási története Budapest 1909.; Éble Gábor: A debrő–parádi hitbizományi uradalom története. In: Századok 1909. 115–128; Éble Gábor–Pettkó Béla: A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. I–II. Budapest 1911.

⁴⁰ Acsády Ignác: A magyar gazdaságtörténet feladatai. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle II. évf. (1895) 140. http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarGazdTortSzle_02/?pg=153&zoom=f&layout=s utolsó letöltés: 2014. 12. 18.

több mint egy évszázad történelmi viharaiiban megsemmisült írott források (gondoljunk a Khuen–Héderváry levéltárra) már csak az itt megjelent feldolgozásokban, forrásközlésekben érhetők el. Mint Kosáry Domokos írta 1983-ban „*E lap tudatosan vállalta annakidején főleg az anyaggyűjtés és anyagközlés feladatát, azt, hogy a mezőgazdaságra vonatkozó fontosabb adatokat összegyűjtse, és történetíróinknak rendelkezésére bocsássa. ... Feltétlenül alkalmasnak ígérkezett arra, hogy mint közös orgánium segítse elő a hazai agrártörténet ügyét.*”⁴¹

A modern uradalomtörténeti kutatások megindítása Magyarországon Domanovszky Sándor nevéhez kötődik, aki az 1930-as években, a Magyar Művelődéstörténeti Intézet kebelén belül szervezte meg, indította el iskolateremtő, a magyar mezőgazdaság történetét feltáró kutatásokat. Az általa szerkesztett, 15 monográfiát tartalmazó, Tanulmányok a Magyar Mezőgazdaság Történetéhez című sorozat dolgozatai, elsősorban a 16.–18. századi majorsági gazdálkodással, a különböző gazdálkodási ágak terméseredményeinek feldolgozásával foglalkoztak.⁴²

A második világháború után kitágult az időhatár. Szabad György 1957-ben megjelent monográfiája például a tata–gesztesi Eszterházy–uradalom fejlődését és áttérését a tőkés gazdálkodásra követte nyomon az 1870–90-es évekig. Für Lajos a csákvár–gesztesi Eszterházy–uradalom kapitalizmus kori történetét feldolgozta fel, s ugyancsak az Eszterházy uradalmak történetét vizsgálta több tanulmányában Fülöp Éva Mária is.⁴³ Bán Péter az egri püspökség birtokainak igazgatási szerkezetét kutatta elsősorban gróf Eszterházy Károly

⁴¹ Kosáry Domokos: Bevezető a folyóiratról In: Agrártörténeti Szemle 1957. 1–2. szám 3. http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AGRARTORTSZLE_01/?pg=8&zoom=f&layout=s utolsó letöltés: 2014. 05. 25.

⁴² Csak néhány a megjelentek közül: Bakács István–Jármay Edit: A regéczi uradalom gazdálkodása a 18. században.

In: Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1. (Szerk.: Domanovszky Sándor) Budapest 1930.; Wellmann Imre: A gödöllői Grassalkovich–uradalom gazdálkodása, különös tekintettel az 1770–1815. esztendőkre. In: Tanulmányok a Magyar Mezőgazdaság Történetéhez. 7. (Szerk.: Domanovszky Sándor). Budapest 1933.; Tholt Judit: A sárvári uradalom majorgazdálkodása a XVIII. század első felében. In: Tanulmányok a Magyar Mezőgazdaság Történetéhez 10. (Szerk.: Domanovszky Sándor). Budapest 1934.; Ravasz János: A sárospataki uradalom gazdálkodása a XVIII. század első felében. In: Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 14. (Szerk.: Domanovszky Sándor) Budapest 1938.; Majlát Jolán: Egy alföldi cívisváros kialakulása. Nagykovácsi gazdaság- és társadalomtörténete a megtelepedéstől a XVIII. század elejéig. In: Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 15. (Szerk.: Domanovszky Sándor) Budapest 1943.

⁴³ Néhány tanulmány a teljesség igénye nélkül: Fülöp Éva Mária: A tata–gesztesi Eszterházy–uradalom megszervezése a XVIII. század első felében. I. In: KEMMK 4. (Főszerk.: Fűrészné Molnár Anikó) Tata 1991. 53–73.; Fülöp Éva Mária: A pápa–ugod–devecseri Eszterházy–uradalom megszervezése és gazdálkodása a XVIII. század folyamán. In: Tanulmányok Pápa város történetéből. (A kezdetektől 1970-ig). (Főszerk.: Kubinyi András) Pápa 1994. 225–284.; Fülöp Éva: A tata–gesztesi Eszterházy–uradalom megszervezése a XVIII. század első felében. II. In: KEMMK 6. (Szerk.: Fülöp Éva, Kisné Cseh Julianna) Tata 1999. 325–343.

püspöksége idején,⁴⁴ míg Dóka Klára az Illésházyak által birtokolt érdi uradalom,⁴⁵ Lukács Gábor pedig a Festetics–birtok gazdálkodását elemezte a 18. században.⁴⁶ Dolgozatok jelentek meg a Forgáchok és a Koháryak uradalmi gazdálkodásáról.⁴⁷ 1984-ben indult útjára Salgótarjában a *Discussiones Neogradiensis* sorozat, amely 2010-től, a magyarországi uradalomtörténeti kutatás összefogását tűzte ki célul. A konferenciakötetek,⁴⁸ az évente megrendezésre kerülő tanácskozásokon, az uradalmak létrejöttével, működésével, életével kapcsolatos, a legújabb forrásokról, feldolgozásokról elhangzó előadásokat jelentetik meg, részleteiben is gazdagítva a hazai gazdaságtörténeti kutatást.

A történettudományban, nem csak hazánkban, de egész Európában, jelentős helyet foglal el az agrártörténeti kutatás. Ezen belül az uradalomtörténetnek, a magyarországi uradalomtörténeti kutatásoknak meghatározó szerepük van, hiszen gazdaságunk fejlődésében döntő szerepet játszottak a nagybirtokok. Ennek jelentőségét, az uradalomtörténeti monográfiák helyét a magyar történetírásban Fülöp Éva Mária fogalmazta meg számos írásában.⁴⁹ Közgyűjteményeink sok nagybirtok anyagát őrzik és teszik kutathatóvá, melyek egy–egy uradalom vagy annak egy–egy települése birtoklástörténetéről adnak átfogó képet, miközben rávilágítanak az uradalmak társadalmára és működési mechanizmusára is.

⁴⁴ *Bán Péter*: Az egri püspökség birtokainak térszerkezete és gazdasági szerkezete Eszterházy Károly idején. In: *Limes* 2005. 3 21–36.; *Bán Péter*: Az egri püspöki uradalom igazgatása a XVIII. század második felében. In: *Agrártörténeti Szemle* 2001. 3–4. szám 351–374.; *Bán Péter*: A nagybirtok igazgatásának modernizációja Magyarországon a XVII–XVIII. században. In: *Archivum Supplementum ad honorem BÉLA KOVÁCS dedicatum*. Eger 1993. 29–43.

⁴⁵ *Dóka Klára*: Az érdi uradalom gazdálkodása az Illésházy család birtoklása idején (1722–1828). *Érd* 2002. 187

⁴⁶ *Lukács Gábor*: A Festetics–birtok gazdálkodási és vezetési reformja a XVIII. század végén. PhD értekezés. http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2009/Lukacs_Gabor_dissertation.pdf utolsó letöltés: 2015. 07.05

Szirácsik Éva: A Koháry család Nógrád vármegyei birtokainak gazdálkodása (1647-1731) Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet, Salgótarján 2007.; *Szirácsik Éva*: A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriuma (1716, 1718) Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 54. Salgótarján 2007.; *Komjáti Zoltán Igor*: Koháry István Heves megyei birtokairól. In: *Koháry István emlékkönyv* (Szerk.: Kozicz János és Koltai András) Budapest-Kecskemét 2015.; *Pálmány Béla*: Köznemesek a szécsényi Forgách uradalomban 1542–1848. *Tanulmányok Szécsény múltjából*, 5. (1982) 5–93.⁴⁷

⁴⁸ *Uradalmak kora. Discussiones Neogradiensis* 10. (Szerk.: Szirácsik Éva) Salgótarján 2010.; *Feudális társadalom. Discussiones Neogradiensis* 11. (Szerk.: Szirácsik Éva) Salgótarján 2011.; *Birtokosok és birtokok. Discussiones Neogradiensis* 12. (Szerk.: Szirácsik Éva) Salgótarján 2012.; *Élet a birtokon. Discussiones Neogradiensis* 13. (Szerk.: Szirácsik Éva) Salgótarján 2013

⁴⁹ *Fülöp Éva Mária*: Az uradalomtörténeti monográfiák historiográfiája a magyar történetírásban. In: *MKE Helyismereti Könyvtárosok III. Országos Tanácskozása*. Tata, 1993. júl. 17–19. (Szerk. ifj. Gyüsi László) Szentendre, 1997. 101–109.; *Fülöp Éva Mária*: Uradalomtörténet–monográfiák a magyar történetírásban. In: *Pannonhalmi Füzetek* 42. (Sorozatszerk.: Somorjai Ádám OSB) Pannonhalma, 1998. 9–21.; *Fülöp Éva Mária*: Az uradalomtörténet–írás és az uradalmak korszakváltásai Magyarországon. In: *Griff karddal és rózsával. Az Esterházy család története*. (Szerk. Fülöp Éva Mária, ifj. Gyüsi László, Schmidtmayer Csaba) *Annales Tataiensis* VII. Tata 2014. 195–206.

1.3. Levéltári források

A kutatás során elsődlegesen a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában lévő Orczy család Levéltárára nyújtott mind a családtörténetre, mind a gazdaságtörténetre forrásokat. A család levéltára az évszázadok folyamán sok hányattatáson ment keresztül. Kezdetben Tarnaörsön őrizték a könyvtárral együtt, hiszen István és I. Lőrinc életében itt volt a család rezidenciája, főleg a nyári időszakban. Lőrinc fia, József, 1774-ben feleségül véve gróf Berényi Tamás és báró Haller Jozefa leányát, Berényi Borbálát, lakását Gyöngyösön, a Solymos utcai Haller–Berényi kastélyban tartotta fenn, így atyja halála után a családi archívum is ide került. A házasság révén azonban, miután feleségének édes fiútestvére nem volt, és a régi magyar szokásjognak megfelelően, a családi levéltár Borbála őrzése alá került, az Orczy és Haller család levéltárai egyesültek. 1804-ben, József halála után a vagyon kezelését a feleség, Berényi Borbála vette át. Amikor 1819-ben ő is meghalt, rá egy évre fiai felosztották egymás között a birtokokat. A fekvő jószágokat a négy fiú, Lőrinc, László, György és József felbecsültette és a jövedelemaránynak megfelelően, felosztotta egymás között.⁵⁰ A família levéltára így maradt Gyöngyösön a legidősebb testvérnél, II. Lőrincnél. [József, aki 1779-ben született ekkor már nem élt.] 1826-ban a család tulajdonában lévő, a város főterén egymás mellett álló két régi épületet alakították át Zohfal Lőrincel úgy, hogy a földszintes kis barokk házakat egy rájuk épített közös emelettel egységes, klasszicista stílusúvá varázsolták. Itt az emeletén kapott helyet az Orczyak fegyver– levél– és könyvtára oly módon, hogy a levéltár bár, külön kéziratokként kezelve, a könyvtár részét képezte. Az 1840-es években Vachott Sándor még látta a környéken oly híres gyűjteményeket.⁵¹

⁵⁰ Ezzel megindult a hatalmas birtoktest szétdarabolódása, s „létrejött” a négy ág, amelyek a családi központokról kapták nevüket. Lőrinc a gyöngyösi külső kastélyban telepedett le. Lászlóé és társáé Müller Magdolnáé lett Tarnaörs, György és felesége gróf Berényi Erzsébet kapta Újszászt József pedig gróf Pejacsevich Franciskával Erdőkövesden alapította meg családjá központját.

⁵¹ Így ír a gyűjteményekről: „*De mi tulajdonképpen Gyöngyösnek legnagyobb nevezetessége?... Van a gyöngyösi piacon egy sajátos stylben épült emeletes rózsaszínű ház, melyen üvegablakok helyett ezüst színre festett vastáblákat láthatni. ... Az idegen szemlélő nem is hinné, milly nagy kincset rejt magában e furcsa rózsaszínű ház. ... Tehát a rózsaszínű házban a báró Orczy családnak igen nagy becsű könyv– és fegyvertára őriztetik, melyben a legérdekesebb ritkaságok találhatók. Egy egész kis múzeum. A csinosan rendezett könyvtár több mint 8000 kötetet foglal magában s nagyobbára latin, francia és német classicus művekből áll. Magyar könyv fájdalom alig található itt, pedig a báró Orczy-család egyik tagja a múlt században neves költő volt. S az is nagy kár, hogy e különben jeles könyvtár új könyvekkel nem szaporíttatik, s használatlanul hever az ősiség poros karjai közt. A többi közt nagy ritkaság e könyvtárban az I. Rákóczi György által 1475-ben Nürnbergben nyomtatott nagy biblia; a legszebb régi réz– és fa-metszetekkel földiszített könyvek több példányai; számos kézirat, melyek közt hihetőleg hazánkra nézve is érdekes adatokat lehetne kifürkészni. —A könyvtárból egy, szinte tágas terembe lép az ember, melly a legnagyobb gonddal elrendezett fegyverek, hadi szerek egész halmazát meglepően tünteti föl.— Mindez öt külön osztályban van fölállítva, melly közül négyben számos régi lőszer, dárda vért, paizs, buzogány, sőt egész páncélzatok láthatók. ... A terem egyik zugában rokkant vitézekként állnak az Orczy család hadi lobogói, rongyaikban is büszkén viselve a véres csaták emlékjelét. Itt őriztetik azon fehérselyem zászló is, melyet b. Orczy Lőrinc lobogtatott mostani királyunk koronázási ünnepélye alkalmával. Ugyanitt látható egy–két arany– s ezüsttel kivarrt régi magyar selyemkötös. ... Átalán véve e könyv– és fegyvertár hazánk legnagyobb kincsei, ritkaságai közé tartozik” In: Magyarföld és népei eredeti képekben Föld– és népismei, statisztikai és történeti folyóirat (Fényes Elek és Luczenbacher János felügyelése mellett szerk. és*

Ekkor rendezték a levéltárat, melyben miscellanea és varia sorozatokat alakítottak ki, s ezen belül az iratokat birtokok és családok szerint csoportosították.

A gyűjtemények azonban lassan szétszóródtak.⁵² A gyöngyösi kastély leányági örökösödés révén idegen család kezébe, a Szapáryakhoz került, viszont a családi iratokat leányág nem örökölhette, így ezeket Újszászra, Györgyhöz szállították. A levéltár egyes részeit, főleg a jogi vonatkozású iratokat a család pesti, Kecskeméti utcai házában tartották.⁵³ Az 1920-as években a teljes levéltárat, illetve annak megmaradt részét Friedrich Endre piarista tanár, báró Orczy Elemér kérésére,⁵⁴ az anyag rendezése végett a rendházban lévő lakására szállította, majd onnan került 1934-ben az Országos Levéltárba.

Mint fentebb már említettük, a család levéltárában a 19. század végén Petrovay György végzett kutatásokat, melyek eredményét, az Orczy és Petrovay családok leszármazásának történetét a Turul 1887. évi számaiban publikálta.⁵⁵ Amikor Máramaros vármegye főlevéltárnoka lett — jóval az első világháború kitörése előtt — további kutatás céljából magával vitte az anyag egy részét Máramarosszigetre, ahonnan 1975-ben került a nagybányai levéltárba.⁵⁶ Így az anyag kettészakadt, s egy része — bár a MNL OL-ban lévőknek csak töredéke — ma is Romániában található.

A levéltár más részeinek pusztulását egyes családtagok is előidézték. Báró Orczy Seraphinné, báró Piret Eugenie volt a rokonság szerint az egyik nagy „pusztító”. Miként báró Orczy Elemér egy 1934. április 14–16-i jegyzőkönyvben elmondja: *“Egy szemtanú vallomása szerint az Orczy levéltárat az udvarra kidobatta, [Piret Eugenia] úgy hogy a nagyja szemébe került, és a szatócs üzletben Orczy levéltárbeli okmányokba sajtot pakoltak.”*⁵⁷

Az Orczy család 18. század előtti történetéről sajnos nagyon kevés iratanyagot őriz a

kiad. Vahot Imre) Pest 1846. 12.

⁵² A fegyvereket az 1848–49-es szabadságharc idején begyűjtötték, néhány régi darab maradt csak a „Piarcz” téri házban. II. Lőrinc 1830-tól 6 éven keresztül töltötte be az aradi főispáni tiszteletet. Valószínűsíthető, hogy például a híres Orczy-könyvtár egy részét ő ajándékozta Arad városának. Amikor 1836-ban megvakult, lemondott hivataláról. Csak egyetlen élő gyermeke volt, Anna, aki 1830-ban gróf Szapáry József felesége lett. Az 1840-es évek elején a családon belül pereskedés kezdődött, mivel Lőrinc eladta jószágait — így gyöngyösi kastélyát is — vejének és leányának. „...Pest városában az Urak Utcájában fekvő és Öcséimmal tett osztálykor nyilamba jutott ősi házamon kívül, minden egyéb fekvő Jóságomat és ingó vagyonomat, egy millom két száz ötven ezer p(engő) f(orin)tokért vömnek gróf Szapáry Józsefnek s leányomnak Báró Orczy Annának eladtam...” MNL OL P525 10.cs. Nr.23 Causa concursualis Ladislai Orczy contra Laurentium Orczy 1843.

⁵³ *Fekete Nagy Antal*: Az Orczy család levéltára, Levéltári leltárak 9 Budapest 1959.

⁵⁴ A levéltár rendezéséről és a családtörténeti kutatásról szóló személyes levelezésük a család tulajdonában.

⁵⁵ *Petrovay Turul 1887*–elektronikus változat illetve *Petrovay György*: A Dolhay család eredete, leszármazása és története. (1366-1708.) In: Turul 11. 1893. (Szerk.: Fejérpataky László) 71–82. és 122–132. http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Turul_1893/?query=SZO%3D%28Dolhay%29&pg=78&zoom=h&layout=s (Továbbiakban: *Petrovay Turul 1893*- elektronikus változat) utolsó letöltés: 2015. 03. 21.

⁵⁶ *Cseh Géza*: Adatok Petrovay György, Máramaros vármegye főlevéltárnokának életéről.

<http://www.szolarchiv.hu/data/files/197151492.pdf> utolsó letöltés: 2011.11.13.; Báró Orczy Elemér így ír erről Friedrich Endrének: „Azt én már annak idején hallottam, hogy az öreg Petrovay a levéltárat megdézsmálta, de nem tudtam, hogy ilyen mértékben.” A levelezés a család tulajdonában.

⁵⁷ Az eredeti „Jegyzőkönyv” című irat a család tulajdonában. Ezúton köszönöm, hogy beletekinthettem.

gyűjtemény. Elsősorban a Familiaris (P519) és a Miscellanea (P520) tartalmaz Orczy Istvánhoz kötődő iratokat.

A Familiaris állagban csak az „Orczy, barones” (BOy) csomókban található néhány családi jellegű irat, a többi itt is legfőképpen birtokjogi eredetű. A Petrovay iratok teljes egészében hiányoznak, ezeket nagy valószínűséggel Petrovay György vitte magával Máramarosszigetre. Az állagnak a kutatás szempontjából igen jelentős részét képezték a Telekesy által írt levelek, melyek részben Orczy Istvánnak, mint inspectornak szóló utasítások, részben személyes hangvételű írások. Ugyancsak itt található 1714-től kezdődően néhány Tarródy levél is.

A Miscellanea állag nagyrészt az Orczyak hivatalban betöltött tisztségeiről készült forrásokat tartalmaz. Ebben lelhetők fel Orczy István jászkun kapitányi tisztségével összefüggő adóösszeírások, számadások, a Lovagrend, majd az Invalidusok záloglásával összefüggő iratok, „Jazyges, Cumani et Hajdones”. Ugyancsak itt gyűjtötték össze a Pálffyval folytatott levelezés nagy részét, de érdekes módon ide sorolták be Petrovay Zsuzsanna kölcsönügyleteiről készült szerződéseket, s az ezzel összefüggő, Orczy István és felesége közötti családi viszály iratait.

Orczy István élettörténetének feltárását a MNL Vas megyei Levéltárában kezdtem, sajnos igen csekély eredménnyel. A MNL Vas megyei Levéltárában Kőszegi Fióklevéltárában bukkantam kevés, de lényeges adatra.

Orczy Istvánnak egyrészt az egri egyházmegyében, majd Heves és Külső–Szolnok vármegyében viselt tisztségeihez a MNL Heves megyei Levéltárában található közgyűlési jegyzőkönyvek és közgyűlési iratok nyújtanak támpontot. Ugyancsak a Heves megyei Levéltárban található XII. (Egyházi szervek) fond, s ezen belül is a XII–3, az „Egri érsekség gazdasági levéltára”, „Jogbiztosító okmánykönyvek (Libri) és iratok” (XII–3/A) szolgáltatott némi forrást a prefektusként eltöltött időszakra. Érdekes módon a Számvevőségi iratokban (XII–3/E V.classis II.rész) Telekesy idejéből nem találunk számadásokat.

Az Orczy birtokok történetét, gazdálkodását elsősorban a család levéltárában megmaradt számadásokból, jogbiztosító iratokból dolgoztam fel. A MNL OL-ban lévő családi levéltár, mint már említettem koránt sem teljes, ráadásul „összefolyik” a Haller levéltárral, sőt az ebbe beolvasztott Bedeghi–Nyáry levéltárral. Ugyanakkor éppen ebből kifolyólag nagy előnye, hogy a birtokok, különösen a Nyáry-jogon szerzett helységek korai történetére is nagyon jó forrásként szolgál. Szinte teljes egészében a Haller levéltár részeit tartalmazzák a Possessionaria (P518), a Varia ireregistrata (P523), nagyrészt a Varia regesztrata (P522), és a Rationes et oeconomica (P529) állagok.

A Possessionaria (P518) csoportba tartozó iratanyagok legnagyobb része a Nyáry család Heves és Nógrád, valamint Nyitra, és Túróc megyei birtokaira vonatkozik. Sajnos a levéltári állag ezen csoportja nagyon hiányos, de a megtalálható települések iratai alapján — elsősorban a Heves megyei birtokok esetében —, a falvak, mezővárosok „története” egészen a 14–17. századig visszakövethető.

Szintén nagyon jól használható a Varia registrata (P522) állag, amely ugyancsak tartalmaz birtokösszeírásokat, számadásokat, úriszéki iratokat. Itt található a Nyáry család leányági örököseinek birtokjogi iratai Nógrád, Hont és Heves megyére vonatkozóan, s néhány, nem Nyáry-jogú birtokok (Mád, Ond, Vadkert, Újszász) iratai.

A Varia irregesztrata (P523) bár nagyrészt 18. század végi, 19. századi családi és birtokjogi iratokat tartalmaz, találunk benne a Nyáry családra vonatkozó 16–18. századi iratokat is, valamint néhány birtokra (Sirok, Domszló, Fegyvernek) vonatkozó forrást.

A Rationes et oeconomica (P529) állag, a benne található uradalmi tiszti számadások, összeírások, tizedlajstromok révén, kitűnő kútfő a gazdaság és uradalomtörténetre, sajnos a 18. századból származó része leginkább a Hallerek birtoklására forrás, s csak a 19. századtól jelennek meg benne az Orczy birtokok kimutatásai.

Jól használhatók voltak mind a birtoklástörténet, mind a gazdálkodás szempontjából az Urbaria et Coscriptiones (MNL OL E156) összeírásai, valamint birtokjogi szempontból az MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltárban őrzött Királyi Könyvek (MNL OL F116) bejegyzései. Az egyes települések, egyes birtokok történetének feldolgozásához részben ezt az anyagot, részben a Heves megyei Levéltárban található összeírásokat, térképeket használtam forrásul.

Ezek a források a korai, a dolgozat időhatárai közé eső időszakban elsősorban a birtokok megszerzésére, a birtokok történetére nyújtanak információkat, a birtokgazdálkodás sajnos kevésbé vizsgálható.

2. Politikai karrier a 18. század elején

2.1. Egy köznemesi család a történelem sodrában

Az Orczy család pályája is, mint a 18. században jelentősebb szerepet játszó főrangú családok egy részéé szerény kezdetből ívelődik a magasba. Minden főnemesi család célja, hogy családfáját a lehető legtávolabbi időkhöz vezesse vissza, s hogy valami módon egy–egy jelentős történelmi személyhez vagy esetleg az uralkodó családhoz való kötődését igazolja. Ezt az utat járta be az Orczy család is a 20. század (!) elején. A család körében napjainkig erősen él az a hagyomány, miszerint a Pannonhalmi Főapátság alapító levelében szereplő „dux Orchio” a legelső említett ős. Erről már Petrovay is említést tesz a családról írt tanulmányában.⁵⁸ Az 1930-as évek elején, amikor Friedrich Endre piarista tanár, báró Orczy Elemér kérésére folytatja az általa már a századforduló idején elkezdett családkutatást, dr. Erdélyi Lászlóra hivatkozva felhívja a báró figyelmét a „család első ismert tagjának” említésére a pannonhalmi oklevél szövegében.⁵⁹ Petrovay családtörténeti írásában anyai ágon (Alsó–lindvai Bánffy VI. Jánosné Guthi Országh Magdolna, illetve Dolhai és petrovai Petrovay Jánosné bedeghi báró Nyáry Zsuzsanna) egészen IV. Béla királyig vezeti vissza a leszármazást, eleget téve a „jeles ősök” elvárásnak.⁶⁰

A „Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375” kötetben 1350–1375 között találkozunk egy bejegyzéssel, melyet a családi hagyomány szintén az elsők között említ. E szerint a Boldogságos Szűz Máriáról elnevezett székesfehérvári káptalanba, a győri püspökké felszentelt Kálmán⁶¹ helyére Orch Simon fia Miklós kapott kinevezést, aki ezért

⁵⁸ Petrovay Turul 1887.–elektronikus változat;

⁵⁹ A pannonhalmi alapítólevélről, hitelességéről, szövegének értelmezéséről évszázadok óta jelentek/jelennek meg tanulmányok. /Városov Gyula: Újabb adalékok az első esztergomi érsek és a pannonhalmi alapítólevél kérdésének megoldásához. In: Történelmi Tár 1885. 715–723; Erdélyi László: A pannonhalmi alapítólevél hitelessége. In: PRT I. 50–111; Fejérvataky László: A pannonhalmi apátság alapító oklevele Budapest. 1878; Györfv György: Koppány lázadása. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv I. (1970) 5–30; Érszegi Géza: Szt. István pannonhalmi oklevele. (Oklevéltani–filológiai tanulmány) In: Mons Sacer 47–96./ Ennek kapcsán az oklevélben szereplő három dux nevét is különbözőképpen olvasták. Az „Orchio dux”-ot Orcha, Orch, Urzio, Orozio-ként értelmezték. Érszegi Géza legújabb fordítása szerint (s ez jelent meg már Györfv-nél is) „Ekkor Pázmány, Hont, Orci vezérek és Domonkos érsek úr támogatásával fogadalmat tettem Szent Mártonnak...” (Árpád-kori oklevelek 1001–1196. (Főszerk.: Györfv György), Budapest. 1997. 103–105) Kristó Gyula: Szent István király Budapest. 2002 <http://mek.niif.hu/05000/05000/html/kristo013.html> utolsó letöltés: 2012. 04. 26.

A Hont és Pázmány mellett említett Orcit a krónikás hagyomány Vecelin néven említi és németnek, svábnak tartja. Vecelin, István Koppány ellen induló seregének fővezére (*princeps et ductor*) volt, aki Koppánnyal magával is végzett a csatában. Később tévesen a Ják nemzetség őisével azonosították, leszármazói valójában a Rád nem tagjai voltak. (Érszegi Géza említett tanulmánya) Ezzel természetesen nem azt kívánom mondani, hogy a pannonhalmi alapítólevélben szereplő Orci lovag a 16. században élt Orczyak őse volt, de családtörténeti szempontból mindenképpen érdekes és megemléztendő ez az őskeresés.

⁶⁰ Petrovay Turul 1887.–elektronikus változat; a Frierich Endre és báró Orczy Elemér által összeállított leszármazási táblák a család tulajdonában.

⁶¹ Kálmán, Károly Róbert király fia 1337 és 1375 között volt győri püspök. Mikor került helyébe Orch Miklós

március 15-én 22 forintot fizetett.⁶² Az Orczy név változó (Orch, Orzy, Orcz-i, Orczy-i) alakban a 15. századtól tűnik fel a különböző oklevelekben.

1439. április 14-én a vasvári káptalan jelentést küld Héderváry Lőrinc nádorhoz, Kölked helységnek Kolkedy János gyermekei közti felosztásáról. Ebben olvashatunk Joannes Orch-ról, aki Kölkeden jobbágy volt.⁶³ 1451-ben „*Orzy-i László, Újlaki Miklós erdélyi vajda Hygesd-i várnagya bizonyítja, hogy Gersei Pető fiának Jánosnak fiaitól: Lászlótól és Petőtől 8 arany forintot*⁶⁴ vett kölcsön, egyben kötelezi magát, hogy a pénzt Mindszentek ünnepéig visszafizeti.”⁶⁵ Szintén 1451-ben Hunyadi János kormányzó a Somogy megyei apát panaszának kivizsgálására Orzy Ferenc fiát, Jánost küldi, mint királyi embert.⁶⁶ Fennmaradt a család tulajdonában Pettkó Béla fordításában egy 1457-es tanúkihallgatási jegyzőkönyv, mely újra királyi emberként említi a Somogy megyei Orczy-i Ferenc fia Jánost és tanúként Orczy-i Pétert. 1468-ban ismét hallunk Jánosról, amikor Mátyás király meghagyja Somogy megyének, hogy Mérey Gábor fia István, fia János és társai panasz tárgyában tartson vizsgálatot. Leírják, hogy István fiának, Jánosnak, valamint Péternek és Tamásnak egyes oklevelei Orzy-i Ferenc fiánál, Jánosnál, s ennek fiánál, Péternél és Miklósnál vannak, akik ezeket többszöri kérésre sem hajlandók visszaadni.⁶⁷ Egy 1463-ban kelt oklevélben „*Mátyás király közli Somogy megyével Zeredahel-i Danch Pál panaszát, amely szerint az általa katonai szolgálatra a zsold előzetes folyósítása mellett megfogadott Orcz-i Miklós, Zenthkyral-i Pál és Polyán-i Parvus Péter nemesek idő letelte előtt elszöktek a szolgálattól és őt becsapták; meghagyja az ügygel kapcsolatban a megyében, hogy a nevezett három nemes összes megyebeli birtokát foglalja le és kárpótlásul adja át a panaszosnak.*”⁶⁸ 1476-ban már a megyei vezetésben találjuk Orzy Pétert, aki ekkor Somogy vármegye alispánja.⁶⁹ 1509-ben Orczy-i Dénes, és Orczy-i János, majd 1513-ban Orczy-i Benedek, mint Perényi Gábor és

nem tudjuk pontosan.

⁶² Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375 In: Mon. Vat. Hun. I/1 Budapest 1887. A középkori Magyarország digitális könyvtára.

http://mol.arcanum.hu/medieval/a101101.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=Vatikani_1_01&pg=0&l=hun utolsó letöltés: 2013. 07. 15. 20.34;

⁶³ Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius IV. Győr, 1867. 320.; A középkori Magyarország digitális könyvtára

<http://mol.arcanum.hu/medieval/opt/a101101.htm?v=pdf&q=WRD%3D%28Orch%29&s=SORT&m=0&a=rec;> utolsó letöltés: 2013. 07. 15. 16.55

⁶⁴ 1 aranyforint = 2 tallér = 4 rajnai forint

⁶⁵ MNL OL DL93195 In: A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. (Szerk.:Rác György) Arcanum Digitéka; Arcanum Adatbázis CD–ROM 2000.

⁶⁶ MNL OL DL14487 In: A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. (Szerk.:Rác György) Arcanum Digitéka; Arcanum Adatbázis CD–ROM 2000.

⁶⁷ Borsa Iván: A Mérey család levéltára 1265–1526 (Forrásközlés) 3. rész In: Somogy megye múltjából. (Szerk.: Szili Ferenc) Levéltári évkönyv 25. Kaposvár 1994. 34.

⁶⁸ MNL OL DL70033 In: A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. (Szerk.:Rác György) Arcanum Digitéka; Arcanum Adatbázis CD–ROM 2000.

⁶⁹ Borsa Iván: Somogy középkori alispánjai. Mohács előtti archantológia ügye In: Somogy megye múltjából. (Szerk.: Kanyar József) Levéltári évkönyv 13. Kaposvár 1982. 13

István nemes familiárisai,⁷⁰ továbbá 1525-ben Orczy-i Ferenc, mint a királyi kúria kiküldött embere, kisebb kancelláriai jegyző⁷¹ tűnnek fel. Azt nem tudjuk, mikor történt a nemességszerzés, de a 15. századtól viselt tisztségek — várnagy, királyi ember, kancelláriai jegyző, alispán — illetve ha az oklevelekben feltűnő Orch nevezetű embereket is a családba soroljuk, akkor már a 14. századtól megjelenők, mind feltételezzük, hogy viselőjük tagja volt a vármegye nemesi universitásának.

Az eddigiekben felsorolt Orczy, Orczill, Arczy, Arczill vagy Orch nevezetű személyekről nem állíthatjuk biztosan, hogy az általunk vizsgált Orczy István felmenői közé tartoztak, de még csak azt sem tudjuk források által bizonyítani, hogy egyazon család tagjai voltak. Csupán a név, és Somogy megyei illetőségük feltételezheti összetartozásukat.

Az előzőekben említett családtörténeti irodalmak szerint is az ősök a 15. században és még a 16. század elején is Somogy vármegyében Arczi, Arczill, Orczill néven nemesi, vélhetően kishemesi sorban éltek. A Csánki Dezső szerkesztette Magyarország vármegyéi és városai sorozat Somogy megyéről szóló kötetében a családról Baranyai Béla ezt írta: *„Vármegyénkből emelkedett ki, de nagyságát azon kívül érte el. Az 1404. évben van első említése; a XVIII. századig Arczi, Arczill, Orczill alakban írja nevét. Vármegyénkből Vas vármegyébe költözött, onnan egy ága, a melyből a bárói ág ered, Hevesbe. Ennek őse az 1550 körül élt György, kitől István, ettől György, János atyja származott. János fia, György (él 1686), ennek Boda Juliától fia István (1669–1749), jászkunkapitány, királyi táblai ülnök, ki 1731-ben római szentbirodalmi, 1736-ban "Orczi" előnévvel magyar bárói rangra emeltetett.”*⁷²

A Somogy megyében maradt családtagokról egy 1572-es összeírásból tudunk, mely szerint Lukafalva⁷³ és Tothfalu⁷⁴ Várday Zsigmondé és Orczy Zsigmondé volt.⁷⁵ Zsigmondot sem tudjuk a leszármazási sorba beilleszteni, a fent említett János valamint Miklós, Cziráky Veronika férje állnak hozzá korban a legközelebb, de közvetlen családi kapcsolatra nem található megbízható forrás.

⁷⁰ MNL OL DL 86743 1513. 02. 07 In: A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. (Szerk.:Ráczy György) Arcanum Digitéka; Arcanum Adatbázis CD-ROM 2000.

⁷¹ „Küldje ki a káptalan hiteles emberét, akinek jelenlétében Zylaghzeg-i János vagy Borsa-i Chorba János vagy Orczy-i Ferenc vagy Zantho-i Jeromos kisebb kancelláriai jegyzők, mint a királyi kúriából kiküldött emberek egyike iktassa be őket.” MNL OL DL64614 1525. 06. 09. In: A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. (Szerk.:Ráczy György) Arcanum Digitéka; Arcanum Adatbázis CD-ROM 2000.

⁷² Somogy Vármegye. Magyarország vármegyéi és városai (Szerk.:Csánki Dezső) Budapest. (1909)

⁷³ Ma Gálósfa település része

⁷⁴ Ma Kistótváros Gálósfa mellett

⁷⁵ Timár Péter: A Szerdahelyiek Somogy megyei birtokai 2. A Gerence-völgy középkori települései In: Bószé Sándor: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 30. Kaposvár 1999. 118.

A hagyomány szerint a megyében, Kaposvár mellett lévő Orci község névadója az a fentiekben a pannonthalmi alapítólevélben említett Orchy lovag volt, aki részt vett Koppány leverésében, s ezen „szolgálatáért” kapta a birtokot.⁷⁶ Györffy György megállapítása szerint⁷⁷ Orci lovag téli szállás területe Harc helység környéke, míg nyári, legeltetésre alkalmas szállása Orci környékén volt. Ez a terület később idegen kézen tűnik fel. Orczy Gyula a családról írt összefoglalójában említi, hogy egy, a Győri Káptalani Levéltárban található irat szerint 1536-ban Orchy János birtokolja a falut.⁷⁸ Az Országos Levéltár Orczy család levéltári fondjában fellelhető források szerint az első Orczy, aki Orci faluban, mint birtokos kimutatható, III. Gergely 1666-ban.⁷⁹ A család néhány tagja valószínűleg részben a Batthyány család szolgálatában, részben a törökök elől menekülve elhagyta Somogy vármegyét és áttelepült Vas vármegyébe.

A 16. század közepén egy Orczy János nevezetű nemes embert Batthyány Kristóf szolgálatában találunk. Batthyány Kristóf, Batthyány II. Boldizsár és Erhardi Katalin fia, s nem utolsó sorban Batthyány I. Ferenc horvát bán unokaöccse. Főleg a család régebbi, szlavóniai birtokain lakott, amelyek közül a Körös megyei Gereben és a Zala megyei Torony⁸⁰ voltak a legjelentősebbek.⁸¹

Orczy János, mint tanult nemesember szolgálta Batthyány Kristótot. A Magyar Országos Levéltárban őrzött Batthyány család levéltárában, 4 levél olvasható, amelyet János, Batthyány Kristófnak írt. Sajnos ez nagyon kevés ahhoz, hogy nyomon tudjuk követni sorsát. A levelek Toronyban, Zakanban (Zákány?)⁸² és Goricán⁸³ kelteződtek 1546-ban, 1549-ben és 1554-ben. A levelekből, amelyekben mindenféle apróságokról esik szó, melyet Batthyányné kérésére intézett, illetve azokról az üzenetekről, melyeket az asszony férjének küldött, nem

⁷⁶ Petrovay Turul 1887.–elektronikus változat

⁷⁷ Györffy György: István király és műve Budapest 1983. 254.

⁷⁸ GYEL GYKHHLT Mutato Lad. 22–70 478–480; Jóllehet a káptalan levéltárában található néhány adás–vételi szerződés Orczy Franciskától, ezek azonban mind a 19. században keletkeztek. Korábbiakat, így ezt a 16. századra vonatkozó iratot nem találtam meg.

⁷⁹ Petrovay Turul 1887.–elektronikus változat; A MNL OL P518 állaga sajnos nagyon hiányos. Az Orci és Tömörke településre vonatkozó források nem lelhetőek fel, jóllehet valamikor eléggé nagyszámú iratot tartalmaztak. Ezek az iratok azonban már a Repertórium készítésekor, 1959-ben sem voltak meg. Elképzelhető, hogy Petrovay György emelte ki őket, amikor a családtörténeti munkáját írta. (Balogh Béla a Levéltári Szemle 48. (1998) 3. számában ír az Orczy család levéltárának Nagybányára kerüléséről.) A P522-es állagban lévő iratok már Lőrinc korára, az 1777 utáni időszakra vonatkoznak.

⁸⁰ Régen Zala megye területéhez tartozott. Ma Szlovéniában található, magyar neve Bántornya. „A 15. század végén csáktornyai Ernsth János birtoka volt. 1505-ben Ernsth János Batthyány Boldizsár részére tett bevallást Torony, Herkodinc, Miklovec és Krisovec községekre vonatkozóan. Ettől kezdve a Batthyányiak birtokolták. 1642-ben Ádám a toronyi kastélyt nővérenek, Borbálának zálogosította el. 1694-ben is Batthyány II. Ádám, s így az idősebb ág kezén találjuk. Ezután nyoma vész a Batthyány iratok között.” In: *Zimány Vera* A herceg Batthyány család levéltára: Repertórium (Levéltári leltárak 16.) Budapest. 1962. 20.

⁸¹ Koltai András: Batthyány Ádám és könyvtára. A Kárpát–medence kora újkori könyvtárai 4. Budapest–Szeged, 2002.

⁸² Somogy megyében a Dráva folyó mellett található település.

⁸³ Gorica a Batthyány család Felső–Lindvai uradalmához tartozott. In: *Zimány Vera* A herceg Batthyány család levéltára: Repertórium (Levéltári leltárak 16.) Budapest. 1962. Ma Szlovéniában található.

lehet megtudni, milyen tisztséget töltött be János, Batthyány Kristóf udvarában.

Ránk maradt utolsó levele magántermészetű. Ellentétben a többivel nem latinul, hanem magyarul írta, talán ezzel is jelezve nem hivatali voltát. A levélből érdekes, de a korban minden bizonnyal szokványos kép rajzolódik ki a földjüket vesztett, a nagybirtokosok szolgálatába álló nemesekről.

„.....Nagyságod tугya hogy nyomorodoth ember nincsen az földön minth nemesember gyermeke ki ennend birtokából ki veszend, ki sem kapálni sem kaszálni sem egyéb munkara nem jo, de ha elveszend valami, miket az én atyam adot volna mostan meghis el vajúthatnék, de semmit nem tudok immár, sehol sincs hol én el vajudhatnák feleségemmel és gyermekeimmel, koldulni nem megyek hanem az Isten után Nagyságodban vagyon bizodalmmal, mint kegyelmes uramhoz, ne nézze Nagyságod az én ... tudatlanságomat, hanem az Istent és az nyomorultakat kiben Nagyságod jósága vagyon... agya meg Nagyságod az Ambrus ispán házát nekem had vajudgyam benne.... az én eszem és az nyelvem el nem hagyott hála az Istennek, kivel Nagyságodnak szolgálhatok mint holtomig az mostani uramnak és mindenhez kész volnékmind asszonyomnak eő nagyságát és az nagyságod jo fiaikat az hatalmas Isten tartsa meg.... Data Goritsan (Gorica május 24.) 1554.”⁸⁴

A 16. században, de még a 17. század végén is igen kevés a tanult ember, aki írni, olvasni tud, s alkalmas az egyre jobban bürokratizálódó uradalmak deáki feladatainak ellátására. *„Énnekem pedig anélkül is elég kevés szolgám vala, kiválképpen az deák miatt búsultam el, csak egy cjeđulat sincs kivel Íratnom”, „igen szűk mostani üdzőben az tudós ember, és nem lehetünk náluk nélkül”* – írják a Telegdyek és a Batthyányiak.⁸⁵ János méltán számíthatott tehát ura, Batthyány Kristóf kegyességére. Mi lett a kérés végkimenetele nem tudjuk. Nem tudjuk azt sem levéltárilag igazolni, hogy János vajon Orczy István felmenői közé tartozott-e. Az sem derül ki az idézett iratból, hogy hol, melyik településen volt „Ambrus ispán” háza. A Batthyány missiliseket⁸⁶ vizsgálva több levelet is találunk Ambrus aláírással, legtöbbit Ambrus deák csáktornyai prefektustól, valamint 1547-ből van két levél Batthyány Kristófnak címezve Ambrus zamlacsai ispántól.⁸⁷ A tőle származó mindkét levél Varasdon kelteződött. Feltételezhető tehát, hogy János az ő házát kéri. Varasd közel fekszik mind

⁸⁴ MNL OL Batthyány család Levéltára, Missilisek (P1314) 367. doboz No.109477

⁸⁵ *Tóth István György: Alfabetizáció és birtokigazgatás (16–18. század)* In: Rendi társadalom – polgári társadalom : Supplementum (Szerk. Á. Varga László) Hajnal István Kör 1995. 247.

⁸⁶ MNL OL P 1314, Missiles 1–124 doboz No. 1-55060

⁸⁷ MNL OL P 1314, Missiles 2.doboz No. 314, 315

Zamlacsához,⁸⁸ mind Goricánhoz, Orczy János 1554-es tartózkodási helyéhez. Az általa írt levelek végén lévő helységnevek alapján feltételezhetjük, hogy ebben az időben még Somogy vármegyei nemes embernek vallotta magát.⁸⁹ Források hiányában azonban nem állapítható meg, hogy megegyezik-e személye, a fentebb említett Orczi falut birtokló Jánossal.

Két levélen jól kivehető a gyűrűs pecsét rajzolata. Az egyik, melyet ő és Kuskany Mihály írtak alá, a másik az általa magyar nyelven írt levélen található. Ebből nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy e pecsétet ő maga használta. A gyűrűs pecséten látható címer ábrázolása azonban nem azonos a család, általunk ismert, 18. században használt nemesi címerével. A pecsét, egy pajzsban lévő háromágú rózsatövet ábrázol, a pajzs felett nap (csillag) és hold látható.

A pecsét, amely a Batthyány család Levéltára P1314 367. doboz, No. 109476-os számú iraton található.

A századok folyamán az Orczyak közül többen is szolgáltak a Batthyány családnál. Orczy István 1736-ban Batthyány Lajos kancellárhoz írott folyamodványában így szól: „...arrul is jól megemlékezvén, hogy boldogult eleim Excellenciad nagy és boldog emlékezetű Eleinek mindenkoron hív alázatos szolgálói valának...”⁹⁰ Példa erre IV. Gergely, István atyja, aki 1668-ban gróf Batthyány Kristóf Dunán–innyi főkapitány, majd Batthyány Ádám horvát

⁸⁸ Ma Krkanec település Varasdtól délre.

⁸⁹ A Nagybányára került Orczy iratok között a legrégebbi Vas vármegyére vonatkozó irat 1561-ből való. In: *Balogh Béla: Szabolcs–Szatmár–Bereg megyei család- és irodalomtörténeti okmányok a Nagybányai Állami Levéltárban.* In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv (Szerk.: Nagy Ferenc) Nyíregyháza 1994. 37.

⁹⁰ MNL OL P519 12.cs. BOy Nr. 27.

bán alatt katonáskodott, jelen volt Keszthelynél, és Buda vára visszafoglalásában is részt vett. Itt, mint írják, lábán igen súlyos sebet kapott, melynek következtében egész életében sánta maradt.⁹¹ A fennmaradt, kevés számú korai iratok között található az az 1668-ban Rohoncon kelt engedély, amelyben Batthyány Kristóf felhatalmazza szolgáját Arczy Gergelyt, hogy a Csámpay nevű cigányvajdát elfogja és tömlöcbe vesse.⁹² Ily módon feltételezhető, hogy az Orczy, Arczy vagy Orczill néven emlegetett család Vas vármegyében élő tagjai a 16. század közepétől a Batthyányiak familiárisai voltak.

A családi levéltárban lévő okmányok alapján⁹³ a 16. század második felében élt Miklós az, akitől a leszármazás bizonyíthatóan megszakítás nélkül levezethető.⁹⁴ A fentebb említett, Batthyány Kristóf szolgálatában álló Jánost, működésének évköre alapján besorolhatnánk a genealógiai táblázatba Miklós atyja vagy testvéreként, de ez pusztán hipotézis lenne. Csupán feltételezhetjük a rokoni szálakat, hiszen ha a későbbi adatokat és összeírásokat vizsgáljuk, kiderül, hogy a Vas vármegyében élt Orczyak mind kötődtek egymáshoz, s nagy valószínűséggel a 16. század közepén, a török elől, Somogy vármegyéből, Vas vármegyébe költözött ős leszármazottai mindannyian.

Az egyes családtagok életéről nincsenek feljegyzések, csupán villanásnyi adatok. Tudjuk, hogy II. István a 17. század közepén Vas vármegye táblabírája, II. György 1686-ban a Vas vármegyei bandérium kapitánya volt, így velük a család már egyértelműen a megyei tisztséget viselő nemesség soraiba emelkedett.⁹⁵

A levéltárban található részleges leszármazási adatok szerint — miként 1777-ben, Orczy Lőrinc fiai László és József által az ősnemesi származás igazolásához összegyűjtött, VI. István mind apai, mind anyai ágon lévő nemesi felmenőit tartalmazó genealógiai feljegyzés mutatja —, Lőrinc apja István, nagyapja Gergely, dédapja János, ükapja Gergely és szépapja István voltak.⁹⁶

⁹¹ Petrovay Turul 1887.–elektronikus változat

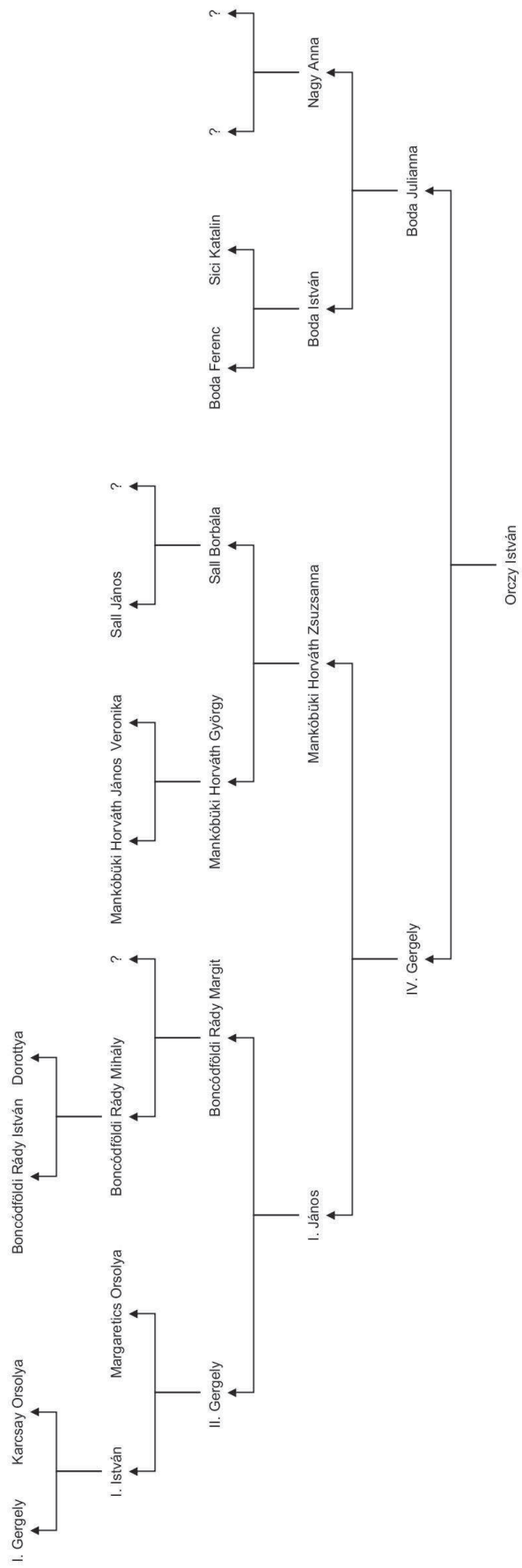
⁹² MNL OL P519 12.cs BOy No.6a

⁹³ MNL OL P519 12.cs. BOy Nr. 5

⁹⁴ Genealógiai táblát lásd a Függelékben. <http://genealogy.euweb.cz/hung/orczy1.html> utolsó letöltés: 2012. 06.12.

⁹⁵ Szintén a családtörténethez szolgál adalékként az 1789-ben, báró Orczy Lőrinc temetésén elhangzott halotti beszéd, melyet „Alexovics Bazilius első remete Szent Pál szerzetbéli pap a fent nevezett szent egyházban az isteni ígének magyar hirdetője” mondott az elhunyt emlékére. E halotti beszéd egy része a dicső elődöket, s azok tetteit eleveníti fel. *„Báró Orczy Lőrinc, akinek szép atyjának atyja János Pest vármegyei nemességnek vezérlő kapitánya volt, s a törökök nagy sokaságától nyomattván a pesti egyik kapuban a megtolakodott sokaságtól elgázoltatott és életét végzette... Szép atyja György Szentgotthárdnál a török előtt elesett, nagyatyja pedig Gergely Buda várának a törököktől lett visszavétele alkalmosságával sebeket vévén Egerben meghalálozott.”* OSZK Kézirattár Quart. Hung. 432

⁹⁶ MNL OL P519 BOy Nr. 5 Mind László (1750–1807), mind József (1746–1804) magas udvari méltóságokért, kamarai tanácsosságért, főispáni kinevezésekért folyamodtak, s igazolták ősnemesi származásukat.

Orczy István őstáblája az 1777-es leszármazási adatok szerint.

A Vas Megyei Levéltárban kifejezetten az Orczy család birtokmozgásaival kapcsolatban mindössze 6 forrás található, statutiok és introductiok, melyek bár visszautalva a 17. század végére, főleg 18. század közepi birtokba iktatási leveleket tartalmaznak a söptei és meszléni birtokokra vonatkozóan.⁹⁷ Ezekben V. István fia, Péter, valamint unokái Mihály és József tűnnek fel, mint akik Söptén „rezidenciális kúriával” rendelkeznek. A családi levéltár adatai alapján viszont a 16. század végétől már folyamatos Vas vármegyei birtokszerzésekkel és birtok eladásokkal találkozunk.

Készült a 18. század legelején, egy „összesítés”,⁹⁸ amelyben elsősorban V. István, IV. Gergely, II. György és II. Péter birtokszerzeményei emelkednek ki. Mivel, mint a címe is mondja, ez egy kivonat, koránt sem tekinthetjük teljesnek. Sajnos a kutatás során csak néhány eredeti megállapodás került elő, így a korai Vas vármegyei birtokszerzéseket csak ezen forrás alapján tudjuk szemügyre venni.

I. Gergely (említve: 1572–1603) (Miklós fia)

1591-ben 2 hold⁹⁹ szántóföldet vesz *Söptén* Szent Pál erdeje alatt 16 forint 50 dénáron Söptei Magassy Péter özvegyétől, Dorottyától, maga és gyermekei, István, Mihály és Borbála számára.

I. István (említve: 1591–1610) (I. Gergely fia)

1610-ben Nagy Albert leányaitól 60 forintért megveszi azoknak *söptei* nemesi kúriáját, 4 és fél hold szántófölddel és egy darab réttel Kis-Almásan.

1610-ben eladja egyik *söptei* telkét Jánossy Andrásnak 13 forintért.

II. István (említve: 1616–1636) Vas vármegye táblabírája¹⁰⁰ (I. István fia)

1616-ban 4 hold szántóföldet vesz *Söptén*, a „*Szombathelyi útra menő dülőben*”, amely Csóy Katalin földjének szomszédságában található, Söptey Ilonától 35 forintért.

1626-ban 30 forintért megszerzi Náray Mártonnak Vas megyében, *Nemes-Csón* lévő részbirtokát,

1629-ben szintén *Nemes-Csóban*, 60 császári talléron és 5 aranyon¹⁰¹, Bozzay János részét szerzi meg;

⁹⁷ MNL VML IV–1/v – Orczy

⁹⁸ MNL OL P519 12.cs. BOy Nr.3 „Extractus Familiae Orczi, Orczil et Orczel ex Protocollis” Részleteiben közli *Petrovay* Turul 1887–elektronikus változat Sajnos ezekről a szerződésekről az eredetiek nem állnak rendelkezésre és kiegészíteni sem tudjuk, a listát. A MNL OL-ban a P518-as csomóban, ahol a forrás eredetileg található volt, most nincs meg. Hiányzik Orci, Söpte, Pösse és Csömöte iratanyaga, sok más település iratával egyetemben. Elképzelhető, hogy ezeket is Petrovay György vitte magával.

⁹⁹ Tájégségünkön 1 hold = 1200 négyszögölnek felelt meg.

¹⁰⁰ MNL OL P531 (Diplomák) 8.

¹⁰¹ Az 1625. évi országgyűlés a tallér értékét egy forint és húsz dénárban, az aranyét két forintban állapította meg. In: *Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története.* Budapest 1898. <http://mek.niif.hu/00800/00893/html/doc/c400381.htm> utolsó letöltés: 2015. 07. 06.

1636-ban 47 császári talléron és 50 dénaron zálogba veszi Náray Jánosné *söptei* kúriáját 8 hold szántófölddel együtt.

I. Péter (említve: 1616, 1666) (II. István fia)

1666-ban *Nemes-Csóban* lévő 15 hold szántóföldjét eladja 100 tallérért Csóy Benedeknek, s ugyanazon évben 50 forintért zálogba veszi Bökös Mihály *Söptén* lévő részbirtokát.

I. Ferenc (említve: 1676, 1681) (I. Péter fia)

1676-ban 50 forintért megveszi Hegedűs György *söptei* részbirtokát.

1681-ben 100 forintért eladja *Söptén* lévő nemes telkét unokaöccsének, a báróságot megszerző VI. István testvéreinek Orczy II. Jánosnak.

I. Ferenc és testvére IV. István (említve csak itt 1678) (I. Péter fiai)

1678-ban 50 császári tallérért eladják *Nemes-Csóban* lévő erdőrészüket másod unokatestvérüknek, Orczy II. Györgynek.

I. János (?–1664), (II. Gergely fia)

1627-ben 48 forintért zálogba veszi Jely Anna *Söptén* lévő deserta kúriáját, mely egy részről Ebergényi Pál, más részről Salamon János nemesi udvarháza szomszédságában található.

1627-ben 60 forintért elzálogosítja Nagy Pálnak, *Söptén* lévő 7 és fél hold szántóföldjét.

1633-ban inscriptióban megszerzi felesége Horváth Zsuzsanna, reá eső atyai részéből *söptei* kúriáját 120 forintért.

1634-ben 100 császári talléron eladja Dávid Györgynek *Köveskúton* (Salfán) lévő részbirtokát, és deserta nemesi kúriáját.

1647-ben 40 forintért Horváth Györgynek adja *Felső-Surányon* lévő 3 hold szántóföldjét.

1654-ben ellent mond Retkey Balázs *salfai* és *söptei* részbirtokaiba való beiktatásának.

III. Gergely (?–1696) (II. Gergely fia)

1666-ban *söptei* udvarházát, mely Arczel Péter és Lukács Ferenc szomszédságában fekszik, 100 forint értékben feleségére, Kisfaludy Annára íratja.

1667-ben 200 forintért elad egy telket *Söptén* 13 hold szántófölddel együtt testvére, **I. János** leányának, Borbálának.

1676-ban kiegyezik Kisfaludy Katával, mely egyezség szerint 100 forint letétele mellett a *magyari* és *kis-kölkedi* részjóságok birtokába jut.

V. István (említve: 1658–1701) (I. János fia)

1664-ben ellentmond testvérei, **IV. Gergely**, **II. György** nevében is a *söptei* részbirtok Sall István általi elzálogosításának.

1676-ban 110 császári talléron szintén testvéreivel, II. Györggyel, IV. Gergellyel, III. Péterrel és öt húgával együtt megveszi nagybátyjuktól Orczy III. Gergelytől ennek *Orci faluban* lévő részét;

1676-ban 100 forintért felesége rokonaival közösen megveszi Mesterházy Istvánnak Sopron megyei *Egyházas-Bükkön* lévő fél nemes telkét.

1696-ban testvéreivel együtt 100 forintért, magához váltja Horváth Zsuzsanna részbirtokait.

1698-ban testvérei, **II. Péter, II. György** és **IV. Gergely** nevében is egyezsége lép Sankóházi Sankó Miklóssal és Boldizsárral azon pernek folyamán, melyet Sankó Miklós indított az Orczy Familia ellen a Somogy megyei *Orci* iránt, oly feltételek alatt, hogy Sankó Miklós a Vas megyei *Kis-Csömötében, Kis-Pössében, Nemes-Gencsen* és *Söptén* 825 forintra becsült javakat visszaadta az Orczyaknak, ezek pedig 360 forintban zálogban hagyták *Orcit* Sankó Miklósnál és Boldizsárnál.¹⁰²

II. György (említve: 1666–1701) (I. János fia)

1666-ban osztozott testvéreivel, egy *söptei* kúrián.

1670-ben vett Sall Istvántól *Söptén* egy telket 16 hold szántófölddel 200 forintért,

1675-ben Zábráky Páltól szintén *Söptén* 4 hold szántóföldet 50 császári talléron.

1678-ban megvette 50 császári talléron Orczy Ferencről és Istvántól *Nemes-Csóban* fekvő erdőrészét,

1701-ben 391 forintért megszerezte Sall József *Söptén* lévő udvarházát.

II. Péter (említve: 1663–1706) (I. János fia)

1666-ban osztozott testvéreivel, egy *söptei* kúrián.

1668-ban 100 forintért vesz Sall Istvántól egy jobbágytelket *Nagy-Csömötében*;

1669-ben *Söptén* megvásárol egy nemes telket unokahúgától, Orczy Orsolyától 300 császári tallérért.

1681-ben megveszi Palásthy Jánosné összes *söptei* birtokrészét 1114 forintért

1681-ben eladja Pintér Györgynek *Meszlényben* lévő telkét 130 forintért.

1694-ben *Sallfán* jut hozzá Jordanics Kata egy nemes telkéhez 500 forintért.

1695-ben eladja egyik *söptei* kúriáját Pulay Ferencznek 250 forintért.

1697-ben zálogba veszi Sall József *söptei* curiális részét 6 jobbágytelekkel és az egész nagycsömötei részekkel együtt 2130 forintért.

IV. Gergely (1629/30–1710) (I. János fia)

1667-ben 100 császári tallér értékben feleségével Boda Júliával együtt megkapja Boda Tamásnak *Bődön* levő udvarházát, kinek felső szomszédja Török István kúriája,

¹⁰² MNL NML Balassagyarmati Fióklevéltára XIV. 3.D/1 3555–7

alsó szomszédja a templom.

1668-ban Horváth János özvegyétől Sall Zsuzsannától szerzi meg 100 forintért ennek *Söptén* lévő 6 és fél hold szántóföldjét és két darab rétjét,

1668-ban övé lesz Simon Judith és Kata *nagy-csömötei* kúriája 100 császári tallérért.

Szintén 1668-ban eladja a *bödi* részjóságot 300 forintért Lőrincz Györgynek.

1669-ben felesége Boda Julia, gyermekei¹⁰³ **II. János** és **Borbála**, valamint testvérei **V. István**, **II. György** és **II. Péter** nevében *Nagy-Csömötén*, egy nemes telket 15 évre zálogba ad Pampuk Ádámnak.

1670-ben ugyancsak Lőrincz Györgynek elzalogosítja 15 évre *Váton* levő nemesi telkét 80 császári tallérért.

1673-ban zálogba ad *Nemes-Csóban* egy rétet Kulcsár Pálnak 12 forintért;

1677-ben ő vesz zálogba egy nemes- és egy jobbágytelket *Nemes-Csóban* Somogyi Katától 425 német forintért.

1689-ben megveszi Tóth Orsolya *kis-pössei* fél telkét 225 forintért, melyet

1690-ben elad Kovács Jánosnak immár 250 forintért.

Szintén 1690-ben eladja *Váton és Bődön* lévő egy–egy nemes telkét gróf Nádasdy Tamásnak 275 forintért.

1692-ben 260 forinton elad Kovács Mihálynak egy nemestelket *Nagy-Csömötén*.

1703-ban 427 forintért visszaváltja Sankó Miklóstól az egész *Orci* falut.¹⁰⁴

II. János (említve: 1668, 1701) (IV. Gergely fia)

1681-ben Orczy I. Ferentől megvásárol *Söptén* egy nemesi telket.

1701-ben végrendeletet tesz, melyben nagycsömötei malomrészét feleségére, Péter fiára, valamint apjára és anyjára hagyja.¹⁰⁵

¹⁰³ Ekkor még Istvánt nem említi.

¹⁰⁴ A fentebb említett egyezség ugyanis úgy szólt, „...mind addig valameddigis megh írt Orczy uraimék vagy együtt vagy akár mellik eő kegyelmek közül megh írt summát ecersmind le nem fogja ide tenni. Le tevén pedig minden Pör Patvar nélkül Sanko Uraimék akar mellik keziben eő kegyelmek közül le fog tétetni említett summa Pínz, tartoznak az Pínzet föl venni és az Jóságot remittalni.” NML Balassagyarmati Fióklevéltára XIV. 3.D/1 3555–7; A Vas vármegyében lévő Sankóházimajorról vette nemesi előnevét a Dunántúl egyik régi családja a Sankóházi Sankó család, melynek jelentős kiterjedésű birtokai voltak Tolna és Somogy vármegyében. A Sankó testvérek, István, Miklós és Boldizsár – 1638-ban kiskomáromi kapitány – együtt kapták adományként Hosszúfalu, Marosd, Szentkirály és Szentmihály helységeket Somogy vármegyében. A kuruc időkben jelentős szerepet játszott a vármegye életében Sankó Miklós alispán és Sankó Boldizsár alországbíró. In: *Timár Kálmán: Dunántúli magyar kódexek sorsa. Pannónia–Könyvtár* 29. Pécs 1936. 6–7.

¹⁰⁵ *Én Orczell János nagy-csömötei lakos, az én feleségem Horváth Kata és fiam Orczill Peti között teszek ilyen rendelkezést: nagy-csömötei malombéli részemet adtam az én Kedves Apámuramnak nemes Orczill Gergelynek és anyámasszonynak Boda Juliannának amint én bírtam t.i. 75 forintban oly okkal, hogy vagyok adós Györök János sógor uramnak és feleségének Orczill Anna asszonynek 40 forinttal ugyszintén Orczill György bátyám uramnak, Orczill Péter bátyám uramnak 32 forinttal.....Gyermekemet hagyom egy testvér öcsém uram [IV. István – szerz.] gondozása alá. ... A csömötei hegyben lévő szőlőmet adtam Szalay György sógor uramnak és feleségének Orczell Borbála asszonynek. ...Anno 1701” A végrendelet szövegét családtörténeti kéziratában Orczy Béla közli, hivatkozva a nála lévő eredetire. MNL OL P531 (Diplomák) 8. Ebből a végrendeletből úgy tűnik, hogy IV. Gergely és családja Nagycsömötén telepedett le.*

A következőkben táblázatba rendezve az ingatlanmozgásokat, jobban láthatóvá válik a szerzések és eladások aránya, és világosabb lesz a területi megoszlás is.

Név	Év	Helység	Elad	Vesz	Zálogba		Ingatlan	
					ad	vesz		
I. Gergely	1591	Söpte(?)	–	16 Ft 50 d			szántó	
I. István	1610	Söpte	–	60 Ft			kúria + szántó	
		Kisalmás					rét	
		Söpte	13 Ft				telek	
II. István Vasmegeye táblabírája	1616	Söpte		35 Ft			szántó	
	1626	Nemescsó		30 Ft			részbirtok	
	1629	Nemescsó		60 cs. tallér + 5 arany			teljes birtok	
	1636	Söpte				47 cs. tallér +50d	kúria + szántó	
I. Péter	1666	Nemescsó	100 cs. tallér ¹⁰⁶				15 h. szántó	
		Söpte				50 Ft	részbirtok	
I. István és I. Ferenc	1678	Nemescsó	50 cs. tallér				erdő-rész	
I. Ferenc	1676	Söpte		50 Ft			részbirtok	
	1681	Söpte	100 Ft				nemes telek	
III. Gergely	1666	Söpte	100 Ft				udvarház	
	1667	Söpte	200 Ft				telek, szántóval	
	1672	Nemescsó			12 Ft		rét	
	1676	Aki(?) Magyarí Kiskötél		100 Ft			rész jószág	
I. János Elesett a szentgothardi csatában	1627	Söpte				48 Ft	deserta nemesi kúria	
					60 Ft		szántó	
	1633	Söpte		120 Ft			kúria	
	1634	Köveskút, (Salfa)	100 cs. tallér				részbirtok deserta kúria	
	1647	Felső-Surány	40 Ft				szántó	
V. István	1666	Söpte	testvéreivel együtt osztozik					kúria
	1676	Orci		110 cs. tallér			birtokrész	
	1676	Egyházas- bük		100 Ft			½ nemesi telek	
	1696	Söpte		100 Ft			részbirtok	
	1698	Orci			360 Ft		egész falu	

¹⁰⁶ A császári tallér értéke változó volt. *Buza János*: A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században In: *Történelmi Szemle* 1977/1 73-106

Név	Év	Helység	Elad	Vesz	Zálogba		Ingatlan
					ad	vesz	
II. György	1666	Söpte	testvéreivel együtt osztózik				kúria
	1670	Söpte		200 Ft			szántó
	1675	Söpte		50 cs. tallér			szántó
	1678	Nemescsó		25 cs. tallér			erdőrész
	1701	Söpte		391 Ft			udvarház
II. Péter	1666	Söpte	testvéreivel együtt osztózik				kúria
	1668	Nagy- csömöte		100 Ft			jobbágytelek
	1669	Söpte		300 cs. tallér			nemes telek
	1681	Söpte		1114 Ft	Palástyné összes birtoka		
	1681	Meszlény	130 Ft				telek
	1694	Salfa		500 Ft			nemes telek
	1695	Söpte	250 Ft				kúria
	1697	Söpte és Nagy- csömöte				2130 Ft	curiális rész + jobbágytelkek
IV. Gergely	1667	Böd		100 cs. tallér			udvarház
	1668	Söpte		100 Ft			6,5 h. szántó 2 db rét
	1668	Nagy- csömöte		100 cs. tallér			cúria
	1668	Böd	300 Ft				részjóság
	1669	Nagy- csömöte			325 Ft 15 évre		nemesi telek 9 hold szántófölddel
	1670	Vát			80 cs. tallér		nemesi telek
	1677	Nemescsó				425 német Ft	1 nemesi- 1 jobbágytelek
	1689	Kis-Pöse		225 Ft			fél telek
	1690	Kis-Pöse	250 Ft				fél telek
	1690	Böd+Vát	275 Ft				nemesi telek
	1692	Nagy- csömöte	260 Ft				nemesi telek
	1703	Orci		427 Ft			egész falu visszaváltása
II. János	1681	Söpte		100 Ft			nemesi telek
	1701	Nagy- csömöte	Végrendeletileg feleségére, fiára, apjára és anyjára hagyja				malomrész tulajdona

Ezen összeírás alapján, valós források hiányában természetesen nem lehet pontosan felmérni, hogy az elődök vagyonomozgása a 17. század elején valóban ennyire „gyér” volt-e, valóban ennyi került-e be a protocollumba, vagy a század végén, illetve a 18. század elején már csak ennyi adás-vételi, és záloglási irat állt rendelkezésre. Mindenesetre vizsgálatából képet kaphatunk arról, hogy a 17. század folyamán egy köznemesi család birtokgyarapítása milyen területet ölel fel. Látható, hogy a megélhetés, a gazdasági gyarapodás szempontjából elsődleges a rét és szántóterület nagysága, birtoklása, a nemesi és jobbágytelkek szerzése, ugyanakkor megjelenik a köznemesi életforma elengedhetetlen feltétele, színtere, a nemesi kúria, mint épület és a hozzá tartozó nemesi telek.

Míg a 17. század elején — hangsúlyozottan ebben az összeírásban —, inkább az ingatlan vétele nagyobb arányú, ami készpénz meglétét jelzi, hiszen I. Gergely, I. és II. István szántót és réteket, teljes-, valamint részbirtokokat vesznek, addig az utódoknál a nagyobb mérvű eladás jelentkezik. Már ebben a korai időszakban is találkozunk udvarház vételével és zálogolásával, ami a család Söptén való teljes letelepedésére utal. Ugyanekkor II. István feleségül véve Csóy Katát hozzájut a Csóy család Nemescsóban lévő, feleségét illető birtokrészeihez. Ettől az időtől kezdve lesznek az Orczyak Söpte mellett ebben a faluban is birtokosok. A század második felében, II. István fia és unokái között már a birtokok eladása dominál. Különösen érvényes ez a nemescsói részekre. A család másik ága, II. Gergely fiai, I. János és III. Gergely esetében is az látszik a forrásokból, hogy inkább eladták, mint gyarapították a birtokokat. Gergely, mivel lakását Nemescsóban tartotta a söptei porciókon adott túl, míg ezzel ellentétben János Söptét növelte és az ezen kívüli részekről vált meg. Ugyanakkor a két fiú házassága jelentős új birtokokat és összeköttetéseket hozott a családba. III. Gergely, felesége, kisleludi Kisfaludy Anna révén a megyei vezetők sorába tartozó, befolyásos nemesi rokonságra tett szert.¹⁰⁷

I. János, testvérehez hasonlóan, felesége, mankóbüki Horváth Zsuzsanna révén szintén tehető rokonságra és jelentős birtokokra tesz szert, melyek azonban majd csak fiai idején realizálódnak. A manóbüki Horváth család tagjai — a Kisfaludyakhoz hasonlóan — vezető tisztségeket töltöttek be a vármegyében. Zsuzsanna apja, „Salfalva possessióban lakó” Horváth György 1640-ben a törökök elleni részleges nemesi felkelés gyalogosainak

¹⁰⁷ Kisfaludy Balázs 1608-ban Vas vármegye alispánja és országgyűlési követe volt. Fiát, Istvánt szintén alispánná választották. Egyik unokája — István fi a — Mózes a török elleni felszabadító háborúban Batthyány Kristófnál szolgált főhadnagyi rangban. Másik unokája — Mihály fia — Balázs, Batthyány Ádám dunántúli főkapitány szolgálatában állt az 1650-es években, majd ezt követően ő is Vas vármegye alispánja lett. *Varga J. János*: Mars és a múzsák szolgálatában: Kisfaludyak – Egy köznemesi család portréja a 17–19. századból. http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/mars_es_a_muksak_szolgalataban_kisfaludyak_egy_kozne_mes_csalad_portreja_a_17_19_szazadbol/ utolsó letöltés: 2015. 05. 26.

vezetője,¹⁰⁸ nagyapját, Jánost, ki mint egregius szerepel a jegyzőkönyvekben, 1638. június 14-én a vármegye alispánjává választották.¹⁰⁹ Horváth Zsuzsanna édesanyja, köveskúti Sall Borbála, Sall János nobilis vármegyei szolgabíró¹¹⁰ lánya. A családnak szintén Söptén és Köveskúton, más néven Salfán voltak birtokai. I. János leszármazottai, V. István, IV. Gergely, II. György és II. Péter nagyarányú ingatlan befektetésbe kezdenek. A gyarapítás iránya Söpte és Nagycsömöte, s ekkor, a 17.–18. század fordulóján, belép a birtokok sorába Salfa, amely az 1720-as évektől a család Vas vármegyei központjává válik. A pereskedésektől sem mentes birtokviták majd csak 1719-ben szűnnek meg, amikor a dédunoka Orczy Mihály 500 forintért megvásárolja Sall József összes söptei, kis-pössei, nagy-csömötei, nemescsói, nárai és sallfai birtokát.¹¹¹

1626-ig tehát Söptén folyik adás-vétel, majd 1626-ban a nemescsói, az 1630-as évek elején a sallfai birtokok is bekapcsolódnak. Az 1660-as évek végén Söptéről már nem találunk szerződéseket, viszont ekkor jelenik meg a birtokok palettáján Nagy-Csömöte, Orci, Bőd, Vát és az 1690-es években Kis-Pösse. Arról a források sajnos nem adnak megfelelő információt, hogy ezeken a településeken először mikor és mekkora jószágokat szereztek a család ősei, hiszen sok esetben csak egy-egy eladás tényével találkozunk. Bődön például látunk udvarházvásárlást, de nem derül ki, hogy ehhez tartozott-e az a részjószág, melyen egy évvel később túladnak, vagy ez az anyai „Boda-örökség” részét képezte.

V. Istvánról tudjuk, hogy Söptén tartotta lakását. Az összeírásban leginkább a Somogy megyei Orci falu kapcsán jelenik meg a neve, jóllehet ez a tranzakció nem csupán hozzá, hanem az egész családhoz kötődött. A legharmonikusabb IV. Gergely birtokmozgása. Orczel Gergely —ahogyan magát nevezi— 1667-ben Bődön vásárolt egy udvarházat, majd 1668-ban Nagycsömötén egy kúriát 100–100 császári talléron, de Petrovay szerint 1666-ban már itt lakott a faluban.¹¹² A csömötei tartózkodást erősíti egy adóslevél, amely 1688-ban Kőszegen íródott és „Nagy Csömötében lakozó Orczil Gergel”-ről beszél.¹¹³

Az ingatlanok, földek eladása és vétele pénzügyileg egyensúlyban van egymással, s a családtagok közül látszólag nála a legintenzívebb. Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy az ő és testvérei kora van legközelebb a kivonat készítésének időpontjához.

¹⁰⁸ Közgyűlési jegyzőkönyvek 1640.augusztus.20. *Tóth Péter*: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1601–1620, 1631–1641. In: Vas megyei levéltári füzetek 2. Vas Megyei Levéltár kiadványa (Szerk. Feiszt György). 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái DVD ROM Arcanum Budapest. 2009

¹⁰⁹ Közgyűlési jegyzőkönyvek 1638. június 14 U.o.

¹¹⁰ Közgyűlési jegyzőkönyvek 1614. augusztus 21. U.o.

¹¹¹ *Petrovay Turul* 1887.–elektronikus változat

¹¹² *Petrovay Turul* 1887.–elektronikus változat

¹¹³ „*Én Nemes Csó-ban Vas vármegyében lakozó Orczil Gergely adom mindeneknek tudására az kiknek illik, hogy én némi nemű szükségimnek okaiért attam egy darab Ritet mely vagyon csemetei határban Nemes Csó-ban lakozó Kalmár Pál uramnak 12 forintért mindig jó elkendő pénz vala. Mely Rit egres ritnek hivattatik, kinek egyik szomszédja Orczil Gergely alszélről, fő szélről Adorján Ferenc....*” MNL OL P518 14.cs. Kzg No.1

Ha térképre vetítjük az adás–vételi levelekben szereplő településeket, ahol a birtokok elhelyezkedtek, egy nagyjából „összefüggő” egymástól egy–egy napi járóföldre fekvő birtokokat mutató területet kapunk.¹¹⁴

A térképet rajzolta Báry Anikó
Az Orczy birtokok elhelyezkedése a 16–17. században.

Wellmann Imre¹¹⁵ vagy Pálmány Béla¹¹⁶ tipizálását véve alapul azt mondhatjuk, hogy a 16. században, illetve a 17. század első felében a család tagjai a kisbirtokos, tehát 100 holdon alul gazdálkodó nemesek közé tartozhattak, hiszen a vásárlások során szinte mindig néhány hold szántóról, rétről hallunk. Kivételt képez talán II. István a vármegye táblabírája, aki a korban jelentős összegért, 60 császári tallérért és 5 arany dukátért vett meg Csömötén egy teljes birtokot. A 17. század második felében, az anyai ágon megörökölt mankóbüki Horváth részek megszerzése után a fiúk, V. István, IV. Gergely, II. György és II. Péter már részbirtokokat, erdőket, szántókat vásárolnak, s készpénz–mozgásuk is jelentősebb, ők már inkább a vagyonosabb kisközép vagy középbirtokos nemesi kategóriába sorolhatók. A tehetőség jelét mutatja az is, hogy mind II. Péter, mind IV. Gergely gimnáziumban taníttatta fiát.

¹¹⁴ Kőszeg, Szombathely és Rohonc, a közelben fekvő városok, csak viszonyításként vannak feltüntetve a térképen.

¹¹⁵ Wellmann Imre: A köznemesség gazdálkodása a XVIII. században In.: A Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve VII. Salgótarján, 1981. 64–94. Wellmann Imre a 100 holdig terjedő kisbirtokokról, a 101 – 500 hold közötti kisközép, illetve az 500-tól 1000 holdig terjedő középbirtokokról beszél, mint a köznemesség birtokviszonyainak mutatójáról.

¹¹⁶ Pálmány Béla: Nógrád vármegye nemességének átrétegződése (1542–1848). In: Századok: 1985/1. 3–41. A jómódú középbirtokosok közé a 9–11 adóporta után adózó köznemesi nemzetséget sorolhatjuk.

1710-ben készült egy birtokösszeírás, amely olyan nemesi gazdaságokat, valamint birtokrészeket tárt fel, amelyek tulajdonosai vagy visszatértek a király hűségére, vagy meghaltak a harcokban. E szerint Orczil Péter Söptén, míg Orczil István Nagycsömötében rendelkezik ebben az időben nemesi kúriával.¹¹⁷ III. Péter, V. István fia, a bárói rangot megszerző, a disszertációban vizsgált VI. István unokatestvére. A nagycsömötei István esetében viszont nem tudjuk, hogy VI. Istvánról vagy III. Péter testvéréről, van-e szó. Bár VI. István átköltözik Heves vármegyébe, de megtartja dunántúli jószágát is, mint 1734-es végrendeletében írja: „*Nemes Vas vármegyében is vagyon valamely kevés Jóságom azt is hagyom Lőrincz Fiamnak most ugyan ottan való kedves szeghén Atyámfiainak engettem tovább való hasznát.... Mindhogy magamis ottan születtem azirt tartsa meg az Fiam is kitől Isten oltalmazzon valami háború vagy pestis találna tehát ideig vala recipiálhatja magát*”¹¹⁸ 1736-ban még ugyancsak ír róla: „*Nemes Vas vármegyében lévő kevés jószágom vagyon, s arra kérem, mivel magam is ott születtem konzerválja vagy háborúban vagy pestis következik proinerim magát oda recipiálhatja. Majd az szegény atyafiaknak prointerim engedtem, hogy élhetnek belőle.*”¹¹⁹

A vármegye nemességvizsgálata 1717-ben Söptén Orczell Istvánt, Orczell Zsigmondot és Orczell Pétert veszi számba, 1726/27-ben pedig Orczy István, Orczy Zsigmond, id. Orczy Péter és ifj. Orczy Péter nemeseket írnak össze a faluban.¹²⁰

A 18. század második felében élt Orczy Ferencről¹²¹ és anyagi helyzetéről Dominkovits Péter közöl leírást, mely eképpen láttatja a Vas vármegyében lakó szegény atyafi tehetőségét. Orczy Ferenc vagyoni állapotát tekintve a birtokos nemesség alsó részének, a csekély fekvőbirtokkal rendelkezőknek egyike volt. Egy 1789 decemberében felvett inventárium szerint összesen 78 hold szántóval rendelkezett. Söptén 23 és 1/8 hold, Meszlenben pedig 7 hold szántó, illetve ugyanitt több mint 25 mázsa szénát termő rét és jelentős erdőbirtok került összeírásra. A nemes a nagycsömötei határban allodiális réteket bírt. A vagyonosztás során 70 holdnyi Orczy birtokkal számoltak, melyből 8 holdat bizonyított zálogolás miatt hagytak el. Orczy Ferenc residentiális háza Söptén, a napnyugati szeren, egy rokonsági telektömbben feküdt. Az „épületes sessio”-t felülről Orczy Imre örököseinek, alulról Orczy Pálnak és Antalnak¹²² beltelkei határolták. Maga az épület fából készült, s hét

¹¹⁷ MNL OL UC 48:40 <http://mol.arcanum.hu/urbarium> utolsó letöltés 2011. 10. 09.

¹¹⁸ MNL OL P519 12.cs. BOy No.23

¹¹⁹ MNL OL P519 13.cs. BOy No.34

¹²⁰ Schneider Miklós: Vas vármegye 1726/27. évi nemességvizsgálata Szombathely, 1940.

http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/CsaladtortKonyvek_VasvmNemesiOsszeirasok_1726_27_Schneider/?pg=0&zoom=h&layout=s utolsó letöltés: 2015. 02.05.

¹²¹ VI. István unokatestvérenek, Mihálynak a fia.

¹²² Testvéreinek, Antalnak fiai.

„derékből” állt, úgymint 2 szobából, 2 konyhából, egy kiskamrából, egy istállóból és egy benyíló kamrácskából. Az armalista, kúrialista nemesekével egyező leromlott állapotú épületet az összeírók 55 forintra becsülték. A Meszlenben lévő épület becsárát nem közlik, de a leírásból a jobb minősége kitűnik. A kőfalas, keményfa padlású épület 2 szobára, 2 benyílóra, egy kőfalakra, kőkeményre épített konyhára, egy kamrára, két istállóra és egy présházra tagolódott. Az első, ún. „öreg” szobát alápincézték. Az udvaron még egy szekérszín állt valamint egy cséplő pajta két pajtafiával. Joggal kérdőjelezi meg Dominkovits, hogy a leírásból, állapotát tekintve ez utóbbi lehetett volna inkább residentionális épület, hisz az előbbi mellett csak egy szólt, a családi tradíció és összetartozás.¹²³

A 18. századtól, miként a születési anyakönyvek¹²⁴ bizonyítják, a család átteszi „székhelyét” Salfára, s I. János unokái már szinte kivétel nélkül itt vannak anyakönyvezve.

2.2. Orczy István az atyai jóbarát, Telekesy István szolgálatában

Orczy István ifjú kori életéről nem állnak rendelkezésre források. Születési helyéről és idejéről, valamint iskoláiról is megoszlanak a vélemények a szakirodalomban. Petrovay¹²⁵ szerint 1669 szeptemberében Kis-Pössében, H. Kakucska Mária¹²⁶ szerint szintén 1669. szeptemberében, de Orciban, Heckenast Gusztáv¹²⁷ kutatásai alapján pedig 1677. május 18-án, Kőszegen született.

Az 1669-es anyakönyvi bejegyzést nem találtam meg. Úgyszintén nem találtam adatot az Orci falubeli születésre sem. 1676-ban váltja magához a települést V. István testvéreivel együtt, s 1703-ban vásárolja meg teljes egészében IV. Gergely. 1669-ben tehát még nem indokolja semmi, hogy ott tartaná lakását, vagy bármilyen ingatlannal rendelkezne a helységben.

Az 1677. évi kőszegi anyakönyv 63. bejegyzése szerint május 18-án Stephanus névre kereszteltetett egy fiúgyermek, kinek szülei Gregorius Ortzi és Julianna, keresztszülők pedig

¹²³ *Dominkovits Péter*: Armalista, kúrialista és birtokos nemesek lakóházai, gazdasági épületei Vas megyében a 18. században és a 18–19. század fordulóján. In: *A Nyugat–Dunántúl népi építésze*. Szerk.: Cseri Miklós; A Velemenben 1995. május 29–31-én megrendezett konferencia anyaga. (Szentendre, Szombathely: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Savaria Múzeum) 1995. 223.

¹²⁴ A család Vas vármegyei ágára vonatkozó születési anyakönyvi adatokat a familysearch.org gyűjteményes oldalakon vizsgáltam.

https://familysearch.org/search/collection/results?count=20&query=%2Bsurname%3AOrczi~&collection_id=1743180&offset=20,

https://familysearch.org/search/collection/results?count=20&query=%2Bsurname%3AOrczi~&collection_id=1743180&offset=40 utolsó letöltés: 2014. 07.19.

¹²⁵ *Petrovay Turul* 1887.–elektronikus változat

¹²⁶ *H. Kakucska Mária* 2007. 180–186.

¹²⁷ *Heckenast Gusztáv* 2005. 316.

Joannes Svetitz és Catharina Nagy voltak.¹²⁸ Bár pontos születési helyére nem, de nevelkedési helyére Orczy István önmaga ad választ 1736-os végrendelet–fogalmazványában és 1742-es végrendeletében, amikor leírja: „*Nem különben az Pössei templomra az hol gyermekségemben iskolában jártam és ottan kereszteltetem mely vagyon nemes Vasvármegyében, ötven forintokat.*” „*Nemes Vass vármegyében a Kispössei Templomnak hagyok huszonöt forintokat, ahol kiskoromban nevelkedtem.*”¹²⁹

A gyöngyösi Szent Bertalan templomban lévő, Orczy Lőrinc által készített építátfiumon azt olvashatjuk, hogy meghalt 1748-ban, „A.E.R. CHR. MDCCXXXVIII. PRID. IDUM X.BR.”. A Szent Bertalan plébánia halotti anyakönyve —s ezt kell hitelesnek elfogadnunk— 1749. december 29-i bejegyzése szerint „*Sepultus est Illustrissimus Baro Stephanus Orczi Viduus omnibus Sacr. munitus Annorum 79.*” Továbbra is kérdéses marad tehát születési dátuma, hiszen e szerint valóban 1669/1670-re kell azt tennünk.

Apja Orczy Gergely, anyja Boda Júlia. Szüleiről sincsenek pontos életrajzi adatok. Apja 1629-1630 körül születhetett, pontos dátumát nem ismerjük. Anyja — kinek születéséről szintén nem tudunk pontos adatokat — nemes Boda István és Nagy Anna leánya volt. A Boda család Reiszig Ede kutatásai szerint valamikor a 17. század huszas–harmincas éveiben tűnik fel Vas vármegyében, s Bődön, Hőgyészen, Rádócon majd Vönöckön lesz birtokos.¹³⁰ Mint Balogh Gyula írja „igen elterjedt család”.¹³¹

A végrendeletek tanúsága szerint Orczy István tanulmányait a pössei plébániai iskolában kezdte. A szakirodalom pedig úgy fogalmaz, hogy iskoláit Kőszegen, majd Bécsben végezte. Kőszegen 1677-ben nyílt meg a jezsuiták által működtetett gimnázium¹³² első négy osztálya. Létrejött Széchenyi Pál érsek áldozatkészségének volt köszönhető.¹³³

Az iskola hatóköre igen kiterjedt abban az időben, hisz az elsősorban nemesi származású tanulók nemcsak a környező településekről érkeztek, hanem szinte az összes dunántúli vármegyéből fogadott diákokat. A jezsuiták vezetése alatt álló iskola négy, három grammaticai és egy syntaxis osztállyal nyílt meg. Fő tantárgya a latin nyelv, a humánosztályban az ékesszólástant és a görög valamint latin írók műveit oktatták. Kőszegen a fellelhető gimnáziumi anyakönyv 1689-től indul. Ekkor járt egy nemes Orczil István a

¹²⁸ MNL OL A4476 Szombathelyi egyházmegye, Kőszeg, római katolikus vegyes anyakönyv 1633–1799

¹²⁹ MNL OL P519. Boy 13. cs. No.43 Mindkettő ugyanott egybehajtvva.

¹³⁰ Ifj. Reiszig Ede Vasvármegye nemes családai In: *Borovszky Vas vármegye*
<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0025/19.html> utolsó letöltés: 2011. 02. 30.

¹³¹ *Balogh Gyula: Vasvármegye nemes családjai Szombathely 1901. 20.*

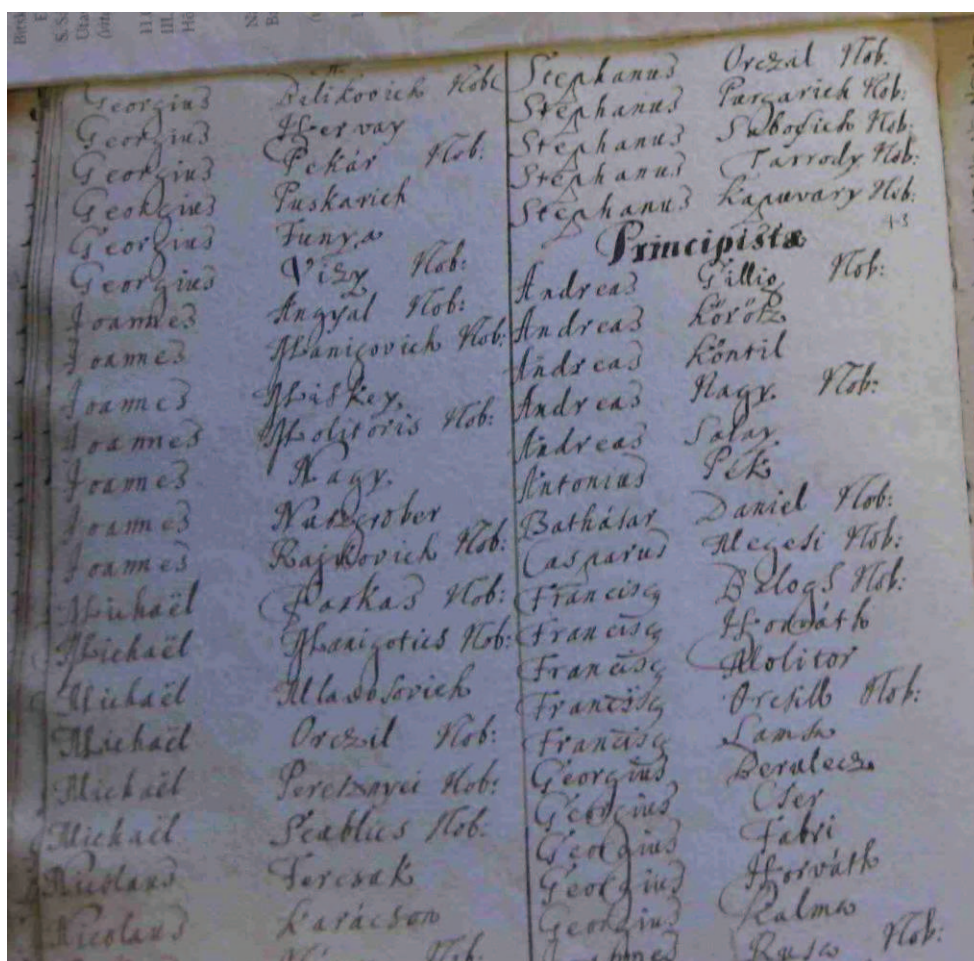
¹³² *Szekér Barnabás: Reformok és hanyatlás? Középkorai diáklétszám–változások a 18. században a pesti piarista gimnázium példáján.* In: KORALL 56 18.

¹³³ *Bikfalvi Géza: Az egykori jezsuita gimnáziumok története a mai Magyarország területén.*

<http://www.jezsuita.hu/2006-11-16/az-egykori-jezsuita-gimnáziumok-tortenete-mai-magyarorszag-területen>
utolsó letöltés: 2010. 07.28.

minores osztályba, aki 1692-ig kijárta a 4 osztályt, majd feltehetően máshol folytatta tanulmányait.¹³⁴ Ha tehát a Kőszegen fellelhető születési anyakönyvet vesszük alapul, s fogadjuk el hiteles és valódi születési dátumnak, akkor az ott említett Orczil István 15 éves korára végezte el a gimnázium 4 osztályát. Ha az utolsó két évet máshol járta, akkor 17 évesen 1694-ben kellett befejeznie tanulmányait.

A kőszegi évekről szintén ír végrendeletében: „*A kőszegi deákok congregatiojának, ahol sodalissa löttem hagyok huszonöt forintokat...*” Megnézve a névkönyvet, szembetűnik, hogy István mellett még egy Orczy, Mihály is ekkor tanult a kőszegi gimnáziumban. Ő a genealógia szerint II. Péter fia, VI. István unokatestvére volt. Érdekesebb azonban az „osztálytárs” Tarródy István neve, aki nagy valószínűséggel, azonos azzal a Tarródyval, aki szintén Telekesyvel egyidőben, 1700 körül tűnik fel Heves vármegyében, s akit szintén a püspök mellett találunk. Ez megerősíti azt a feltételezést, hogy az osztálytárs Orczy István az a személy, aki szintén Telekesyvel Egerbe érkezik.

A jezsuita névkönyv Orczil Mihály, Orczil István és Tarródy István nevével.

¹³⁴ MNL VaML Kőszegi Fióklevektára, A Bencés Rend Kőszegi Gimnáziumának iratai. Anyakönyvek. Jezsuita névkönyv 1689–1692.

Orczy István Petrovay által említett bécsi tanulmányairól nem találtam konkrét adatot. Felmerül a lehetőség, hogy Telekesy támogatásával végezte el az egyetemet. Ezt alátámasztja a bárói oklevél megállapítása is, mely szerint kora gyermekségétől fogva Telekessy oktatta nemesi erényekre és tudományokra. Kérdéses, hogy volt-e egyáltalán felsőfokú végzettsége, vagy a gimnáziumi tanulmányok, a deákos műveltség, vagyis az írni–olvasni tudás, a latin nyelv ismerete elegendő volt ahhoz, hogy a főpap szolgálatába álljon, kezdetben, mint provizor, később, mint prefektus. Még a 17. században sem volt külön iskola, amely például gazdasági képeztést adott volna. Aki elvégzett néhány gimnáziumi osztályt, szabadon lehetett akár tisztartó, akár nótárius vagy éppen iskolamester is, ha megnyerte egy falu és a földesúr bizalmát. Ugyanakkor Orczy felsőfokú végzettsége mellett szól, hogy a későbbiekben e nélkül sem a püspöki jószágigazgatói, sem az alországbírói tisztséget nem tölthette volna be. Viszont a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein (például Grazban), de más európai egyetemeken ebben az időszakban tanult hallgatók között nem található a neve.¹³⁵ Nem említi végrendeleteiben sem, holott egy külföldi tanulmányút mindenki életét meghatározta. A bárói címet adományozó oklevél azonban tanult embernek mondja. Ennek feltárása még további kutatásokat igényel.

Műveltségére, érdeklődésére könyvei világítanak rá. H. Kakucska Mária az aradi Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol”-ban folytatott kutatásai¹³⁶ során bukkant rá néhány olyan könyvre, amely minden kétséget kizáróan Orczy Istváné volt, s amelyekbe saját kezűleg jegyezte be tulajdonosi voltát. A 18. század végén már a kortársak között is híres, 8200 kötetet számláló könyvtárból mintegy 8000 kötet,¹³⁷ 1830–1836 között, az aradi főispáni tisztelet betöltő II. Lőrinc ajándékként került, vagy kerülhetett Arad városába a familia gyöngyösi könyvtárából. Bár a családi hagyomány szerint is a könyvek nagy részét a költő Orczy I. Lőrinc és fia József vásárolták, a kutatás most azt bizonyította, hogy az alapokat István rakhatta le, jóllehet még nem látjuk pontosan, milyen, s mekkora lehetett az ő könyvtára.

¹³⁵ Vizsgálva a peregrinációs listákat :*Fazekas István: A Bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói. 1623–1918* (1951). Budapest, 2003. ; *Tar Attila: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789.* Budapest, 2004. ; *Varga Júlia: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1560–1789.* Budapest 2004.; *Kissné Bognár Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789.* Budapest, 2004.; *Gömöri György: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789.* Budapest, 2005. 116 p.; *Bozzay Réka–Ladányi Sándor: Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918.* Budapest, 2007. 329 p.; *Szlavikovszky Beáta: Magyarországi diákok itáliai egyetemeken I. rész 1526–1918.* Budapest, 2007. 190 p.; *Bognár Krisztina–Kiss József Mihály–Varga Júlia: A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635–1777.* Budapest, 2002.) nem találtam még Orczy Istvánra vonatkozó adatot.

¹³⁶ *H. Kakucska Mária: Az Orczyanum, az Orczy család könyvtárának vázlatos története. I.* In: Magyar Könyvszemle 123. évf. (2007.) 4. sz. http://www.epa.oszk.hu/00000/00021/00371/414.htm#_ftn2 utolsó letöltés: 2012. 03. 14.

¹³⁷ *Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Budapest 1983. 539.

Az Orczy könyvtár legkorábban beszerzett könyvei, főleg vallásos, filozófiai, hadi és történelmi témájúak. Ezeket részben fehér pergamenbe, részben barokkos, arany nyomással díszített, sötét bőrbe kötötték. Mint H. Kakucska megállapította, sok esetben nem, vagy csak nehezen különíthetők el egymástól az apa István, majd a fiú, Lőrinc tulajdonát képező kiadványok. Azonban egyértelműen, általa szignálva, az ő könyve volt „*A' romai Anyaszentegyház Szokásából, minden Vasárnapokra, és egy–nehany innpekre Rendelt Evangeliomokrúl, Predikáczók. Mellyeket, élő nyelvnek tanítása-után írásban foglalt Cardinal Pázmány Péter esztergami érsek. Most újobban, a' méltóságos fejedelem Széchény György esztergami érsek Költségével ki-nyomtattattak és ki-bocsáttattak. Nagy-szombatban, az Academiai bötükkal, Hörmann János által, M.DC.XCV. Esztendőben*”. A saját kezű bejegyzés: „*Ex libris Stephan... Orczij 1707. Ugyancsak tőle maradt utódaira a „Biblia sacra vulgatae editionis sexti V. pontificis maximi jussu recognita atque edita, versiculis distincta, cum Indice Biblico, et lectionum ac Evangeliorum pro omnibus Dominicis et festis per Annum; reverendissimi et celsissimi S.R.I. Principis ac domini D. Marquardi Sebastiani Imperialis Ecclesiae Bambergensis Episcopi etc.etc. Autoritate, post accuratam cum Vaticana Editione collationem Bambergae recusa, A M.DC.XCII*” Ebben is olvasható a bejegyzés „*Ex libris Stephan ...Orczij 1703.*”¹³⁸ Ezek a könyvek már mind abban az időben képezték tulajdonát, amikor Telekesy püspök gazdaságának irányítói közé tartozott.

Orczy István a róla megjelent szakirodalom szerint 1694-ben állt Telekesy szolgálatába, s 1699-ben érkezett az akkor már idős, 66 esztendőes püspökkel Eger városába, jóllehet a közgyűlési iratokban csak 1701-ben jelenik meg a neve. Petrovay szerint a családi kötelék is ösztönözte az 1633. augusztus 20-án Csömötén született Telekesyt, hogy Orczyt maga mellé vegye. Erről az állítólagos családi kötelékről nem szólnak az iratok. Tény azonban, hogy István születésekor apja, Gergely, Csömötén lakott. A két település Csömöte és a „nevelkedési” helyként, a végrendeletekben emlegetett Pösse szomszédos, szinte összeépült falvak voltak.

¹³⁸H. Kakucska Mária: Az Orczyanum, az Orczy család könyvtárának vázlatos története. II. In: Magyar Könyvszemle 124. évf. (2008.) 1. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00377/Ksz2008-1-03.htm> utolsó letöltés: 2012. 03. 14.

Pösse és Csömöte az I. katonai felmérés térképén.

Szintén Pössével határos Apáti, ahová a Telekesy család — csömötei birtokát megtartva — átköltözött, s ahol Telekesy István szüleit eltemették.¹³⁹

A források alapján a közeli rokonságot ez ideig nem sikerült bizonyítani. A bárói oklevél szövegében egyértelműen patruelis szerepel, amit általában nagybácsiként szokás értelmezni, tágabb értelemben pedig atyai ágról való férfirokont, atyafit jelent, ami alkalmasint akár igen távoli, a múlt ködébe vesző rokoni kapcsolat is lehet. Elképzelhető, egy lelki atyaként való értelmezés, de ezt nem lehet határozottan állítani, s a szöveg további része sem ad erre semmilyen támpontot. A közeli ismeretség a főpap és Orczy szülei között, a személyes levelezést vizsgálva, mindenképpen igazolható.

Telekesyvel többen is érkeztek Vas vármegyéből. 1699-től Egerben találjuk a püspök testvérét Telekesy Pált, feleségével együtt, Orczy Istvánt, unokatestvérét — II. György fiát — Jánost,¹⁴⁰ és Tarródy Istvánt.

¹³⁹ „Néhai Méltóságos és Főtisztelendő Telekessy István győri püspök 1712. évben a városnál elhelyezett 1500 forintot 5 százalékos kamatra azzal, hogy e kamatból évente 20 forintot kapjon a községi plébános. Ennek fejében a plébániatemplom Szűz Mariának szentelt kápolnájában a hagyományozóért és családtagjaiért misét mutasson be. Régi szokás szerint 15 forintot a Nagy Gencsi és Nagy Pösei plébános kapjon felerészben megosztva, hogy ők évente az apáthi kápolnában 12 misét mutassanak be az alapítványozóért és szüleiért, akik e kápolnában vannak eltemetve. „ Sill Ferenc: Szily püspök kánoni vizitációja Kőszegen, 1780. III. rész In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1998. (Vas Megyei Levéltár 1998) 1. szám 58.

¹⁴⁰ Orczy János 1710. március 2-án, 25 éves korában halt meg Egerben, s a hatvani kapun kívül temették el. MNL OL Anyakönyvek–Mikrofilm–A1255

Az Orczy család levéltára P519-es fondjában külön rendezve található a Telekesyhez, Telekesyekhez kapcsolódó levelek. Természetesen a levéltár más részein is előbukkan egy-két írás még, de zöme, szám szerint 64 itt olvasható. Ha az írások dátumát vizsgáljuk láthatjuk, hogy legnagyobb részük 1701-ben és 1702-ben keletkezett. 1703–1706 között egyet sem találunk, majd 1706-ból, 1709-ből, 1711-ből és 1715-ből bukkannak fel újra.

A Telekesy iratok sorában ott találjuk a testvérek, Magdolna, Pál és István között — édesapjuk, Telekesy Ferenc halála után — 1654-ben létrejött osztályegyezséget is, mely azt feltételezi, hogy Orczy kezdetben leginkább a család peres ügyeit intézte. Egerbe érkezése után — szintén a szakirodalom szerint,¹⁴¹ — mint provizor, vagyis a gazdálkodást felügyelő tisztviselő dolgozott a püspök mellett, de továbbra is intézte a család Vas vármegyei birtokeladásokkal, zálogolásokkal kapcsolatos dolgait. Nem csak a püspök, de testvére Pál megbízottjaként is fellép egy-egy gazdasági ügyben. 1701-ben Pál így ír neki Egerből Kőszegre: *„Szolgálatim ajánlása után Isten sok számú jókkal álgya meg Kegyelmedet kedves Öcsém Uram. Édes Öcsém Uram, Benők uram nekem rossz hírt írt, hogy már elfoglalták a kőszegi malmot¹⁴², de mentől hamarább, ha magam föl nem mehetek külgyem bizonyos emberemet, hogy meg ne károsodjam....Küldöttem volna föl azért édes kedves Öcsém Uram, valamiket talál Kegyelmed mindeneket elkövessen. Kegyelmed közölje komám urammal és Benők uraimékkal minden dolgaimat. Édes Öcsém Uram, ha mire kívántatik költsön Kegyelmed magáéból én mindeneket megadok....nekem a Nemes Város törvénye szerint kötötte, hogy Bíró Uram által foglalhatom el mind a kőszegi, mind a csömötei malmot, azért édes Öcsém Uram amint Kegyelmed ottan plenopotentiat mindeneket elkövessen, valamiket föltalál ... Kegyelmed Édesatyjának, Anyjának, Szalai komám uraiméknak ajánlom igaz szolgálataimat. Minden jót kívánván igaz Attyafia: Telekesy Pál.”¹⁴³*

Szintén Pál az, aki 1701. június 21-én 4 pontból álló utasítást ad Orczynak, hogy utazzon Budára, és Johann von Tarnowski gróftól valamint feleségétől Thököly Máriától „szedje be” a 4352 rajnai forintnyi¹⁴⁴ tartozást. Mivel ezt Tarnowski akkor nem tudta kifizetni, ennek fejében Orczy kezéhez — 3776 forint értékben — a Kőszegen lévő malmot adták. Telekesy Pál ugyanakkor megbízza, hogy keressen *„akármely néven nevezendő embert, ki a megírt interest és obligatiót”* azonnal leteszi, s adja kezéhez a jószágot.

¹⁴¹ Petrovay Turul 1887.–elektronikus változat; és Heckenast Gusztáv 2005. 316.

¹⁴² Kőszegen az első katonai felmérés négy malmot mutat a Gyöngyös folyó partján. Kőszeg műemléki jegyzékével összevetve, a legdélebbre lévő, Kőszegről Csömötere vezető út mellett ábrázolt épület a legrégebbi, 17. századi ipari műemléke a városnak. Megköszönöm Söptei Imre kutatáshoz nyújtott szíves segítségét.

¹⁴³ MNL OL P519. 20. cs. Tly No. 13.

¹⁴⁴ 1 rajnai (Rhenes) forint = 120 dénár = 60 krajcár

„Továbbis Kegyelmed kötelessége szerint mindenkben szorgalmazatosan eljárjon az föllebb megírt punktumok szerént cselekedjék.”

1701. július 12-én a püspök is ír neki, tájékoztatja az Egerben folyó ügyekről, s láthatjuk a levélből, hogy egyre–másra veszi maga mellé a Vas vármegyei embereket: „*Álgyon Isten minden jókkal. Hogy eddig nem írtam oka, mivel tudtam, hogy írásom s intésem nélkül is haza sietsz. Amint hogyha lehet ne késsél, mivel Istennek hála talán különb dolgaink [lesznek], hogy sem mint véltük volna. ... A pálinkaház készen van július és augusztus hónapokban akartak [főzni]. ...Arra nem kérlek, hogy ne késsél, tudom anélkül is sietsz. Halász Jánost ha elhozod nem bánom, el lészen a kertben vagy a majorban. Isten veled, köszönts mind a csömöteieket, mind a győrieiket. Jóakaród TI*”¹⁴⁵

Telekesy plenipotentiáriusaként is fellépett különböző ügyekben. Gyakran a püspök személyes megbízottjaként jelent meg a megyegyűléseken (például 1701-ben Csala Sándorral együtt), de esküdként is szerepel az iratokban.¹⁴⁶ 1702 januárjában Telekesy megbízta Orczyt, mint „hű familiárisát”, hogy két kísérővel Pozsonyba és Bécsbe utazzon nagycsömötei birtoka ügyében.¹⁴⁷ Szintén ez év júniusában és júliusában az idős püspök tartózkodik Bécsben, s onnan küldi utastásait: „...a tűzre vigyázzatok, ha mi kárt vallok a te gondviteltilenednek tulajdonítom, mivel én képeben hattalak Egerben ne mentsd azzal magad hogy nem a te cseléded és nem parancsolsz nekik...”¹⁴⁸ Kéri, számoljon be, hogyan mennek Egerben a dolgok. Utasítást ad, hogy ha viszik a zsinelyt adja oda a kőművesnek és az ácsnak, s számoljon el velük. Telekesy mindenre figyelt, mindent kézben tartott, mindenről tudni akart, mindent személyesen is irányított. „*Ha valami leveleim jöttek válogasd ki és küldd el Ujvári uram köpönyibe csinálva.*”¹⁴⁹

Nem tudjuk ki ekkor a püspöki uradalom jószágigazgatója, forrásokat sajnos erre sem találtam. Mindenesetre érdekes, hogy Telekesy minden alkalommal személyes megbízottjaként beszél Orczyval, illetve Orczyról. („*képeben hattalak Egerben*”) Láthatólag távollétében ráruházta a birtokok irányítását. Az iratok leginkább, mint „homo Eppiscopatis” emlegetik. Főleg jogi és birtokpolitikai vonatkozású kérdésekben intézkedik. Ez a „püspöki személyes megbízott” szerep egyre ismertebbé és befolyásosabbá tette a megyében.

¹⁴⁵ MNL OL P519. 20. cs. Tly No. 15.

¹⁴⁶ MNL HML IV–1/b 1701 M593; 1701 M450; 1704 N43

¹⁴⁷ MNL OL P519. 20. cs. Tly No. 20.

¹⁴⁸ MNL OLP519. 20. cs. Tly No. 23

¹⁴⁹ MNL OL P519. 20. cs. Tly No. 24, No. 25

A kitüntető bizalom e jelét a tisztségbeli emelkedés követte. Legalábbis egy 1704. január 28-i bejegyzésben olvashatjuk: „*S. Orczill praefectus Ep. Agr. Procuratores constituit*”¹⁵⁰ Tulajdonképpen ez az első alkalom, amikor a püspökségnél viselt tisztségéről hírt kapunk. Mint a püspöki javak legfőbb kormányzója, s Telekesy teljes bizalmának élvezője aktívan részt vett a püspök–főispán elképzeléseinek megvalósításában. Az egykori jószágigazgató végrendeletében külön tisztelettel emlékezik meg Söreni Gábor püspöki ítélőmesterről, akitől hív szolgálataiért Nagykörű helységet kapta adományba. Felmerül tehát a kérdés, hogy hasonlóan, mint Grassalkovich I. Antal, esetleg ő is az ítélőmester mellett tanulta meg a tudományt, s ezért nem találjuk a bécsi egyetem végzettjei között. Ennek biztos kiderítése azonban, miként az esetleges egyetemi tanulmányoké, még további kutatást igényel.

Amikor Telekesy 1699. október 28-án elfoglalta az egri püspöki széket, lesújtó látvány fogadta székvárosában. A püspöki palota „épülete” lakhatatlan volt, így kezdetben a jezsuitáknál rendezte be lakását. A püspöki jószágok és a javadalmak összessége idegen kézbe került, így részben világiaknak, részben a Kamarának hajtott hasznot. Nem csoda hát, ha ilyen állapotok mellett minden befolyását, vagyonát, püspöki és főispáni hatalmát kész volt feláldozni, hogy minden szempontból megfelelő püspöki székhellyé alakítsa Eger városát.¹⁵¹ 1705-ben papnevelő intézetet alapított, ahol teológus papnövendékek, gimnáziumba járó klerikusok, valamint világi, elszegényedett nemesek fiai is tanulhattak. 1700 és 1708 között kijavíttatta a Szent Mihály plébániatemplomot, amely ettől kezdve püspöki székesegyházként működött és megkezdte a püspöki rezidencia építtetését is a városban. Mindezen munkálatokban 1704-től a püspöki javak legfőbb kormányzója is aktívan részt kellett vegyen. Az egri püspöki uradalom 40 falut számolt, nevezetesen Eger mellett fekvő: (Füzes)Abony, Bakta, Demjén, Dobi pusztá, Fedémes, Felnémet, Felsőtárkány, Kápolna, Kerecsend, Kisbuda, Maklár, Nagytálya, Pázmánd pusztá, Szarvaskő, Szikszó pusztá, Szöllőske pusztá, Zsérc. Gyöngyös mellett: Solymos és Gyöngyöspüspöki falvak, a Tisza mentén: Besenyszög, Csapóköz, Hidvég pusztá, Kisköre, Kömlő, Magyarád pusztá, Ménesítő pusztá, Olfa, Örvény pusztá, Sarud, Tiszahalász, Tiszanána, Tiszaörs, Tiszapüspöki, Tiszaszög pusztá. Borsod–Abaúj–Zemplén megye területén pedig Harsány, Hejce, Keresztespüspöki, Kürt, Szentmária és Szirák tartoztak bele.¹⁵²

¹⁵⁰MNL HML IV–1/b 617 /INDEX–PERSON PROT. AB ANNO 1700

¹⁵¹Beszéd, amelyet az ifjaknak a Mária–kongregációba való felvételekor rendezett iskolai ünnepen mondott : Dr. Mohi Antal, v. püspök, győri nagyprépost. In: A győri Szent Benedek–rend katolikus gimnázium értesítője 1910–1911 (Közzéteszi: Acsay Ferenc) Győr 1911. 45–48.

¹⁵²*Bán Péter*: Az egri püspökség birtokainak térszerkezete és gazdasági szerkezete Eszterházy Károly idején. In: Limes 2005. 3 21–22.

A jegyzőkönyvekből és levelezésből érzékelhető, hogy járta a püspökség településeit, ellenőrizte a tized beszédését, irányította az építkezéseket, s minderről folyamatosan beszámolt a főispánnak. Az uradalom bevételei a mátrai és Eger környéki püspöki területek borából, az alföldi falvak gabonájából származtak leginkább, de jelentős hasznot hozott az egri sörház is. 1704-ben kapta keze alá a sörházat Vurczer András, aki már ebben az évben 643 forint nyereséget termelt. A sörház épületének felújítása, a sörfőzéshez rendelt búza és árpa szállítása, felügyelete rendszeresen feltűnik az iratokban.

Bár a Heves Megyei Levéltár Érseki Gazdasági Levéltárának anyagát átnézve sajnos nem találtam meg a feladatait meghatározó és szabályozó contractust, viszont megmaradt a jószágigazgatói tisztelet tőle átvevő Tarródy Istvánnal kötött „szerződés”.¹⁵³ Úgy gondolom, hogy ezen instrukciók nem sokban változhattak, s a püspök korábbi prefektusára is ezen feladatokat rőtta.

A 20 pontból álló instrukció szerint elsőben is feladata volt a törvényes rend fenntartása, a káromkodók, gyilkosok, tolvajok felkutattatása, megbüntetése. Az uradalom gazdaságos működtetéséhez tudnia kellett a falvakban élő jobbágyok számát, tehát rendszeresen végeztetnie kellett az összeírást, s megakadályozni a szökéseket, elvándorlásokat. Minden tehetségével a püspökség helységeinek gyarapítására kellett törekednie. Évenként összeírandók voltak a haszonvételeket, melyeket szigorúan a püspökség vagyonának gyarapítására kellett fordítani, de ugyanakkor megengedi az instrukció, hogy a prefektus saját majorságának folytatására a réteket, legelőket előzetes megállapodás szerint használhatja. Gondoskodik a malmok, serházak és más oeconómiák összeírásáról, fenntartásáról, gazdaságos működtetéséről. A malmokba alkalmas, becsületes molnárokat és legényeket alkalmaz, hogy a „lehetőség szerinti” hasznot hozzanak. Ügyel a halászó vizek állapotára, a halászat időbeni lebonyolítására, s a fölös halak eladására. A szántást és a vetést, az ugar feltörését a jobbágyokkal elvégezteti, melyhez a szükséges ökröket a taxásoktól „requirálja.” Mindemellett gondoskodik a püspökség saját majorságában az ökör állomány fejlesztéséről. Intézkedik a gabona időbeni betakarításáról, a széna behordásáról, s a fölösleg értékesítéséről. Felügyeli a bárány, bor, búza és méh dézsma időben való elvégzését, hogy a szegénységnek a késlekedésből kára ne származzon. Megjártja az erőket, felméri a makktermést, hogy elegendő sertést lehessen tartani. Ügyel a hordók beszerzésére, a bor tiszta edényekben való tárolására. Ellenőrzi a kocsmákat, azok fenntartását, a bor, sör és pálinka mérését, s amennyiben a majorságbeli bor nem elegendő pénzért vásárol hozzá szükséges mennyiségűt. Kötelessége gondoskodni arról, hogy a püspök asztalára saját gazdaságból

¹⁵³ MNL HML XII-3/e V. Classis I. Birtokigazgatási iratok 1. d. Connotatio ... 1618-1725 A. Nr. 9.

megfelelő mennyiségű hal, teknősbéka és baromfi kerüljön, hogy ezeket pénzért ne kelljen venni. Kiemelt figyelmet kell fordítson az egri „serkocsmára”, valamint az egri, gyöngyöspüspöki, solymosi és keresztspüspöki kocsmaházakra. A solymosi, felnémeti és tárkányi erdőkben vigyázzon, hogy „maktermő” fát épületfának ki ne vágjanak. Az épületfa kivágása külön engedély után lehetséges. A száraz dőlt, az épület és a tölgyfán kívül a többi kitermelt eladható. Gondoskodjon az egri mészárszék hasznát hajtó kiarendálásáról. Hajtsa be az egri mészáros céhtől a minden levágott marha után járó 5 font faggyút és a nyelvek felét. A templomok és a rezidencia építéséhez szükséges mészről és egyéb materiákról gondoskodjon. Évente adjon számot a bevételekről és kiadásokról, de mások megrövidítésével ne növelje a püspökség hasznát. *„Szolgálatyához és praefectusi hivatalához ugy alkalmaztassa magát, hogy mindenikben amennyire az jószág engedi néküink hasznát hajthasson s inkább további jóakaratumkat és remunerationkat érdemelje, nem mint reprehensiora és correctiora minket kénszerítsen.”*

Ugyancsak Tarródyra vonatkozik az az 1715-ben, már Erdődy Gábor püspökkel kötött szerződés, mely a jószágigazgató éves bérét rögzíti.¹⁵⁴ Fizetése készpénben 150 rajnai forint. Természetbeni járandósága 12 urna¹⁵⁵ bor, 30 pozsonyi mérő¹⁵⁶ búza, 3 ártány a sertésdézsmából, kettő só¹⁵⁷, négy lónak 12 szekér széna,¹⁵⁸ 60 pozsonyi mérő zab, és szalonna.

Visszatérve Orczy István és Telekesy István kapcsolatára, mint levelezésük hangvételéből is kiderül, a viszony meglehetősen atyai közöttük. Telekesy mindig tegezi Orczyt, akár mint földesúr, akár mint a család barátja ír neki. Kettőjük levelezésének egy része kifejezetten Orczy családjára vonatkozik.

Orczy István 1706-ban II. Rákóczi Ferentől engedélyt, útlevelet kért és kapott, hogy saját és Telekesy dolgaiban a Dunántúlra utazhasson. Az engedélyt Újvár várában 1706. május 31-én állították ki.

„Nemzetes, Vitézljő Orczy István hívünk, Mélt. Telekesy István Egri Püspök és Senator úr Praefectusa, mellette levő szolgákkal edgyütt mind az Mélt. Püspök, mind az maga dolgainak végben vitelére mégyen Küszögre. Kihez képest a fön meg nevezett hadi Tiszteinknek s directióik alatt lévő köz Hadainknak is serio parancsollyuk hogy említett Hívünknek az Duna Révén vigyázó Tiszteinknél való meg jelenése után mind az említett

¹⁵⁴ MNL HML XII-3/e V. Classis I. Birtokigazgatási iratok 1. d. Connotatio ... 1618-1725 A. Nr. 24.

¹⁵⁵ Urna=akó, 1 akó=58 liter

¹⁵⁶ A pozsonyi mérő =65,53 liter

¹⁵⁷ Itt valószínűleg 2 kősóról lehet szó, amely 75,6 kg volt.

¹⁵⁸ A 18. században 1 kaszás réttel tekintették egyenlő területűnek az 1 szekér szénát termő rétet.

helyre szabadon menni, mind pedig onnan Attyát s Annyát és egyéb hozzá tartozandó cselédgyét, Javait az Dunán innen való Földre szállítani békével meg engedgyék, javaiban pedig károsítani vagy személyekben háborítani semmi praetextus alatt ne merészellyék. Különben valakik e Parancsolatunk ellen cselekedni comporiáltatnak, ahoz való engedetlenségeként irdeimlett Amma versiokat magokon fogják tapasztalni. Kelt: Újvár várában 1706. máj. 31-én; Rákóczi Ferenc¹⁵⁹

Az írásból az következik, hogy Orczy — az eddig megjelent irodalmakkal ellentétben — nem csak édesapját, hanem édesanyját is Egerbe kívánta hozni. Petrovay György egyértelműen csak atyjáról beszél,¹⁶⁰ aki 1710-ben Egerben halt meg. Orczy 1736-os végrendeletében maga is azt mondja: „Az egri Szent Mihály templomra hagyok száz forintokat, minthogy édes atyám uram ottan fekszik.” Az édesanyjáról, aki — szintén Petrovay szerint — 1709-ben végrendeletet tett, nem szól. A Telekesy és Orczy közti levelezésből kétséget kizáróan kiderül, hogy ekkor 1706 elején nem csak saját szüleit és hugát,¹⁶¹ de Tarródy István édesanyját is átköltöztette Heves vármegyébe.

Munkája miatt igen gyakran volt távol a városból, s az idős szülők „felügyeletét”, a velük körülbelül azonos korú püspök látta el. „A hideg telek miatt igen rosszul lévén Apád urad, hagyd félbe a dolgokat vagy bízd másra és menj haza talán könnyebben fog lenni. Írtam neki, hogy haza hívattalak, de nem kívánta, gondolván hogy én bänni fogom, de inkább utazz, ha haza jössz könnyebb lészen neki. Isten veled 12. Aug. 1706”¹⁶²– írta neki Telekesy. Ugyanezen év szeptemberében a Vas vármegyeiek a püspökkel vannak a szarvaskői várban: „...Atyad uradnak most csinálnak ...[?] a kapu előtt, együtt vadnak Anyáddal, Tarródinéval és a Patiz Ferenc Anyjával. Köszönts Ordódi uramat és a többi tiszteket és kedveskedgyél valamivel lehet. ...”¹⁶³ Pár nappal később ezt írja: „...Ne gondolj semmirül annyira, mint magad és veled lévő cselédimre, hogy valami ne essék rajtuk miattam s az én jószágom miatt. ... én itten gondját viselem szülőidnek az mennyire lehet, de ha job rendben hagyhatod igen akartam ha ki jösz. ..csak vigyáz magadra.”¹⁶⁴ Ebből a levélből egyértelműen kiderül, hogy az édesanya, Boda Julianna is fiához költözött Egerbe.

¹⁵⁹ MNL OL P519 12. csomó BOy 6c

¹⁶⁰ Petrovay Turul 1887.–elektronikus változat;

¹⁶¹ Huga, Anna, 1705. május 5-én házasságot köt Egerben Kovács Jánossal MNL HML MF 774. –A 1255 „Die eadem idem copulavi Joannem Kovacs cum Anna Orczilla Gen. Dom. Gregorii Orczi Testes Paulus Szegedi et Stephanus Bujdosó”

¹⁶² MNL OL P519 20. cs. Tly No. 36.

¹⁶³ MNL OL P519. 20. cs. Tly No. 37

¹⁶⁴ MNL OL P519. 20. cs. Tly No. 54

1710-ig, alispáni kinevezéséig állt a püspök szolgálatában. „...méltóságos egri püspök Telekesy István uramnak 16 esztendeig szolgálatjában híven, utoljára az egész egri püspökség jószágának praefektusa voltam”,...– írja 1736-os végrendeletében.

A megye és Eger teljes egészében császári kézbe kerülése után, december 22-én, Egerben ült össze a megyei közgyűlés, mely ekkor egyúttal tisztújító széklet is tartott, s első alispánnak, Orczy Istvánt választották meg. Az 1548. évi 70. törvénycikk megjelenése óta a vármegye közigazgatásának vezetője, a vármegye közönsége, nemesség által választott alispán volt, aki önállóan intézte a megyei közigazgatási feladatokat. Az alispán a vármegye első számú tisztviselője, a főispán helyettese. Miként 1710-ig a püspöki javak esetében volt Telekesy jobb keze, úgy ez után már a megyei irányításban is mellette állt. Orczy eme tisztségét, miként a közgyűlési jegyzőkönyvek írják, minden évben megújították, míg végül 1715-ben az új főispán gróf Erdődy Gábor kinevezése után már nem jelöltette magát.¹⁶⁵

A megyei jegyzőkönyveket és közigazgatási iratokat vizsgálva működésének időszakában nem csak az adminisztrációt irányította, de gyakran részt vett jogi ügyek, perek tárgyalásán, s — növekvő hatalmánál fogva — egyre több önkényes foglalásáról adnak hírt a beérkező panaszok. Eger város iratai között egy tanúkihallgatási jegyzőkönyvet találunk, mely egy általa elfoglalt házról szól. 1711. november 18-án Vratarics János vezetésével vizsgálatot indítottak néhai Polgár Gergely háza ügyében. A tanúk egyöntetűen vallották, hogy ezen ház leégett, s ezt követően Orczy István „vice ispány úr” hatalmánál fogva elfoglalta, s az egykori falak köveit cselédeivel Rác Mártonnal és Kis Jankóval elhordatta.¹⁶⁶

Az alispánság elnyerése után megváltozik a hangnem a püspök és jószágigazgatója között. Megszűnik Telekesy részéről az atyafias tegeződés, s helyét a megyei tisztségviselőnek kijáró „Kegyelmed” megszólítás és magázás váltja fel.

Alispáni működésének időszakából találkozunk először címerével. A 17. századból megmaradt kevés számú Vas megyei iratokon nem jelenik meg sehol gyűrűs pecsét. A címertani szakirodalom¹⁶⁷ sem ismerik a családi címer adományozásának időpontját.

Az Orczyak nemesi címere: Kék pajzsban kettős farkú, jobb első lábában kivont kardot „villogató” arany oroslán ágaskodik. Sisakdisz: arany zsinóros vörös attilás és

¹⁶⁵ Szederkényi Nándor: Heves vármegye története IV. kötet 1893. (Továbbiakban: Szederkényi 1893) <http://mek.oszk.hu/02100/02163/html/4kot/42r18fej.htm#1> utolsó letöltés: 2013. 11. 03

¹⁶⁶ MNL HML V-1/a/5 218.p

¹⁶⁷ Nagy Iván: Magyarország nemes családai Budapest. 1911–1932, Kempelen Béla: Magyar nemes családok, Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Áldásy Antal–Czobor Alfréd: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei Budapest 1939–1941; Csergheő Géza, von: Der Adel von Ungarn samt den Nebenländern der St. Stephanskronen (Heft 1 — 7 unter Mit - Redaction des Iván von Nagy) Nürnberg 1893 (4 Bände); Adám Mihály: (Michaelis Adami), Scuta gentilitia illustrium ac. nobil. Familiarum Hungariae coloribus distinctae. OSZK Kézirattár Quart. Lat. 190

kalpagos magyar vitéz jobb kezében kivont kardjának hegyén vérző török fejet tart. Takarók: kék–arany, vörös–arany. E címer, illetve ennek festett változata az irodalmak szerint egyetlen egy helyen, egy 1703-as Telekesy adománylevelben jelenik meg,¹⁶⁸ de többet nem tudunk róla.

Orczy István nemesi címere

A levágott török fejes címerek a török idők magyar heraldikájának sajátos csoportját képezik. A 16–17. században tömegessé váló címeradományozások, gyakran ismétlődő, valódi sablonokká vált alakjai ezeknél a címereknél az oroszlán, a veres ruhás vagy páncélos kar, markukban karddal, nyíllal vagy buzogánnyal. „Száz és százszámra láthatók a karcra húzott török fejek, a vágató lovasok és a sisakdíszek könyöklő karjainak markában szorongatott kardokra feltűzve.”¹⁶⁹

Az Orczyak nemesi címere tehát ilyen „sablon” címer, s éppen ezért merül fel a kérdés, hogy vajon a fentebb bemutatott, Orczy János által használt címer saját jogú volt-e, s ha igen, akkor beszélhetünk-e egy családról, vagy Orczy István felmenői a török elleni harcokban tanúsított katonai érdemeikért kapták ezt a címet, de a névegyezés ellenére mégis egy másik család képviselői. A címeradományozást, sajnos éppen ebben az időszakban, nem vezették rendszeresen a királyi könyvekben. Az 1710-es évektől, Orczy pecsétjén azonban egyértelműen ez a címerrajz jelenik meg, s az Orczy familia nemesi része ezt használja még a 20. század elején is.

¹⁶⁸ „Gemaltes Wappen auf einem Documente d. d. 1703 des Bischofs Stef. Telekessy, für Stefan von Orczy ausgestellt” In: *Csergheő Géza* 1893. 464

¹⁶⁹ *Csoma József*: A magyar heraldika korszakai. Budapest, 1913. 139–140

Telekesy, 1715-ben, életének utolsó hónapjaiban arról tudósítja az akkor már jászkun kerületi kapitány Orczyt, hogy a soproni convictusnak 400 forintot adott tíz Vas vármegyei nemes ifjú nevelésére. A jelentkezők között van egy Orczill fiú is, de nem tudja kinek a gyermeke. Kéri tudja meg és értesítse a szüleit, hogy küldjék Sopronba. Ő Egerben akarta őket tartani, de a káptalan nem vállalta a gondviselésüket. Aláírás: „*Jó akaró Attyafia Egri Püspök TI*”¹⁷⁰

Orczy István életének minden tekintetben meghatározó időszaka volt ez a vármegyébe kerülésétől számított tíz év. 1710-ben fejezi be szolgálatait a püspök mellett, kinek 1711-től már egy másik Vas vármegyéből származó nemes ember, a fent említett Tarródy István a plenipotentiáriusa, s püspöki uradalmának irányítója.¹⁷¹ Telekesy személye, Orczynak a püspök–főispánhoz fűződő személyes kapcsolata, s ezáltal pályájának indításában gyakorolt hatása is hozzájárult e nagy ívű életút befutásához, mely 1736-ban a királyi tanácsosi cím és a magyar báróság elnyerésével csúcsosodott ki.

2.3. Rákóczi mellett ... Szívből vagy színből?

A szabadságharc idején Orczy — valószínűleg Telekesyt követve — Rákóczi oldalára állt. Köztudott, hogy a püspök igen megbecsült, s népszerű ember volt az egyházmegye minden településén. Rákóczi is azt írja róla Emlékiratában *"Én nagy fontosságú dolognak tartottam megnyerni az egri főpásztort, hogy híveit el ne hagyja,... mert bővelkedett mindazon tulajdonokkal, mik egy főpapot ékesíthetnek, különösen szent egyszerűséggel és felekezeti szeretettel."*¹⁷² Orczy szerepét a város kurucok elleni védelmében nem ismerjük. Zinzendorf Ferdinánd, aki 1703. október 16-án érkezik Eger várába, a szabadságharc lezárása után 1712. március 28-án készült jelentésében¹⁷³ azt írja, hogy parancsnoksága alatt Orczy István egy lovas csapat kapitánya volt, aki a kurucok betörése ellen küzdött. Ugyancsak ezt bizonyítja az egri káptalan és Eger városának 1710. december 10-én kelt levele¹⁷⁴ is, amelyek szerint 7 évvel azelőtt Orczy egy cohors¹⁷⁵ kapitányaként szolgált a várban. Ennek valóságosága egyéb forrásokkal nem igazolható.

A Telekesy által 1702 körül Orczynak írt levelek címzésén „Egregio Stephan Orczy” szerepel. Az egregius vagyis vitézlő cím, a végvári szolgálatban álló katonaság, de legalább

¹⁷⁰ MNL OL P519. 20. cs. Tly No. 53.

¹⁷¹ MNL HML IV–1/a 13. köt. 40.p

¹⁷² II. Rákóczi Ferenc emlékiratai <http://mek.oszk.hu/01000/01019/01019.htm> utolsó letöltés: 2011. 10. 23.

¹⁷³ MNL OL P519 12.cs. BOy No.8

¹⁷⁴ MNL OL P519 13.cs. BOy No.40c

¹⁷⁵ zászlóalj

annak adminisztrációjában lévő tagját jelenti. 1710. december 10-én Szentgyörgyi István bizonyítja, hogy Orczy már a „tumultus” elején is a király hű embere volt.¹⁷⁶ Heckenast életrajzi adattárában azt olvashatjuk, hogy 1703–1704-ben szolgált a várban kapitányként.¹⁷⁷ Ez a szolgálat, ha volt, nem szakította el a püspök mellől, hiszen mint Telekesy leírja Cserép várába vele ment „Familiája”, többek között „Stephany Orczy” — első helyen említve —, Szeglit Ambrus öreg szakács, „Orczi” lovásza, „Tarrodi” István, a kocsis, hajdúk és mások.¹⁷⁸ Erről, az 1703 végén, Cserép várába történt „száműzetésről”, Zinzendorf is ír.

Telekesy visszaemlékezésében azt mondja, hogy négy szerzetes társával Budára szándékozott utazni Egerből, melyet addig a kurucok ellen fegyverrel (!) védelmezett, de „*Bercsényi hite ellen megarestáltatott és senkit Budára nem eresztett.*”¹⁷⁹ Így internáltatott azután Cserép várába. Vadász Márton szolgabíró és a jegyzőn kívül a többi tisztviselő mind táborba szállott.¹⁸⁰ Eger városa 1703. november 5-én behódolt a fejedelemnek. Eközben Zinzendorf a német és rác lakosokkal még tartotta a várat, de 1704 elején kapitulált. Az 1704. április 16-án Forgách Simon és Zinzendorf várparancsnok között létrejött megadás feltételei szerint nyolc hónapig még a várban maradhattak.

A kapituláció hírére Telekesy visszatért Egerbe. Orczy tehát ha előbb nem is, 1704-ben már Rákóczi „híve”. A vármegyei gyűléseket ebben az időben nem Egerben tartották, így a főispán, 1704. október 17-én kelt levelével, meghatalmazottjául a vármegyei közgyűlésekre Orczy Istvánt és Literati Jánost nevezte ki¹⁸¹. Ekkor tehát Orczy már nem volt Zinzendorf katonai szolgálatában, sőt 1704 januárjában már, mint prefektus hallunk felőle. Érdekes módon a püspökkel folytatott levelezésben erre az időszakra (1703–1704) nem találunk iratokat. Más irodalmi forrásokból tudjuk, hogy Telekesy 1703-ban házat adományoz Orczynak, ez az az adománylevél, melyen állítólag az egyetlen festett nemesi címer található.¹⁸² Három évvel később, 1706-ban már egy, az Orczy kocsmájában történt verekedésről olvashatunk az iratokban.¹⁸³

Az 1705-ös bevonulása után a fejedelem szívesen időzött Egerben, gyakran megfordult az idős püspöknél, akivel hamarosan — legalábbis, ahogyan a későbbi irodalmakban olvashatjuk — igen szívélyes viszonyt alakított ki.

¹⁷⁶ MNL OL P519 13.cs. BOy No.40d

¹⁷⁷ Heckenast Gusztáv 2005. 316.

¹⁷⁸ MNL HML XII–2/d/48

¹⁷⁹ Leskó József: Adatok Telekesy István egri püspök korához. In: Adatok az egri egyházmegye történelméhez IV. (Szerk. Leskó József) Eger, 1907. 269–546. (Továbbiakban *Leskó József* 1907)

¹⁸⁰ Szederkényi 1893. <http://mek.oszk.hu/02100/02163/html/4kot/42r18fej.htm#1> utolsó letöltés: 2013. 11. 03

¹⁸¹ MNL HML IV–1/a 617 (1704. nov. 18.)

¹⁸² Átnézve mind a levelezést, mind az Egri Érsekség Gazdasági Levéltárának okmánykönyveit, nem bukkantam rá erre az adománylevélre.

¹⁸³ MNL HML V–1/a/1 411–413.p.

Orczy István 1707-ben Heves vármegye követeként részt vett az ónodi országos gyűlésen, ahol kimondták a Habsburg-ház trónfosztását. II. Rákóczi Ferenc 1706. novemberében Rozsnyóra titkos tanácsot hívott össze, amelyre meghívta a püspök–főispánt is, aki betegségére hivatkozva, nem ment el. Itt határozták el — a franciák biztatására — a Habsburg-háztól való elszakadást. A tanácskozás döntését titokban tartották, így még Telekesy, Rákóczi bizalmasa is csak a helyszínen értesült róla.

A következő országos gyűlés, melyen Orczy megjelent Sárospatakon volt 1708. november 22-én, de erre Telekesy nem ment el. Még 1707-ben II. Rákóczi Ferenc Tályára országos „tanácskozmányt” hirdetett, melyet végül 1708. november 22-re Sárospatakra helyeztek át.

1708. november 6-án az Egerben tartott megyei közgyűlés azt a határozatot hozta, hogy a vármegyei nemesség Átányban összegyűlve, egyszerre vonuljon Patakra. A vármegye területén dúló pestisjárvány miatt azonban sokan már nem akartak útra kelni így „*csak egy küldöttség bízott meg, hogy képviselje a megyét, mely is Orczy István, Almásy János és Kada Pál nemes férfiakból állott.*”¹⁸⁴

Sárospatakon főleg a vármegyékre kivetendő adókról és a katonaság felosztásáról tanácskoztak. Az ekkor született rendelet szerint a megyéknek minden 50 forint adó után egy-egy felfegyverzett gyalogost kellett kiállítania. Minden vármegye a katonai teendők elvégzésére egy kapitányt választott. Heves és Külső–Szolnok vármegye toborzó kapitányául nemes Orczy Istvánt szavazták meg. Bercsényi ezután levelet intézett a megyéhez, melyben a kapitány jogkörét és hivatali tisztét tudatta a vezetéssel:

„...*Lévén pedig ezen T. N. Vármegyében nemes és Vzlő Orczy István kapitánynak denominálva, jólehet az nemes Vármegyebeli uri fő és nemes rendek azon kapitánynak auctoritását és hivatalát tudgyák, mindazonáltal hogy a n. Vármegye lakosi tudhassák magokat mihez tartani, emergáló difficultásokat és kérdéseket panaszokat tamquam in prima instantia nevezett kapitány előtt reparálni és orvoslását sürgetni, kívántam ezen patensem által nyilvánossá tennem, melynek erejével parancsoltatik serio a nemes vármegyében levő rendeknek, minden helységbeli biráknak és lakosoknak, hogy nevezett Orczy István urat kapitányoknak ismervén, illendő becsületet megadni és dependentiájokat ő klmétől tudván a n. vármegye rendeléséhez képest ő klme dispositioitól várjanak, minden kérdéseket, panaszokat ő klme elébe terjesszék, tartozván ő klme mindenkinek elégtételt adni és impendalni...*”¹⁸⁵.

¹⁸⁴ Szederkényi 1893. <http://mek.oszk.hu/02100/02163/html/4kot/42r18fej.htm#1> utolsó letöltés: 2013. 11. 03

¹⁸⁵ MNL HML IV–1/1/12 454–456.p

Orczy tehát, mint a főispán első gazdasági embere, s emellett, mint a megye katonai vezetőinek egyike már jelentős befolyással rendelkezett.

Ekkor induló gazdasági gyarapodásának első jele, amikor 1708 júniusában Gyöngyösön, a Solmos utcában lévő, felesége, Petrovay Zsuzsanna révén kezéhez került háztelkét elcseréli II.Rákóczi Ferenc Piarci sorban lévő házával. Mindeddig csak Egerben, a püspöki palotával szemben rendelkezett egy házzal,¹⁸⁶ egy kocsmával a városban, melynek bevételei pénztárát gazdagították, a Telekesy Páltól hív szolgálataiért kapott leleszi birtokrésszel, valamint a reá jutó Vas megyei birtoktörödékekkel. Ekkor már nem szegény ember, s ez meglátszik megjelenésén is. A Magyar Nemzeti Múzeum viselettörténeti gyűjteményében megmaradt Orczy István 1703-1707 között készült dolmánya, amely egy ezüstoffonallal átszőtt, narancs és világoskék selyemfonallal brossírozott, „bizarr mustrájú” selyemdolmány. A törzs nyújtott és karcsú, amit a bővítőlapok elhagyásával és a derékvonal lesüllyesztésével értek el. Orczy István — a ruha méreteiből ítélve — vékony, nem túl magas testalkatú volt. A dolmány szoknyarésze kibővült és megrövidült, ezáltal a csákóra vágás szöge kisebb lett. A visszahajtott, nyírott zöld bársonnyal borított kézelő kettős íve csúcsban végződik.¹⁸⁷ Az ilyen anyagból készült ruhadarabok nagyon drágák voltak a korban. Az Eszterházy kincstár viseletei között találunk hasonlót.

2.4.A patrónus, gróf Pálffy János

1710. január 22-én befejeződött a romhányi csata, a szabadságharc utolsó támadó hadjárata. Mindenki érzekelte már a hanyatlást, s megkezdődött a kuruc sereg felbomlása. A katonák, főtisztek egymás után kérték felmentésüket. 1710. szeptember 26-án az uralkodó Pálffy János tábornagyot nevezte ki a magyarországi főerők parancsnokának,¹⁸⁸ aki november 14-én tárgyalásokba bocsátkozott Károlyival, egyrészt, hogy győzze meg Rákóczit a béke elfogadásáról, másrészt, hogy Károlyi saját és családja érdekében térjen vissza az uralkodó hűségére, s visszakapja József császár 1710. május 29-i rendelete értelmében elveszített

¹⁸⁶ Az épület alapjaiban ma is áll a Széchenyi utca 4. szám alatt.

¹⁸⁷ Tompos Lilla: A díszmagyar. – A magyar díszöltözet története. Budapest 2005. Köszönöm Tompos Lilla kutatásomhoz nyújtott segítségét. A dolmány fotóját lásd a Mellékletben.

¹⁸⁸ Erdődi gróf Pálffy III. János (Bernard István) jelentős szerepet játszott a 18. század első felének történelmében. Részt vett a spanyol örökösödési háborúban, majd a Rákóczi–féle szabadságharc felszámolását kapta feladatául. 1710. március 28-án I. József Felső–Magyarország hadainak főparancsnokává nevezte ki, majd fél év múlva rábízta a magyarországi császári hadak fővezényletét. 1724. január 15-én királyi helytartótanácsossá, 1731. október 5-én, országbíróvá, majd október 27-én a Hétszemélyes Tábla bírójává nevezték ki. 1732. március 14-től Pozsony vármegye örökös főispánja. In: *Jedlicska Pál: Eredeti részletek gróf Pálffy–család okmánytárához (1401–1653) s gróf Pálffyák életrajzi vázlatai (1910)* <http://digitalia.tudaskozpont-pecs.hu> utolsó letöltés: 2013. 04. 25.

birtokait.¹⁸⁹ Részben ez az amnesztia, mely nem csak Károlyinak, de másoknak is szólt, részben az, hogy, 1710. október 10-én a megye behódolt a császáriaknak, sarkallta Orczyt arra, hogy felajánlja szolgálatait a fővezérnek. Amikor október 17-én Szolnok is a császáriak kezére került, mint az egri püspök prefektusa október 18-án bejelentette Cuzaninak, hogy nyolc nemessel és tizennégy szolgálóval együtt visszatér a király hűségére.¹⁹⁰ A fővezér elfogadta a hűségesküt. Előzetes tárgyalások már október 10-től folyhattak, hiszen ígéretet kapott arra, hogy visszatérése esetén részesül a „rebellis” Darvas Ferenc birtokaiból. November 8-án felhatalmazást és megbízást kap, hogy mint püspöki prefektus felügyelje és „megvédje” a várban lévő javakat,¹⁹¹ s ugyanekkor megkapja a megígért Darvas birtokokból Daróc helységnek egyharmad részét, és Pusztá–Andornakot is.¹⁹²

November 8-án Paloczay György ekként számol be egy levélben az Eger környéki német mozgásokról Bercsényinek:

„Nánás 8. Novembris 1710.

Méltóságos Generalis Felth Marschall, érdemem felet való nagy jó Uram. Valamint mai napon alázatossan meg irtam Excellentiádnak, hogy Eger alól az német két felé vált, edgyik része Kecskemét felé ment, más része az éjei Ernődnél hált. Szintén ezen órán érkeznek hozzám debreceni emberek, kik Méltóságok engedelmekbül az német tábora járnak, edgyütt indultak meg az német táborai az el műit csötörtökön Eger alól, ugy mint 6. praesentis, edgyik része menván Kecskemét felé, második része Ónod felé, az mely Ónod felé jött, látta az debreceni ember, tizen két hajót hoztak, mindenik szekérben hat ökör volt, azt is halottá azon debreceni ember, midőn az német fő commissarius paranczolt püspök praefectussának, Orczinak, ugy szolgabiráknak az ónodi corpus intertentójáru, hogy leszen Ónodon 13 ezer portio, mikor az debreceni emberek ara felé mentek, voltak Ónodban, de még akor semmi építést nem láttak. Az debreceni ember Cusani magyar secretariusátul specificatióban ki vette, mi formában vadnak el rendelve az német regimentek, mellyet is in inclusis Excellentiádnak alázatossan meg küldöttem, az secretarius neve Barankaj. Noha által akartam indítani Óbester Nyúzó Mihály Uramot az haddal, de féltvén azon hadat, vissza fogom térítani. Ajálván alázatossan magamot Excel lentiád gratiajába maradok Excellentiád alázatos szolgája

Paloczay György m. p.

¹⁸⁹ MNL OL P. 396. Károlyi es. lt. Ap 1. AcRa Series I. Irregistrata. 1710 nov

¹⁹⁰ MNL OL P520 15.cs. Mla No.8

¹⁹¹ MNL OL P519 12. cs BOy No. 7

¹⁹² Ugyanezen a napon Telekesy „a múltban elkövetett hibáit jóvá tenni akarván” Egerbe hívta, s megvendégelte a császári seregek tisztjeit. *Málnási Ödön: Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora 1672–1732 Kalocsa 1933 83. (Továbbiakban: Málnási 1933)*

http://www.unitas.hu/sites/default/files/malnasi_odon_-_grof_csaky_imre_biboros_elete.pdf utolsó letöltés: 2014. 12. 11.

*Se Felséges Urunkot, se Méltóságos Locumtenens Fő Generalis Uramot eő Excellentiáját nem kérdezte Cusani, csak Excellentiadot, hogy hol légyen, monda az debreceni ember, halottá Tekintetes Nemes Szabolcs vármegyében legyen Excellentiad, ara azt feleli, tudom, Polgáron vagyon hadastul.*¹⁹³

November 10-én Wallis ezrede átvette a vár ostromát, melyhez hamarosan csatlakozott Pálffy is, aki november 11-én felszólította Perényit a vár feladására, majd november 22-től megkezdődött az ostrom. Ez időtől kezdve Pálffy János és Orczy között rendszeres a levelezés. A levéltár különböző fondjaiban összesen 26 levél található a fővezér aláírásával. Ebből 1710-ben öt, 1711-ben tizennégy, 1712-ben szintén öt és 1715-ben, valamint 1733-ban egy-egy levél íródott.

Orczy Egerből keltezve 1710. november 19-én írja meg első levelét, melyre Pálffy a következőket válaszolja:

„Isten sok jókkal álgya meg Kegyelmedet.

Egerből 19. currentis írott kegyelmed levelét vévén, continentiáját meg értettem, jól cselekeszi kegyelmed, hogy az oda való állapotokról tudossit. Sok ott lévő hadak substinentiája végett hogy azon Vármegye továbbis az eő Felsége szolgálattjára meg maradhasson szállottam Comissarius Dicient¹⁹⁴ úrral, s másokkal kiket illet efféle dolog s vagyon pro succensu oda rendelve az Jászság úgy a kunságit kirül említett Dicient úr bővebben fog írni kegyelmednek.

Kegyelmed azonban tovább is maradjon mostani maga hivatallyában s abban járjon el szorgalmatossan, nem lészen jövendőben is kárára kegyelmednek, magam is recommendatiomat in debitis locis meg nem fogom vonni kegyelmedtül. Írtam a várban lévő Rákóczi Commendánsának a vár feladása iránt végsőképpen többször nem fogok utána járni, lássa mit cselekeszik, oda menvén álgyukkal csak harmad nap múlva is meg veszem, hanem kegyelmed az hajdúságnak is be ígérheti, hagyjanak békét az árulkodásnak mert hitessék el magukkal még a gyermekeket is összevágatom kiknek magok lesznek okai, ennél többször nem is fogok nékiek írni, el válik minemű választ ad.

Ezzel Isten éltesse kegyelmedet jó egészségben. Datum die 22. 9br 1710

*Kegyelmed Jóakarója Groff Pálffy János*¹⁹⁵

Mint látszik, már itt ígéretet kap arra, hogy további szolgálataiért „jutalomra” számíthat. Még ugyanezen a napon Orczy válaszolt Pálffynak, tudósítva a várban folyó eseményekről. Pálffy ismételten nyugtázza a hűséget és ismét, még határozotabban biztatja mint püspöki jószágigazgatót, hogy óvja az ott lévő javakat.

¹⁹³MNL OL P396. Ap 1. AcRá Ser. I. Fasc. 1. A. 20 1710. november

¹⁹⁴ Lorenz Michael Dient von Felsenthal, 1710. novemberétől Cusani mellé beosztott kamarai tanácsos. In *Heckenast Gusztáv* 2005 114–115

¹⁹⁵ MNL OL P520 15.cs. Mla No.9.

„Vévén kglđ sub Dato 22. Currentis írott levelét a minemű állapotokrul infomált bőven meg értettem, továbbis efféléknek el mulatója ne légyen; Minemű Eözvegyi Személyek Jóságait (:kiknek Férjek in Infidelitatis holtak megh:) el foglalta kglđ, ugy mint Fiscalitást igenis helyessen cselekedte kglđ requirállyanak iránta, léssen válasszok, hanem továbbis kglđ Instrukciója szerint csak járjon el szorgalmatosan maga hivatallyában, kglmes Urunk eő Felsége hasznára.

P.S. Ha interim a Várat fel talállyák adni kglđ legyen vigyázással, úgymint lóra, gabonára s más effélére tegye reá kezét és conscribállya. Mivel pedig Bottyanné Asszonyom ott vagyon tartoztassa oda való menetelemig, lévén ő kglmével beszélgetésem, az utánnais valahova menni kívánkozik léssen szabad passzusa.”¹⁹⁶

1710. november 22-én Hallerné is panasszal fordult Pálffyhoz, hogy Orczy az ő jóságát, mint fiskális jóságot elfoglalta, miközben ő gyermekeivel szinte éheznek. Mentegeti magát, hogy férje, Haller Sámuel, habár a kurucok között volt, semmi szolgálatot fel nem vett. Bár Orczy hivatala szerint joga a hűtlenek jóságainak elfoglalása, Pálffy mégis arra kéri, mondja meg milyen ingó és ingatlan jóságokat foglalt le, s majd ő személyesen dönt, mi legyen a sorsuk.

Eger várának kuruc védői, Perényi Miklós és Réthey Ferenc alparancsnok vezetésével, a megye behódolása után még két hónapig tartották magukat, s csak december 8-án kapituláltak.¹⁹⁷ Rákóczi szerint Réthey volt a megalkuvó, akinek nyomására feladták a várat. Az a Réthey Ferenc, aki 1708-ban Orczy esküvőjén a tanú szerepét töltötte be. Mind maga Orczy, mind az ő szabadságharc alatti tetteit igazoló levelek (például Zinzendorf) azt bizonygatják, hogy ő volt az, aki talán éppen e közeli ismeretség miatt rávette a vár alparancsnokát a megadásra. A megye behódolása után egyre többen a hűségük letételén gondolkodtak. Perényi írja 1710. november 14-én Károlyi Sándornak: „Csajági uram régementye főistrasamestere is humcfuttá akart lennyi, amint a szél fűjt felőle, de még meg nem bizonyodhatot, és csak árestomban van”.¹⁹⁸ Réthey már korábban is a magadást sürgette. November 24-e körül a tisztek közül többen, Csala Sándor, Nagy István, Pók János, Orczy és mások már az alparancsnok oldalán álltak. Orczy tagja volt annak a küldöttségnek, melyet Réthey és Csala vezetett, s mely a feladást készítette elő. Bár a kapituláció dátuma december 1. Másnap, Csala Sándor több tiszttel még felkereste Pálffyt Pesten, hogy a szerződést

¹⁹⁶ Bottyán János özvegye, Forgách Julianna férje halála 1709. szept. 27 óta Egerben lakott. MNL OL P520 15.cs. Mla No.10.; *Szántó Imre*: Eger a Rákóczi szabadságharc korában In: Heves megyei Múzeumok Közleményei 1963. (I. évf.) 287. (Továbbiakban: *Szántó* 1963)

¹⁹⁷ *Csanády László*: Telekesy István Eger 1912. 107. p

¹⁹⁸ MNL OL P396. Ap 1. AcRa Series 1.1710 nov. Fase. 1. A. 27

ratifikálják, ami december 4-én metörtént.¹⁹⁹ Perényi az ezt követő eseményt így írja le Rákóczihoz küldött jelentésében: „...ugyan hétfőn Csalával Rétéi ismét le-menvén Vallishoz, nem tizenkét vagy tizennégy németet hoztak a Vár alsó kapujában, hanem száznál is többet, nagyobb része levén granatiros, kit látván, a bástyáruul kiáltottam, állyanak meg, mert tüzet adattatok hozzájuk, nem lévén az a parola, hogy annyi németiség jöjjön bé; de Orczi és Csala Sándor csak commenderozták a németiséget a kapu felé,”²⁰⁰ Perényi elbeszéléséből, naplójából tehát az derül ki, hogy Orczy István ebben az időszakban, a várban tartózkodott. Ugyanezt olvashatjuk ki az 1736-ban kapott magyar bárói oklevél szövegéből, mely így beszél róla: „...a császári vezéreknek, akik a felkelők által elfoglalt Eger várat vissza akarták foglalni, annak vérontás és veszteség nélküli visszafoglalási módját javasoltad, ezen időben az ott tartózkodó seregek szükséges élelelről és fenntartásáról előreláthatóan gondoskodtál, és Siroch és Hajnácskő²⁰¹ várainak parancsnokait okosságoddal és ügyességoddal arra hangoltad és rábírtad, hogy az említett várakat visszaadják.”

Ajnácskő várának kapitánya 1710-ben Wattay János és István voltak. Wattay Jánost 1704-ben választották meg Pest–Pilis–Solt vármegye első kuruc alispánjának, mely tisztségéről 1705-ben lemondott. Veje, fiatalon elhunyt Katalin lányának első férje Petrovay László, ugyanezen megye labanc alispánja volt. Petrovay László Orczy feleségének, Zsuzsannának fivére, így ha távoli is, de valamilyen szintű „családi” kapocs összekötötte Wattayt és Orczyt.

Feltehetjük a kérdést, áruló volt-e Orczy István? Tény, hogy 1703 és 1710 közötti „működését”, — mint sok más emberét — igen erősen befolyásolta az adott politikai helyzet. A Rákóczi szabadságharc elején, még Zinzendorf mellett védte a várat a kurucok ellen, 1707-ben már az Ónodon látjuk követként, sárospataki kinevezése is egyértelműen a szabadságharc aktív résztvevőjének szól, majd gyors fordulattal 1710 októberétől újra a császárt szolgálja. Elítélhetnénk, ha nem látnánk ugyanezt a viselkedést más nemes és nem nemes embereknél is. Nagyon kevesen vannak, akik a száműzetésben, halálukig kitartanak Rákóczi mellett. A többség, féltve birtokait, előbb vagy utóbb, de letette a hűségesküt, biztosítva ezzel a családi birtok megtartását, fennmaradását. Ne feledjük, 1710. november 8-án Telekesy is Egerbe hívta és megvendégelte a császári tiszteket, hogy „múltbéli hibáit” — vagyis a Rákóczi szabadságharcban való részvételét — jóvátegye. Ő is úgy nyilatkozott később, hogy részvétele a „felkelésben” kényszerűségből történt, így akarván megóvni a püspökséget a

¹⁹⁹ Czobor Alfréd: Új adatok Eger várának 1710-i történetéhez. In. Hadtörténeti közlemények 1929. évf. (30. köt) Budapest. 480. (Továbbiakban: Czobor 1929)

²⁰⁰ Idézi Czobor 1929 488.

²⁰¹ Helyesen Ajnácskő

pusztítástól. Orczy István, akinek ekkor nem voltak jelentősebb birtokai, nyilván valóan nem megtartani, hanem inkább szerezni akart területeket. Későbbi életét is jellemzi a — nevezzük így — jó helyzetfelismerés, s a politikai kapcsolatok sikeres kihasználása.

Még 1710. december 11-én, Pálffy javaslatára, aki „méltó személynek” tartja a feladat ellátására, kinevezik Heves, Borsod, Gömör és Zemplén megyék fiskális javainak összeíró királyi ügyészévé mely tisztséget 1712-ig töltötte be.

A kinevezés nagy befolyást és magas rangot jelentett viselőjének. Ezt követően már ebben a minőségében, mint „Felséges Császár és Koronás Király Urunk eő Felségének Feő Fiskálisa” végzi a jószágok lefoglalását, összeírását. Járja a területeket, fiskalításokat, s hol több, hol kevesebb elkobzott javakról tud beszámolni. 1711 januárjában például a tokaji bíró bizonyítja, hogy Orczy István a tokaji fiskalításban confiskált összesen (mivel több nem volt) egy hordó bort, három verem búzát és három verem árpát.²⁰² A lefoglalt javak egy részét Pálffy olykor saját magához rendeli. „*Vettem az kglmed levelét edgyütt az marhák specificatiojával, mellyeket igenis csak adgya el kglmed nem különben azon 25 darabbul álló ménes beli lovakatis mentül jutányosabban, egy szóval mindennemű mobiliákat valamellyeket számomra el foglalt..csak fordítsa pénzre és ... adgya Attyámfia kezéhez edgyütt az Asszu szöllő Borokkal. ... az Fiskalítások conscriptióját is várom kglmedtül.*”²⁰³

Joggal merül fel a kérdés, milyen juttatás járt a Fő Fiskálisnak munkájáért? Erre is Pálffy adja meg a választ. „*Camerae Consiliarius Dizent Urammal közölvén minthogy magunk is tapasztallyuk, hogy Kglld Salarium nélkül szolgálván untig elég fáradsága vala és nem kevés nyughatatlanságival szorgalmatossan is el járt a reá bízott Fiskális jószágoknak el foglalásában, mind ezen téli nagy hideg üdökbennis azért a minemő ládáját el foglalta Kglld Gyöngyösön Horváth Istvánnak benne lévő dibdáb portékával a meg küldött conscriptio szerént azon állapotokat fáradságos munkájának jutalmáért tarcsa magának Kglld noha azok csekély állapotok lévén többetis érdemlett volna meg mutatott serénségéért.*”²⁰⁴

Pálffy egyértelműen arra biztatja leveleiben, hogy minél több „jószágot” szedjen össze, mihamarabb tegye pénzzé és adja az ő kezéhez. Orczy nem csak a serény munkával, de kisebb ajándékokkal is próbálja megtartani a gróf jóindulatát. Hol az elhullott marhák bőrét, hol bort küld neki. A számára behajtott állatokat pedig saját marhái között tartja és őrizteti, nehogy kárt szenvedjenek.²⁰⁵

²⁰² MNL OL P520 15.cs. Mla No.13

²⁰³ MNL OL P520 15.cs. Mla No.16.

²⁰⁴ MNL OL P520 15.cs. Mla No.17.

²⁰⁵ MNL OL P519 12.cs. BOy No.9

1711. január 12-én, Hatvanban, Telekesyt a Rákóczi szabadságharcban tanúsított magatartásáért „ünnepélyesen” is megfosztossák egri püspöki és főispáni tisztségétől, s helyébe gróf Csáky Imre kalocsai érseket nevezték ki.²⁰⁶ Hogy ez-e a közvetlen oka, vagy más, de ebben az évben Orczy erősen gondolkozik azon, hogy jelöltesse magát alispánnak.

E gondját megosztja patrónusával is, aki akként biztatja: *„Azonban értem, hogy még sem resolválta legyen magát kglld Nemes Heves Vármegyének Vice Ispánságára, ... mighlen szemben lehet velem kglld mind addig tartóztassa magát, hadgya függőben ez iránt való Resolutioját, tudhatok más állapotbannis kglldnek olly Recommendátiot suggerálnom a melly nem csak hasznára de becsületére, s tovább való elő meneteléreis fog szolgálni kglldnek.”*²⁰⁷

1711 május elején azt a feladatot kapja, hogy a Budán, február 6-án kivégzett Béri Balogh Ádám testamentumát szerezze meg, az ebben megjelölt „portékákat” s pénzt kerítse elő, s adja Pálffy kezébe. Hogyan sikerült e feladatot végrehajtani nem tudjuk, de a végrendeletet biztosan megszerezte, hiszen a gróf utasítására személyesen siet Kassára, hogy átadja neki.

A levelek között tulajdonképpen csak két olyat találunk, melynek hangvétele szigorú, feddő. Mindkettő a rend fenntartására, az újonnan betelepülő, vagy inkább letelepülő magyarság zaklatásának megszüntetésére vonatkozik. Úgy tűnik Orczy egyre határozottabb, egyre kevésbé igényli a folyamatos irányítást, s egyre többször cselekszik saját belátása vagy jól felfogott érdeke szerint. Ez pedig Pálffyból is egyre határozottabb ellenállást vált ki, aki megfenyegeti, hogy ha zaklatja a letelepülő lakosságot, elveszi jószágait, netalán tömlöcbe veti őket, hadbírótság elé állíttatja. A vita, mely 1711 végén robbant ki az 1712. év elejére elcsendesül, s ismét a mindennapi gondok, a zsidók védelme és a tolvajok lefogása tölti ki a hétköznapiakat.

1712-ben Orczy alispán, mint Heves vármegye követe jelenik meg a pozsonyi országgyűlésen. „Egy köznemes úr számára a legnagyobb megbecsülésnek az országgyűlési követté választás számított. A vármegyék egyaránt két-két követet küldhettek a pozsonyi diétákra. Magas fokú közjogi ismeretek, kiváló latin retorikai képességek, erkölcsi feddhetetlenség és szilárd vagyoni alapok szükségeltettek a követté választáshoz. A küldőik által utasításokban megfogalmazott álláspontot kellett képviselni felszólalásaikkal, szavazataikkal”²⁰⁸ – írja Pálmány Béla. Orczy 1712-es követutasítása megtalálható

²⁰⁶ Málnási 1933 83.

²⁰⁷ MNL OL P519 12.cs. BOy No.9

²⁰⁸ Pálmány Béla: Rang és hatalom a 18. században. In: Rubicon online http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/rang_es_a_hatalom_a_18_szazadban utolsó letöltés: 2014. 03. 27.

a Heves Megyei Levéltárban.²⁰⁹ Az utasítás tizenegy pontban részletezte, mit vár el a megye a követtől: Megbízzák, tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy a jus armorum címén elfoglalt birtokokat, különösen a hatvani uradalom esetében, kapják vissza jogos tulajdonosaik. A végváraknál emelt vámok töröltessenek el. Eger azon része, mely Borsod vármegyéhez tartozik, kerüljön vissza Heves vármegyéhez. Vonatkozik ez több más birtokra és pusztákra, többek között Törtelre, Tószegre, Kécskére, Tetétlenre, Rákásra, Szolnok-Abonyra és másokra. A Jászkerületet rendeljék a megyei törvényhatóság alá. Törekedjen özvegy Hallerné Barkóczi Julianna elfoglalt diósgyőri részeinek visszaszerzésére. Ne engedje, hogy a pásztói lakosok bizonyos kiváltságra hivatkozva kivonják magukat a megyei törvényhatóság alól.

Orczy István követ 1712. július 13-án jelenti a megyének az országgyűlésről, hogy Almásy már haza ment, más vármegyék követei közül is többen elmentek, neki is sok a dolga így ő is szeretne már távozni. Kéri a vármegyét, hogyha a diéta szeptember végéig elhúzódna, váltsák fel. Augusztus 2-án tudatja a vármegyével, hogy a hatvani birtokokat visszaadták régi tulajdonosaiknak, és sikerült a hatvani, egri és siroki harmincadok megszüntetését is elérnie. Maradt a siroki, hevesi és verpeléti foglalások ügye, de azokat is igyekszik előmozdítani.

Ugyanekkor két érdekes levél maradt fenn, amely rávilágít az országgyűlési követek mindennapjaira. Mindkét levél küldője Vécsey Sándor, ki szintén követként jelent meg Pozsonyban. A leveleket 1712. májusában, és júniusában írta, címzettje „Tekéntetes és nagyságos Szentkirályi Andrássy György uramnak, kedves atyámnak uramnak ő kegyelmének alázatosan, Krasznahorka.”

„... Az való, még itten semmi derekas dologhoz fogni nem lehetett, mivel mindeddig ő felsége Bécsben késik, és kétséges pünkösdig is eljüvetele, noha ugyan rebesgetik és az praeparatoriumokat is készítgetik, hogy dominica Trinitatis arná ő Felsége véghez vinni az koronázatot, addig itten semmi publica sessio nem leszen. ... vagyon instructiója Orczy István uramnak, hogy az ország előtt praestonálja dolgokat azoknak, mely dolog igen fogja segíteni az mi instantiánkat és reménlem is Isten minden jót ad. ... Ezzel ajálván Kegyelmed gratiajában magamat, maradok

Posonii 3. Maii 1712. Kegyelmednek alázatos szolgája fia Vécsey Sándor.”

A második levél később íródott, s rávilágít arra, hogy a Pozsonyban töltött idő a résztvevők szerint is egyéni gazdaságuk irányításának rovására megy, de ugyanakkor az ott lévő nemesség saját és családja befolyásának növelésére igyekszik fordítani személyes jelenlétét.

²⁰⁹ MNL HML IV-1/e/18 No. 43

„Kedves Atyám uram, ajánlom alázatos szolgálatomat Kegyelmednek.

Én mindeddig is vissza nem járulhatok, várván, hogy az ország által beadatott punctumokra (mellyek között az Pászthi (!) dolog is vagyon) ki fog gyűni az ő felsége resolútiója, de mivel még csak tegnapi napon volt az ministeriumnak első sessiója, úgy látom, még egy hét alatt aligha kigyűhet az resolútió, mivel pedig hogy annyival is inkább sürgethessem az dolgot, ő felségének ez mellett instantiát is adok be, magam pedig holnapután kevés vásárlás kedviért Bécsben fordulok, úgyis valameddig az resolútió ki nem gyűn ő felségétül, addig csak heveréssel töltjük az üdőt, onnét megtérvén, ha az jövő héten ki fog gyűni az resolútió, jó, ha pedig nem, már jó karban lévén dolgaim, reá bizom Orczi István uramra és magam elkéredzem s visszatérek Istennek segedelméből nem is lehet nekem végig várni az dolgokat, mert tudom, csekély oeconomiám eddig is elég fogyatkozással vagyon, az költség is kevés az ide való mulatáshoz. ...Vécsey László öcsém uram ő kegyelme dolgában engemet csak biztat Jeszenszky Miklós uram; addig ugyan vagy jó vagy rossz válaszom leszen a Herczegtül, mig itten leszek. ... Maradok ezzel kedves Atyám uram Kegyelmednek alázatos szolgája fia Vécsey Sándor.”²¹⁰

Az 1712. április 3 és augusztus 2 között Pozsonyban üléselő országgyűlés — bár pestis járvány miatt félbe szakadt —, mégis a török kor és a Rákóczi szabadságharc utáni, a Habsburgok Magyarországon való új berendezkedése szempontjából meghatározó jelentőségű volt. III. Károlyt, miután május 21-én kiadta hitlevelét, a következő napon, a Bécsből visszahozott koronával ünnepélyesen megkoronázták. Miként régen is, a hitlevél kötelezte az uralkodót, hogy a Szent Koronát itt az országban, az országgyűlésen választott koronaörökkel őriztesse. A hitlevélben megfogalmazott rendi követelések között szerepel, hogy ha az uralkodónak fiúági örököse nem lenne, a rendek kapják vissza a szabad királyválasztás jogát. Vécsey Sándor levele rávilágít, arra, hogy a nőági öröklés kérdése, már ezen az országgyűlésen is felmerült. Itt született törvény a Magyar Udvari Kancellária és a Magyar Kamara működésének, szabályozásáról, döntöttek az állami adókiivetés módjáról, s napirendre került az igazságszolgáltatás átszervezésének módja is. A 32. törvénycikk alapján semmisnek nyilvánították a Rákóczi szabadságharc idején a kuruc országos gyűlések határozatait, s döntöttek az uralkodóval szemben fegyvert fogott birtokos nemesekről és javaikról oly módon, hogy a hazatérőknek, kik leteszik a hűségesküt teljes bűnbocsánatot biztosítottak, a távollévőket viszont hazaárulónak nyilvánították, és teljes vagyonukat elkobozták. Ezen az országgyűlésen követként való részvétel még inkább kitágította Orczy „ismeretségi körét”, s

²¹⁰ Mindkét levelet közli Nagy Iván: *Levelek a krasznahorkai Andrásykhöz*. Második közlemény. In: *Történelmi Tár* 1885. évf. 388–389.

az ily jelentős változásokban való részvétel, beleszólási, döntési lehetőség erősítette társadalmi pozícióját.

1715. március 3-án meghalt az atyai „jóbarát” Telekesy István, kinek helyét a még életében mellé segédpüspöknek kinevezett gróf Erdődy Gábor foglalta el. A következő tisztújításon Orczy már nem jelöltette magát alispánnak, végleg visszavonult a megye éléről, bár az új egri püspökkel is szoros barátságot tartott fenn, gyakran leveleztek, s Erdődy „Orczy Úr”-nak vagy gyakrabban „Komám Uram”-nak szólította.

Bár más hivatalt kap, Pálffy mellől nem távolodik el. 1715-ben Vécsei bárótól bort vásárol számára, *„mivel nagy ministereket vélle felbirtattam..... ha hazugságban maradok, nem leszel a Császárnak Baráttya.”*²¹¹

1715-ben kiújul a háború a karlócai békét megszegő törökkel, mely harcok élén Savojay Jenő és Pálffy János álltak. Pálffy 1716-ban Pétervárad alatt győzelmet aratott a török seregeken. 1717-ben részt vett Belgrád visszafoglalásában. A harcokban Orczy, mint a hadsereg élelmiszerszállítója állt mellette. Pálffyval továbbra sem szakad meg a kapcsolat, sőt úgy tűnik bensőségesebb lesz. 1729-ben ő, helyesebben felesége kommandálja legidősebb lánya számára báró Amade Lászlót. A frigy létrejön, de mint a későbbiekben majd látszik, nem hoz megnyugvást a családba.

1714. május 10-én kinevezik a német lovagrend jász kun kerületi főkapitányának. E gyors ívű politikai, társadalmi karriert sokan nem nézik jó szemmel. A feljelentésekre, vádaskodásokra ekképpen reagál Szent-Iványi László kassai adminisztrátornak, mintegy összefoglalva eddigi működését.

„...Ngod mint egy nehezteléssel emlegette eő Ngának (Erdődynek), miért én eddigis az Ngod parancsolattyára az Nemes Kamarán nem compareáltam s azon functiommal, mellyet eő Fölséghe Armadiájának erre az földre való penetratiojának alkalmatosságával in administratione Bonorum fiscalium vighez vittem vala nem rationernáltam. ... eörömet kivántam volna Ngdat alázatossan megh udvarolnom, és oly reménségben is voltam, hogy Isten annyira való időt adván obligatiomnak megh felelheték: mindazon által nem hogy ürességet nyerhettem volna, sőt medio tempore az Nemes Tentonicus Ordonak és Méltosságos Cardinális urunk eő Eminentíájának kglmes parancsolattyokbul fön irt N. Jászságh és Kunságh administratióját, kit nem recusálhattam, fel kellettven vállalnom, annyival is inkább Szaporodtak foglalatosságaim, ugyannyira hogy három esztendők alatt nem vélem pusztás házomnál három holnapigh való mulatságom lett volna.... abban az időben mind Mlgos Grális Cuzanyi Úr eő Excellentiája, mind pedig Dicent Úr eő Nga parancsolattyából penes

²¹¹ MNL OL P520 15.cs. Mla No.43; Még 1733-ban is —már, mint báró — lovat küld egykori patrónusa számára, azzal kedveskedik.

benignam Commissiom Excellence Camerae Judicae minemű kintelenségbiül kellett nevezet fiscalis jószágoknak adminisztrációját fel vállalnom, mellynek is tovább való el visellésére / az N. Vrgye csekély személyemre az Vice Ispánságot reám adván/ mind Mlgos Feld-Marschall Groff Pálfi János Uramnak eő Excellentiájának, mind pedigh fön említett Dicent Urk eő Ngának is eligtelennek találtam lenni magamat, nem különben az Nemes Posonyi Kamaránakis hasonlóképpen föl irtam, és onnét fellyül bizonyos személyét cum plenaria facultate le küldvén mindenekét, mellyeket circiter három hétig való industriámmal vigben vittem, resignáltam Tisztségemmel edgyütt melyrül absolutiónálissom is és a mellett fent titulált Mlgos Feld-Marschall és Gralis Uraiméktul eő Excellentiájuktul szép Insimoniálissim vannak, hogy az alat az kevés idő alat minemű hiv Szolgálatomat mutattam légyen megh eő Fölségéhez és micsoda meritumokat szerzettem, kiket Ngdis megh látván, oly reménységben vagyok, hogy Ngod előtt ellenem tett ... delatiok jora fognak változni....”²¹²

E levélből úgy tűnhet, hogy miként a Rákóczi szabadságharc idején, úgy a császáriak szolgálatában is, semmit nem jószántából, hanem „kintelenségből” vállalt el, de látva gyors hivatali emelkedését ez igencsak kétkedésre adhat okot. Mindenesetre Orczy István széles látókörű, az adott helyzetet mindenkor pontosan átlátó, kihasználó és saját javára fordító nemes emberként áll előttünk.

2.5.A jászkun főkapitány

A jászkunsági territórium, a jászsági, a nagy- és a kiskunsági kerületek a feudális korban mindvégig a koronabirtokok állományába tartoztak, melynek elidegenítését vagy kincstári kiárúsítását törvények tiltották.²¹³ A Jászkunságot, mivel császári fegyverek szerezték vissza, s Buda visszafoglalásával szabadult fel a török hódoltság alól az újszerzeményi javak közé számították. Szép nagy terület volt és csinos hasznot várt belőle a kamara. A Jászkunság értékesítése az 1699 év nyarán már elhatározott dolog volt.²¹⁴ Lipót király 1702. március 22-én az összes kun pusztát 500.000 forintért Ferencz Lajos hercegnek, a jeruzsálemi rend nagymesterének, a porosz-német lovagrend igazgatójának, wormsi és watislawi püspöknek, illetőleg a Német Lovagrendnek elzálogosította.²¹⁵ Mivel az uralkodó

²¹² MNL OL P519 1.cs. BOy No.7.

²¹³ Kiss József: Közigazgatás és jogszolgáltatás egy koronabirtokon az 1730–40-es években. In: Zounuk A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár évkönyve 9. (Szerk.: Zádorné zsoldos Mária) 1986 69.p. (Továbbiakban: Kiss József 1986)

²¹⁴ Illésy János: A Jász–kunság eladása a német lovagrendnek BUDAPEST. 1905 25.p. (Továbbiakban: Illésy János 1905)

²¹⁵ Reizner János: Szeged története 1899–1900 301–302. p. <http://www.bibl.u-szeged.hu/reizner/index2.html> 2011. 10. 22. (Továbbiakban: Reizner János)

mellőzte a magyar országgyűlés döntési illetékességét, s a kerületek eladása révén a császári kincstár 500.000 rajnai forint illetéktelen bevételre tett szert, azért a magyar országgyűlések sohasem szavazták meg a Német Lovagrend intézményi indigenatusát, a hazai földbirtokosok körébe való befogadását.²¹⁶ A Német Lovagrend azonban az adásvételi szerződés értelmében 1702–1731-ig egyfolytában tényleges földtulajdonosa volt a Jászkun Kerületnek még akkor is, ha földesúri jogait az 1704–1710-ig terjedő években csak néhány vonatkozásban tudta gyakorolni.²¹⁷ A Rákóczi szabadságharc miatt a lovagrend nem tudta birtokba venni a területet, a szatmári béke megkötése után viszont annál erélyesebben lépett fel. A zálogba adás alapjául szolgált az az összeírás, melyet 1699. évben Pentz János Kristóf Ferencz egri kamarai felügyelő, Sótér Ferencz jászkun kerületi alkapitány, és Franyó Mihály egri kanonok, jászberényi plébános a bécsi udvari kamara meghagyásából készítettek.²¹⁸

Mivel az elzálogosítás a Jászkunság lakossága számára a kiváltságok elvesztését, a jobbágyi sorba süllyedést jelentette, már viszonylag korán megindult a törekvés a terület megváltására. Az 1712–1715. évi országgyűlésen foglalkoztak is a kérdéssel, amelynek eredményeként az 1715. évi 34. törvénycikk rendelkezett a visszaváltásról. Bár a törvény megszületett, 1745-ig nem tudtak neki érvényt szerezni, jobbágyi alávetettségük megmaradt.²¹⁹

1714. május 10-én Ferenc Lajos visszarendelve a lovagrendi adminisztráció eddigi kiküldötteit Orczy István Heves– és Külső–Szolnok vármegye alispánját, Tarnaörs egyik földbirtokosát nevezte ki a kerületek főkapitányává és bízta meg a lovagrendi inspektori feladatok ellátásával, fizetségként az éves bevétel 6%-át határozva meg.²²⁰ Orczy István a Jászkunság történetében kiemelkedő szerepet játszó, de méltatlanul elfelejtett személyiség volt, aki főkapitánysága idején Tarnaörsről, és Gyöngyösről irányította a jászkunsági kerületeket, városokat, községeket. Kinevezésével helyreállt a Jászkun Kerület közigazgatási önállósága, a városok és községek belső autonómiája.²²¹ A Német Lovagrend olyan földesúri hatalom volt, amely 1714-től — Orczy István lovagrendi földesúri főkapitány kinevezésétől — 1731-ig már nem közvetlenül, hanem közvetve, de a földesúri igazgatás és főhatósági felügyelet, valamint az árendafizetés kötelezettsége révén kezdettől fogva mindvégig személyi függésben tartotta az alávetett jászkunsági parasztságot.²²²

²¹⁶ Kiss József 1986 69.p.

²¹⁷ Kiss József : Hozzászólás Szolnok megye néprajzi atlasza törtéhez In: Századok 1982/1 130.p. (Továbbiakban: Kiss József 1982)

²¹⁸ Reizner János 302. p. <http://www.bibl.u-szeged.hu/reizner/index2.html> 2011. 10. 22.

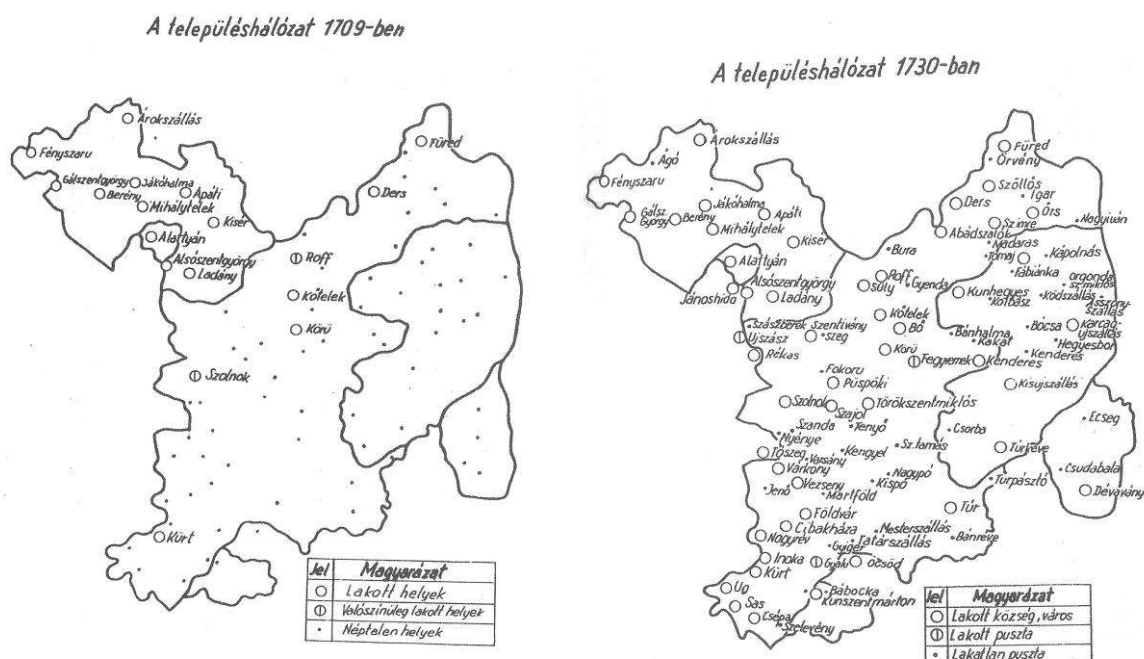
²¹⁹ Gécz Lajos: A jászkun évszázadok In: Üllés története és népélete (Szerk:Marjanusz lászló) Szeged 2004

²²⁰ Kiss József: A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején (1702–1731) Budapest. 1979 97.p. (Továbbiakban: Kiss József 1979), illetve MNL OL P520 13.cs ICH No.21

²²¹ Kiss József 1979 426.p.

²²² Kiss József 1982 131.p.

1716-ban, a kezdődő török háborúk miatt ismét megindult az országban a belső vándorlás. Az 1714-es összeírás szerint²²³ 17 lakott és 69 deserta település volt a Jászkun kerületben.

A Jászkun Kerület településhálózata 1709-ben és 1730-ban
(Benedek Gyula 2011)

Mivel itt nem volt robotkényszeren alapuló majorsági nagybirtok, s ennek következtében robotszolgáltatás sem, így a terület vonzotta a környező megyék jobbágycsaládjait. Orczy István — mérlegelve saját 6%-ban megállapított főkapitányi illetményét — kezdettől fogva ösztönözte az áttelepülést, sőt önmaga is kisebb-nagyobb telepítési akciókat hajtott végre. A betelepülés már 1716-ban olyan méreteket öltött, hogy több megye átíráttal fordult a főkapitányhoz szökött jobbágyainak visszatoloncolását sürgetve, melyről Orczy természetesen hallani sem akart.²²⁴ Különösen a Nagykunság 18. századi újjátelepülésének volt a szellemi irányítója, aki nagy érdemeket szerzett a kiváltságok fokozatos visszaszerzésében is.²²⁵ Mint jászkun főkapitány és vármegyei alispán mindenáron meg akarta akadályozni, hogy a különböző vármegyékből a joghatósága alá szökött jobbágyokat az összeírók azonosítsák, és ezzel megteremtsék a lehetőséget visszatoloncolásukra. Bár akciója természetesen törvénytelen, a megye szempontjából azonban hasznos volt.

²²³ MNL OL P520 13.cs. ICH No.22

²²⁴ MNL OL P520 13.cs. ICH No.25

²²⁵ Benda Gyula: Kunszentmárton város oklevelei és fontosabb iratai 1333–1737 Documentatio Historica VII. Szolnok 2002 187.p. (Továbbiakban: Benda Gyula 2002)

Az intézkedése elsősorban a Tisza–balparti részén lakóknak szólt és végül sikerre is vezetett.²²⁶ A lakosságszám, s ezzel együtt az éves bevétel is szépen emelkedett. 1714-ben 13.404., 1715-ben már 17.680 forint volt a bevétel. Orczy járandósága tehát 1714-ben 804 forint, egy évvel később, 1715-ben már 1061 forint körül mozgott.²²⁷

A Szeged melletti Kiskundorozsma is a jászkun kapitánynak köszönheti létezését. Dorozsma újratelepítésének története egybeesik a török másfél százados uralmának megszűntetésével. A török hódoltság alatt, 1526 és 1543 között a korábbi falu teljesen elpusztult, s mint puszta Szeged városának fennhatósága alá került. Földrajzi helyzete alapján Dorozsma volt a központja a Szeged körüli pusztáknak. A terület a 16. századtól, mint elhagyott, lakatlan kiskun puszta szerepel az összeírásokban, mindössze egy csárda állt a halasi puszták felől jövő út mentén. Körülötte legelők, rétek, tavak, nádasok és jó feketeföldű szántóterületek terültek el. Az 1699-es Penz–féle összeírás szerint területe hosszában egy óra járás, szélességében fél óra járás. Csallit és erdő nincs a környéken, de szántóföldje és legelője jó. Birtokosa Szeged városa.²²⁸

Az 1710-es évek közepétől állandósult a viszály Szeged és a földesúri adminisztráció között a dorozsmai puszták használatáért, mivel a város ezekért a területekért nem kívánt fizetni. Orczy István főkapitányi adminisztrátor a helyzet tarthatatlanságát látva határozta el Dorozsma puszta betelepítését Szeged közvetlen szomszédságában. Ez, részben Jászfényszaruból és Jászapátiból, részben a Heves és Nógrád megyei palóc vidékről beköltöztetett családokkal 1718-ban meg is történt. 1719 tavaszán elejét véve a további határvitáknak Orczy községgé nyilvánította Kiskundorozsmát.²²⁹ Arra a területre adta ki telepítési engedélyét, ahol egykor az ősi település is feküdt. A letelepítés irányításával a főkapitány nemes Kálmán Istvánt bízta meg, aki a Rákóczi szabadságharc idején, mint a jászsági lovasezred főhadnagya vett részt a Szeged környéki harcokban, s ezáltal jól ismerte a vidéket.²³⁰

Az új telepések a 18. század elején már nem találtak olyan édeni állapotokat, mint egy–két évszázaddal azelőtt. A pusztaságot mindenfelé sűrű bozót, királydinnye, disznóbürok fedte. A terület fában szegény volt. Az új telepések ingyen házhelyet kaptak, s mindenki annyi földet hasított ki magának, amennyit családjával meg tudott művelni. A viszonylagos földbőség miatt 1745-ig a szabad foglalás érvényesült. Három évig nem kellett haszonbért

²²⁶ *Benda Gyula* 2002. 156.p.

²²⁷ MNL OL P520 13.cs. ICH No.27

²²⁸ *Tóth Sándor László*: A pusztától az újratelepítésig In: *Kiskundorozsma* (Szerk.: Kövér Lajos, Tóth Sándor László) Szeged 1995. 112

²²⁹ *Kiss József* 1979 118.p.

²³⁰ *Rákos István*: Az újratelepítéstől 1848-ig In: *Kiskundorozsma* (Szerk.: Kövér Lajos, Tóth Sándor László) Szeged 1995. 118

fizetnie, szabadon használhatta szántóját. 1720-ban 23 családfőt írnak össze, 16 taksás szabadost és 7 zsellért. A tizenhatból viszont csak 9 rendelkezett szántóval. A legnagyobb, 22 holdnyi vetésterületet az a Kálmán István nemes mondhatta magáénak, a letelepítést vezette.²³¹ 1721-től évi 30 Rhénes forint-ot kellett volna fizetniük a Lovagrendnek, de a Szegeddel kialakult birtokharc miatt az adót nem lehetett beszélni. A nyughatatlanság azonban hosszú évekig megmaradt, hiszen a falu lakói több folyamodványukban is arra panaszkodtak, hogy feltört földjeiket a szegediek elszántják, épülő házaikat lerombolják, s kérik a főkapitányt védje meg őket, különben kénytelenek lesznek elhagyni a települést.²³²

Bécsi főhatósági körökben már 1730-ban ismertté vált, hogy a Német Lovagrend hamarosan megválna földesúri tulajdonjogától. 1730. május 11-én elkészült III. Károly titkos határozata és „engedélye”, miszerint a Jászkun Kerületet átadhatják a császári–királyi kincstárnak, illetve a Haditanács utasítása alapján a Hofkammer újból eladhatja a Széchényi György-féle egyházi alapítványból létesített Pesti Invalidus Háznak. Ennek a pesti intézménynek a közvetlen főhatósága Bécsben 1728. május 1. óta egy császári udvari Commissio volt, amelynek az elnöki tisztségét gróf Gundacker von Althann lovassági tábornok, a Hofkammer belső titkos tanácsosa, a győri dragonyos–ezred tulajdonosa látta el. A Lovagrend részéről, báró Christoph Heinrich von Kyau lovagrendi landkomtur vezette az adásvételi tárgyalások ügyvitelét, amelyben kezdettől fogva titokban részt vett Orczy István, lovagrendi földesúri adminisztrátor is, mint a helyi viszonyokat jól ismertő személy.²³³

Még a szerződés véglegesítése előtt 1731. márciusában gróf Gundacker ab Althann tábornok szerződést kötött Mikoviny Sámuellel a terület felméréséről.²³⁴ Ezt követően az Althann Orczyt Bécsbe rendelte, megbízta, hogy Fuchs hadbiztossal együtt ismét járják be a kerületeket, tisztázzák a délkiskunsági puszták vitás határkérdéseit és pusztabérleteit, állapítsák meg, hol és milyen módon lehetne a kerületek mezővárosaiban, községeiben vagy pusztáin földesúri vendégfogadókat felépíteni, készítsék elő a helyi elöljáróságokat az új földesúr hivatalos bevezetésére és beiktatására. Orczy itt kapott ígéretet arra, hogy — ha mindezekben sikeresen közreműködik — bárói címet kap, és továbbra is megmarad földesúri adminisztrátori tisztségében.²³⁵ Orczy már április 10-én jelentette Althannak, hogy a szükséges intézkedéseket megtette.

²³¹ MNL OL 1720. évi országos összeírás – Dorozsma http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagos-osszeiras utolsó letöltés: 2014. 11. 17.

²³² MNL OL P520 13.cs. ICH No.24

²³³ Kiss József 1986 70–71

²³⁴ Kiss József 1979 26.p.

²³⁵ Kiss József 1986 74.p.

Orczy István sürgetésére, aki kötelezettséget vállalt a földmérő munkák gyors megkezdése iránt, amikor Mikoviny Pestről megérkezett legelőször a jászkun kapitányt kereste fel Tarnaörsön. A jászkunsági helyhatóságok sehol sem rendelkeztek telekkönyvi nyilvántartásokkal, így a térképezés során saját terepfelméréseire és adatfelvételeire, valamint szóbeli értesülésekre volt kénytelen hagyatkozni

Tarnaörs határa Mikoviny térképén—A Jászság térképe (részlet), 1731 (HIM HT)

Az udvar megtartotta ígérését, 1731. április 13-án Orczy István római szent birodalmi bárói címet nyert²³⁶, melyet 1732. augusztus 18–19. Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlése kihirdetett.²³⁷

E bárói diploma így méltetjé őt: *Tehát jól tudva, hogy te, Orczy István, örökletes Magyar Királyságunkban, ősi, nemes és tekintélyes családból származol, amelyet őseid kiváló, háborúban és békében viselt tettei miatt nagyra becsültnek mondanak; nagybátyád, a néhai egri érsek, Telekesy előrelátó nevelése folytán ifjúságodtól a nemes erények és tudományok ismeretében buzgón serénykedtél, és odáig jutottál, hogy férfivá váltál, aki az állam, az uralkodó és a haza ügyében kiválóan és hasznosan szerez érdemeket. Továbbá hitelre méltó tanúságtételekből értesültünk arról, hogy ez a kezdet szerencsés eredményt hozott, hiszen, amikor az 1703-as évben a magyarok felláztak, te nem csak királyod és legfőbb urad iránt megingathatatlan hűséggel és engedelmességgel viselkedtél,*

²³⁶ Heckenast Gusztáv 2005 316.

²³⁷ Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei 1732. augusztus 18–19. In: 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái. Budapest. 2009. (Arcanum DVD ROM)

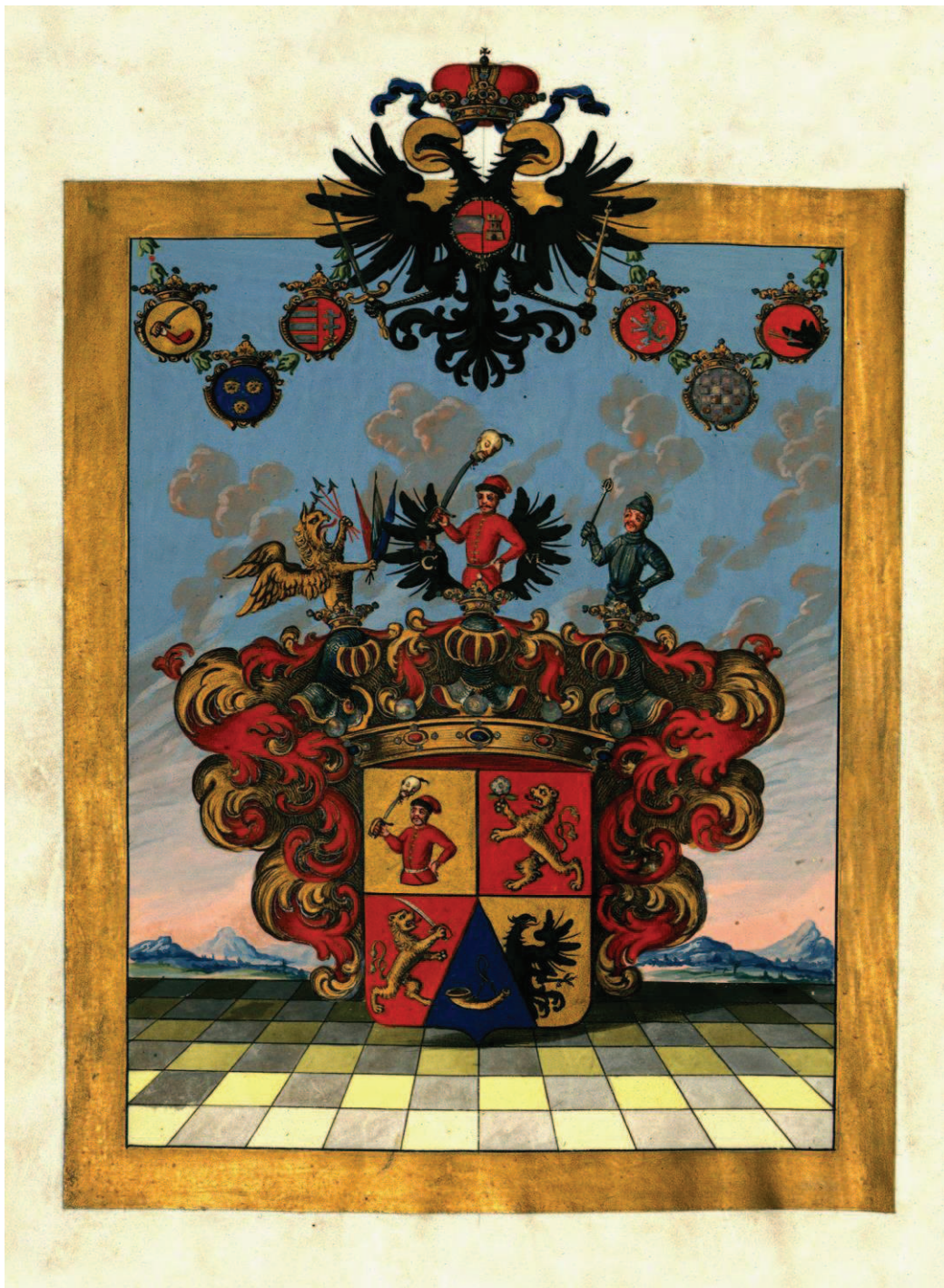
visszautasítván az elvetemült lázadók csábítását, hanem azt tevékenységeddel be is bizonyítottad, amikor az egri vár védelmére összegyűjtöttél a nemesi és polgári rendű lakosokból egy lovascsapatot, s a támadó rebellek ellen életed és vagyonod nyilvánvaló kockáztatásával többször és állhatatosan kitörtél. Majd, amikor a felkelők mégis elfoglalták a mondott egri várat és hadaik majdnem az egész országban dühöngtek, te említett nagybátyáddal együtt viselve el a sorscsapásokat állhatatos áldozatvállalással megmaradtál hűségünkön, és inkább birtokodon vártad ki a császári fegyverek győzelmét. Ezek vezéreinek feltártad Eger visszaserzésének a módját, ugyanakkor a hadseregnek biztosítottad az ellátást és más szükséges dolgokat, sőt két várnak, Siroknak és Hajnácskőnek a parancsnokait meggyőzted, hogy megadás útján térjenek vissza hűségünkre.²³⁸

A bárói cím mellé a királyi kegy címerbővítést is adományoz. Az új, bárói címer magában foglalja az ősi nemesi címert, a Nyáry, a Petrovay és a Telekesy család címereit, illetve azoknak részleteit.

„Négylet pajzs, harmadik és negyedik mezője közé beékelt ötödik mezővel. Az első arany mezőben arany zsinóros vörös ruhás magyar vitéz látható attilája aljáig, fejét vörös fityegős prémes kalpag födi, bal kezét csípőjére illesztve jobbában kivont kardjának hegyén vérző török fejet tart; a második vörös mezőben jobbra fordult kettős farkú arany oroslán ágaskodik, jobb első lábában két zöld levél közül kiálló fehér rózsát tart; a harmadik szintén vörös mezőben bal felé fordult kettős farkú arany oroslán ágaskodik, jobb első lábában kivont kardot tartva; a negyedik arany mezőben egy fejű fekete sasnak kiterjesztett szárnya és kinyújtott lábának bal fele látszik, végre az ötödik kék mezőben arany zsinóron függő arany kürt látható. A bárói korona, három sisak. A sisakdisz: növekvő magyar vitéz két fekete sasszárny között, a jobb oldalin arany császári korona alatt C betű (Carolus) a baloldalin pedig arany VI szám (sextus vagyis 6-ik Károly császár) látható; 2. balra néző arany griff felemelt balláában három vörös szárú, ezüst hegyű tollatlan nyilat, jobb lábában pedig három ki nem bontott zászlót tart, azt első jobbról számított zászló színe vörös, a középső fehér, a harmadiké pedig kék; 3. ezüst páncélba öltözött ezüst sisakos növekvő vitéz, jobbában arany buzogányt tart. Takarók: vörös–arany.²³⁹”

²³⁸ MNL OL P531

²³⁹ Kempelen Béla: Magyar nemes családok 8. kötet, 72–73; *Scutum videlicet militare erectum quadripartitum facta insitione pyramidalis a basi ad scuti centrum in concursu quadripartitionis cuius prima a dexteris areola aurea in qua lumborum tenus exhibetur vir militaris rubro amictu femoralis cingulo aureo cinctus mitra cuspidali a tergo sinuante pariter rubea capite coopertus dexteraque amputatum turcae caput framea stricta gestans secunda a sinistris areola rubea in qua leo ostenditur aureus erectus bifurca super tergum cauda proiecta lingua falcis et caeruleis atque in dexteris argenteam rosam pentaphylam auro umbilicatam pedunculo ac foliis instructam tenens. Tertia in areola pariter rubea leo cernitur priori per omnia similis nisi quod falcis sinistris loco rosa strictam gestet frameam quarta autem areola quae aurea est primae correspondente dimidiata exhibetur aquila nigra ala caudaque expansis. In inferiore demum pyramidalis quae caerulea est veredarium cornu aureum ostenditur. Scutum redimitum est corona baronibus dari solita unde tres assurgunt galeae*

Bárái címertan rajza az oklevélből (MNL OL P531 2.)

torneariae purpura suffultae auro reductae monilibus ac torquibus circumductae clathratae coronataeque et suis respective apicibus fastigiatae ac prima quidem quae media est et situ recto inter iugum alarum aquilinarum nigrum caesareo nostro nomine ac numero notatum virum militarem scutarium sustinet. Secunda vero quae dextera est et situ obliquo gryphum aureum alis a tergo expansis dexteris unguibus tria gerentem vexilla quorum medium argenteum dexterum vero rubeum et sinistrum caeruleum, sinistris autem unguibus tres sagittas manubiis aureis, tertia demum galea situ pariter obliquo virum sustinet loricatedumque ferream clavam dextera gestantem laciniae denique seu phalera undique defluentes aureae et rubeae sunt. Az első és harmadik mezőben a nemesi címertan, a másodikban a Nyáry, a negyedikben a Telekesy, míg az ötödikben a Petrovay család címere tűnik fel.

1731. április 26-án III.Károly Laxenburgban aláírta a Jászkun Kerület második kincstári kiadására vonatkozó adásvételi szerződést. Egy nappal később, április 27-én császári utasításra a Hofkammer leiratot intézett a Magyar Kamarához, hogy gróf Grassalkovits Antal királyi jogügyi igazgatót, koronaügyészt és kamaratanácsost bizza meg a földesúri beiktatás lebonyolításával. A Német Lovagrend báró Orczyt hatalmazta fel, hogy a beiktatási ceremónián képviselje az átadó felet.

Az új földesúr Orczy Istvánt a kerületek lovagrendi földesúri főkapitányát továbbra is megtartotta tisztségében. 1731-ben a bárói rang mellé királyi adományként megkapta a Szeged szomszédságában levő Kisszállás és Péteri pusztákat. Jászkunsági földesúri főkapitányi illetményét azonban csak évi 1200 Rehnes forintban állapították meg, jóllehet korábban a Német Lovagrendtől a földesúri árenda 6%-át kapta. Ez annál is inkább sérelmes volt, mert az új földesúr a kerületek korábbi 26.126 Rehnes forintnyi földesúri árendáját 34.530 Rehnes forintra emelte fel, s ennek 6%-a már 2073 Rehnes forint, tehát a megállapítottak csaknem duplája lett volna.²⁴⁰

A Pesti Invalidus Ház, mint középfokú földesúri intézmény számos földesúri tiszteet foglalkoztatott, főhatósági kinevezés útján juttatta őket tisztségükbe, írásba foglalta feladataikat, s esküvel kötelezte ezek teljesítésére. Fizetésüket a földesúri adóból folyósította. Ezek a tisztek legalább középfokú iskolai végzettséggel rendelkeztek, néhányan Nagyszombatban elvégezték a poétikai, a retorikai vagy a filozófiai osztályt, míg az összkerületi titkár és az urasági ügyész a pozsonyi egyetemen végzett jogi tanulmányokat. Mind a hivatali ranglétrán, mind a földesúri hatalom végrehajtó közegeinek sorában a *földesúri adminisztrátor* állt az első helyen. Ezt a tisztséget 1731 elejétől 1733. augusztus 5-ig, báró Orczy István egész sor vármegyei község földbirtokosa látta el. Róla jegyezték fel, hogy németül sohasem tudott fogalmazni, csak latinul, s ebből nem kevés kellemetlensége származott.

Orczy az adminisztrátori feladatokat nagy földesúri gyakorlattal, egyrészt a főhatósági gazdaságirányítási igények és tervek, másrészt a jászkunsági gazdasági és társadalmi viszonyok alapos ismeretében, általában az ellentétes érdekek egyeztetésének a módszereivel igyekezett megoldani. Mint korának híres birtokszerzője természetesen sohasem feledkezett meg saját gazdasági érdekeinek előtérbe helyezéséről. A Jász Kerület szomszédságában fekvő tarnaörsi földbirtokának déli területeit már az 1720-as évektől mélyen kiterjesztette Jászdósa, Jákóhalma és Jászapáti külterületi pusztarészeire. A Jászárokszálláshoz tartozó, kb. 10.000 kh-as Szentandrás pusztát is mintegy megfelezte az árokszállásiakkal. Mindkét birtokrész

²⁴⁰ Kiss József 1982 142–143.p.

hallgatólagosan a jászdózsaiakkal és az árokszállásiakkal műveltette. Ez a jogsértő, de megtűrt gyakorlat földesúri adminisztrátori tisztségének megszűnéséig állt fenn. Lemondása után ugyanis a jászdosaiak és jászárokszállásiak tanúvallomást tettek e hosszú időn keresztül folytatott gyakorlatról. Bizonyították, hogy olyan nagyterjedésű pusztarészeket csatolt tarnaörsi földbirtokához, amelyek ősidők óta a két település külterületéhez tartoztak. Ezeket valóban jászsági földművelőkkel szántatta, vettette és kaszáltatta. 1734 elején felmerült a kérdés, hogy Orczy ellen jogtalan birtokfoglalás és földhasználat címén határpert indítsanak-e ezen pusztarészek visszaszerzése érdekében, vagy „kéz alatt, jószerével barátságosan és nagyobb perköltések nélkül járjunk el”. Az új adminisztrátor az udvari Commissiohoz fordult tanácsért, hangsúlyozva, hogy ő senkinek nem akar átengedni egy darab jászsági földet sem. A határrendezés végül fiskális per nélkül, barátságos megegyezéssel történt meg.

Ezt követően — talán nem meglepő — hogy a visszacsatolt jászdosai területen az új adminisztrátor, Podhradszky György mintegy 12 köből földet²⁴¹ vetett be, mely neki nyilas osztással „jutott” a dosai földekből.²⁴²

A Nagykun Kerületben a korábban Túrkevéhez tartozó Túrpásztó pusztát is birtokában tartotta, sőt Fegyvernek földbirtokosaként érdekeltté vált Fegyvernek és Kunhegyes határvitájában, valamint Kenderes és Kisújszállás határperében is. A Kiskun Kerületben királyi adománylevelet szerzett a Kiskunfélegyházától délkeletre eső, a kb. 3600 kh-as Kisszállás kiskunsági pusztára.²⁴³

2.6. Az alországbíró

Az 1722–23. évi országgyűlésen születtek meg a bírósági reform bevezetését jelentő határozatok. A rendszeres központi bíraskodás felújítására III. Károly 1723-ban elrendelte az állandó bíraskodás bevezetését. A magyar bírósági szervezet legfelsőbb jogszolgáltatási fóruma ekkor a Királyi Curia volt, amelyet két felsőbíróság, a Hétszemélyes Tábla és a Királyi Ítéletábla együttesen alkotott. A Hétszemélyes Tábla fellebbviteli bíróságként működött. Az ország legfelső bíróságának számító táblán is a Királyi Tábla referensei adták elő a pereket, s az ítéleteit is itt hirdették ki. A Királyi Tábla elsőfokú hatóságként járt el a kincstár által indított perekben, az ősiségi jogot érintő és hatalmaskodási perekben. Az 1723-i bírósági reform a testületet a Curia állandó bíróságaként szervezte meg.

²⁴¹ 1 köből = 1200–1600 négyszögöles földterület.

²⁴² *Kiss József*: Helytartósági bíraskodás a Jászkun kerületben az 1730–40-es években. In: *Cumania* (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve) 12, Szerk: Bánszky Pál-Szrinko István, 1990. 268.

²⁴³ *Kiss József* 1986 82–83.p.

Elnöke a személynök, tagjai két főpap, két mágnás, az alnádor, alországbíró, négy ítélőmester, a királyi ügyész és az ülnökök voltak.

Az 1722–23. évi dekrétumok megerősítették az ítélőtáblát bírói joghatóságában, s folyamatosan ülésező bírósággá alakították át. A Királyi Tábla átalakításához hozzátartozik, hogy az ott helyet foglaló ítélőmesterek feladatköre is módosult, elméletileg állandóan jelen kellett lenniük, és mással nem voltak helyettesíthetők. Az ítélőmesterek „vándorlásának” megszüntetése miatt, felállították a kerületi táblákat.²⁴⁴ A táblabíróságról az évszázadok során többször is születtek törvények, mégis ez lett a legfontosabb, mert ekkor kezdte el munkáját a pesti királyi ítélőtábla. Kialakult a hivatásos bírói kar, s képesítéshez kötötték az ügyvédi munkát. A tábla lett a gyakorlati jogászképzés iskolája.²⁴⁵

A Királyi Tábla 1848 előtti tisztségviselői kara a következőképpen alakult. Elnöke a personalis. Tagjai 2 praelatus, 2 táblai báró, az alnádor, az alországbíró, 4 ítélőmester, a királyi ügyek igazgatója, 16 királyi táblabíró, 2 érseki táblabíró, 1 bányászati referens, 1 iktató, 1 aliktató és több írnok.²⁴⁶

A személynök (personalis praesentiae regiae in iudiciis locumtenens) olyan jogi végzettséggel rendelkező, bírói feladatokat ellátó tisztségviselő, aki a korábbi időszakból eltérően már a 16. század eleje óta a világiak köréből került ki. A hivatali pályán rendkívül előkelő tisztségnek számított, többen főnemesi rangra emelkedtek a betöltőik közül.²⁴⁷ A personalis az országbíró után következő közjogi méltóság és az országos nagybírák egyike volt. A személynök után precedencia szerint a királyi táblai főpapok (praelati tabulae) következtek. A személynök elfoglaltsága esetén a főnemesi rangú táblai bárók közül a rangidőset illette meg az elnöklés joga, s a köznemes alnádor és az alországbíró neki rendelődött alá.²⁴⁸ A táblabárók után a vices gerensi tisztséget viselők következtek a Királyi Tábla hivatali rendjében, tehát az alnádor vagy alhelytartó és az alországbíró, akik a középkorban gyökerező familiárisi függésüket még a 18. században sem veszítették el teljes mértékben, mert a nagybírák joga maradt egészen 1848-ig ezeknek az állásoknak a betöltése. Ezeket a pozíciókat elnyerő személyek kinevezéséről a nagybírák értesítették a Királyi Táblát, és kérték, hogy fogadja a tagjai közé az új vices gerent, majd jelezték a kinevezést a kancelláriának is a fizetés kiutalásának megindítása érdekében.²⁴⁹

²⁴⁴ 1723:30. törvénycikk Magyar Törvénytár

²⁴⁵ Táblahistoria <http://szegediitlotabla.birosag.hu/20130531/tablahistoria> utolsó letöltés:2013. 11. 28.

²⁴⁶ *Bucsánszky Alajos*: Hármás Kis–Tükör. Megjelent Bucsánszky Alajos nyomtatásában és kiadásában, Pest 1868,

²⁴⁷ *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai 1526–1848 Budapest. 1988 29. p.

²⁴⁸ *Varga Endre*: A királyi curia 1780–1850 Budapest. 1974. 158. p. (Továbbiakban: *Varga Endre* 1974)

²⁴⁹ *Varga Endre* 1974 160. p.

Az alországbírói állást a 18. században heten töltötték be, ebből két esetben az érseki ülnöki pozícióból lépett fel az adott személy, míg egy-egy alkalommal az országbírói és a személynöki ítélőmesterséget cserélte fel a vices gerensi feladatok ellátására a tisztségviselő.²⁵⁰ Az érseki ülnököket az esztergomi hercegprímás nevezte ki.²⁵¹ Ebből a tisztségből három lehetőség kínálkozott a továbblépésre: az érseki ülnök betölthette a rangsorban következő királyi ülnöki hivatalát, vagy egy nagyobb ugrással személynöki ítélőmesterré nevezhették ki, illetve elérhette az alországbírói állást is. Az a két érseki ülnök, aki eljutott az alországbírói állásig onnan már nem mozdult el a kúriai szolgálata alatt.²⁵² Az egyik Orczy István volt, akit 1724. október 27-én neveztek ki érseki ülnökké, majd 1730. január 9-án alországbíróvá.

Orczy 1727. szeptember 20-án levélben kereste meg gróf Koháry István országbíróját és jelentkezett a megüresedésre váró Vice Judex Curiae tisztségre. Koháry még e hónap 22-én levélben biztosította, hogy ha a király Szeleczy Mártont „megajándékozta a Királyi Tábla Baronátusságával”, akkor ő Szeleczy hivatalát Orczynak adja. „*Viselhesse Kegyelmed sokáig friss jó egészségben.*”²⁵³ Orczy szeptember végén valószínűleg sürgeti a kinevezést, mert október 4-én Koháry már azt írja, hogy küldje el egy bizalmas emberét hozzá, hogy megírassa Kapy Gábor ítélő mesternek, hogy amint Szeleczy lemond, vegye el tőle pecsétjét és juttassa el Orczynak, hogy azonnal át tudja venni, s már mint „vice judex Curiae Regiae” munkálkodhasson.²⁵⁴ Úgy tűnik azonban, hogy a kinevezésre csak 1730 januárjában került sor,²⁵⁵ s ezt olvashatjuk ki végrendeletéből is.

1731. március 29-én meghal Koháry, s 1732-ben Orczy leteszi az alországbírói tiszteletet. A történet úgy teljes, ha tudjuk, hogy a bírászkodás átszervezése után a Curia bérházba vonult, és pedig Orczy Istvánnak az 1717-ben vásárolt, pesti Herrengasse (Uri) utca 45. sz. alatti házába²⁵⁶ évi 300 forint bérfizetésért. Ezen a helyen tartotta a pesti királyi tábla 1724. május 2-án az első ülését.²⁵⁷ Csak megerősítésül kerüljön ismét ide, hogy 1724. október 27-én kapja érseki ülnöki kinevezését, mely az országos hivatali ranglétrán való emelkedésének kezdete.

²⁵⁰ *Sebők Richárd*: Hivatali pályafutások a Királyi Kúrián a XVIII. században

<http://www.szijarto.web.elte.hu/konf2009/sebokrichard.doc> 2013. 04. 19. (Továbbiakban: *Sebők Richárd* 2009)

²⁵¹ Az 1725–1745-ig Eszterházy Imre a hercegprímás

²⁵² *Sebők Richárd* 2009

²⁵³ MNL OL P519 12.cs. BOy No.14

²⁵⁴ MNL OL P519 12.cs. BOy No.15

²⁵⁵ MNL OL P519 12.cs. BOy No.19

²⁵⁶ MNL BFL V.1215/f. Pesti telekkönyvek, Zaiger 2. kötet 45.p Ez Orczy István első Pesten vásárolt háza, melyről végrendeleteiben is megemlékezik. Később megszerzi a mellette álló épületet is s a két ingatlan egészen a 20. század elejéig a család kezén marad. Az V. kerületben lévő utca a 19. században a Koronaherczeg, napjainkban pedig a Petőfi Sándor utca nevet viseli. A két épület a mai napig áll.

²⁵⁷ A magyar felsőbíráskodás múltja <http://www.lb.hu/birtort.html> utolsó letöltés: 2011. 06.18.

Élete során viselt tisztségeinek mintegy összefoglalását adja 1736-ban írt végrendeletében: „Minthogy pedig Isten Őszentfelsége ifjúságomtól fogvást sok nyomorúságos fáradtságom által ezen a világon érdemem fölött mind hazánkban s úgy emberek előtt becses tisztekkel felékített. Legelőbben is nagy jó emlékezetű méltóságos egri püspök Telekesy István Uramnak 16 esztendeig szolgálatjában híven, utoljára az egész egri püspökség jószágának praefektusa voltam, valameddig nemes Heves Vármegye ordinárius Vice Ispánnak nem választott, ugyenezen tisztséget is nagy nyomorúságos háborús időben hat esztendeig viseltem. Nem különben az nagy méltóságú fejedelemnek, úgy mint esztergomi és saxonía kardinálisának az Királyi Táblán asszeszora voltan négy egész esztendeig. Úgy utána lett Nagy Méltóságú Gróf Eszeterházy Imre Őhercegsége, mint esztergomi Érsek konfirmálván azon tisztemben szolgáltam két esztendeig az Királyi Táblán.

Ezek után az megböcsülhetetlen Gróf Koháry István maga tulajdon indulatjából Vice Judex Curiének denominált és választott mind Hazánkak Ország bíráinak kit is holtáig az Királyi Táblán szolgáltam két esztendőknek elhaladásával. Nem különben húsz egész esztendőkig az fölséges Mugoneiai Elektort mint Szentséges Római Imperiumnak fő Kardinálisát és kunoknak úgy jászoknak azon időkben való urát, azoknak adminisztrációját teljes tehetségem szerint igazán töltöttem az megírt húsz esztendőknek folyása alatt. Az melyértis nem csak eszetendőkint való béremnek jutalmát vettem, de utoljára a szentséges római impériumnak barunátusságával minden költségem nélkül megajándékozott...”²⁵⁸

2.7.A fölkelő nemesek vezére

A Péró–féle lázadás történetét, s benne Orczy István szerepét már többen feldolgozták.²⁵⁹ Éppen ezért nem kívánok hosszan kitérni az eseményekre, de mivel a magyar báróság megszerzése ehhez a felkeléshez, illetve annak felszámolásához kötődik, röviden szeretném összefoglalni, a megjelölt szakirodalmat idézve és felhasználva.

²⁵⁸ MNL OL P519 12.cs. BOy No.34

²⁵⁹ Márki Sándor: Péró lázadása Székfoglaló értekezés In: Értekezések a történettudomány köréből 9. Budapest. 1893. www.digilib.mtak.hu/B339/issues/vol15/B3391511.pdf utolsó letöltés: 2011. 10. 10 (Továbbiakban: Márki Sándor 1893) Márki Sándor: Arad és Arad vármegye története (Szerk.:Jancsó Benedek) Arad 1892; Tarján Tamás: 1735. április 27. Kirobban a Szegedinác Péró–féle felkelés <http://www.rubicon.hu> utolsó letöltés: 2013. 12. 25. (Továbbiakban: Tarján Tamás 1735.) ; Szederkényi 1893; Seres István: A Károlyi–huszárezred Hadkiegészítése a Tiszántúlon Szegedinác Péró felkelése idején. Chronica Bekesiensis 3 Békéscsaba 2010. http://www.munkacsy.hu/dokumentumok/dir5/1691_19_Chronica_Bekesiensis_3..pdf utolsó letöltés: 2013. 08.11. (Továbbiakban: Seres István 2010)

A 150 éves hódoltságot követően, miután a török kiszorult az országból és a határ újra az Al-Duna mentén húzódott a határőrvidéken letelepített rácok egyszerre az ország közepén találták magukat, s mint katonákra már nem volt rájuk szükség. Megkezdődött a folyótól északra fekvő területek betagozása a vármegyékbe. A Maros mentén szolgálatot teljesítő határőrök, akik korábban számos kedvezményben (például adómentességben) részesültek, ezzel a döntéssel az egyszerű jobbágyok sorába, és a területet megszerző földesúr uralma alá kerültek. A bécsi kormány csak azzal a föltétellel erősítette volna meg a szerbeknek 1690-ben kiadott kiváltságokat, ha áttérnek a római katolikus hitre. 1735. április 27-én, az elsősorban szerb és magyar parasztok részvételével zajló felkelés, Békésszentandráson bontott zászlót Szegedinác Jovánovics Péro vezetésével.²⁶⁰ Jellemző, hogy a helyi parasztmozgalom híre szinte az egész országban nagy riadalmat okozott a földesurak körében. Heves és Külső-Szolnok megye azonnal nemesi felkelést hirdetett

1735. május 1-én Egerben tartott részleges gyűlés jegyzőkönyvében ezt olvashatjuk az eseményről: *„A legközelebbi napokban, a Kőrösön innen és túl főleg Szent-András körül Békésmegyében lázadás történt és tömegekben, zászlóval, fegyveresen járnak–kelnek; nehogy e tájakra is betörjenek, és a lázadást ide is áthozzák, határozottat: hogy ennek útját állandó, 300 fegyveres lovas, és 400 gyalog-felkelő szerveztessék a megyei tisztviselők által, és más megyék hasonló seregével közösen munkálva, sikeresítsék az ellenállást. Főkapitányul báró Orczy István választott meg, kinek rendelkezése alá bocsáttatik a megyei sereg. Költsége a megyei pénztárból lesz viselendő.”*²⁶¹

Báró Orczy István, mint a felkelő katonaság kapitánya, rögtön május 2-án körlevelet intézett a megyebeli községekhez a következő intézkedésekre:

„Minthogy Tiszántúl a Kőrös és Maros mellékén a múlt héten feles tolvajok magokat összeverték és a helységek körül is némelyeket fölverték és jószágokban s magokban nem kevés kárt tettek, azon tolvajok pedig naponként felesen szaporodni mondatnak, —hogy ezen tolvajoknak füstín való megfojtására mentől hamarább kiállhassunk—, mind nemes, mind nemtelen, nemességének, becsületének, jószágoknak és fejeknek vesztese alatt, mind paripáson, mind pedig gyalog, kiki személye szerint, mentől nagyobb sietséggel ide Gyöngyösre, jövő szerdára, vagyis máj. 4-ére jelen lenni el ne mulassza. Mely végre holnapi napon két regiment fog Szolnokhoz érkezni, a Jászság és Kunság is öt– vagy hatszázból álló fegyveres nép Szolnokba megyen, és a szomszéd, és a vármegyében levő két lovas regiment, 4. vagy 5. máj. be fog Szolnokhoz szállani, magam is kgyelmetekkel együtt hét-nyolczszáz

²⁶⁰ Tarján Tamás 1735.

²⁶¹ MNL HML IV–1/a Közgyűlési Jkv. 1735 146.p. idézi Szederkényi Nándor 1893 211–212.

fegyveres néppel azon igyekszem, hogy a megirt napon Gyöngyösről megindulhassunk, a kik pedig gyalog lesznek, azoknak, a helységek birái minden négy ember alá egy-egy kocsit kiállítsanak, úgy hogy magokat 4–5 napi élelemmel is ellássák. Puskapor és golyóbis itt fog adatni, mindaz által a kinek van készületje, magával hozza.”

Ezen körlevél mellett, az egyes községek által egyenkint kiállítandó gyalog– és lovas-katonák mennyisége is kivetve volt. E szerint: Gyöngyösön a nemesek személyek szerint előállandók voltak, a népből száz gyalog, Ványán hatvan paripákon, Turon százötven, Pathán a nemesekből és népből ötven, Hatvanból negyven, Kenderes minden fegyverfogható; Maklárról tizenkettő, Felnémétről hat, Balláról négy, Átányról tizennégy.²⁶²

A fölkelő nemesek vezére báró Orczy István már idős, de még mindig élénk és tevékeny ember volt. Május 7-én a heves megyeiekkel — összesen huszonhárom zászlóval — Mezőtúr alá érkezett. Május 8-án háromszáz lovast küldött ki a felkelők kikutatására, háromszáz embert pedig Gyula alá rendelt. Orczy éjfélkor értesült, hogy 9-én a rácok és az általa küldött csapatok Erdőhegynél bekerítették a fölkelőket és 500-at le is vágtak, a többit pedig megszalasztották. Mégis megindult május 11-én és Szarvasnál átkelt a Körösön, hogy „kiirtsa” őket. Emberei saját költségükön éltek, s mindenről elismerő írást adtak. A félénkebb városokat menedéklevelekkel nyugtatta meg, s kihirdette, hogy a király jóváhagyása reményében megkegyelmez mindenkinek, aki erős hittel köti le magát az uralkodó iránt. Orczy nem haladt túl gyorsan, május 14-én érkezett meg Gyula alá. Mindjárt aznap meghagyta Arad és Zaránd megyéknek, hogy a lakosságot visszatérésre szólítsák föl „*már nagyobb részint az helységek ... szétszéledtek: Nagyságod protectiójában ha nem vigasztaltatnának, talán az többi is utána ment volna. Uraságodnak nagy dicsőségére fog válni, ha ő császári felsége szolgálatában mindent megtesz.*” – írta Bibich alispán.²⁶³ Hogy a meggondolatlanul kezdett lázadásnak nem volt annyi áldozata Orczy érdeme. Amint Gyulára érkezett azonnal kihirdette, hogy kegyelmet ad minden fölkelőnek, aki leteszi a hűségesküt. Kegyelmet ígért minden megtérőnek, kik az alábbi szövegű menedéklevelet kapták:

„Minthogy a nemes N vármegye N községében lakó NN megvetette a mostani zavargók társaságát s bűnbánat által vezettetve a legszentebb fölségének hűségére saját jószántából visszatért, e végből az esküt előttem le is tette s megígérte, hogy ezentúl állandóan megmarad ő felsége hűségében, sőt ezt erős esküvel is megfogadta azért kíméletet nyer mind az élete, mind pedig minden jószága. Ehhez képest e miatt őt többé senki se háborgassa, hanem meg kell neki engedni, hogy korábbi lakóhelyére szabadon visszatérjen s hogy ott jövendőben

²⁶² Szederkényi Nándor 1893 211–212.

²⁶³ Márki Sándor 1893 29–32.

biztosan tartózkodjék. Kelt ... B. Orczy István parancsnok”²⁶⁴

A korábbi szakirodalmak szerint Orczy kegyelmét május 16 és június 2 között kettőszázhetvenhatan fogadták el.²⁶⁵ A megtorlás hívei eleinte zúgolódta a meghatalmazás nélkül való eljáráson, de a kancellária július 14-én a királyhoz tett fölterjesztésében egyenesen kijelentette, hogy kegyelmére teljesen méltó, mert az ő érdeme, hogy a zavargás nem léphette túl Békés és Zaránd határait. A király jórészt helybenhagyta intézkedéseit.²⁶⁶ December 2-án a minisztertanács már elfogadta, a kancellária javaslatát, hogy a zendülés elnyomásában kiváló érdemű férfiakat a testület jutalmazásra ajánlja a királynak. E szerint báró Orczy István, Belezny János, Halász Péter és Podhradszky György főtisztek, valamint Kada Pál hevesi és Mágócsy Mihály pest megyei alispánok emlékpénzzel ellátott aranyláncot kaptak.²⁶⁷ 1736. január 8-án Ferenc lotharingiai herceg, mint királyi helytartó Pozsonyban, főméltóságok és meghívott köznemesek jelenlétében, nagy ünnepségek közt nyújtotta át a király arcképével díszített aranyláncot, mely 68 nagyobb gyémánttal ékesített keretbe volt foglalva, báró Orczy Istvánnak, Halász Péternek, Belezny Jánosnak és Podhradszky Györgynek. Az ünnepelek tiszteletére lakomát adott a herceg. Orczy önmaga így emlékezik az adományozásra 1742-es végrendeletében: *„A minémő Arany Lánczot hív szolgálatomért méltóztatott az Fölséges Rómaj Császár és Magyar Országi Király Carolus VI. ajándékozni, az rajta lévő Démántal ki rakott maga képével edgyütt, azt hagyom az Fiamnak úgy, hogy mégh Isten eő Sz. Fölsége az Familiámot megh tartya, mindenkoron az Fiú ágnál maradgyon, az üdösbiknél, ha arra való léssen, tartattassék és semmiképpen az Familiámtúl ell ne idegenéttessék.*”²⁶⁸

A főúr, aki immár öt év óta birodalmi báró volt, 1736. március 17-én levélben keresi meg gróf Batthyány Lajos kancellárt, akitől támogatást kér az újabb, magyar bárói cím elnyeréséhez. *„...Én ugyan Kegyelmes Uram egy fiamon, leányomon kívül töb Gyermekekem nem lévén, be értem volna magamat Impériumbéli Diplomával annyival-is inkább, hogy azon Dignitással nem valamely föl fuvalkodásnak vezérléssébül, de tizenhét esztendőös hiv szolgálatomért nagy emlékezetű volt Principálisom, néhaj Fölséges Moguntai Elector motu proprio hozám járult kegyessége által azon statusban helyeztettem és olly attyamfia sincsen az ki aztat egy fiamon kívül debito cum decore el vissehetne, hogy sem mindazonáltal akar ki vagy személyemben vagy Gyermekekemben akadozék, meg öszült fejem az félét nem szenvedhetne.*”²⁶⁹ Ő, aki egész életében vagyona gyarapításán fáradozott ekkor is a pénz

²⁶⁴ Márki Sándor 1893 65.

²⁶⁵ Seres István 2010 84.

²⁶⁶ Márki Sándor 1893. 33.

²⁶⁷ Márki Sándor 1893 42.

²⁶⁸ MNL OL P519 13.cs. BOy No.43.

²⁶⁹ MNL OL P519 12.cs. BOy No.27

megtartását tartja szem előtt, s kéri „patrónusát” abban is járjon közben, hogy a diplomáért fizetendő taxát „*a szerint a mint szegény Báro Hellenpach egynihány Esztendővel ez előtt fizetett, moderálni méltóztassék.*” Batthyány válasza nem késik, már július 4-én Bécsből értesíti, hogy öfelsége látván a Péro–féle lázadás elsimításában tett érdemeit, erre való tekintettel, mind az új diplomával, mind a királyi tanácsosi címmel megajándékozza oly módon, hogy az ezekért járó 1950 forint taxát 1000 forintra mérsékeli.²⁷⁰ A döntés tehát megszületett, s a király július 6-án magyar báróságra emelte, s engedélyezte számára a vörös pecsétviasz használatát. „...*mert bőséges háladatosságot, örök dicsőséget érdemelnek azok, kik biztosságot szereznek a mezőkön, a népnek nyugalmát, a városoknak, falvaknak régi szabadságát, s az egész országnak békéjét és szerencsését visszaadják, különösen belháborúk nyomorúsága után...*”²⁷¹

Az előzőhöz hasonlóan itt is bőven szól az uralkodó az adományozott érdemeiről: “...*te Orczy István különös érdemű vagy, aki sokféle érdemeidért és különös hűséges és hasznos szolgálataidért méltó vagy arra, hogy Császári Királyi kegyünk által feldíszítessél és pedig annál is méltóbban és megelőbben, mert kegyesen megtudtuk, hogy te a régi háborúban és békében következetesen felhalmozott erényekben nemes hírű nemzetségből származol és hogy őseid és elődeid sok hű és hasznos szolgálatot teljesítetek különböző alkalmakkal honszeretett Magyarország Szent Koronája és a Felséges Osztrák Házunknak és így magunknak és utódaiknak is nem közönséges érdemeket szereztek meg. Ezen őseidnek és elődeidnek dicséretes példáját is bátran követve, az ő erényeikkel megszerzett tiszteletet te nem csak megőrizni, hanem egyben növelni és bővíteni iparkodtál, amikor fiatal korod kezdetén, magadat azonnal eleinte a tanulmányoknak és szép művészeteknek, majd a különböző politikai rendtartás mellett más, tisztos tudományoknak és gyakorlatnak is teljesen szentelted, mert nem volt más vágyad, mint hogy édes Hazádnak és Felséges Házunknak is hű és hasznos szolgálatokat felajánhassál és megtehessél azon dicséretes szándékkal és hitte, hogy a Királynak és Házának hűen szolgálj és kedvezz.*

Először az Országban elmúlt Rákóczi–féle bevillongásai alkalmából tettél nyíltan tanuságot, amikor te megemlékezve törvényes királyod és urad iránt tartozó esküdről és hűségedről a császári vezéreknél, akik a felkelők által elfoglalt Eger várat vissza akarták foglalni, annak vérontás és veszteség nélküli visszafoglalási módját javasoltad, ezen időben az ott tartózkodó seregek szükséges élelemlről és fenntartásáról előreláthatóan gondoskodtál, és Sirokvalamint Hajnácskő várainak parancsnokait okosságoddal és ügyességeddel arra hangoltad és rábirtad, hogy az említett várakat visszaadják.

²⁷⁰ MNL OL P518 12.cs. BOy No.29

²⁷¹ Márki Sándor 1893 45.

Majd pedig a nekünk hű és igazán kedves tekintetes és nagyságos erdődi Pálffy János gróf császári seregünk főparancsnoka által, most pedig Királyi Kuriának bírása által az ország felső részében lévő kincstári birtokoknak réád ruházott felügyeletét néhány éven át hűségesen és dicséretesen betöltted és a bekövetkezett szathmári békéig nem mulasztottál el egy alkalmat sem, hogy császári seregünket élelemmel ellássad, a felkelők helyzetéről pontos értesülést szerezz és az elidegenedetteknek lelkiületét kibékítsd.

*Végre miután az országnak kívánt békéje helyreállított, a törvényileg egyesült Heves és Külső Szolnok vármegyéknek alispánjává, képességed és az ügyek vitelében és elvégzésében való ügyességed folytán megválasztatván, ezen hivatalt is teljes 6 éven át dicséretesen és a közjó és királyi szolgálatod javára viselted.*²⁷²

1737. április 30. Pest–Pilis–Solt vármegye részgyűlésén közzéteszik a helytartótanács 1737. április 6-án, Pozsonyban kelt, Zichy Károly és Domsics Mihály ellenjegyzésével kiadott intimatoriumát, miszerint az uralkodó az ország bárói közé emelte Orczy Istvánt.²⁷³

A báró ugyanekkor az ígérethez híven a királyi tanácsosi címet is elnyerte.²⁷⁴ A tanácsosi címet nem adományozták automatikusan, hanem a hivatali, katonai vagy egyházi pályán szerzett érdemeiért kaphatta meg valaki. Orczy István a hivatali pályán betöltött tisztségeiért és munkálkodásáért részesedett a kinevezésben.

Az egyszerű Vas vármegyei köznemes tehát közel 3 évtized alatt az ország legbefolyásosabb főura lett. E mellé a társadalmi emelkedés mellé természetesen gazdasági, anyagi gyarapodás is társult.

²⁷² MNL OL P531 3

²⁷³ Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei 1737. április 30.. In: 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái. Budapest. 2009. (Arcanum DVD ROM)

²⁷⁴ MNL OL A 57 Libri regii – 37. kötet 531.; „Címzetes magyar tanácsosság kegyelmes adományozása Orczy báró Orczy István számára. Mi, VI. Károly stb. emlékezetül adjuk stb., hogy mind egynéhány hívünk felségünk elé terjesztett alázatos kérésére, mind pedig figyelembe véve és megfontolva hívünk, a nagyságos báró orczy Orczy István hűségét és hű szolgálatainak érdemeit, amelyeket először is nevezett magyar királyságunk koronája, továbbá dicső őseink és fenséges uralkodóházunk és felségünk iránt különféle helyeken és időpontokban és alkalmakkor, az általa számos éven át dicséretesen viselt különféle közhivatalokban és tisztségekben híven, állhatatosan és hasznosan kimutatott és megtett, és a jövőben sem késik azt hasonló hűséggel és állhatatos igyekezettel és buzgalommal kimutatni és megtenni, amiként azt örömet megígérte nekünk, őt tehát, báró orczy Orczy Istvánt —minthogy ilyen érdemekkel és kiválóságokkal bír— kegyesen felvettük, belefoglaltuk és beleszámítottuk többi magyar tanácsos híveink sorába és rendjébe, azt akarván, és kifejezetten elrendelvén, hogy egész életében éljen mindazon megtiszteltetésekkel, kiváltságokkal, előjogokkal és szabadságokkal, élvezze azokat, és örvendjen azoknak, amelyekkel más magyar tanácsos híveink élnek, és amelyeket ők élveznek és amelyeknek ők örvendenek, amiként felvesszük, belefoglaljuk és beleszámítjuk őt tanácsosaink közé, és akarjuk és elrendeljük mindezt jelen levelünk ereje és tanúságtétele által. Kelt igen kedvelt hívünk, a tekintetes és nagyságos gróf Batthyány Lajos, Németújvár örökös ura stb. keze által Bécs főhercegi városunkban, Ausztriában, július hónap 5. napján, az Úr 1736. évében, királyságainknak pedig stb.”

3. Birtokok, uradalmak, — gazdasági felemelkedés

3.1. Házasság Petrovay Zsuzsannával – gazdasági áldás és lelki átok

Társadalmi és gazdasági felemelkedésének meghatározó része, a Petrovay családba történő beházasodása volt. Petrovay János, aki önmaga is régi nemesi család tagja, feleségül véve Nyáry Zsuzsannát lesz birtokos Heves, Nógrád, Ung, Túróc és Bereg megyében.

Felesége több megyében szétszórt birtoktesteket hoz a házasságba, hiszen apja, báró Nyáry Zsigmond egyrészt még dédanyja, Nyáry Lőrincné Túróczy Márta örökségeként Túróc vármegyében bírt részeket, ugyanakkor nagyanyja, enyingi báró Török Zsuzsanna kezével a család az egykori guthi Országh birtokok ura lett Heves, Nógrád, Hont és Pest vármegyékben. Felesége báró Melith Anna szintén Ung vármegyei jószágokat hoz a házasságba. Nyáry Zsuzsanna, így atyja részt örökölt Turócz vármegyében, Szucsán városban, Bodorfalván, Borcfalván, Brestyán, Dubován, Hadvigán, Ivánkafalván, Jeszenován, Lesnyán Nedozeron és Nolcován, Podhragyán, Rudnán, Szent-Mihályon, valamint Tót-Prónán és tartozékaiban. Szintén apai örökségként őt illette a guthi Országh javak egy-tizenhatod része, Heves vármegyében: Atkár, Dévaványa, Domoszló, Fegyvernek, Fokoró, Gyanda, Kőtelek, Mátrahegye, Mósóhalom, Nagykörü, Sár, Szakállas, Szent-Iván, Szent-Jakab, Tar, Tarnaörs, Terebes, Tiszaroff, Tót-Nána, Vámosgyörgy, Visonta, Visznek egész faluk, Alcsi, Szászberek, Tarján fele része, valamint részbirtokok Átányon, Benén, Felső-Rozsnokon, Gyöngyöshalászon, Gyöngyösön, Hevesen, Kis-Hevesen, Kompolton, Kókúton, Markazon, Nagy-Bereken, Pásztón, Patán, Pélyen, Püspökiben, Rácfaluban, Sirok-váralján, Szajlán, és Verpeléten.

Almás, Baglyasallya, Batka, Dobrócz, Dolyán, Drágh, Endrefalva, Farkas-, Farkasfalva, Fejérkő, Hidegkút, Hollókő, Jobbágyi, Keresztúr, Kis-Csitár, Kovácsi, Lapújtó, Nagy-Csitár, Obásth, Patvarócz, Pusztá-Almás, Rimócz, Sámsonháza, Sipek, Somoskő, Strass, Szécsény, Újfalu, Várallya, Varbó, Varsány, Vendégi, Zsúm, Zsúm-Almás, egész birtokok, Abalehota, Ecseg, Kármánháza, Konchida, Libercese, Madacska, Negyelistye, Sülye, Színyóbánya, és Sztregova, fele, valamint Kis-Bárkány, Lucsin, Nagy-Bárkány és Pusztá-Tapasz egyharmada, mind Nógrád vármegyében.

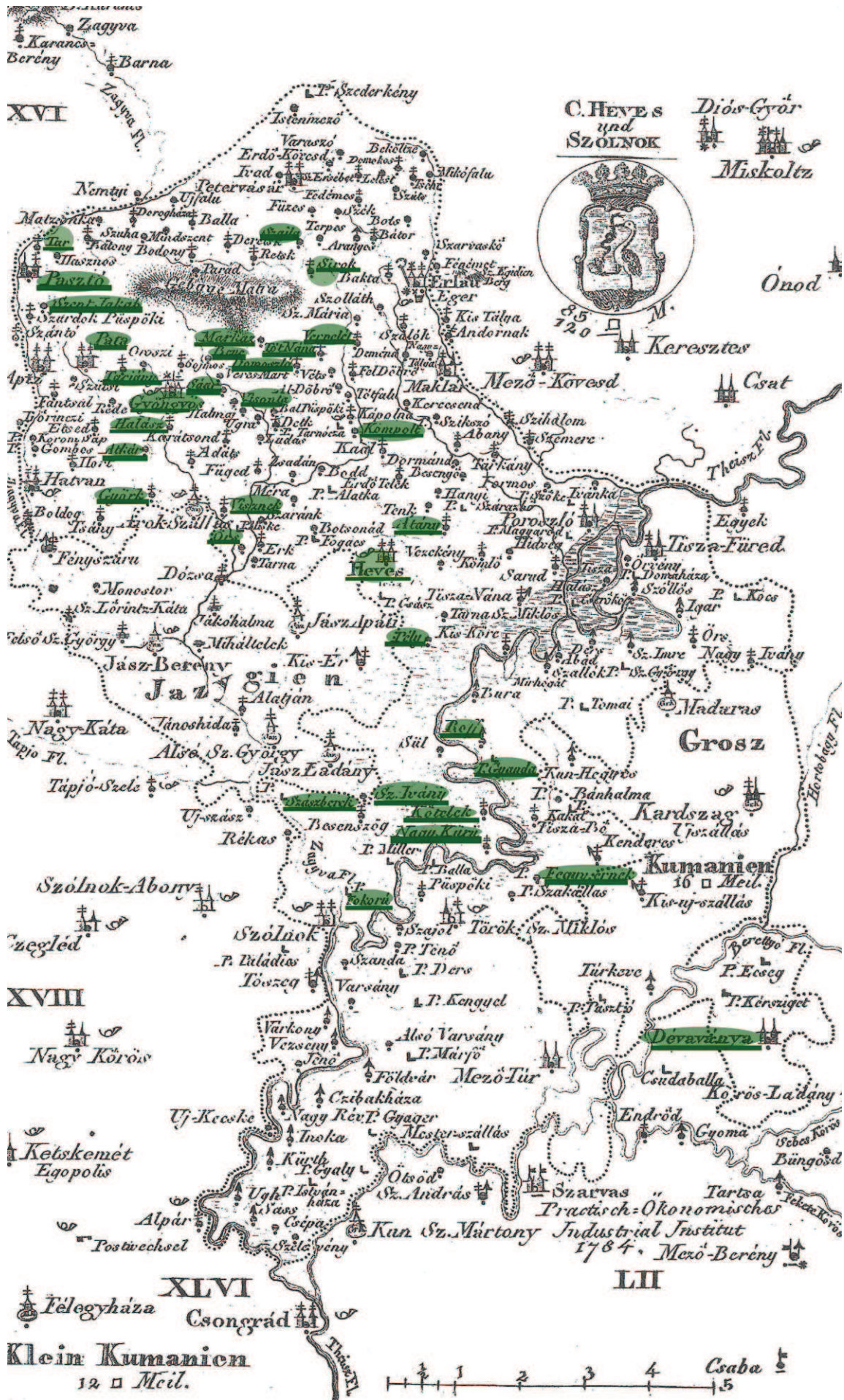
Alsó- és Felső-Szkálnok, Haczelehota, Kokova, Kraszkó, Pereszlény, Rimabánya, Rimaszombat fele, Szemeréd Tiszolc, Türesz, Visk, Hont vármegyében és Megyer felé Pest vármegyében.

Anyja után részt örökölt Andrasócon, Ágtelken, Császlócon, Dobrókán, Eszenyben, Győcön, Hlubokán, Iglincen, Ignécen, Köbléren, Lehócon Somban, Szerednyén, és Szlatinkán Ung vármegyében.²⁷⁵

A birtokok elhelyezkedését az alábbi térképek mutatják²⁷⁶:

²⁷⁵ *Petrovay* Turul 1893 68.

²⁷⁶ A birtokok feltüntetéséhez Korabinszky térképeit használtam alapul az „Atlas Regni Hungariae portatilis-neue und vollstandige Darstellung des königreichs auf LX Tafeln im Taschenformat” című hasonmás kiadványból. Budapest 2005.

C. THUROTZIENSIS.

A 17. század végén Petrovay János, Ung vármegye alispánja valamint — Petrovay György szerint — II. Rákóczi Ferenc tályai udvarbírája volt²⁷⁷ és Császlócon élt feleségével. Ő 1704-ben, Nyáry zsuzsanna 1710 körül halt meg. Öt gyermekük született, László, 1672-ben aki mindvégig — 1707-ig — Pest–Pilis–Solt vármegye „labanc” alispánja volt. Két feleségétől Wattay János lányától, Katalintól és Daróczy Klárától négy gyermeke született Julianna, Pál, József és László.²⁷⁸ Ő életének egy részét már Heves vármegyében, Gyöngyösön és Karácsondon töltötte, s 1701-től folyamatosan küzd hol a Hallerekkel, hol a Radicsokkal a Nyáry javak birtoklásáért. Heves megyei birtokait II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc alatt „kuruc” testvéreinek, Ferencnek és Jánosnak adományozta. A szakirodalom szerint 1707-ben halt meg, s a budavári Nagyboldogasszony templomban temették el.²⁷⁹ A második fiú Zsigmond gyermekkorában meghalt, őt követte a születési sorban, 1678-ban Ferenc, aki a szabadságharcban a fejedelem mellé állt és ezredesi rangba került. 1709-ben Ungváron halt meg. Egyetlen, Császlócon, 1706-ban született élő gyermekének, Antalnak 1709-től Orczy István lett a gyámja. A következő fiú, János 1685-ben született és az ungvári jezsuita kollégiumban tanult. Szintén Rákóczi híve volt a szabadságharc kezdetétől, s 1704-ben visszakapta a kurucoktól, elkobzott javait. 1706-ban már Ung vármegyei substitutus vicecomes.²⁸⁰ Nem tudjuk pontosan mikor, de fivérét követve átköltözött Heves vármegyébe, mert 1708. július 8-án Gyöngyösön temették el a barátok templomának kriptájába. Az egyetlen lány Zsuzsanna 1690-ben született Császlócon. Ő az, akit 1708. április 17-én Egerben²⁸¹ Orczy István feleségül vett. Az anyakönyvi bejegyzés a következőképpen szól: *„Illustrissimus ac Reverendissimus Domini Stephanus Telekesy Eppiscopus Agriensis .. copulavit Perillustrrem Dominum Stephanum Orczi cum Perilli virgine Susanna filia Perillustris Domini Joannis Petrovaj Testes Perillustris Domini Franciscus Retej commendani Praesidij Agriensis. G. D: Stephanus Tarodi Comittatus Heves Judex Nobilium, G.D: Franciscus Nagy Comittatus Judex Nobilium.”*²⁸²

²⁷⁷ Erre az udvarbíró funkcióra nem találtam semmilyen adatot.

²⁷⁸ A születési időpontokat a familysearch gyűjteményes oldalon vizsgáltam.

https://familysearch.org/search/collection/results?count=20&query=%2Bgivenname%3AL%C3%A1szl%C3%B3~%20%2Bsurname%3APetrovai%20%2Bfather_givenname%3AL%C3%A1szl%C3%B3~%20%2Bfather_surname%3APetrovai~%20%2Bmother_givenname%3AClara~&collection_id=1743180 utolsó letöltés: 2015. 05.015.

²⁷⁹ Heckenast Gusztáv 2005. 339.

²⁸⁰ Heckenast Gusztáv 2005. 338–339.

²⁸¹ Petrovay szerint Császlócon volt az esküvő, ahol a násznagy szerepét Bercsényi Miklós töltötte be, de erről sem az Országos Levéltárban, sem császlóci kutatásaim során semmilyen adatot nem találtam.

²⁸² MNL HML MF.774 A 1255

Mint látszik a Petrovayakkal való rokonság, részben a Nyáry családtól örökölt birtokjogaik, részben a társadalmi életben betöltött tisztségeik révén mindenképpen felemelkedést jelentett a nemesi ranggal igen, de birtokokkal nem igazán rendelkező Orczy számára. Hivatali pályáján szerzett fizetéséből azonban neki volt nagyobb vagyona, így a Petrovay család is hasznot húzhatott a nászból. Két sógorát Jánost és Ferencet a saját pénzéből temettette el. „...*Iffjú Petrovay János uramat a midön ... el takarítására sem magának, sem Feleségének szüksége nem lévén, folyamottunk Tekintetes Nemzetes Vitézlő Orczy Istvány Uramhoz,...*[aki] az temetésére adott 218 magyar forintokat²⁸³ és 64 pénzeket.”²⁸⁴

A fentebb már vázolt születési időpontjának bizonytalansága miatt nem tudjuk a házastársak közötti pontos korkülönbséget meghatározni. Azonban bármelyik időpontot is fogadjuk el, kettejük korkülönbsége — az 1669-es születés esetén 31 év, az 1677-es születési dátum esetén 23 év — mindenképpen igen soknak mondható.

Orczy Istvánné Petrovay Zsuzsanna (A kép a család tulajdonában.)

²⁸³ 1 magyar forint = 50 krajcár = 100 dénár

²⁸⁴ MNL OL P519 12.cs. BOy No.7

A gyöngyösi protokollumokból valamint Orczy István személyes levelezéséből is kitűnik, hogy házasságuk első szakaszában inkább Gyöngyöst tekintette életük „központjának”. Itt vásárolt házakat, itt volt rezidenciális háza is, s itt épített „kertet” az Egerbe vivő szekérút mentén. A házaspárnak öt gyermeke született. Zsuzsanna 1714-ben, Catharina 1716-ban — ő már gyermekkorában meghalt —, Lőrinc 1718-ban,²⁸⁵ Anna 1720-ban,²⁸⁶ és Julianna, aki szintén gyermekkorában halt meg, 1722-ben. Ez az az időpont, amikor házasságuk, valószínűleg a nagy korkülönbség következményeként is megromlik. A vita oka egyrészt az, hogy Orczy nagyon keveset tartózkodik otthon. „...*egyik oka* [hogy nem megy haza] *hogy beteges vagyok, másik oka hogy Én othon mit csinállok, másoknak csúfjára semivel sem bírok, dolgom nincs, hogy csak Istenért tarcsom magamot, mint az török az mackát az Én hozám nem illik...*”

A legnagyobb probléma azonban abból adódik, hogy a feleség folyamatosan pénzhiányban szenved. Bár férje rendszeresen küld neki készpénzt és ruhát, az asszony mégis kölcsönökből költekezik és mindenkitől, alkalmazottaktól, rokonoktól, férje katonatársaitól pénzt kér, s ezáltal ura úgy érzi, hogy személyében függ a tisztartótól vagy a számvevőtől. „... *Én megmutatom, hogy mindeneket helyre hozunk, de hogy Én egy tisztatutul vagy egy kucsartul függjek, bizon nem fügök Én. Én bizon úgy tuggy meg soha tölük nem kérek semit....*”²⁸⁷

A levelek tanúsága szerint a férj nem tudja asszonyát jobb belátásra bírni, ezért sokszor tettelegességhez folyamodik. Petrovay Zsuzsanna kölcsönért folyamodó leveleiben ezt többször ki is hangsúlyozza.

„*Kedves Édes Angyalom Hugom Asszony ... Agyon az nagy Istenert ... harminc forintot köcsön a töbivel bizony meg adom...mert a Pesti kalmárnak ados vagyok ha az uramat kérem*

²⁸⁵ Az Orczy Lőrincről szóló életrajzi irodalom születési időpontjául 1718. augusztus 9-t, születési helyéül pedig Tarnaörsöt jelöli meg. A gyöngyösi Szent Bertalan Plébánia Kereszteltek anyakönyve 1690–1720 –as kötetében található bejegyzés, viszont egyértelművé teszi, hogy Lőrincet 1718. augusztus 9-én a Szent Bertalan templomban keresztelték meg. A keresztelő pap és egyben a keresztapa gróf Erdődy Gábor egri püspök volt, a keresztanya Pontonyi Anna. A gyermek a keresztségben a Lőrinc, István, Thadeus nevet kapta. „*Illustrissimus ac Redissimus Dnus Dnus Comes Gabriel Antonius Erdődi de Monyorókerék Eppisc. Agriensis, I. Cottus Heves et Exteriorum Szolnok Supremus eorundemque nec non montis Clundii et Cottus Varasdiensis perpetuus Comes abbas S. Georgii militis et martyris De Jaák S.C. Regiaeque et Margites Consiliarius etc. etc. Baptistavit infantem nne(Nomine?) Laurentium, Stephanum, Thadeum Parentes: P. ac G. D. Stephanus Orczi, Susanna Pertovaj ; Patrini: Idem Illustrissimus ac Redissimus D. Comes et Anna Pontonyi*” Szent Bertalan Plébánia Kereszteltek anyakönyve 1690–1720. Orczy István a szakirodalom szerint 1722-ben építtette fel a Tarna partján emeletes kastélyát Sokkal valószínűbb tehát, hogy Lőrinc a gyöngyösi rezidenciális házban látta meg a napvilágot, s ezért keresztelték Gyöngyösön.

²⁸⁶ A születési időpontokat a familysearch gyűjteményes oldalon vizsgáltam. https://familysearch.org/search/collection/results?count=20&query=%2Bsurname%3AOrczi~%20%2Bfather_gi_vnname%3AStephanus~%20%2Bfather_surname%3AOrczy~&collection_id=1743180 utolsó letöltés: 2014. 05. 15.

²⁸⁷ U.o.

*bizony meg ől az Isten nélkül valo tudom...*²⁸⁸

A viszony annyira megromlik, hogy a feleség elköltözik urától, hátra hagyva gyermekeit és gyöngyösi házukban telepedik le. A férj keserű, vádló hangon ír neki, szemére vetve, hogy általa vált „valakivé” ebben az országban.

*„...Anya rosszabbat nem szülhetett e Földre, mint Teged....Mi a Gyermekeket illeti arra semi gondod ne legyék, bár eddigh lett volna olyan gondviselés reájok mint most van, s az után annál inkább nem hagyom, csak magadra visely gondot ezt kívántam Istenes Atyai intesül tudtodra adni. Leg alab jusson az Eszedbe s emlikezél megh rola mi voltal mikor Én el vetelek s mit nem követém el érted, s minő Aszonyá tetelek s mendigh reád költöttem valamit kívántál megh szerzetem, Hired, Neved az Egisz Orszagban mindenütt tündöklött, becsületed mindenek ellött volt, úgy hogy egy Groffné könyeben, joban s szerencseseben illet nem kívánhat....”*²⁸⁹

A levélre azonnal érkezett a válasz *„... soha Kegyelmednek szép szavát nem tapasztaltam, ... kegyelmed kegyetlenül az istállóban meg kinzot és még azt mondta Kegyelmed az oszlophoz kiköttet és ugy veret és akkor lábaikhoz borultam ...”*²⁹⁰

Mindezek ellenére mintegy anakronizmusként a levelek mindkét fél részéről „Kedves Szivem” vagy „Édes Kedves Szivem” megszólítással kezdődnek és „igaz, hűséges társad” vagy „Édes Szivem igaz hitvestársa” fordulattal fejeződnek be. Orczy István „Intimatio” címmel gúnyos verses levelet is kapott, melynek feladóját, aki DIXI néven írta alá, nem ismerjük.

*„Oh, Te szeghiny Orczy, ha Te mieg azt tudnad;
menyi ezerekel ados a Te Susankád; ...
Sok pinzed menének el az ezüst sonkonyakra;
Drága köves göngyös aran ...;
Varrot Paszomanyos sok drágha ruhakra;
...Sok Fiad és Öcséd gakran udvarolták;
a Dámák kedviert sokszor Tanczoltaták;
a szeph Palotában ugyan megh forgaták;
ki elöl ki hátul ighen Tapogaták;
A Tanczot pedigh eő ighen kedvelé;
Farárul a szoknyat Fejire Fel vetté;
a satanyok dobjat csalogtata s verte;
kit sok ember sokszor Csudalkozva néze; ...”*²⁹¹

²⁸⁸ MNL OL P520 12.cs. DSP No.48

²⁸⁹ MNL OL P520 12.cs DSP No.9

²⁹⁰ MNL OL P520 12.cs DSP No.10

²⁹¹ MNL OL P520 12.cs DSP No.51

A főúr, aki ekkor már a jászok s kunok főkapitánya személyében megszegényítettnek érzi magát, s még inkább eltaszítja feleségét. Petrovay Zsuzsannán viszont most már egyre inkább elhatalmasodik a szerzési vágy. 1736. júliusában báró Bossányi Gáspárt és feleségét — akiktől több ezer forintnyi kölcsönt vett fel — felhatalmazza, hogy ha kifizetni nem tudná adósságait, azt az öt Nyáry-jogon megillető részből szakítsák ki maguknak. A kölcsön visszafizetéséről természetesen szó sem eshet, s ezt ő maga is pontosan tudja „...mivel sokszor nevezet Uram eő kglme oly keminyen bánt, hogy a miat Gyöngyösi házamhoz kéntelenítettem menyi és mind azon okbul, mind penig méltán tartván attul hogy most is mindennek előtte ednehány esztendővel egészségemnek holtig tartó meg romlásával újonnan oly iszonyu s képtelen veréssel ne illesen...mai napig is ugyan azon házban lakom nem kicsiny ínséggel...”²⁹² A kölcsönzők, néha viszontkölcsönöket kérnek, így nem csak az adósságállomány csökken, de több esetben, például éppen Bossányi Gáspár²⁹³ esetében, nemhogy elvinné az adósság a Nyáry területeket, hanem a kölcsön fejében a földesúr újabb részeket válthat magához, koncentrálna a rá eső juszt.

Orczy István kálváriájukat — nyilván saját szemszögéből — 1736-os végrendeletében foglalja össze magyarázatként arra miért is tagadja ki feleségét az örökségből, s miért fosztja meg a Nyáry jusztól. „...Mindezek után ami kevés aqvítáció vagyon kívánok rendelést tennem. Jöllehet talán valaki succedálni kívánna hogy az Feleséggemmel aqvíráltam s talán csak felivel disponálhatnék. De Isten Világ tudja és tudhatja, hogy Iffjúságomtól fogvást azon

²⁹² MNL OL P520 12.cs DSP No.30

²⁹³ Bossányi Gáspár a felvett kölcsöne fejében, melyből levonták Petrovay Zsuzsanna tartozását, kötelki, tarnaörsi, körüi és szentiványi birtokrészeit leköti Orczy Istvánnak, aki néhány év múlva birtokába jut a területnek. *”Én alább megírt báró Bossányi Gáspár - Vigore praesentium Recognoscálván adom tudtára mindeneknek, azoknak illik ez levelem rendiben; hogy az én bizonyos és elkerülhetetlen szükségemtől viseltetvén, in Anno 1741mo tekintetes Halász Regimantyébe oberstlaidinand Characteremhez képest felkészülvén Silesiában kistafirozásomra; kénytelenítettem méltóságos báró Orczy István sógoruramtól felvenni különös alkalmatosságokkal in Toto additis Legalibus Interesse 1942 Rhenes forintokat és ötvenegy pénzeke; Ellenben pedig in Anno 1736 die 6 a et 13a July Istenben üdvözült méltóságos asszonyom-néném - néhai Petrovay Zsuzsanna asszony tőlem felvén a cum Imputatis legalibus Interesse háromszázötvenkilenc forintokat és hetven pénzeke; Ezeket defalcálván az felülírt summából maradtam Restanciában a Titulált méltóságos sógorúrnak ezeröttszáznyolcvankét Rhenes forintokkal és nyolcvan egy pénzeke, mely Summának letételére mostani Circumstantiakra nézve magamat elégtelennek ítélvén, mind ez, mindpedig hogy sokszor Titulált méltóságos urat hozzám való különös atyafiságos hajlandóságát kész hálaadó szívvvel Constatálhassam annak fejében magamra vállalván mindkét ágon s leendő atyámfiainak s Successorimnak, kiket ezen dolog most, vagy jövendőben illetve, vagy illethetne, a terheit; Tekintetes nemes Heves és Külső Szolnok uniált vármegyékben a Tárna Eörsi [tarnaörsi], melyet már úgyis különös Contractus mellett bírt és bír Méltóságos sógoruram, a kötelki, a Nagy Kürüj és a Szent-Iványi Portiojmat Titulált méltóságos Orczy István sógorúrnak és mindkét ágon lévő és leendő Successorinak és a Legatariusainak ilyen conditiok alatt cedáltam és transferáltam; hogy mindaddig bírhasa azon megnevezett Portiojmat, vagy bírhasák cum omnibus appertinentys et uihtatibus universis míglen vagy magam, vagy successorim vagy legatariusaim azon Summát készpénzül le nem teszem s le nem teszik; Mely Summa letételinek Terminusa Pünkösöd előtt, vagy utána két héttel leszen, azmint is az törvényes Evictiót minden legitimus impetitorok ellen magamra, Successorimra vállalván; Ezeknek nagyobb bizonyására saját nevem Subscriptiójával és pecsétemmel megerősített Cessionalis levelet attam magamról; íratott Tárna Eörsön die 29 Mensis May Anno Domini 1747; Báró Bossányi Gáspár s.k. Obrister. MNL OL P518. 14. csomó. Kötelek. No. 5.*

törtem elmémet, fárasztottam testemet, hogy Istenesen mit szerezhessenek és hagyhassak kedves Gyermekeimnek és Istennek dicsőségire nagy fáradsággal keresett javaimból. De Petrovai Susanna Feleségem ezeket nem viselvén..., hanem Jóságomnak minden jövedelmit az kinek csak szerét tehette azt esztendőnkint elprédálta, mind ezekkel sem elégedvén, hanem feles számú ezerekből álló adóságot kontrahált...az melyekből se Magára se Reám úgy Gyermekeimre és Cselédire semmit nem költött egy Píntz is, mind ezeken kívül valaminemű Clemódiája volt, az kit ugyan mind Én adtam azokat is elzállogosította úgy annyira, hogy egy szem Gyöngyöt vagy fülben való karikát vagy az ujjában egy Gyűrűt meg nem hagyott. Magamnak is ami nemű ezüst mívem volt azt is elzállogosított hírem s akaratom nélkül. Az Házamat háromszor minden Mobiliáimból kifosztotta és elprédálta, úgy maradtam, mintha az ellenség prédálta volna el. Megint újra kellett szerzenem hozzám pedig éppen semmit nem hozott. Az minemű ruhákban Házamhoz együtt is én csináltattam. Valami kevés Jóságokat az Nyári Familia Jóságaiból aqviráltam, azt magam fáradságával szerzett készpénzen vettem és váltottam az Gyermekeim számára. Mind ezeket miért cselekedte a Maga lelke és rossz természete tudhatta. Azért a jó Asszon azon maga lelkiismeretivel számot vetvén meg elégethetik eddigvaló sok Isten ellen tett prédálásokkal és Gyermekeimnek tett sok ... Most is itthon nem létemben az Örsi Házamat egészen elpusztította, s úgy ment el Tőlem az mint mind eddig is, imitt–amott kóborol és az sok adóságokat csinálja. Az mint Magát viselte úgy is vegye Hasznát, azért az Én igazán keresett Jóságomban éppen semmiben sem kívánom, mert fölösleges előre elprédálni.”²⁹⁴

A civakodásnak, a veréseknek, az asszony viselkedésének, e családi perpatvarnak hamar híre ment nem csak a rokonságban, de megyeszerte. Sógorok, komák, az egri püspök gróf Erdődy Gábor, sőt még az „Egri Káptalan béli Urak” is megintik, s békülésre hívják fel a házaspárt. Ennek hatására több évnyi különélés után 1736 augusztusában megszületik a békülési nyilatkozat, melyben mindketten írásban ígérik, hogy tisztelni és becsülni fogják a másikat. A férj nem bántja feleséget, Petrovay Zsuzsanna pedig tisztelni és szeretni fogja férjét. Az újra való együttélésnek 1737. április 2-án a feleség halála vet véget. A halotti anyakönyv szerint 50 éves volt.²⁹⁵ Számptalan kölcsönét nem csak férje, de még fia is fizette.

²⁹⁴ MNL OL P519 13.cs. BOy No.34

²⁹⁵ „Anno 1737 Die 2da Aprilis Mortua est Illma Spectabilia Dna Susanna Petrovai in Örs Charissima Consors Illmi Spectabilis D.Sacri Romani Imperii Liberi Baronis Stephani Orczi cujus Corsus Magnó com Concurs Dnor ac Plebis translatum est Gyöngyösinum Eo die 7ma vero vesperi repositum est in Crypta sub ...Majori existent et habita tandem (?) die 8 sacra celebrata sunt sub solemni. ...50” A gyöngyösi Szent Bertalan templom (vegyes) anyakönyve 875.p Ha ezt vesszük alapul, akkor ellentétben a szakirodalommal nem 1690-ben, hanem 1687-ben született.

Orczy István gyermekei esetében is arra törekedett, hogy jól házasítsa ki őket. Legidősebb lánya Zsuzsanna báró Várkonyi Amade Lászlóhoz ment nőül. Egyik oldalon a bárói cím, másik oldalon a vagyon jelentett emelkedést.

Báró Várkonyi Amade László, a folyton pénzhiánnyal küzdő, magát folyton adósságokba verő nemes ifjú, Pálffy János, illetve felesége ösztönzésére, kik szüleinek régi jó barátai voltak, valamint apja Amade Antal „utasítására” veszi feleségül 1729-ben Orczy Zsuzsannát. Az Orczyaknak tetszett a bárói cím, a pénzre viszont nem voltak ráutalva, hiszen a jászkun kapitány ekkor már vagyonos és nagy befolyású ember. Az esküvő hatalmas pompával zajlott, melyet a lányos apa fizetett, s melyre — „Zsuzsika lányának menyegzőjére” — az ország minden nagyhatalmú urát meghívta. A meghívottak között találjuk Grassalkovich Antalt, a Neoquistica Commissio elnökét, gróf Erdődy Lászlót, gróf Erdődy Gábor püspököt, Batthyány Lajost a Hétszemélyes Tábla elnökét, Pálffy Jánost, hogy csak néhány nevet említsünk a díszes vendégseregből.

1729. október 11-én Amade mórning levelet készít, melyben háromezer körmöci aranyat, „*mindenik Aranyat négy Rhénes forintban és négy Garasban számlálván*”, mely részben az apai, részben az anyai örökségét terheli, biztosít jövendőbeli házasársának.²⁹⁶

Orczy István, aki egész életében a vagyon megszerzésére, megtartására és gyarapítására törekedett nagyon rossz szemmel nézte egyre inkább költekező vejét, kiben felesége rossz tulajdonságainak tükörképét látta. Az ifjú férj adósságainak egy részét most már ő fizette, s feleségével együtt — aki azért még maga is folyamatos adósságokkal terhelte férje gazdaságát — mélyen lenézte herdálásai miatt. Lányukat nem engedték el maguk mellől, félve, hogy a férj, ha nincs felügyelet alatt régi szokásához hasonlóan elkártyázza a vagyont. A fiatalok így Örsön laktak a szülőkkel együtt. Amade folyamatosan írja apjának panaszleveleit: „*Feleségemet elidegenítették és annyira elidegenedett hogy szólny is félek itten illy concursusban....Azt mondom, azt írom hitemre Nagyságodnak, úgy bánnak vélem hogyha egy koszos kutya vólnékbezzegh megesett nekem ez a házasság! ... valamint Nagyságod szörnyű atyai parancsolatyából ezen házasságba béereszkettem, úgy tovább ne engedgyen ... hanem juttasson partra.*”²⁹⁷ Apja azonban nem a fiának, hanem Orczyéknak ad igazat, s nemhogy segítené, de panaszáradatával, a pénzügyi segítség megtagadásával még mélyebbre taszítja. A helyzet javulni látszik, amikor kiderül, hogy felesége gyermeket vár. Apósáék is megbékéltek, s pár hónap nyugalom következett. 1730. október 23-án megszületett kislányuk, akit Erken anyakönyveztek.²⁹⁸

²⁹⁶ MNL OL P519 12.cs. BOy No. 16.

²⁹⁷ *Vétesy Jenő*: Adatok Amadé László életéhez 2. közlemény In: ItK 12.évf. (1902) 2. füzet 227.

²⁹⁸ /1730/ 23. Oct. „*Bapt. Rosalia Juditha Susanna Anna ex parent Illmo Dno Dno Ladislao Amade et Susanna Orczy*” – Az erki katolikus plébánia születési anyakönyve

A 23 éves feleséget, aki gyermekágyi lázban november 7-én elhunyt, november 12-én temették a gyöngyösi Szent Bertalan templom kriptájába.²⁹⁹

Orczy István már leányának halálakor elkezd visszaszerezni értékeit. Viczay Jóbbhoz intézett levelében, amelyben a halálhírről és a temetésről értesíti, visszakéri az unokáját anyai örökségként megillető ezüst „mívet”, melyet lányának tudta nélkül férje zálogba vetett. „...kedves Leányom elébbis hogyszem halálához közelítet volna, látta Férjitül kevés Portékájának, s nálok való magham saját adományának szükség nélkül és heltelenül vaó distractióját, halála órájának idejin azon Ezüst Mívet vagy Cledentiát ki Ngdnál vagyon le téve az kit én adtam vala nékie, Amade Susanna kiss árva...gyermekének hadta... Ngdat requirálom s alázatosan kérem, méltóztassék azon Ezüst mívet ki adni.”³⁰⁰

Orczyék maguknál tartották unokájukat, aki 9 hónappal élte túl anyját, s akit 1731 júniusában a pesti Belvárosi plébániatemplomban „Ad portam Parochiae” temettek el.

Vejével 1732. február 28-án számol el. E szerint mindazon követeléseit, melyek vejével és leányával szemben voltak semmisnek tekinti, s vállalja, hogy kifizeti Amade László 1500 forintos adósságát is. Ugyanakkor báró Amade László lemond és visszaszolgáltat mindennemű ezüstöt, aranyat és egyéb mobiliákat, melyeket házasságuk idején kaptak.³⁰¹

Az unoka halála után úgy tűnt mindkét fél kilép e családi kötelékből, ám László még 1736-ban levélben megkeresi apósát, elbúcsúzik, előadja, hogy katonának áll, de nincs pénze lovakra, s kéri, hogy saját méneséből akár a legrosszabbak közül is adjon neki kettőt, hogy szolgálatba állhasson.³⁰² Ettől kezdve nem találunk tőle levelet a családi levéltárban.

Másik leányát, Annát, 1735-ben — ekkor már ő is a bárói címet viseli — báró Hávor Mátyáshoz adja feleségül. Az ő házasságukról nem sokat tudunk. A férj báró³⁰³ Hávor János Miklós altábornagy a 4. huszárezred megalapítójának fia. Második férje, Gulik János sem Orosz Ernő, sem Nagy Iván nemesi összeállításában nem szerepel. Fia, Lőrinc 1740-ben Podmaniczky Juditot³⁰⁴, majd annak halála, 1755 után 1759-ben báró Laffert Annát veszi nőül.

Báró Orczy Istvántól e két gyermeke örökli végül jelentős birtokait és ingó vagyonát.

²⁹⁹ 7. 9-bris Splis Dna Susanna Orczy Splis ac Magnifici Baronis Ladislai Amade Conjux obiit. Sepulta die 12- ejusd. Sub Altare majori in Ecclesia S. Bartholomei. – Szent Bertalan templom halotti anyakönyve 497.

³⁰⁰ MNL OL P519 12.cs BOy No.9 levélfogalmazvány Viczay Jóbbnak; A család Viczay János lánya, Erzsébet révén került rokoni kapcsolatba az Amadékkal, amikor Várkonyi Amade Ádám felesége lett.

³⁰¹ MNL OL P519 12.cs. BOy No.21

³⁰² MNL OL P519 12.cs. BOy No.9 –Amade László levele

³⁰³ Néhol grófként írják.

³⁰⁴ Ekkor a Podmaniczkyeknek még nincs bárói címük.

3.2. Orczy István Heves megyei birtokai a 18. század elején

Az Orczy család levéltárában a korai időszakra sajnos nagyon kevés, birtokigazgatásról szóló forrást találunk. Amennyire gazdag a gyűjtemény a 18. század második felében, illetve a 19. században az uradalmakról, azok gazdálkodásáról, a befolyó jövedelmekről készült jegyzőkönyvekben, gazdasági utasításokban, Orczy István időszaka annyira szegényes e témában. Leginkább a birtokok megszerzéséről, egyezségekről, adományokról, értékbecslésről maradtak fenn iratok, de a konkrét gazdálkodásról vajmi kevés.

A birtokok megszerzése csak a kezdeti lépés, s csak akkor hoz tulajdonosának hasznot, ha jó gazdálkodást folytat rajta. Az Orczy István által megszerzett és elindított gazdaságok nagy része a 19. században is jövedelmezően prosperált, sőt igazgatása, gazdasági arculata, betagozódása az Orczy–gazdaságok sorába addigra alakult ki igazán. Éppen ezért az egyes birtokok bemutatásánál túllépek az 1736-os időhatáron, hiszen ez jószerivel csak a megszerzés tényéről szólna, s az egyes birtokok 18. század végi, 19. század eleji működését bemutatva kívánom jellemezni egy–egy terület gazdasági szerepét a család történetében, visszaulva ezzel a megszerzés tényének fontosságára.

A török hódoltság időszakának megszűnése után meglehetősen, kusza, rendezetlen birtokviszonyok alakultak ki az ország területén. Jelentősen megváltozott az előző évszázadok birtokosi köre. Egyes családok kihaltak, mások elveszítették birtokaikat. I. Lipót a töröktől visszafoglalt magyarországi területeket 1688 áprilisában az Osztrák Udvari Kamara alá rendelte.

Azok a falvak, amelyekben Orczy István a 18. század elején földeúri jogokat szerzett legnagyobb többségében Nógrád, Pest és Heves megyében feküdtek. Ez a rész a 17. században a hódoltság területéhez tartozott, így a török kiűzése után fegyverjog címén a kincstárra szállt, s 1689-ben a budai kamarai igazgatóság kezelésébe került.

A terület igen gyéren lakott. Nagyon sok a pusztává vált helység, amelynek lakossága házait, földjeit hátrahagyva az egyre gyakoribb harcok elől egy–egy nagyobb településre menekült. E lakatlan területek pusztaként valamely lakott település határához csatlakoztak. Hosszas, reménytelen „küzdelem” indult meg, hogy a nagyrészt elpusztított, elnéptelenedett birtoktest vevőre találjon.

A török kiűzése, a török háborúk vége új fejezetet nyit a településtörténetben, különösen az egykori hódoltsági területeken. Miután I. Lipót a felszabadító háborúk során

visszafoglalt földeket „fegyver jogon” szerzett területnek minősítette, a régi birtokosokat kötelezte arra, hogy adománylevéllel vagy más hivatalos írással igazolják birtokjogukat, fizessék meg a földtulajdon becsült forgalmi értékének 10 százalékát s csak ezt követően válhatnak ismét ősi birtokaik urává. Az egykori földesurak próbálkoztak birtokaik visszaszerzésével, de erre a felszabadító harcok utáni időkben igen kevesen voltak képesek. Ezeket a birtokigazolási eljárásokat volt hivatott végezni a Neoquistica Commissio. Az ügyek menete azonban nagyon lassan haladt, s olykor több évtizedet vett igénybe például a Nyáry család esetében. Ezen kívül sok esetben az egykori birtok szinte évtizedekre teljesen elnéptelenedett, s a tulajdonos a fegyverváltságot nem, vagy csak igen nehezen tudta előteremteni. Így az ősi jussok nagyon sok esetben idegenek kezére kerültek.

A birtokokat megszerző régi vagy új földesurak legfontosabb feladata az élet, s ezáltal a termelés újraindítása, az elnéptelenedett települések benépesítése volt. Nemcsak a lakosság számszerű emelését jelenti ez, hanem némely esetben a falu újjáépítését is. A 18. század első felében tehát megújul a települések arculata, növekszik a lakosság száma.

Orczy István nem csak a társadalmi felemelkedést biztosította családjának, hanem birtokszerzeményeivel megalapozta dinasztiája gazdagságát is. Vagyoni kiteljesedése 1708. április 17-től, Petrovay Zsuzsannával kötött házassága, illetve a Rákóczi szabadságharc lezárulása után kezdett felfelé ívelni. 1708 előtt „csupán” egy, a püspöki rezidenciával szemben álló egri házat tudhatott magáénak, melyet 1703-ban Telekesy püspök adományozott számára.³⁰⁵ 1708 után a felesége hozományaként hozzá került Nyáry-javak visszaszerzésén munkálkodott.

3.3.A Nyáry vagyon

Amikor 1567-ben guthi Országh Kristóf meghal, az utána maradt hatalmas vagyonért öt nő, az édesanya, Pekry Anna, a feleség, Zrinyi Ilona és testvérei: Perényi Gábor özvegye Ilona, Bánffy István özvegye Magdolna és enyingi Török Ferenc felesége Zsuzsanna állnak szemben a kincstárral. Végül, az 1569. november 5-én kelt oklevél szerint,³⁰⁶ Miksa király hűségük jutalmául összesen 41.000 magyar forintért a fiágon kihalt guthi Országh Kristóf Heves és Nógrád megyei birtokait mindkét nemre kiterjedően enyingi Török Ferencnek, Hunyad vármegye főispánjának, dunántúli főkapitánynak, valamint feleségének Országh Borbálának és gyermekeiknek: Istvánnak, Eufrozinának, Zsuzsannának és Ilonának

³⁰⁵ Az épület a mai Széchenyi utca 4. sz. ház helyén állt, illetve alapjaiban ma is áll. In. Heves megye műemlékei II.

³⁰⁶ MNL OL A57 Libri Regii 3. köt. 953–954 ; MNL OL E148 NRA 242/3.

adományozta. Ezek a következők voltak: Sirok vára a hozzátartozó településekkel, Oroszlánkő és Nána vár tartozékai, valamint Tar, Ágasvár, Szécsény, Hollókő, Somoskő és Fejérvárakat a hozzájuk tartozó Heves és Nógrád vármegyei falvakkal, miként azt a Nyáry Zsuzsanna örökségét felsoroló összeírás is mutatja.

Az Orczy család levéltárában lévő felsorolás szerint várakra lebontva:

–Szécsény vára tartozékaként: Szécsény mezőváros, Farkasfalva, Patvarcz, Drahi (Drágh), Strás, Varbó, Kovácsi, Endrefalva, Dolyán Rimóc, Varsány, Keresztúr, Kiss-Csitár, Nagy-Csitár és Sipek;

–Hollókő vára tartozékaként: Ecseg, Kenczhida, Puszta-Almás, Súr, Lócz, Batka, Farkas-Almás

–Sólmoskeő (Somoskő) vár tartozékaként: Várallya, Újfalu, Lapuitó, Baglyas-allya, Vendég, Czeréd, Hidegkút, Ó-Bást, Rimaszombat, Visla, Pereszlény, Zemeréd, Sz. Kálnok, Felső-Sz. Kálnok, Kraszkó, Kokora, Huz Lehota, Tűrész; Rimabánya, Tiszolcz, Sztregova, Abalehora, Madacska, Negyelistye, Sülye, Karmanháza, Szenyő Bánya, Szibercze, Megyer, Patha, Tarian, Gyöngyös, Szászberek, Aleki, Fokoro, Szt Ivány és Kesked;

–A siroki Castrumhoz tartozott: Sirolallya, Verpelét, Nagy-Berek, Rác-falu, Zajla (Szajla), Rosnok cum Praedio similiter Rosnok, Terebes és Dorog;

–Oroszlánkő várának és Nánának tartozékai: Domoszló, Markaz, Detk, Visonta, Ugra, Zarank, Eörs, Roff, Péll (Pély), Kótelek, Kürü, Gyanda, Karácsond, Gyerk (Györk), Viznek(Visznek), Kőkút, Atkár, Atyan (Átány), Szakállos, Mosóhalom valamint Sz. Jakab;

–Tar várának tartozéka: Heves, Fegyvernek, Ványa és Jobbágyi;

–Az ágasvári castrum részei: Mátra, Tar, Mátrahegyi, Püspöky, Pásztoha, Tapacz és Sámsonháza;

–Fevikő(Fehérkő) castrum részei: Luczin, Kiss-Bárkány, Nagy-Bárkány és Rátóth;

Ezen kívül övük volt Saár, Halász, Bóth, Kompolt, Tarnócz és Báby, valamint a Túrócz vármegyében lévő Szent Mihály, Toth Próna és Szucsány település.³⁰⁷

Török Ferenc lányát — Zsuzsannát — Nyáry Pál egri várkapitány vette feleségül, így e hatalmas birtokegyüttessel 1620-ig ő rendelkezett. Heves vármegye portáinak csaknem egyötöd része került így kezébe.³⁰⁸ Halála után két gyermeke, Borbála és Miklós örökölte ingó és ingatlan javait, tehát a birtokok is két részre szakadtak.

Nyáry Borbála első férje Nobschützi Varkuch György volt. Leányukat, Margitot Lónyay Zsigmond, Bereg és Kraszna megyék főispánja vette nőül. Nekik is egy leányuk

³⁰⁷ MNL OL P519 6cs. Hlr. No.217

³⁰⁸ Dr. Báró Nyáry Pál: Egy magyar főúr és kora. Budapest 1938 29.

született, Anna, aki Wesselényi István közép–szolnoki főispán, majd ennek halála után Kemény János erdélyi fejedelem felesége lett.

A Nürnbergből származó Haller család a 17. században házasság révén lett birtokos többek közt Heves megyében, amikor is a század elején Haller (I.) György szatmári várkapitány, III. Ferdinánd királyi tanácsosa, a Tiszán inneni részek főkapitánya feleségül vette Varkoch György özvegyét, bedeghi Nyáry Borbálát. Felesége kezével örökölte a birtokok 1/16-od részét, mely rész egészen a 18. század közepéig egy kézen, a Hallerek kezén maradt. Mivel Lónyay Annának és Kemény Jánosnak gyermeke nem született a birtokrészek a 18. század közepén Haller Sámuel kezébe kerültek.³⁰⁹

A Hallerek bárói címüket 1699-ben, míg grófi diplomájukat 1713-ban nyerik, a kapjoni ágak pedig 1753-ban állítják ki. Haller (I.) György, apja halála után, a birtokosztás alkalmával örökölte a kapjoni uradalmat, így a családon belül a tőle származó ágat kapjoninak szokták nevezni.³¹⁰ Egyetlen fia (I.) Sámuel diósgyőri várkapitány, 1643-ban, 30 évesen vesztette életét Eger mellett a törökök ellen vívott harcban. Haller (I.) Sámuelnek Károlyi Évával kötött házasságából — a Hallerek nemzetségekönyve szerint — csak egyetlen fia, (II.) György született. 1665-ben Lónyay Anna — Kemény János özvegye — és Haller (II.) György osztoznak a diósgyőri jószágon, oly módon, hogy a gyöngyösi részeket közösen tartották, az adókat pedig felosztották egymás között.³¹¹ Haller (II.) György második feleségének, Bethlen Évának halála után, 1693. február 13-án fiai (II.) Sámuel és (III.) György megosztóznak a birtokon. Az osztás során (II.) Sámuel kapja a diósgyőri és erdőszadai, míg (III.) György a kapjoni és balástelki jószágot. Ettől kezdve Sámuel és leszármazottai jelennek meg, mint a vármegye életének egyik meghatározó földesurai.

Nem véletlen tehát, hogy az 1693. évi összeírásban — amely a papság és a birtokos nemesség javait volt hivatva meghatározni — Heves megyében egyedül csak báró Haller „Samu” nevével találkozunk, akinek ekkor Gyöngyösön 10, Sáron 7, Tarjánban 8, Patán 17, Györkön 2, Visontán 4 és Szajlán 1 sessiója volt. Ezen kívül rendelkezett 8 praediummal úgymint: Verpelét, Markaz, Fegyvernek, Gyanda, Tarnócza, Eörs, Ugra és Domoszló pusztákkal.³¹²

Haller (II.) Sámuel Barkóczy Júliát vette nőül, kitől három fia: Zsigmond, Mihály és (III.) Sámuel születtek. 1737-ben, báró Haller (III.) Samuel, mint bátyjának, Zsigmondnak és

³⁰⁹ *Petrovay György*: Még valami Nagy–Körüről In: Jász–Nagykun–Szolnokmegyei Lapok, IV/35. 1893. ápr. 30. 3.

³¹⁰ *Szádeczky Lajos*: A Haller grófok nemzetségekönyve. II. A család története. 2. A család magyar ága. TURUL 1886/2 /

³¹¹ MNL OL P519 6.cs. Hlr. No.2–11

³¹² *Szederkényi* 1893b. 50.

öccsének, Mihálynak a plenipotentiáriusa vett részt azon a családi gyűlésen, ahol az 1701-ben elvesztett, s a Szepesi Kamarához került diósgyőri uradalom fejében, valamint a Neoquistikának, a siroki jószágért kifizetett költségek fejében a család erdélyi ága 8000 rajnai forintot ítél a három testvérnek és azok örököseinek. Ezen kívül átengedték nekik a Török–Nyáry-jogon bírt siroki, valamint az „ahhoz tartozandó több jószágot”.³¹³

Haller (III.) Sámuel — mint erről végrendeletében is megemlékezik — 1717-től szolgálta fegyverrel az „Austriai Házat”.³¹⁴ Fiatal korát az ország határain kívül töltötte, s csak szülei halála után próbálta a szétszóródott, s több kézen lévő, részben őt, részben az erdélyi ágat illető Török–Nyáry juszt visszaszerezni. 1750-ben a Wesselényiekkal kötött szerződést, amelynek értelmében 50 ezer magyar forintért kezéhez váltotta az őket illető részeket is.³¹⁵

A Nyáry Miklóstra testált rész azonban — négy gyermeke, Zsigmond, Miklós, Mária éa Krisztina lévén — tovább aprózódott és a "négy línea" között osztódott.³¹⁶ Ez először a Nyáry két részt, a Szunyogh és a Bossányi vonalat jelentette, majd ezt követte később a Petrovay, Szunyogh, Bossányi, Huszár/Jósa örökség, mely a későbbiekben, az évektizedek folyamán további részekre esett, s a 18. században már a Révayak, Tarródyak, Gosztonyiak, Orczyak, Fraysaysenek valamint a gróf Esterházyak és más rokon családok között oszlott meg, így sok esetben az örökösök valós, jövedelmező birtok helyett a számtalan faluban csupán egy-két jobbágybirtok adóiból részesülhettek. A birtokok minden esetben két részre oszlottak az egyik rész, tehát a település, puszta stb. fele, Halleré, a másik fele a „négy líneáé” volt, tovább osztva az egyes családok között. Amikor Orczy István 1708-ban Petrovay Zsuzsannát feleségül vette e Nyáry javak 1/48-ad részét, mint birtokjogot tudhatta magáénak.

³¹³ MNL OL P519 6.cs Hlr No.62–65.

³¹⁴ MNL OL P519 6.cs. Hlr No.265–268

³¹⁵ MNL OL P519 6.cs. Hlr No.213–216

³¹⁶ DIV Adattár Soós Imre jegyzetei

Nyáry Pál és Enyingi Török Zsuzsanna leszármazottai, az egyenes ági örökösök, s a leányágon belépő, birtokossá váló családok.

Nyáry Pál, cr Baron 1573, Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék főispánja, Váradi főkapitány, +1607;

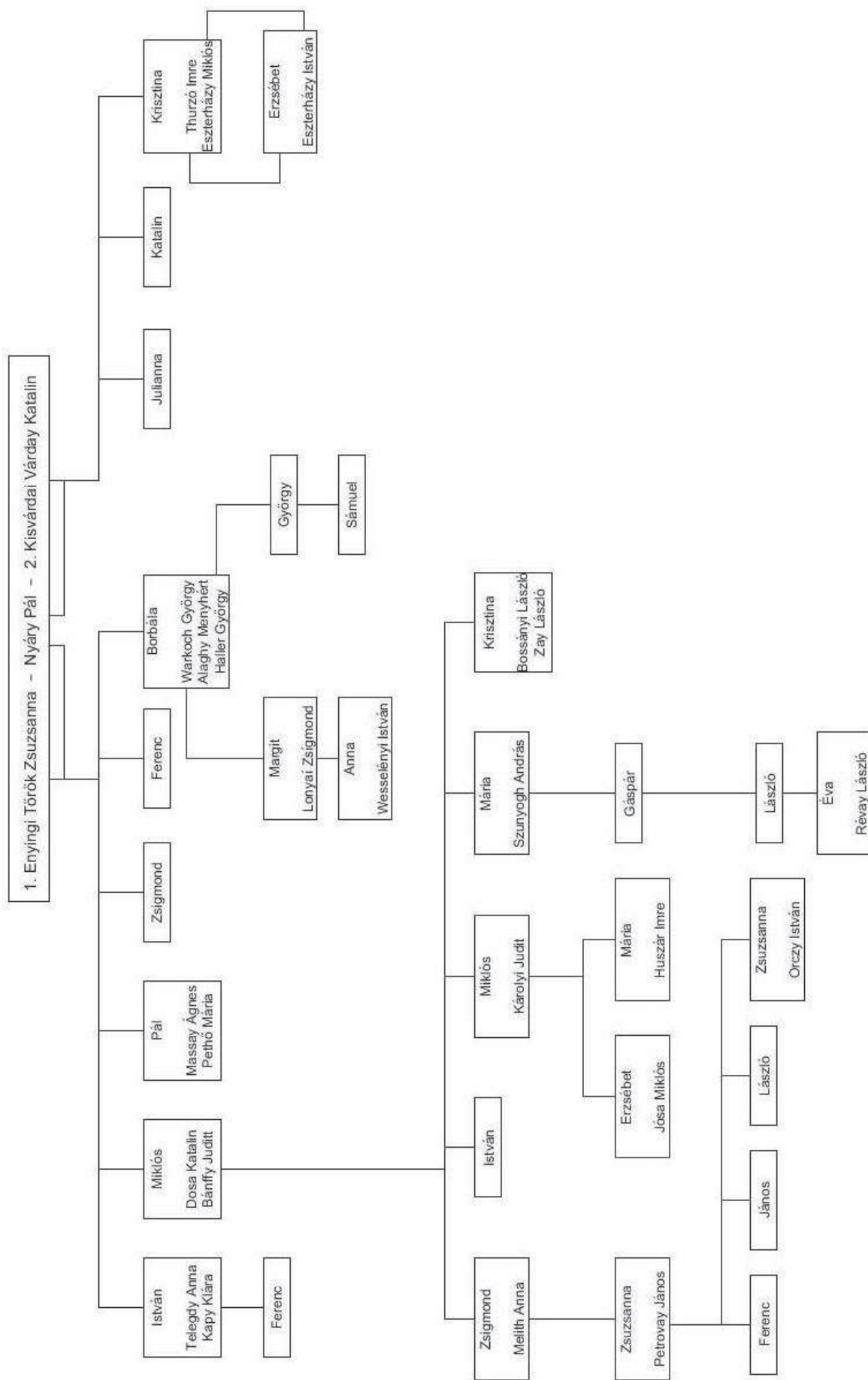
1m: Enyingi Török Zsuzsanna

2m: Kisvárdai Várday Katalin

- G1. [1m.] István, 1m: Telegdi Telegdy Anna;
• 2m: Kapivári Kapy Klára
 - H1. Ferenc,
- G2. [1m.] **Miklós**, 1m: Uzapanyiti Dósa Katalin
2m: Alsólindvai Bánffy Judit
 - H1. [1m.] Zsuzsanna, m. Telegdi Telegdy Gáspár
 - H2. [1m.] Katalin
 - H3. [1m.] Pál,
 - H4. [2m.] **Zsigmond**,; m.báró Melith Anna
 - I1. Zsuzsanna, m. Dolhai és Petrovai **Petrovay** János)
 - I2. Ferenc,
 - I3. Erzsébet, 1m: Németszőgyéni **Jósa** Miklós
2m: Cselej és Nagybessenyoői Ferenczy Ferenc
 - I4. Miklós,
 - I5. Péter,
 - I6. Ágnes,
 - H5. [2m.] István
 - H6. [2m.] **Miklós**, m. Szentimrei Károlyi Judit
 - I1. Mária, m. Regőczy **Huszár** Imre
 - I2. Krisztina,
 - H7. [2m.] **Mária**, m. báró Budethini **Szunyogh** András
 - H8. [2m.] **Krisztina**, 1m: báró **Bossányi** László
 - 2m: báró **Zay** László;
 - 3m: Gáspár Kiszsirai Sirchich
 - G3. [1m.] Pál, 1m: Massay Ágnes; 2m: báró Gersei Petheő Mária
 - G4. [1m.] Zsigmond,
 - G5. [1m.] Ferenc,
 - G6. [1m.] **Borbála**, 1m: báró Nobschützi Warkuch György;
 - 2m: Bekényi Alaghy Menyhért;
 - 3m: báró Hallerkeői **Haller** György
 - H1.[1m.] Margit; m. báró Nagylónyai és Naményi Lónyay Zsigmond
 - G7. [2m.] Julianna,
 - G8. [2m.] Katalin,
 - G9. [2m.] **Krisztina**, 1m: gróf Bethlenfalvai Thurzó Imre,
 - 2m: gróf Galánthai **Esterházy** Miklós

□ F6. Lőrinc, m. Enyingi Török Margit

□ F7. Margit, 1m: Alszászi Szászy András
2m: Kesselőkeői Majthényi Farkas;
3m: Zmeskál Jarosláv

3.4.A birtokok helyzete a felszabadító háborúk után

Az uradalmakban fekvő helységek jelentős része az egykori hódoltság területén feküdt. Az 1685-ös összeírás³¹⁷ a következő birtokosokat, lakott és lakatlan sessiókat találta a megyében:

Birtok	Birtokos	Lakott	Deserta
Poroszló	Homonnay, Rákóczi és az egri káptalan	16	24
Keszi	Tornay Ferenc	3	7
Bura	Borbély Balázs	12	8
Kisköre	Rákóczi Ferenc, Török Ferenc, és Fay György	10	3
Pély.	Wesselényi Pál , Deák János	10	10
Heves	Wesselényi Pál	4	36
Átány	Haller György , Vay György és Lósy	6	54
Erdőtelek.	Gellerffy	3	17
Bod	Huszár Imre	4	12
Kál	Rákóczi Ferenc és Erdődy György	1	0
Füged	Bekeny, Almásy János, Sötér Ferencz, Tassi István, Balogh Mihály	6	12
Adács	Koháry gróf	6	34
Halászf.	Bossány László és Almásy János	4	26
Visonta	Eszterházy István. Haller György, Bossány László Batta Pál	7	33
Sár	Eszterházy István, Haller György, Bossány László , Sötér Ferenc, Fay Ádám	44	66
Réde	Rákóczi Ferenc	8	17
Tarján	Koháry, Vécsey, Haller György	18	12
Oroszi	Mocsáry Balázs, Fobrari(?) özvegye, Berky Miklós	8	9
Tas	Taky György özvegye	6	10
Csány	Berthothy Gábor, Vay Ádám, Fehérpataki	2	38
Hort	Koháry István	5	25
Ecséd	Fay Ferenc	8	42
Fancsal	Fejérpataky és Szalay György	14	11
Apc	Raday, Vay Ádám, Balássy István, Darvas János	10	10
Tar	Bossány László	6	24
Szücsi	Mocsáry Balázs	9	6
Maconka	Báthori Wolfgang	6	8
Mindszent	Nemes Pál	1	7
Dorogháza	Dorogházi István özvegye	3	3
Parád	Rákóczi Ferenc és Erdődy György	6	4
Bodony	Rákóczi Ferenc és Erdődy György	6	3
Balla	Rákóczi Ferenc és Erdődy György	6	7

³¹⁷

Birtok	Birtokos	Lakott	Deserta
Derecske	Rákóczi Ferenc és Erdődy György	6	9
Recsk	Recsky György	6	4
Pétervására	Keglevich Miklós, Semsey Pál, Csanády	14	26
Szajla	Szopeky Pál	4	8
Erdőkövesd	Légrády István, Báthory László	4	21
Váraszó	Szilasy István	0	0
Szent-Erzsébet	Eösz Gábor	13	7
Lelesz	nemesek	8	5

A területen nagyon sok a deserta sessió és az elhagyott, lakatlan puszták, így a fenti táblázatban nem említett Verpelét, Nána, Markaz, Domoszló, Szent Erzsébet, Vécs, Örs, Erk.³¹⁸

A felszabadító háborúk után fegyverrel szerzett jog címén a terület a kincstárra szállt, s 1689-ben a budai kamarai igazgatóság kezelésébe került. 1698-ban I. Lipót az 1696-ban indigenátust nyert Enczinger János tüzérségi felügyelőnek adományozta a volt Nyáry birtokokból Nánavár, Visonta, Markaz, Domoszló, Verpelét, Fegyvernek, Tarnaszentmária, Vécs és Nagykürü helységeket.³¹⁹ A birtokok értéke — hozzávéve Monosbél is —, egy 1695. december 29-én készült összeírás szerint 10831 forint 36 8/12 krajcár volt.³²⁰ Ugyanebből az összeírásból tudható a „lakottsági foka” is a településeknek: e szerint Verpelét: a terület teljesen lakatlan. Egész jobbágytelkek száma 48 és 5 curia melyek jelenleg, az egy postaház kivételével, lakatlanok. A becslésnél tehát összesen 53 egész pusztatelket lehet figyelembe venni. Ez a becslés, a 6%-kal tőkésítve 1658 forint 45krajcár Vécs: a helység 20 egész telekből állna, de ezek most mind lakatlanok. Becslésük 625 forint. Nánavár: a helység 20 telke már hosszú idő óta lakatlan, becslésük 625 forint. Szent-Mária: „ez a puszták falu bár 8 egész telekből állna már 200 év óta lakatlan”. Becslésük 250 forint. Domoszló: szintén lakatlan becslésük 625 forint. Markaz: 10 egész telekből állna, de már emberemlékezet óta puszták. Becslésük 317 forint 30krajcár Visonta: 30 egész telke közül már 6 benépesített. Tőkésített értékük 300 forint. Az egész telkes jobbágyok heti egy nap, azaz évi 52 nap robotolnak. Ennek tőkésített becslésük értéke 612 forint 20 krajcár A fennmaradó 24 lakatlan telek becslésük 600 forint. A jobbágyokon kívül még 17 házas zsellér lakik a faluban, ők is

³¹⁸ MNL OL UC 145:32

<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&q=WORD%3D%28Enczinger%29&s=DAT&m=2&a=rec> utolsó letöltés: 2014. 10. 11.

³¹⁹ A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii 24. kötet 114 – 115.

<http://mol.arcanum.hu/digidat/opt/a100513.htm?v=moldigidat&q=NEV%3D%28Enczinger%29&s=ORIG&m=1&a=rec> utolsó letöltés: 2014. 06. 23.

³²⁰ MNL OL UC 145:32

<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&q=WORD%3D%28Enczinger%29&s=DAT&m=2&a=rec> utolsó letöltés: 2014. 10. 11.

heti egy nap robottal szolgálnak. Nagy-Kürü: 14 egészszelekből áll, melyekből 4 lakott, 10 lakatlan. Becsérték 200 forint, a jobbágyok robottal szolgálnak. Ugyanitt 6 zsellér is él, de egyik nap itt, másnap ott vannak, nem tudni kinek szolgálnak. Fegyvernek: 20 pusztai egészszelekből áll, ezek 6%-kal tőkésített értéke 500 forint.³²¹

Bár 1696-ban Haller (II.) Sámuel a birtokba iktatásnak ellent mondott, három év múlva kiegyezett Enczingerrel, aki ezt követően bizonyos összeg megfizetése ellenében háborítatlanul bírta a Haller részeket. Szintén 1696-ban a Nyáry család nevében eljáró Huszár Imre és Petrovay László ellenében 1000 forint értékben oltalom levelet nyert Verpelét, Szajla, Domoszló és Nána településekre.³²² A Nyáryak benyújtották keresetüket a Neoaquistica Commissiohoz és kifizették a rájuk eső fegyverváltság összegét.

Ezt követően saját birtokrészeit elméletileg visszakapták, de a fenti birtokok, települések Enczinger János kezén voltak és a király 1696-ban megerősíti azon Heves megyei birtokaiban, melyeket az Újszerzeményi Bizottság megítélt neki s oltalmába veszi őt Bossány László, Haller (II.) Sámuel, Huszár József, Batta Zsigmond és Sötér Benedek hatalmaskodásai ellenében.³²³ 1701-ben Haller (II.) Sámuel — azért, hogy diósgyőri uradalmát visszaszerezhesse — 2900 forintért zálogba adta Enczingernek Nána pusztát és a többi 9 falut, amiről 1737-ben báró Haller Zsigmond tanúságot tett. 1725-ben Orczy Istvánné Petrovay Zsuzsanna kéri a vármegyét, hogy folytassa le birtokrészének kiadatásával kapcsolatos hivatalos eljárást. Néhai báró Haller (II.) Sámuel ugyanis bizonyos összegért zálogba adta az ő Verpelét Nána, Domoszló Visonta és Markaz községekben fekvő birtokrészeit is, s most kéri ezen birtokrészek különválasztását, s zálogból való visszabocsátását. Az Enczingernek átadott birtokrészek egy idő múltán Tarródy István kezére kerültek. Haller Zsigmond 1731-ben ezeket visszaváltotta. Már csak a kishánai erdő volt idegen kézen, de mivel az összes Nyáry birtok után az Újszerzeményi Bizottságnak a fegyverváltságot lefizették kérte saját kezére Kishánát is.³²⁴

Szintén a Nyáry birtokokból kapott adományt Glöcklsberg János Dietrich ezredes. Egy 1697-es összeírásból kiderül, hogy Tisza-Szöllősön 17, Poroszlón 50 fundust bírt, Heves, Csász praedium és Pély egészen hozzá tartozott, Kötelken 32, Erdőkövesden 22 fundusa volt,

³²¹ U.o.

³²² MNL OL A57 Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii 24. kötet 196–197.
<http://mol.arcanum.hu/digidat/opt/a100513.htm?v=moldigidat&q=NEV%3D%28Enczinger%29&s=ORIG&m=1&a=rec> utolsó letöltés: 2014. 06. 23.

³²³ MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii 24. kötet 208–209p.
<http://mol.arcanum.hu/digidat/opt/a100513.htm?v=moldigidat&q=NEV%3D%28Enczinger%29&s=ORIG&m=3&a=rec> utolsó letöltés: 2014. 06. 23.

³²⁴ MNL HML IV–1/b 19. No 29; DIV Adattár Soós Imre jegyzetek *Domoszló 1737*

Átánynak pedig 1/3-ad részét mondhatta magáénak.³²⁵ A birtokok jövedelme 722 forintot tett ki, 5%-kal tőkésített értéke 22.629 forint 80 kr volt.

Hosszas küzdelem indul meg a birtokok visszaszerzéséért, melyekért Petrovay László — Orczy későbbi sógora — már 1699-től rendre protestál a megyénél és a magasabb hatóságoknál. Miután László 1707-ben, testvére János 1708-ban meghalt, ezt a feladatot 1708 után Orczy István vette át, aki először, mint az egész Nyáry család meghatalmazottja, majd később már csak, mint felesége Petrovay Zsuzsanna plenipotentiáriusa harcolt a családi javak visszaszerzéséért. Hosszas küzdelem után végül a bizottság „letette ellenük” a pert, s az 1715. évi decretum 10. cikkelyének 10.§-a már a következőképpen rendelkezett: „*A Nyári családot pedig, mely azt állítja, hogy őt az előbbi visszaszerzési bizottságban felmentették, mihelyest eziránt az ő felmentő levelét (a milyeneknek az udvari kamara útján azonnal való kiadását Ő felsége ugy ennek, mint más netalán hasonló követelőknek számára is kegyelmesen elrendelte, az esetre, ha az ő jogaik bizonyossága kiderül, a mi állítólag az előbbi bécsi bizottságban megtörtént) az ujonnan felállítandó fön említett bizottság előtt felmutatni tudja, fekvőjóságainak teljes birtokába azonnal vissza kell helyezni.*”³²⁶

A per azonban elhúzódott, s csak 1726-ban "*fogadtattak el a jószágok igaz örökösének lenni.*"³²⁷

Orczy már házassága évében, 1708-ban hozzáfogott a Nyáry birtokok visszaszerzéséhez és magához váltásához. Mint 1742-es végrendeletében is írja: „*Jóllehet én néhaj szegény Feleségem Petrovay Susanna után egy fundusban sem succedáltam, és valamit bírok Nyári Familia jószágából, azt mind magam saját keresményemből váltogattam és szerzettem*”³²⁸

Érdekes kép rajzolódik ki, ha megvizsgáljuk a megyében 1708 március–áprilisában megjelent dicalis adóbevétel kivonatát³²⁹ és összevetjük az 1709 januárjában készült kimutatással³³⁰. Ha összehasonlítjuk a Nyáry justt öröklő birtokosokhoz 1708-ban, majd 1709-ben tartozó dicaösszeget, a következő képet kapjuk Heves megyében:³³¹

³²⁵ MNL OL UC 31:37(d)

<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&q=BRTK%3D%28P%E9ly%29&s=DAT&m=5&a=rec>
c utolsó letöltés: 2014. 06. 23.

³²⁶ Magyar Törvénytár 1657–1740 445.;

³²⁷ MNL OL P585 Fasc. M.36. No. 7. Ekkor, Orczy már nagyhatalmú úr, a Német Lovagrend jászkun kerületi főkapitánya, 1724-től a királyi tábla bírása. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy végül a család „törvényesen” is visszakapta jószágait.

³²⁸ MNL OL P519 13.cs. BOy No.43

³²⁹ MNL OL E158. Tom. LXII. 308–313.p.

³³⁰ MNL OL G28 V2d 526–533.p

³³¹ 1699. február 7.-i Gyöngyös-i congregatio döntése alapján: "Unam dicam constituunt." - 1 fő, 15 éven felüli jobbágyférfi (a további felsorolás és/vagy értendő) 1 db ökör, ló, fejőstehén; 2 db fiatal ökör, igásló (equi curriferi); 4 db munkára bérelt ökör, ló, tehén; 2 db fiatal bika, tehén, öszvér; 4 db egyéves bika, tehén, öszvér; 10 vödör (urnae) bor; 10 db juh, kecske; 20 db bárány, sertés, kecskebak; 20 kila (1 kila=46,89 liter) búza

<i>NÉV 1708</i>	<i>DICA 1708</i>	<i>NÉV 1709</i>	<i>DICA 1709</i>
Mgca. Dna. Halleriana	62		
L. familia Nyariana	20		
D. Johan. Petrovay	16 1/2		
R.D. Mag. Lad. Bossány	12 1/2		
Orczy István	9 1/4	Orczy István	49
R. Spbs. M. D. Samuel Haller	4	Sp. Dna. Relicta Mgn. Dni Samuelis Haller	14
G.D. Jos. Huszár	2	Portio Huszariana	1 2/4
R.D.Georg Szemere	1/2	Bottyanyiana et Szemeriana D. relictæ	8 2/4

Az 1709-es összeírásból az is kitűnik, hogy a feltüntetett 73 nemesi családból mindössze 7 birtokos lakott állandóan a megyében.³³² Ezek az egri püspök, az egri káptalan, Orczy István *capitaneus comitatensis*, Csala Sándor *districtus comissarius*, Szabó Mátyás *capitaneus* Horváth István *capitaneus* és Markó Balázs *annoarius Gyöngyösiensis*.

Orczy részéről e nagymérvű dicanövekedés — jóllehet az 1708. évihez képest 1709-ben már csökkentett adókulcs szerint vetették ki — azt mutatja, hogy megkezdte a házassága révén hozzájutott birtokjogok valós földtulajdonná tételét.

3.5. Jussok és szerzemények

A török alatt néptelenné vált területek a karlócai béke megkötése, s ezzel a másfél évszázados oszmán uralom megszűnése után a 18. század első évtizedeiben spontán jobbágyvándorlás révén kezdtek benépesülni. Kezdetben a felvidéki szlovák és magyar lakosság szegényebb rétegei indultak új területek felé, ahol a régebbi lakóhelynél kedvezőbb életkörülményeket, s kedvezőbb adózási feltételeket reméltek. Ez az időszak az állandó belső migráció időszaka, amikor az új „letelepülők” még sűrűn váltogatják helyüket, s általában páston, ideiglenes szállásokon, olykor vermekben vagy istállóknban, pajtákban húzzák meg magukat. Az elnéptelenedett síkvidéki falvak határát az új telepések szabad foglalással vették ismét birtokba. A szabad foglalás a síkvidéki gyepföldek feltörése. Mivel a nagy határban bőségesen jutott hely mindenkinek, így minden évben a határ más–más pontján törhetett fel ki

(kevert, tiszta); 20 kila borsó, lencse, alakor; 30 kila árpa, köles. 1 dica megváltási ára =2 magyar forint 20 dénár volt. 1699-re az egyesült vármegye terhét 25681,5 dica-ban határozták meg. MNL HML IV-1/a 11.k. (Heves és Külső-Szolnok egyesült vármegyék jegyzőkönyvei 1697. szeptember 17-től 1703. július 11-ig.) 297.

³³² „In inclito comitatu residentium”

nem élt földet a gazda. Azt, hogy mennyit tör fel, csak az igaereje döntötte el, hiszen a gyep feltöréséhez legalább 6 ökör kellett. Mivel mindig a beköltözés évében a legkisebb a jobbágy igaereje, így hiába volt ott a hatalmas terület, viszonylag keveset tudott belőle megművelni. Ebben az időszakban nem a földfoglalás, a földért való küzdelem az elsődleges szempont, hanem a feudális terhek csökkentése. A falu földesura általában pár éves adómentességgel próbálkozik néptelen településeinek benépesítésére. A szabad foglalásnál a földdarabok más-más irányba „dőlnék”, ezért különálló foltokként, rendezetlenül jelennek meg. A Mátraalja és a Tisza közötti területen (Domoszló, Ugra, Kiszána, Pély, Poroszló, Heves, Erk, Zaránk), kisebb határuak a falvak, kevesebb a földterület, ezért a határt két nyomásra osztották, dülők, parcellák azonban még itt sem jelentek meg.³³³

Az 1710 és 1730 közé eső évek a majorfalvak kialakulásának időszaka. Ezeken a birtokokon a földesúr saját igájával művelteti földjét a betelepített béresekkal, cselédekkel. Mivel ezeknek az embereknek saját igájuk nincs, így telekre ülni nem tudnának, tehát vállalják a majorsági életet. Maguk számára az urasági földből osztott konvenciók földön gazdálkodhat. Ilyen majorsági falvak jöttek létre főleg a négy linea, és az Almásyak által birtokolt ún. Alsó-Tarna vidékén, Tarnalelesz, Tarnabod, Tarnaörs, Erk, Tarnaméra környékén.³³⁴ A szabad foglalással élt földek különböző kiterjedésűek és elegendő fekvésűek voltak.

A szinte teljesen pusztá területek a 18. század első évtizedeiben lassan benépesültek. Mivel a birtokok fele részén osztozkodó négy család az egyes falvakban igen csekély számú jobbágyot mondhatott magáénak, természetesen arra törekedett, hogy a spontán migráció során megtelepülni kívánókat megtartsa, és szolgáltatásra kötelezze. Segítséget nyújtottak a házépítésben, sőt gabonát is adtak. A betelepülő jobbágyok ezért inkább a nekik több kedvezményt nyújtó "négy linea" pástjaira szálltak, s így a közös jövedelem felére jogosult Haller földesúr hamarosan kevesebb jobbággal, kisebb mértékű földesúri szolgáltatással rendelkezett, mint a másik négy család, akik egyébként egyenként csak 1/8 részt mondhattak magukénak.

³³³ Soós Imre: Heves megye benépesülése a török hódoltság után Eger 1955. 89 (Továbbiakban: Soós Imre 1955)

³³⁴ Soós Imre 1955. 16

A települések népességváltozása az 1715. évi és 1720. évi összeírások alapján.

Település	Lakos 1715	Lakos 1720	Megjegyzés
Sirok	13	2	A település elnéptelenedett.
Verpelét	19	29	3 nyomásban művelik a földeket
Gyöngyöstarján	50	51	
Gyöngyöshalász	24	35	2 nyomásban
Domoszló	19	26	2 nyomásban
Abasár	47		
Kisnána	puszta	12	1716-ban kezdik telepíteni
Markaz	puszta	puszta	1740-es években telepítik
Detk	6	?	
Visonta	15	18	2 nyomásban
Ugra	4	4	
Zaránk	7	9	
Tarnaörs	puszta	puszta	1720 körül telepítik
Pély	22	28	2 nyomásban
Karácsond	9	16	2 nyomásban
Vámosgyörk	20	28	2 nyomásban
Visznek	9	12	2 nyomásban
Atkár	?		
Átány	?		
Kökút	puszta	puszta	
Heves	?	31	2 nyomásban

Abasár a hódoltsági időkben a megye népes települései közé tartozott. A felszabadító harcok idején történt viszonylagos elnéptelenedése, népességcsökkenése után is azonnal talpra állt. Ebben az időben a pálinkafőzés jelentette a fő megélhetési forrást, itt volt a legmagasabb a pálinkaüstök száma. Miként az összeírásokból kiderül 1730-ban 32, az 1740-es évek elején már 83 üst után adóznak.

A falu népességét 1710-ben igencsak megtizedelte a pestis. 1711-től 1735-ig új lakosokkal települt be a falu. A jobbágyokkal való benépesítésében főleg Báró Bossányi Gáspár buzgólkodott, miután földesúri jövedelmeit így tudta növelni. Gömör megyei birtokairól érkeztek az új foglalók, többek között 6 csapó mester is. A földesúri tégláégetőben sváb mesterek dolgoztak. 100 mérős³³⁵ majorsági szántóföldjeit jobbágyaival két nyomásban műveltette. Ezek a „különös jobbágyok” nem a beépített belterületen, hanem a faluszéli gyöpön építettek maguknak házat. Majorházához 16 szekér szénát termő rét tartozott. Ezeket a földterületeket részben saját jobbágyaitól vette el, részben más földesurak jobbágyától vásárolta meg.³³⁶

³³⁵ 1 mérőnyi földterület = 600 négyszögöl

³³⁶ MNL HML IV-1/b 42. No. 148

„Aki Sár helységben vagy akárhol az Nyáry jószágban az helységekén kívül pástos és közönséges helyekre, vagy jobbágyok kertjeibe száll, oly mód tartatik, hogy akinek a leteleplő ember jobbágya kíván lenni, annak részére karót felütvén, mind a jobbágy, mind a fundus azé lészen. ... „Ha a földesúrnak pusztá és szállítatlan öreg fundusai nem voltak Sár helységben vagy akárhol a Nyáry jószágban az helységen kívül pástos és közönséges helyekre, vagy a jobbágyok kertjeibe is szállítottak. Sokaknak magok az földesurak házat építettek, sokakat gabonával segítettek, tápláltak mindaddig, míg oly módba jutottak, hogy adófizetésre alkalmas jobbágyokká váltak. Ekkor azonnal kivetették rájuk a földesúri terheket.”³³⁷

A jobbágyföldek és rétek túlnyomóan irtás eredetűek ekkor, házhelyekhez felosztva nincsenek. Ha a jobbágy saját hasznára irtásra vállalkozik, azt a földet megtarthatja akkor is, ha más földesúr részére költözik, de annak fizeti az utána járó kilencedet, akinek földjén az irtást végezte. 1734-ben a jobbágyok megállapodtak a földesurakkal, hogy csak az urasági szőlők megmunkálását végzik robotban.³³⁸ A 18. század elején Haller Sámuel kastélyt építtetett magának a településen.

Orczy István a Petrovay családba történt beházasodása után már 1708-ban vendégfogadó építésébe kezd. Ugyanekkor Remetén egy pusztá malomhelyet berekből irtatott és felfogott, de Bossányi Krisztina és Révay Erzsébet is hozzákezdtek a malomépítéshez, ugyanezen a határrészen. Orczy, mint a Nyáryak plenipotentiariusá, erőteljes hangon tiltja el őket az építkezéstől.³³⁹

Sáron nem csak építkeznek, de vásárol is. Mivel a Mátra alján lévő településeken a szőlő- és bortermelés kiemelkedően fontos ága a gazdaságnak, erre fordítja főleg figyelmét. 1719-ben megvette a Varga testvérektől kőbe vágott pincéjüket, majd 1733-ban Takács Jánostól és ennek szomszédjától Duda Ferencztől a Jóvilág nevű szőlőt, 1737-ben pedig a Szabó Judit-féle szőlőt. 1732-ben a Bene patakon váltja magához Veréb György malmának 3/4 részét.

Halászt 1693-ban csupán 6 jobbágy lakja, de a század végén 19 magyar gazda telepszik le a faluban. A szlovák betelepülés, mely Kis- és Nagyhont megyéből történik elsősorban 1703 és 1711 közé tehető. Orczyt 1712-ben iktatják be a gyöngyöshalászi részek birtokába, ahol ettől kezdve ő a legnagyobb birtokos.

A török kiűzése után az elnéptelenedett **Domoszló** faluba jórészt szlovák családok települtek be. Először 1696-ban Zólyomból érkezett 15 család, akik pálinkafőzéssel, bortermeléssel foglalkoztak. 1720-ig a Kishont megyei Tiszolc, Klenóc, Fűrész, Oroszi

³³⁷ MNL HML IV-9/d/11. No. 244

³³⁸ MNL HML IV-1/b/42. No. 148.

³³⁹ MNL HML IV-1/b 19. No. 60

Lehota, Rimaszombat Hacsova, és Kokova nevű községekből, az ottani Orczy és Kubinyi birtokokról, mintegy 30 család költözött át a Mátra aljára. 1739–40-ben újabb tíz család jött a Zólyom megyei Oszebrla és Valaszka faluból, az Árva megyei Strecsenáról és Rimabányáról, valamint a gömöri Balogfalváról.³⁴⁰

Nánára 1706-ban Nyáry Zsuzsanna fia, Petrovay Ferenc telepített menekülteket. Egy 1708-as okmány szerint a falu *"jövevények által újonnan megszállott hely, nemkülönb az ellenség miatt helyeikből kibontakozott nép lakja"*.³⁴¹ Vay Ádám azonban nem tűrte a Petrovay részére ideérkezőket és 1710-ben jószágigazgatója, Horváth Ferenc, fegyveresekkel megpróbálta elfogni a nánai bírót, hogy börtönbe vesse. 1716-ban népesült be végleg a terület, ekkor Enczinger, Eisperg Pál nevű jószágfelügyelője Árva megyéből szlovák telepeseket hozott a faluba. *„Amely tótok is nem másnak, hanem Enczingernek részére szállottak.”*³⁴² A 12 új gazdának 1 évig nem kellett adót fizetnie.

A Nyáry örökösök között egészen a század közepéig minden faluban tisztázatlan volt a birtokarány. Erőszakos eszközökkel vették el egymástól az adózó, robotoló jobbágyokat.³⁴³ *"Nánán lakozó 12 lakosok egy alkalommal 1737-ben, magok jóakarattyaiból, jobbágyi kötelességre, báró Bossányi Gáspár uramhoz menvén, magokat megjelentették s őnagyságával meg is alkudtanak és szolgáltak is neki. Tarródy uram ezt megtudván, azonnal hármat közülük vármegye katonáival megfogatván, Eger város tömlöczeiben, 14 napig kötözve tartotta s azután kettőnek 30 pálczát adatott és így hatalmasan kirekesztette Bossányi Gáspár uramot."*³⁴⁴

Egy 1737-es tanúkihallgatási jegyzőkönyv szerint **Domoszlón** és Nánán *„ az urak közakarattal engedték, hogy szaporodhason a jobbágyság. Amint is az négy familia különös részeire többen szállítottak, mivel jobban kedveztek a jobbágyoknak, szaporodásukon jobban iparkodtak.”* Amikor a tanú Rimaszombat tájékaról Domoszlóra jött lakni *„mindgyárt második esztendőben, hogy az említett helyet megszállani kezdték mint akkor úgy most is [1737] az helység megszállításában oly szokás tartatott, hogy akár pástos, akár régi lakos telekben levő pusztá fundusra valamely jövevény jobbágy magát letenni kívánta, azon jobbágy az karót, ahol tetszett leütte és magát akár egy, akár más földesúr jobbágyságára tetszése szerint adta, s mind az jobbágy, mind az fundus azon földesúré lett az kinek jobbágysága alá az jövevény ember magát adni vallotta. Így pástos vagy telkes házhelyekben ki s melyik földesúré volt azelőtt semmi különböztetés nem volt, kiváltképpen Domoszlón és a*

³⁴⁰ Soós Imre: Heves megye községei 1867-ig Eger 1975. 147 (továbbiakban: Soós Imre 1975)

³⁴¹ MNL HML IV–1/b/18. No. 18.

³⁴² MNL HML IV–9/d/11. No. 244

³⁴³ Soós Imre 1975. 323

³⁴⁴ MNL HML IV–9/d /8 No. 177; DIV Adattár Soós Imre jegyzetek – Kiszána;

szomszédságában lévő Nána nevű helységben, mert sem az domoszlai, sem az nánai lakosok nem a hajdani régi telken, hanem más tőlük felfogott telken már mostanság laknak, mely helyeken már annyira elszaporodtanak az jobbágyok és lakosok, hogy az jövevény ember magának majd csak alkalmas lakóhelyet sem kaphat. Midőn Tarródy uram kiváltotta Eger városátul azon juszt, melyet B. Haller Zsigmond bír, ott azon időben legtöbben Haller jussón való jobbágyok laktanak. De idővel a felfogott fundusokat és viskójukat elhagyván, közülök ki Bossányi, ki Orczy uram fundussaira lakásokat elvették, így most már Orczy és Bossányi uraimék részin több jobbágy lakik, mint Haller részin. Haller Zsigmond, Domoszlón, jussához képest igen keveset bír; mert csak 8 jobbágyot, Nánán pedig egyet sem bír csak a kerüllőnek parancsol.”³⁴⁵

Nagyheves a 17. században leányági öröklés révén a Nyáryaknak volt a birtoka, Kischevesnek pedig Dorogfy István volt a földesura. 1697-ig taksások lakták a települést. A századfordulón költöznek be új jobbágyok főleg Mezőszemere és Mezőköveds községekből. A török kiűzése után Nyáry-jogon Huszár Imre és Szunyogh Gáspár bírják a falut, míg az elkobzott Wesselényi birtokrészt, a fiscus szerezte meg. Egy 1702. május 26-án készült összeírás szerint a kamarához tartozó rész 5%-kal tőkésített értéke, melybe 30 egész teleket írtak össze 6472 forint volt.³⁴⁶ E birtok nagy részét Glöcksberg Dietrich császári ezredes vásárolta meg az udvartól. Bár 1726-ban a fiscus elismeri, hogy — többek között — a Heves megyei jószágok, köztük Heves városa is a Nyáry család igaz öröksége, mégis majdnem 20 évig folyik a pereskedés a birtok visszaszerzésén.³⁴⁷ 1719-től Glöcksberg özvegye Popovics János Ferenc morva örgrófnak lett a felesége, ezzel a birtok is az ő kezébe került, míg 1740 táján Szeleczy Márton használta e részeket. 1730-ban Bél Mátyás így jellemzi: „*Valaha mezőváros volt, és az egész vármegye ékessége. Ezt mutatja a hely fekvése; magasabban fekvő síkság erdőkkel övezve. ... A középső lakott területet tarkítják jelesebb épületek romjai. Ezekből már semmi nem maradt meg. ... A többi kevéske ház itt is, ott is szanaszéjjel helyezkedik el, kinek hol tetszett, oda építve. Ott van Popovics háza a templommal szemben, keletről építve, s híres kertjével ennek az egész vidéknek legelőkelőbb díszére válhatna, de már pusztulásnak indult, a kert is tekintélyét veszítette.... Jelentősebb részét a Popovicsok tartják birtokukban, a többit azok a nemesek, akiknek Csurgó a nevük.*”³⁴⁸

1741-ben Haller (III.) Sámuel a főbirtokos, mellette a Nyáry leányági leszármazott

³⁴⁵ MNL HML IV–9/d /12 No. 244

³⁴⁶ MNL OL U et C 31:37(b)

<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&q=BRTK%3D%28P%E9ly%29&s=DAT&m=5&a=rc>
c utolsó letöltés: 2014. 06. 23.

³⁴⁷ MNL OL P 585.Fasc. M.36. Nr.7.

³⁴⁸ *Bél Mátyás*: Heves megye ismertetése 1730–1735 (Szerk.: Bán Péter, Ford.:Kondorné Látkóczki Erzsébet) Heves megyei Levéltár forráskiadványai 8. Eger, 2001 191. (Továbbiakban: *Bél Mátyás* 2001)

"négy línea", a Bossányi, Orczy, Szunyogh és Török család az egykori nagyhevesi részek földesura, míg a kissevesi Dorogfy-jogon a Csörgő, Ürményi, Nagy és Herczeg családok osztoznak.³⁴⁹

1739-ben a Dorogfy-részt bíró Babocsay Judit örökösei kilépnek az addigi közös birtoklásból, s öt részre osztják a várost és annak minden tartozékát a következőképpen:

„Mi alól írt néhai Méltóságos Enyingi Török Ferencnek néhai Ország Borbála Asszontul származot Maradéki egy részről más részről pediglen Babocsay Judith Successori magunkra vállalván mind két részről lévő s leendő utriusque sexus maradékink terheket adgyuk Tuttára mindeneknek az kiknek illik, ezen Transactionknak s Levelünknek rendiben, hogy az minemű kérdés volt ekkoráig Közöttünk, ezen Nemes Heves Vármegyében ugyan Heves Várossában az Királyi Fiscus által Dorogffy Familiátul Törvénnel nyert és subseqenter nekünk cambialiter adot, s általunk bírt Portionak qartalitása iránt, minek előtte azt gyűlölséges és kölcséges Törvinkezéssel determináltattuk volna, Méltóságos Báró és Personalis Urunk eő Nacsaga közbe vetésit tekintvén és az haszontalan kötcséget s Fáracságot ell távoztatni akarván, s az által maradékinknak is jó szomszécságnak meghtartására példát mutatván említett Heves nevű curiális mező városunkat minden néven nevezendő Pertinentiájval és hasznaival együtt Attyafiságossan eöt (öt) ráta és egyenlő részre szabtuk mellynek is négy része mi nekünk Fölül írt Török Ferenc Maradékinak, az ötödik penigh emlitet Babocsay Judith successorainak örökössen és megh másolhatatlanul fog maradni s ez szerint ... fogjuk azt magunk közöt tum in Fundis, tum is appertinentiis fell osztatni, ha pedig akár melly okbul placidioribus az illyetin Divisio és Sequestratio nem succedálhatna szabad leszen mind az két résznek Törvinyessen is annak elintézésit effectualtatni. Költ Gyöngyös 31-a January 1739. Aláírók B. Haller Sigmond, B. Haller Samuel, Haller Mihály, Orczy István, B. Bossányi Gáspár(?), Orczy Sándor, Csörghö Bálinth(?) ugy is mint N, Szalattyán Kata Asszonytul született Gyermekeinknek naturalis Tutora és Curatora, és Ürménj Nagy Györgynek saját keze X vonása”³⁵⁰

Öt részre osztják az őszi vetés alá való földet, melyből az egyik a Vertzel nevezetű réttől a Vezekényi határban lévő Nagyhalom felé vezet, a másik tábla pedig a Hevesről Erdőtelekre járó úttól a városhoz közel lévő ároknál kezdődik, s hosszúsága a tenki út mellett egészen a Bodról Átányra vezető postaútig tart. A tavaszi alá való homokos föld Csász határától az erdő kerülete mellett a káli útig terjed. Az erdők felosztásánál *"által jövéen az*

³⁴⁹ Soós Imre 1975. 259.

³⁵⁰ MNL OL P518– a 4. d. R. No. 31.

Ország uttyán Hevestül vezető Frankok(?) útyára, jó darabon menvén az erdőbe a szöllő felé a szöllőbe vezető gyalogútig, innen a garágyig" ³⁵¹ A marhalegelő a Bodról vezető postaúttól kezdődik, s tart mindaddig, míg a káli útba nem "szakad". A rét az átányi úttól a Vezekényre járó útig, míg széle a vízen túl a hevesi szántóföldekig tart. Ezek a külső területek kerülnek 1740-ben felosztásra, s megegyeznek a földesurak abban is, hogy a legelő megtartása miatt egyötöd rész csak 200 marhát tarthat és legeltethet a közös legelőn. A Dorogfy-jogot birtoklók ettől kezdve önállóan kezelik részeit, s szedik be azok adóját. ³⁵²

1740-ben az adózásról a következő megállapodás születik a jobbágyok és a Nyáry juss belüli földesurak között: *"Mi hevesi helység bírái esküttei és közönséges lakosai adgyuk tudtára mindeneknek az kiknek illik, hogy földes urunkkal eő Ngs-val azon 100 Rhénes forintokért, melyekkel eő Nga-nak tartoztunk egyeztünk meg következőképpen. Hogy esztendő által 60 ekét avagy szekeret 6 ökörrrel felkészített nem különben 150 gyalog munkás embert avagy kaszást mikor és hová kívántatik eő Ngnak adni tartozunk minden fogatkozás nélkül, mindenekés avagy szekér 1 Forintban gyalog ember pedig 1 márvásban³⁵³ számoltatik. Hogy ha azonban történik tovább küldeni a szekeret, hogy napokat töltene el tehát minden nap egy szekér számban vétetődik és az fent írt számbul levonódik. Azon kívül minden ekés avagy szekeres gazda amint kiki maga dolgára szokott fel készülni az mire kívántatik egy hozást fog tenni és azt kiállítjuk. Nem különben szokott dézsmát mindenbül vaját, tyúkfiat ki adgyuk és említett eő Nga dolgában fáradozó embereinek forspontot és illendő gazdálkodást fogunk adni. Költ Hevesen 24. Április 1740"*³⁵⁴

Négy évvel később már nincs szó arról, hogy a kocsmá bérletét robottal meg lehetne váltani. Ez az 1744-es megállapodás már jóval részletesebben ír a szolgáltatásokról, pontosan meghatározva a munkanapok idejét, számát, a természetben adandó javak mennyiségét. *„Adom tuttára mindeneknek akiknek illik, hogy Tekintetben vévén Hevesi jobbágyimnak kéréseket, továbbra való Dispositiomig engettem meg nékiek ekképpen úgy mint:*

1mo: Kivánom és tartoznak minden szántáson úgy mint tavasz, ugar Forgatás és őszi vetés alá két–két napot szántani

2dó: Jóllehet az Őszi Búzát Részes Aratókkal le Arattatom, de közönségesen Jobbágyim tartoznak behordani, nem különben a Tavasz életet, melly a magok Ekéjek után terem tartoznak fel Takarítani és a szérős kertembe behordani.

3ió: Közönségesen minyájan a Jobbágyim tartoznak két–két napot kaszálni, azt feltakarítani és a kertembe behordani

³⁵¹ Hevesi Múzeumi Kiállítóhely Hegedüs Gyula hagyaték

³⁵² Soós Imre 1975. 260.

³⁵³ A máriás a 20 krajcáros magyar pénz neve volt.

³⁵⁴ MNL HML IV–1/1–7 14.tétel

4tó: A korcsmát mind mézárszékkal együtt nékiek engettem, kiért fognak fizetni száz Rhénes Forintokat, de illy Conditióval, hogy magam serit, borát árú szerint bevegyék és árullyák, nem különben minden Akó Pályinkámot nyolcz Rhénes Forintban tartoznak bevenni.

5tó: Minden némű Termésbül mind mezei és kertbéli veteményekbül úgyméhbül, báránybul is igaz Dézsmát tartoznak ki adni, nem különben minden Tehentül egy–egy icze vaját és minden Gazda két páár csirkét Huszonöt Tojást prostal

6tó: Az Uraság Kukoriczáját tartoznak megkapálni közönségesen le is szedni.

7mó: Minden Háznál tartoznak Dézsma kenderbül négy–négy fontot megfogni.

8vó: Minden Jeles Ünnepekre ugy mint Húsvét, Pünkösd és Karácsonra illendő konyhára való Ajándékokkal közönségesen a jobbágyim tartoznak.

9nó: Akár Épületnek, akar Tűzre való fáért amikor szükséges tartozik minden Gazda két–két fordulást tenni, nemkülömben amikor kívántatik és szükség hozza magával illendő Forspontozás és Levél hordással tartoznak.”

1770-ben 9 úrbéri kérdőpontra adott válaszból kiderül, hogy a jobbágyok az egykor kötött Contractusokra, már nem emlékeznek, hanem a rájuk rótt szolgáltatásokat 30 éve "bévett szokásnak" tekintik.

Kijelentik tehát, hogy mivel sem urbáriumuk, sem kontraktusuk eddig nem volt, földesuraiknak a harminc éve bevett szokás szerint adóznak. Ez azt jelentette, hogy minden nyolcökrös gazda hat csirkét és harminc tojást adott, a négyöktös négy csirkét és húsz tojást, s kétökrös pedig ennek felét, két csirkét és tíz tojást. Csak természetbeni adózás volt, készpénzt nem fizettek. A homokos és sovány szántóföldeket három nyomásban művelik. A település északi határában vannak kövérebb fekete földek, de mint vallják mind ezek, mind a homokos területek trágyázás nélkül is haszonnal élhetők. Mindemellet amikor fogyatkozásait sorolják, mégis előtérbe helyezik a sovány, szikes területeket. A rétek közepszerű termékenységűek, de a marháknak nincs elegendő legelő. A településen két szárazmalom működik, s ez, a közelben lévő vizimalmokkal kiszolgálja a lakosságot. A megtermelt árut, gabonát, állatot a hevesiek Gyöngyös, Eger és Miskolc vásáraitra hordták. Főleg a gyöngyösi vásárok voltak, melyeken a hegyvidék, a Mátra terményei, valamint a bor és az alföldi állat- és gabonakínálata vevőre talált. Heves környékén sem szőlőhegy nincs, ahol bort lehetne termelni, sem erdő az épületfának, nincs nád, nincs faizás.

A robot sem volt eddig szerződésben meghatározott, hanem mikor mit kívánt a földesúr, azt teljesítették. A nyolcökrös gazda a maga erejével, a többiek pedig akár többen összefogva végezték a munkát. A napi robot összegébe nem számított bele a „menetel és a jövetel”. Búzából, árpából, zabból, kölesből és bárányból hetedet adtak, de semmi más adóval

nem tartoztak. „Ezen helységben a telek úgy egyéb appertinentiák soha házhely után fel nem voltak szabva.” A lakosok mind szabadmenetelűek. 1739-ben a Heves vármegyei birtokokat — kivéve Tart, Pásztót és Szt. Jakabot — osztják föl egymás között a Hallerek, valamint Nyáry Zsigmond, Miklós, Mária és Krisztina örökösei. A jószágot két osztályba sorolták. Az első „classis”-t, amelybe Sirok, Rácfalu, Domoszló Oroszlánkő várával, Visonta, Ugra, Karácsond, Tarnócza, Szajla, Pata fele, Tarján, Átány és Györk tartozott a Hallerek kapták. A második amelybe Verpelétet, Nagybereket, Alsó-Rosnokot, Felső-Rosnokot, Nánát, Kőkutat, Detket, Markaszt, Sárt, (Tarna)Örsöt, Babit, a Bodi portiót, Halász felét, Kompoltot, Ványát és Gyandának felét sorolták a fent megnevezett Nyáry örökösöknek jutott.

3.6.A „négy línea” birtokközösségének megszüntetése

A Nyáry örökösök között 1743-ig megmaradt a birtokközösség. Ekkor a legnagyobb részre jogosult főbirtokos, Haller Sámuel, osztálypert indított a „négy línea” családjai ellen Heves megye törvényszéke előtt, melynek eredményeként a közös birtoklású falvakban az eredeti birtokarányuk megfelelően ismét felosztották a belső fundusokat külső tartozékaikkal együtt. Szükségességét az "indokolta", hogy az Orczyak és Bossányiak által a jobbágyoknak biztosított kedvezőbb feltételek miatt, a lakosok, elhagyva a közös birtoklású telkeket az illető földesúr pástjain építettek maguknak házat, s ily módon az adott birtokos saját, "különös" jobbágysági lettek. Mivel a Hallerek nem törődtek itteni birtokaik fejlesztésével, így az a furcsa helyzet állt elő, hogy a településnek olykor felét — illetve Heves esetében 2/5-öd részét — öröklő főbirtokos a valóságban kevesebb adófizető jobbágytelkekkel rendelkezett, mint a kisebb rész-birtokosok. Ezen per eredményeként valamennyi érintett községben végre kellett hajtani a belső jobbágytelkek és külső tartozékaik szétválasztását, az eredeti birtokarányuk megfelelően, vagyis úgy, hogy minden falu egyik fele a Halleré, a másik fele pedig további 4 részre osztva a 4 línea családjaié legyen.

A földesúri birtokosztályok végrehajtása során a falu belsőségeinek megosztására kétféle osztásmódot szoktak alkalmazni. Könnyebb és felületesebb osztási mód volt a tagos osztás, ahol minden földesúr összefüggő falurészt kapott, egész utcákat, házsorokat, de ebben az esetben sem az ott lévő jobbágytelkek számára, sem a telek vagyoni értékére nem voltak figyelemmel. Igazságosabb és nagyobb előkészületet igénylő eljárás volt a házanként, telkenként való felosztás. Ennek során a jobbágyháztartásokat végig járva felértékelik a házakat, majd a jobbágy fundusokat birtokarány szerint kisorsolják a belső részekben ugyanúgy, mint a külső pástokon. Így a földesúr bár szétszórva a településen, nagyjából hasonló értékű jobbágytelkekhez jut.

A főbirtokos Haller kérésére ezt a házankénti, telkenkénti osztást alkalmazták. A perbeli megállapodás előírta, hogy az egyenlő értéken alapuló házankénti osztás mellett is igyekezni kell minden utcasoron mindegyik résztulajdonosnak összefüggően vagy legalább egymáshoz közel kijelölni a jobbágytelkeket.

A földközösség területén az igaerő volt a sorsolás legfőbb szempontja: 6 ökrös jobbágyot egész telkesnek, 4–2 ökröst féltelkesnek, a marhátlant gyalognak minősítették. Akik már előbb is örökös jobbágyok voltak valamelyik részbirtokos magánföldesurasága alatt, azok lehetőleg maradjanak meg előbbi földesuruk nevén. A felosztás elsősorban a pástos vagy pusztai telkekre települteket és általában a szabad menetelű jövevény jobbágyokat érintette. Továbbra is közös maradt a paplak, katonai kvártélyház, csőszház, őrház, jegyzőlak, harangozó, községi mézárós, a pásztor és juhász háza és a bolt.³⁵⁵

A határbeli külső telektartozékok közül csupán a szántóföldeket és réteket osztották föl, a legelő és erdő ezután is közösben maradt. A szántók esetében mindegyik nyomást ketté szakították, s ettől kezdve az egységes földközösség két földközösségre — a Haller-családra és a négy lánéára — bomlott szét, de maga az újraosztásos rendszer mindkét birtokrészen megmaradt, a földeknek az egyes jobbágytelkekhez való kiszabását ekkor még nem végezték el.³⁵⁶

Az osztályos egyezség Hevesen 1743. június 17-én kezdődött, s a szántó-, kender- és rétföldeknek a kimérése több mint két év után 1745. november 23-án záródott le. Az egyes határokat különböző hosszúságú (38, 42, 48 bécsi öles³⁵⁷) kötéllel mérték ki. A kimért területek kiosztása nyílhúzással történt. Így mindenki azonos nagyságú részekhez jutott. A fennmaradó kivételes földeket a plébános, a kántor és a nótárius kapta.³⁵⁸

Ez az osztás azonban a falvakban, a jobbágyok körében nem aratott osztatlan sikert. *„Sáron és Visontán a közjobbágyság közönségesen gyermekestül, cselédestül sok esztendőök folyása alatt keserves munkával, véres verejtékkel nagy költséggel irtottak, irtattak sokan az irtott földet egymástól pénzen, marhácskán és gabonán megvették és szerzették, sokakra attyokról, attyafiakról maradt. Mégis osztó bírák, noha irtásra alkalmas hely elég vagy, melyen Haller familia hasonló szántóföldeket és réteket irthatott volna, a négy uraságnak és közhelységnek örökös károkkal közre bocsájtották és minden megjutalmazás nélkül elosztották. Haller familia jobbágyainak előbb egy tenyérnyi irtott földje és rétyje sem volt,*

³⁵⁵ Érdekességként megemlíthető, hogy az összeírás szól többek között három kocsmáról, ahol az egyikben pálinkát mérnek, a másikban mézárós van, a harmadik pedig a Csörgő család részén található. Van itt a Hallereknek kovácsműhelyük, s a településen belül egy fiúiskola (schola puerorum).

³⁵⁶ Soós Imre 1958. 84–88

³⁵⁷ Egy bécsi öl kb. 1,9 m

³⁵⁸ MNL HML IV-9/d – 11 No. 244

most pedig már annak nagyobb rétje, földje vagyon, mint aki gyermekségétől fogvást irtott, vagy irtott földet pénzen szerzett. A sári jobbágyok örömet visszaváltanák az elfoglalt irtásföldjeiket, ki ötven, ki hatvan, ki száz talléron. A négy linea sári és visontai régebbi gazdaságban lévő jobbágyai most siránkozó szemmel említik az urak osztályát, kivált midőn látják, hogy ily keserves munkával irtott földjeiket és rétjeiket oly Haller uraság jobbágyai dolgozzák és hasznokat vesznek akiknek egy fejszevágásnyi munkájuk sincs benne. Felosztották Bossányi és Orczy uraság malmaikat, olajsajtóit és kásátörőit is. Pincét, mézárszéket Bossányi majorforma épületét, a négy linea korcsmáját, lakatosát, csizmadia, kocsis, béres, kovács, cigány, csapó házát is Haller uram kapta. De Haller urnak minden mesterembere, mézárszékje, cselédje osztatlan maradt, az osztó bírák által kérdésben sem vétetett.” – panasztolták.³⁵⁹

Csaknem 20 évvel később — 1761-ben —, a Nyáry-örökösök szorgalmazására ismételten teljes osztás történik, melyben Babocsai Judit örökösei, miután " *nem kívántak az hosszas, bajos és költséges pörlekedésre ... az említett Méltóságoknak és Uraknak* [Haller Sámuel és a négy linea] *okot adni* ...elfogadják a felosztást. A mind belsőségekben, mind külsőségekben öt egyenlő részre osztott faluban végül Haller lett a legnagyobb birtokos, mert sajátjogú terület mellett övé még Révai jogon a négy lineás 2/5 rész egynegyede, melyet részben zálogban bírt, részben pedig Túrócz vármegyében lévő más birtokrészeiért cserébe kapott. Petrovay jogon ezen 2/5 rész egynegyedének 1/6-a. Ezt Orczy Lőrincsel cserélte a tarnaörsi jogokért. Az ötödöröszi birtokokból is megszerzett zálogban 1/10 részt. Így a településnek több mint háromnegyed része Haller Sámuelé, viszont ennek kapcsán Orczy Lőrinc a tarnaörsi részekkel lett gazdagabb.

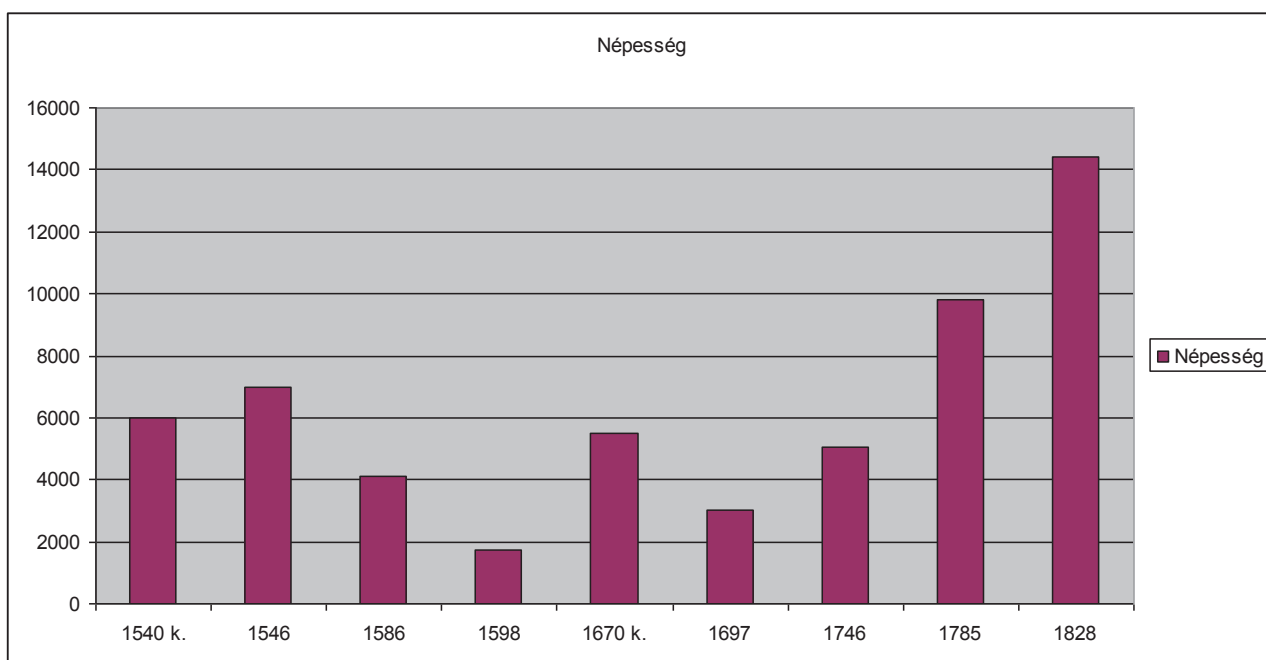
³⁵⁹ MNL HML IV-9/d – 11 No. 244 Megköszönöm P. Kovács Melinda munkámhoz nyújtott kedves segítségét.

4. A családi központok kiépítése

4.1. Gyöngyös, az első birtokközpont

1708-ban Orczy István Eger helyett Gyöngyöst választja családi életének központjává. Jóllehet, Gyöngyös a felesége révén kezébe került Nyáry örökséghez tartozik, míg Eger nem, de mi motiválta mégis abban, hogy az ugyancsak Nyáry részt illető Pásztó, Heves, Pata vagy Dévaványa helyett a Mátraalji mezővárosban kezdi magához váltani a családját megillető részeket? Egyedül csak Eger közelsége játszott még ekkor szerepet, vagy látta Gyöngyösnek a megyében akkor betöltött vezető gazdasági szerepét is?

Ha Gyöngyös 18. század eleji arculatát kívánjuk bemutatni, feltétlenül szólnunk kell az ezt megelőző hódoltság időszakáról, hiszen a város gazdasági, társadalmi fejlődését nagyban meghatározta, hogy a török uralom idején szultáni magánbirtok lett, amely azt jelentette, hogy területén sem török lakosság, sem török katonaság nem telepedett meg. Ez viszonylagos védelmet jelentett az itt élők számára. Ezzel magyarázható, hogy a hódoltság más városaitól eltérően itt virágzott a kereskedelem és az ipar. Mivel a mindennapos harácsolásoknak, dúlásoknak sem volt kitéve, a Gyöngyös környéki falvak lakosainak nagy része itt keresett menedéket. Ezáltal a település a 17. század elején már a hódoltság egyik legnépesebb városa volt közel 6–7000 fős lélekszámával.

A céhes ipar, — amely a 18. században is a szőlőtermelés mellett a lakosság jelentős részének megélhetését biztosította — 29 iparágat számlált, mely egyedülálló volt a törökök által megszállt területen. A reformáció hívei a 16. század közepén jelentkeztek a városban. Istentiszteleteik első színhelye a Szent Lélek kápolna volt, de a törökök nekik ítélték a Szent Orbán templomot, amely csak 1688 után került ismét a katolikusok tulajdonába. A templomért vívott „stólaharcok” még a 17. század végén, 18. század elején is rendszeresek voltak. Az 1600-as évek közepén a földesurak szlovák ajkú protestáns családokat telepítettek Gyöngyösre. A nagyrészt nemes levéllel rendelkező, ipart űző betelepülők Trencsén, Túrócz, Árva, Liptó és Sáros megyéből érkeztek, s a Szent Erzsébet templom melletti akkor kialakuló "Kis-Hóstyán", illetve a település nyugati végén, a Tót utcában telepedtek le. Ezek a családok növelték a reformáció híveinek számát.

Szintén a 17. századtól van jelen a jezsuita rend, amely 1634-től gimnáziumot működtetett a településen. A jezsuiták megtelepedése azonban nem volt teljesen zavartalan, mert a rend felfoszlatása előtt kétszer is el kellett hagyniuk a városból. Először 1679-ben, amikor Thököly Imre a helybeli reformátusok kérésére kiűzte őket Gyöngyösről, s csak 1689 decemberében térhettek vissza. Hamarosan azonban 1707-ben, a Rákóczi szabadságharc idején ismét távozniuk kellett, s ekkor Frányó Ignác egri kanonok és Usz Ferenc fejedelmi biztosok vették át az iskola irányítását. A jezsuiták visszatérésére a kurucoknak a környékről történő visszavonulása után 1710 végén került sor. Az 1711–12-es tanévet már ők nyitották meg.

Gyöngyös gazdasági fejlődését már a korai időktől előnyösen befolyásolta, hogy egy országos kereskedelmi út, a Budát Kassával összekötő országos főút, valamint a Pásztó–Eger útvonal mellett feküdt, s kiváltságaiból következően évente három országos vásárt, „sokadalmat” tarthatott. Ez a fejlődő gazdaság már a török hódoltság idején ide vonzotta mind a görög, mind a zsidó kereskedőket. Az arnótok — ahogyan itt a görögkeletieket másképp keresztény albánokat neveztek — Gyöngyösön a 17. század második felében jelentek meg. Földesuraktól bérelt boltokat tartottak fenn, s jórészt ők voltak a terménykereskedelem lebonyolítói, kereskedelmi összekötők a három országrész között. Különböző mezőgazdasági és ipari cikkeket, valamint „török árukat” kávé, dohányt szállítottak a nyugati országokba, onnan pedig ipari termékekkel tértek vissza. 1711-ben a városban boltban áruló görögök compániát hoztak létre, melynek élére saját maguk közül bírót választottak. Ugyancsak ekkortól van jelen a megszállt területek másik kereskedő népe, a zsidó, akiknek 1600 körül már feltételezhetően létezett hitközösségük a városban.

A helyi társadalom sajátossága volt a városban élő nagyszámú armális nemes, akik csak nemesi oklevéllel rendelkeztek, de nemesi birtokkal nem. Ők voltak a nemesség alsó rétegének tagjai, akik nemességüket pusztai címeres nemeslevéllel szereztek, mindenféle jószágadományozás nélkül. Különösen a török elleni harcok idején terjedt el a birtok nélküli nemességadományozás. Gyöngyösre részben a hódoltság más vidékeiről telepedtek be, de voltak helybeli tehetősebb jobbágyok, akik megvásárolták a nemesi címet. Ennek megszerzése kisebb vagyont igényelt, ami a gyöngyösi gazdák egy szűkebb rétegének az anyagi gyarapodását jelzi. Egy 1675-ös összeírás szerint 95 armális nemes élt Gyöngyösön. Ha hozzátesszük, hogy ugyanekkor Pest–Pilis–Solt vármegyében összesen is csak 34 armalistát írtak össze, érzékelhetjük e réteg társadalmi jelentőségét. A 18–19. században ők adták a gazdatiszti, papi, orvosi, és ügyvédi pályák utánpótlását. Az armális nemeseknek a jobbágyokhoz hasonlóan fizetniük kellett a magyar földesuraknak és a törököknek járó adót, viszont elvileg nem adóztak a magyar állam felé. Közülük többen az 1700-as évek elején földesúri birtokokra is szert tettek. A megyei közgyűléseket a törökök kiűzése után gyakran Gyöngyösön tartották. Ennek, s az itt élő nagyszámú nemességnek is betudható, hogy több gyöngyösi család, például az Almásy, a Csöke vagy a Sötér meghatározó szerephez jutott a megyei vezetésben, s közülük többen alispánok lettek.

Gyöngyös igazgatási szervezete hasonló volt más mezővárosokéhoz. A 17. század közepén a birtokosok szabályozták a bíró és tanács tagjainak választását. Megtartották azt a korábbi gyakorlatot, hogy a tanács tagjai közül három jelöltet neveztek meg, kik közül a város lakosai maguk választottak maguknak bírót. A tisztújítás minden évben Szent György napján, április 24-én történt. A 12 tagból álló tanácsi testületből 6 fő alkotta a belső tanácsot, amely igazságszolgáltatási feladatokat látott el, és 6 fő a külső tanácsot, mely a közigazgatás irányítására felügyelt. Később abban is különböztek, hogy a belső tanács tagjai javadalmazást kaptak, míg a külsőé nem. A 18. század elején évről–évre feltűnnek a tanács tagjainak sorában Országh Pál, Dévay Pál, Berényi Gergely, Almásy György, Gál János, Slachta Márton, Gombkötő Mihály, Gothár György és Thassy István nemesek valamint Flávy György és Szegedi Szabó Márton nevei. A bíró megválasztásába a 18. század elejétől a földesurak is beleszóltak, s már ők tettek javaslatot a bíró személyére³⁶⁰, saját embereiket helyezve előtérbe. A jegyzői állásra rendszerint tanult embert alkalmaztak³⁶¹, aki képes volt a jegyzőkönyveket vezetni és a levéltárat rendben tartani.

³⁶⁰ 1700 és 1710 között a következő egyének viselték a bírói hivatalt: Gál Mihály, Thassy István, Vadász Márton, Tarnóczy Gergely, Tímár János, Gál János, Slachta Márton, Tarnóczy Gergely, Sötér János, Hajdú János és ismét Tarnóczy Gergely.

³⁶¹ Jegyzők voltak ebben az időszakban: Domby Márton, Almásy Ferenc, Solymossy Mihály, Kászony Tamás és Vida Ignác.

A városi jegyzőkönyveket a 17. század második felétől vezették rendszeresen.

A város birtokviszonyai az 1600-as évek végéig nagy változáson mentek keresztül. A Losonczy birtokok jelentős része Losonczy Anna kezével a Forgách család kezébe került. Anna egyes birtokait elzálogosította a korszak egyik legnagyobb birtokszerzőjének, Rákóczi Zsigmondnak. A Forgách birtokok másik jelentős részén szintén zálogbirtokként a Koháry család gazdálkodott. A Perényi birtokok — Perényi Gábor országbíró halálával — a kincstárra szálltak, amelyek később zálogbirtokként szintén Rákóczi Zsigmond, majd ifjabbik fia, Rákóczi Pál országbíró, illetve ennek fia, László kezére kerültek. Így ez, valamint a Losonczy Annától szerzett birtok is a Rákóczi család tulajdonába ment át. 1647-ben III. Ferdinánd II. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek adományozta a fiágon kihalt Báthoriak birtokrészeit, így a Rákócziaknak két ága is birtokos lett Gyöngyösön. 1693-ban a következőképpen oszlottak meg a telkek a birtokosok kezén:

gróf Erdődy György	42 telek
gróf Koháry István	37 telek
II. Rákóczi Ferenc	31 telek
gróf Esterházy István	28 telek
gróf Forgách Simon	27 telek
báró Haller Sámuel	10 telek
Repeczky család	10 telek
Bossányi család	9 telek
Huszár család	9 telek
Vay Ádám	8 telek
Sőtér Ferenc az armalistából lett földesúr	6 telek
Thököly részek a kincstár tulajdonában	17 telek

Az urbáriumokból tudjuk, hogy ha valaki a lakosok közül más földesúr jobbágytelkére akart szállni régi jog és szokás szerint ezt szabadon megtehetette. Szintén a 17. század végi urbáriumok beszélnek arról is, hogy a Rákóczi birtokokon a jobbágyok robot helyett borváltságot adtak, s ajándékként skófiummal varrott karmazsin csizmával, sólya papuccsal, gyertyával, illetve faggyúval tartoztak földesúruknak.

A gyöngyösi határ és a belterület használatát, felosztását a városi közösség szabta meg. A városi tanács osztotta szét a határban lévő szántóföldeket, a belterületen lévő házhelyeket, a szérús- és veteményeskerteknek való üres beltelkeket. A 17–18. század fordulóján a megművelhető földterületet a házak sorrendjében minden évben nyílhúzással újraosztották. A föld nagyságát kötéllel mérték, amelynek hossza „húsz közönséges lépés volt”. Az 1700-as

években a kimért szántó föld nagyságát az illető adója határozta meg. Minél több adót fizetett valaki, annál nagyobb földet művelhetett meg. A város gabonatermő határa azonban olyan kicsi volt, hogy az osztásnál nem jutott mindenkinek minden évben szántó, ezért a nyílhúzás után bejegyezték a város jegyzőkönyvébe, hogy az adott évben kivel fejezték be, s a következő évben kivel kezdik a földosztást. A szántó föld hiányának is betudható, hogy sokan kézművességből, illetve szőlőtermesztésből igyekeztek megélni. A legkorábbi szőlőterületek az Úrdombján,³⁶² a Sárhegyoldalon, és a Solymos alatti dombhátakon alakultak ki. A Sárhegy oldalán lévő napsütötte lankákat hamar művelés alá fogták. Ezt a részt tartották a legjobb szőlőtermő területnek a város határában.³⁶³

A közösségi birtoklás e rendszerét 1701-ben kezdték megszüntetni, s megkezdődött a szőlőterületeket a házak után összeírása, mely azt eredményezte, hogy az addig a különböző promontóriumokon telepített szőlők az azt megművelő jobbágyhoz, illetve „rajta keresztül” egy-egy földesúrhoz rögzültek. Még 1714-ben is oszt a város házhelyeket a földesurak részére a belterületi részeken, akik „házaikat a város kizárásával úri hatalmok alá” vették.³⁶⁴

A török elleni felszabadító háború óriási pusztítást okozott a hódoltsági területeken, így térségünkben is. Sok település szinte teljesen elnéptelenedett. A visszafoglaló háború Gyöngyösön is nagyobb pusztulást és súlyosabb terheket jelentett, mint a török hódoltsági időszak. A város lakossága a korábbinak a felére csökkent. Az 1696. évi adóösszeírás során 308 nem nemes háztartást és mintegy 190 adóköteles házat találtak a városban. 1697-ben 784 családfőt írtak össze, ami kb. 3500–4000 fős népességet feltételez, s ezzel még mindig a legnagyobb lélekszámú település volt a megyében. Koháry István, Forgách Zsigmond és II. Rákóczi Ferenc voltak ebben az időszakban Gyöngyös legnagyobb részbirtokosai. Rákóczi telkes jobbágysai és zsellérei a 17. század végén a Piarcz, Csapó, Bene, Solymos és Tó utcában, valamint a Peczei malom feletti részen laktak. Az 1715. évi népszámlálás viszont már csak 121 jobbágy és 13 zsellér családfőt talált a városban, a 102 szabados és birtoktalan kisenemes mellett. Ez alapján a feltételezett népességszám 1500–2000 főre csökkent.

Nézzük milyen volt Gyöngyös, milyen volt a város képe a 18. század elején! A beépített terület határa, a 17. de még a 18. században is alig érte el a mai Koháry körút és Mátrai út vonalát. A város, bár kiváltságai lehetővé tették volna, nem épített falat határára, mint Buda, Sopron vagy akár Eger, hanem tövissel meghordott árok húzódott körülötte, mely

³⁶² Az Úrdombján lévő szőlőket a városban még az 1700-as évek elején is Csobánka szőlőknek nevezik, a közöttük lévő utat pedig Király útjának. Ugyanilyen régi dűlőnevek a Sárhegy keleti oldalán Rónya, Melegoldal és Vizeskesző melléke.

³⁶³ 1600-as évek végén Almásy István deák szinte a kősziklák oldalán kezdett szőlőt termelni, ezért hét évi adómentességet kapott a várostól.

³⁶⁴ MNL HML V–101/b XX. 75.

az idegen betolakodóktól volt hivatva megvédeni Gyöngyös polgárait. Ez az árok, amelyről a városi jegyzőkönyvek még az 1700-as évek elején is szólnak, keleten, a mai Koháry, Dózsa György és talán Vezekényi, illetve Alkotmány utca, Puskin utca vonalában lehettek, míg nyugatról a patak mocsaras medre jelentett természetes határt, miként ez az alább bemutatott — az 1740-es évek közepén/végén készült — térképről is leolvasható. Ez Gyöngyös eddig ismert legrégebbi térképe, amely az Orczy család levéltárában található.³⁶⁵

³⁶⁵ MNL OL Orczy család térképei S21 No. 0031.

1703-ban a kurucok érkezésének hírére a tanács újra ásatta és tövissel meghordatta a már betemetődött árkokat. A házak elsősorban a főútvonalak mellett feküdtek, a többi részt egészen a mezőváros határáig kis parcellákra osztva megművelték. Az 1700-as évek elején beépített volt a Csapó(a mai Jókai) és „Piarcz” (Főtér) utca, a Solymos (Petőfi) utca kb. a mai Vezekényi utcáig, és a Bene (ma Kossuth Lajos) utca. Ebben az időszakban már álltak házak a ferences templomhoz vezető utca elején is. A Tó vagy Tót utca, a város negyedik főútvonala, a Patára vezető út csak igen gyéren lakott, s inkább a Szt. Orbán templom körül már a középkorban kialakult település rész épült be sűrűbben, míg az utca vonalában alig-alig álltak házak. Az írásos források, a városi jegyzőkönyvek többször tesznek említést a Gyöngyösre bevezető főútvonalak a Bene, Csapó, Tót és Solymos utca végén álló városkapukról.

A településnek a 18. század elején három temetője volt. Az északi részen, a mai Epreskert utcában, a mai Egri úton lévő sportpálya helyén és a Sóház környékén. Természetesen ebben az időszakban még a templomok köré is temetkeztek, nem véletlen tehát, hogy a templomokat kőfal vett körül.

A településen 1714-ig három, majd ezt követően évente négy országos vásárt tartottak. A baromvásár helye 1712-ig a Jeruzsálemtől Püspökiig tartott, de a sok összetűzés miatt 1712-től az „Ispitály templomától (Szt. Erzsébet templom) fogvást a Solymos utcai képig” jelölték ki árulásra a területet.

Mint általában a középkori városok esetében, Gyöngyösön is a templom körül alakult ki a kereskedelmi központ, itt rendezték az iparcikk vásárokat, itt rakták ki piaci portékáikat a helybéli és környező falvak árusai, s ide emeltették rezidenciális — tehát állandó lakhelyül szolgáló házaikat — a település vagyonosabb polgárai. A 18. századi források Főtérnek, "Piarcz térnek", vagy egyszerűen csak "Piarcz"-nak emlegetik e kiszélesedő utcát, amely valamikor a 17. század második felében lett tér azáltal, hogy a mai Rózsa és Móricz Zsigmond utcák közötti terület beépítésével déli végét lezárták. Az 1700-as évek első felében a tér már teljesen beépített volt. Többek között II. Rákóczi Ferencnek, Orczy Istvánnak, Stösszel Kristófnak és az Almásy családnak álltak itt házaik.

Ezen a téren áll a középkortól kezdve a város fő temploma a Szt. Bertalan templom, melyről 1301-ben hallunk először, s melyet többször felgyújtottak, leromboltak, majd újra emeltek. A 15. század utolsó negyedében a templomot késő gótikus csarnoktemplommá építették át, melynek során Magyarország legnagyobb méretű, legimpozánsabb városi temploma lett. Valószínűleg ekkor épülhetett a déli oldalán egy kisméretű harangtorony, amelynek alapfalai ma is láthatók. Ez az impozáns csarnoktemplom fogadta még a 18. század elején a városba érkező kereskedőket, átutazókat, hisz a templomot csak 1746–1756 között

építették át barokk stílusúvá. Mint az évszám is mutatja, Orczy Istvánt éppen az átépítés időszakában temették a templom kriptájába, míg Zsuzsanna lányát és feleségét a gótikus csarnoktemplomban helyezték örök nyugalomra.

Ebben az időszakban már állt a ferencesek temploma és kolostora is, igaz ez a terület még ekkor is a város határán kívülre esett. A templom eredetileg egyszerű osztatlan, egyhajós elrendezésű volt. Itt a kriptában lelte meg végső nyughelyét 1708-ban Petrovay Ferenc. 1718-ban, a barokk korban törték át a hajó északi felét és kapcsolták hozzá a mellékhajót, valamint építették a mintegy 10 m hosszú kettős előcsarnokot, és déli falán a 3 kápolnát. A torony építése 1740–1746 között történt. A barátok régi rendháza, amelyet a törökök hozzájárulásával többször is tataroztak 1700-ig állott fönn. A régi rendház keleti és észak–keleti szárnya emeletes volt, míg az észak–nyugati és nyugati szárny földszintes. Ekkor a rend vezetősége elhatározta, hogy a régi kolostort lebontatja, és teljesen újjáépíteti. Az új kolostort, melynek alapkövét 1701. április 6-án rakták le már teljesen kőből építették fel. 1703-ra felépült a sekrestyétől a későbbi ebédlőig húzódó keleti rész, majd 1711 és 1727 között a most is fennálló épület készült el.

A mai Zrinyi utcában álló 13. században alapított egykori Szentlélek kápolnát a Rozgonyi János felesége által 1496-ban letelepített beginák használták a 15. században. A török uralom alatt, 1553-tól a protestánsok tartottak benne istentiszteleteket, de az 1600-as évek végén már romokban volt. Helyén, 1714-ben, valószínűleg a maradványok felhasználásával felépítették a mai kápolnát.

A Szt. Orbán templom magját az 1301-es oklevél által is már említett középkori Corpus Christi kápolna adja. A középkorban itt a patak nyugati oldalán alakult ki a másik csomópont, szemben az akkori Szent Bertalan kápolna körzetével. Mivel szőlők között állt a 16. század folyamán a szőlők patrónusáról Szt. Orbánról nevezték el. Négyszögletes, toronym nélküli épület volt, amelyet az oklevelek „Öreg-ház”-nak emlegettek. Kisebb megszakításokkal 1555-től 1710-ig a protestánsok használták. 1650 körül a középkori gótikus kápolna szentélyzáródásának levágásával kelet felé bővítették az épülete, de tornya még ekkor sem volt. A templom körül kőfal húzódott.

A szintén középkori eredetű, egykor a város határán kívül álló Szt. Erzsébet templom egészen a 17. századig az elesettek, szegény betegek gondozását ellátó ispotály volt. 1634-től a ferencesek tartottak benne miséket az újonnan betelepült szlovák ajkú lakosságának. A 18. század közepéig egy kicsi dombtetőn álló, torony nélküli, gótikus kápolna és a körülötte lévő temető zárta a beépített területet.

A mezőváros tehát az 1700-as évek elején, torony nélküli templomokból, kápolnákból, apró, pici, két–háromosztatú földszintes házakból állt, ahol télen nyakig ért a sár, nyáron pedig a por lepte be az embereket. Emeletes épület talán egy–kettő akadt, az is a földesurak rezidenciái között.

A 18. század közepén a várost „négy” birtokos osztotta meg egymás között. A település egynegyed részét az Eszterházyak, a másik negyedét Grassalkovich I. Antal, a harmadik negyedét a gróf Forgáchok, míg a negyedik negyedét a Nyáry örökösök adóztatták, kik közül kiemelkednek a Hallerek, Orczyak, Bossányiak.

4.2. Az első gyöngyösi szerzemények

Ilyen képet mutatott az a település, melyet 1708-tól Orczy István további élete központjának választott. Arra a kérdésre, amit az előzőekben feltettünk, hogy miért pont ezt a várost választja, egyszerű a válasz. Ha végig tekintünk a Nyáry juss településein, ebben az időben kis lélekszámú, részben elpusztult, részben idegenek kezébe jutott apró falvakat, elhagyott egykori mezővárosokat látunk. Egyedül Gyöngyös az a település, mely a fentebb leírtak alapján a legkevesebb pusztulással vészelt át a hódoltsági időszakot, s a felszabadító háborúkat. Lakosság száma még viszonylag magas, működik a városi irányítás, vásárai továbbra is jelentősek maradtak, így az ezekhez kapcsolódó szolgáltatások biztos bevételt jelentettek a földesuraknak.

Orczy István első csereügyletéről Gyöngyösön 1708 júniusában hallunk. Ez év áprilisától már felesége révén birtokos a városban, és a „Solmos”[Solymos] utcában lévő háztelkét elcseréli II. Rákóczi Ferenc „Piarci” sorban lévő házával, melyet végrendeletében Lőrincre hagy.³⁶⁶

"...Hogy mi kegyelmesen megtekintvén Nemzetes, Vitézlő Orczy István hívünk alázatos instanciáját, kegyelmesen megengedtük és annuáltuk, hogy nemes Heves Vármegyében, Gyöngyös városában Somberky Gergely nevű jobbágyunk háza félét egész telkestül /contentálván az említett jobbágyunkat mindazáltal azon telken levő épület iránt/ mely is egyfelől néhai Almási János özvegye más felől pedig Ács familia házok szomszédságában vagyon, maga feleségirül örökös jussal bírt ugyan nemes Heves vármegyében és Gyöngyösvárosában egy felől Ttetes Nságos Haller, más felől gróf Forgács Familiák házai szomszédságában lévő fundusáért avagy háztelekjéért per formam Concambii

³⁶⁶ "Az gyöngyösi házamat, minthogy más Famíliáktól aquiráltam, mely Somberi házának neveztetik, s kiben magam laktam ... Lőrincznek maradjon." MNL OL P519 12.cs. BOy Nr. 23.

aprehendálhassa és jure perpetuo usuálhassa. Kihezképest felül megírt jószágunkbeli mostani és jövődöbeli tisztjeinknek parancsoljuk, hogy megnevezett Orczy István hívüinktől az eddig bírattatott ház teleknek kézhez vétele után megírt Somberky Gergely jobbágyunk specifikált háza félének apprehendátiójában és usussában sem magát Orczy István hívünket sem maradékit ne impediálják és akadályoztassák. Amint hogy a sokszor említett háztelkünket modo pravio cedáljuk, concambialjuk és annak apprehendátióját kegyelmesen placidáljuk. Horum Nostrarum Vigore et Autoritate Literarum Cessionálium mediante. Datum in Castris Nostris ad Agriam positis die 13 mensis Juni Anno 1708 II. Rákóczi Ferenc³⁶⁷

A házcseré lebonyolításának „jegyzőkönyvéből” következtetni lehet az épület elhelyezkedésére is,³⁶⁸ amely a piactér keleti oldalán feküdt, s földszintes kicsi ház volt. Az épület a 19. század második feléig megőrizte egykori formáját, így elképzelésünk is lehet arról, milyen lakóhelyet váltott magához a jószágigazgató.

³⁶⁷ MNL OL P518 1.cs. G No.30

³⁶⁸ "Az Gyöngyös mezővárosának mostani hites bírái, Hajdu János és Koos Gergely mellettünk levő hites tanácsbeli társainkkal edgyütt adjuk tudtára mindeneknek az kiknek illik ezen levelünk rendiben, hogy Felséges Vitézlő Fejedelem Felsővadászi Rákóczi Ferenc kegyelmes urunk eő Felségének városunkban az Piarci sorban egyfelől néhai nemzetes Almási János úr megmaradott özvegye, másfelől pedig Ács Família háza szomszédóságában levő egész ház telkét az kit ennek előtte Somberky Gergely, most pediglen említett néhai nemzetes Almási János úr özvegye bizonyos törvényes convictióban bírt, concambialván nemzetes, vitézlő Orczy István urunkkal eő kegyelminek ugyan itt városunkban az Solmos utcában egyfelől tekintetes nagyságos Haller, másfelől méltóságos gróf Forgács Familiának vicinitásában lévő ház telekért /melyen most actu Pap György nevű ember lakik / ily conditioval, hogy felséges urunk telekén lévő épületeknek az árát az nemzetes, vitézlő Orczy István urunk eő kegyelme Somberky Gergelynek letegye. Mely concambialt ház telekének egymás kezéhez való assignálásokra és apprehendálásokra az felséges urunk kegyelmes parancsolatja mellett die 14 currentis mensis Juli. ide városunkba érkezvén maga résziről ugyan fent megírt nemzetes, vitézlő Orczy István urunk eő kegyelme, felséges urunk résziről pedig ugyan eő felsége praefectussa nemzetes, vitézlő Malonyai Ferenc urunk eő kegyelme parancsolattából nemzetes, vitézlő Farkas Gergely a szerént felséges urunk eő felsége Tarna melléki jószágának inspektora eő kegyelmi és bennünket magok mellé eő kegyelmik vévén és elsőben is az Solmos utcában menvén az megírt háztelekre, aztot sokszor nevezett nemzetes, vitézlő Orczy István urunk eő kegyelmi assignálván felséges urunk számára megnevezett nagyságos, vitézlő inspektor Farkas Gergely úr kezibe apprehendálta. ... Ahonnan is lemenvén az Piarci sorban megnevezett felséges urunk által kegyelmesen sokszor megírt nemzetes, vitézlő Orczy István urunk eő kegyelmének concambialt háztelekre, ellőbben is kegyelmes urunk eő felsége Tarna melléki jószágának inspektora fen megírt nemzetes, vitézlő Farkas Gergely ur assignálta, assignálván annak utánna ahhoz értelmes és tudós ács és kőműves mester emberséges emberek azon funduson tött épületekér mind fából és kőből valókot /az városén kívül, mellyet még német világban kénytelenített volt azon telkén tenni/ jó lélek szerint megbecsülvén hat száz tíz (azaz) 610 Rhénus forintokon és azon summa pénzékért nemzetes, vitézlő Orczy István ur eő kegyelmi fen megírt Somberky Gergelynek és néhai nemzetes Almási János ur megmaradott özvegyének N.Deák Judit asszonynak eő kegyelminek s úgy az böcsületes városnak is azon funduson lött épületiért száz Rhénus forintokat instanti letévén és kifizetvén sokszor említett nemzetes, vitézlő Orczy István úr eő kegyelme és azon kegyelmes urunk eő felsége által eő kegyelmének concambialt háztelekért, minden rajta tapasztalt épületekkel apprehendálta és előttünk maga jusdictioja alá vötte. Mely feljebb megírt és concambialt ház telekeknek előttünk lött egymás kezekben való assignálásáról, apprehendálásáról és azon fundusontapasztalt és tanáltatott épületeknek exolválásáról is adtuk eő kegyelmüknek procantila ezen városunk szokott pecsétjivel megerősített testimoniális levelünket. Gyöngyös die 15 mensis Juli Anno 1708.;MNL OL P518 1cs. G No. 32

Orczy István 1711 áprilisában folyamodik a Királyi Fiscushoz, hogy a Gyöngyösön lévő Thököly részeket megszerezhesse. Ekkor már a császáriak oldalán áll és élénk levelezést folytat Pálffyval. Az 1711 júliusában készült összeírás szerint a Thököly részen tizenhat lakott és négy deserta telket írtak össze. A lakott telkek között első helyen áll a városháza, majd Újvári István, Csepregi András, Lázár András. Lanio István, Vics (?) Tamás, Bagi Mihály, Pethes Ferenc, Sotus János, Saltor Albert, Deli György, Batik János, Cothurnarius Tamás, Coriarius János valamint Csik András és Sebe Mihály házai következnek. Lakatlan Saltor Mihály, Juhász János, Hauzs Péter és Timor Jakab telke. 1712 márciusában Vida Ignác Gyöngyös város nótáriusa írja alá azt a testimoniálist, mely szerint huszonnégy lakott és hét lakatlan ház található a Thököly részen. Tehát kilencel több házat ad meg, mint az 1711-es összeírás. A lakott helyek taxásai csak készpénzt fizetnek, sem kilencedet, sem dinnyebort nem adnak.³⁶⁹ 1712. május 10-én elkészül az éves census szerinti összeírás. Ennek alapján a bevétel az itt újra tizenhét összeírt telekből és a vendégfogadó éves adójából, összesen száz forint. Június 16-án, amikor Orczy megkapja ezeket a részeket 5%-kal tőkésítve 2000, 6%-kal tőkésítve 1666,66 2/3 forintra becsülik. Ekkor még mindig tizenhét lakott és négy deserta telket írtak össze, de a lakók nevei több helyen változtak.³⁷⁰ Hűségének jutalmául 1712-ben először tíz éves zálogként 1500 Rhénus forintért megkapta a gyöngyösi Thököly javakat,³⁷¹ melyekre 1717-ben további 1100 Rhénus forint lefizetése mellett királyi adományt nyert,³⁷² így ezek a részek összesen 2600 Rhénus forintért kerülnek örökösen a család birtokába.

Orczy István szintén 1712-ben szerződést köt Pinnyeiné Eszterházy Katalinnal, melyben 6 évre 3000 forintért zálogba veszi annak városi porcióit, mely pénzt a contractus szerint azonnal kezéhez adja.³⁷³ Galántai Eszterházy Kata néhai „tekintetes, nagyságos Vice Palatinus” Pinnyei János özvegye még férjével együtt úgy döntött, hogy számukra hasznosabb, ha közelebb lévő jószágokat vásárolnak, s ezért kölcsönt vettek föl, melynek érdekét a jószágok háború általi pusztulása miatt nem tudták, illetve Pinnyeiné megözvegyülve nem tudta fizetni. Ezért volt kénytelen zálogba vetni hűgával, Eszterházy Ágnessel osztatlanul bírt gyöngyösi részeit. Az 1712-es conscriptio szerint ezen a jusson 28 1/3 telken 33 házat írtak össze. A szerződés megengedi, hogy ezen jószágban 300 forint erejéig Orczy István bármilyen épületet szabadon emelhessen, amelyet a kiváltás idején felbecsültetnek, s árát levonják a zálogösszegeből.

³⁶⁹ MNL OL UC 89:46

³⁷⁰ MNL OL UC 10:9(a)

³⁷¹ MNL OL P518 1cs. G No. 44

³⁷² MNL OL P518 1cs. G No. 77

³⁷³ MNL OL P szekció Elenchus

A zálog valószínűleg meghosszabbodott, hisz az 1742-es végakarat még rendelkezik róla, sőt 1758-ban újabb összeírás készül, amely már 38 ¼ telket, s ezen 76 házat számol, s leírja, hogy még 12 gazda telepedett be erre a részre.

Tudunk egy Eszterházy Katalin és Orczy István között lezajlott házcsereéről is, melyben a Pinnyei részből Orczynak adatott Goda successor fundusa, a piactér sarkán, a templom déli oldalának szomszédságában, s cseréltetett érte Nyáry jussból kécszináló Alput Mihály telke.³⁷⁴ A Goda-féle funduson lévő épületért 300 forintot fizetett a család. Ezt az épületet valószínűleg lebontották, mert az 1736-os végrendeletben az szerepel, hogy „*most építék a városban Goda háza féle nevűt, az szegleten, az templom szomszédságában ... azt is Lőrincznek hagyom.*”³⁷⁵

1722-ben Orczy István már a város leggazdagabb birtokosai közé tartozik. 1723-ban a tanács tiszteletből neki ajándékozza a férfi ispotálytemplom felül, az országútja melletti üres telket, azt a területet, amely a Benére [ma Mátrafüredre] vivő úttól, az Egerbe vezető szekérút mentén egészen a Mérges folyásáig terjedt.³⁷⁶ " *Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Orczy István úr eő Kegyelme felszólítására kiküldetett Bíró és Nótárius uramék, hogy mivel az Ispotályon belül lévő kertek sorában kívánna eő Kegyelme elfoglalni maga majorságára, földesúri hatalmából is egy darab kert helyet, akinekis midőn a bírói szemléről megérkeztenek volna és előadták, hogy azon pusztá kert legyen a Sz. Erzsébet templomon belül Zely György úr szomszédságában egy felől, más felől pedig az Egri Szekér út mellett be a Mérgesig, mely pusztá kerthely szabadossan építtethetik, mindazonáltal az mely szeginy gazdáknak az veteményes kertjek ottan oda találtatnak foglaltatni, az Úr eő Kegyelme azoknak árát böcs szerint megadni tartozik.*"³⁷⁷

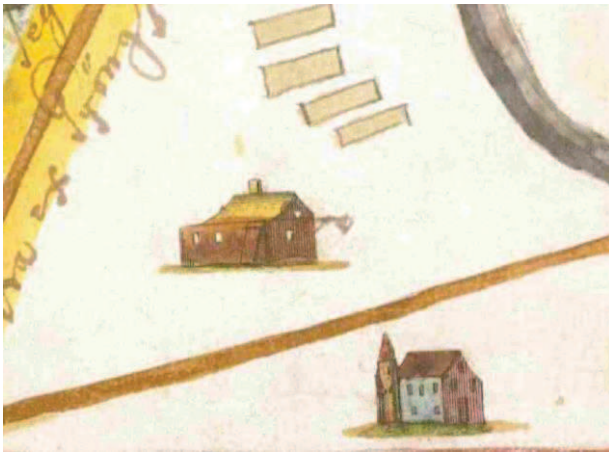
1736-ban azonban itt a szőlőhegyek alatt kert van, melyet a báró „ex fundamenti” épített. Az 1740-es évek végi térképen jól látható az egységesen körbekerített terület, két „L” alakú, egymásnak hátat fordító épülettel, s előttük húzódó kerttel. Nyugat felé, a kerítés déli és északi végén egy-egy saroképítmény található. Egy másik, 1735-ös [Gyöngyössolymos határait ábrázoló] térképen pedig feltűnik az itt emelt épület ábrázolása is. Az 1736-os végrendeletben már szerepel egy, a városon kívül lévő, kőből újonnan építtetett vendégfogadó is, de hogy ez hol volt, arról nincs adatunk. Bár forrásokkal sajnos nem bizonyítható, de feltételezhető ez volt a „városon kívüli vendégfogadó”.

³⁷⁴ MNL OL P szekció Elenchus

³⁷⁵ MNL OL P519 13.cs. Boy No. 43

³⁷⁶ Itt épült fel az 1770-es években a barokk kastély.

³⁷⁷ MNL HML V-101/a /3 118.p.

Részlet az 1735-ben rajzolt térképről.³⁷⁸

Részlet az 1740-es évek végi térképről³⁷⁹

A Szabadiné Réz Katalin féle ház 1731. április 20-án kerül István kezére a következő módon: *"Baráti megegyezés Orczy István curiai albíró és Kada Pál Heves vármegyei másodalispán között arról, hogy a Réz Katalin végrendeletében szereplő ... házat, amelyet 1620-ban Nyáry István alattvalójának Szabó Máténak adott és 1654-ben Eszterházy Sándor 100 tallér fejében felszabadított úgy osztják meg, hogy a ház tulajdonjoga Orczy Istváné legyen, melyért 800 Rhénes forintot fizessen, Kada Pál pedig adja át neki a kezénél lévő összes dokumentumot."*³⁸⁰ A fenti "coalitio"-ban lévő házról 1727. május 15-én Stösszel Kristóf tanúsítványában úgy ír, mint aminek felső szomszédságában az ő saját háza, alsó szomszédságában pedig Orczy István háza van.³⁸¹ A Szabadiné Réz Katalin féle kertet a piactéri ház megszerzésével közel egyidőben 75 Rhénus forintért vásárolja meg. 1734-re a Sárhegyen már nagy szőlőterülettel rendelkezik, melynek egy részét "Loskovác uramtól" 800 forintot vette,³⁸² míg másik részéhez az Orczy Sándor-féle Petrovay juss megvásárlásakor jutott. Ezt a részt viszonylag olcsón szerezte meg, hiszen amikor 1708-ban sógora Petrovay Ferenc meghal, ő a saját pénzén temetteti el a gyöngyösi ferencesek kriptájában. 1712-ben, Vida Ignáctól 1000 forintért házat vásárol. A ház, melyet Vida „1000 magyar rovás forintokért, melyek között arany volt 14, császári tallér 50, a többi egész forint és garas³⁸³ pénz” Újvári Cseh István özvegyétől és fiától vásárolt meg, szintén a „Piarcz utcában” állt, s

³⁷⁸ MNL HML Érseki gazdasági levéltár térképei 143.

³⁷⁹ MNL OL S21 No.0031

³⁸⁰ MNL OL P518 Elenchus 122

³⁸¹ MNL OL P518 Elenchus 125

³⁸² MNL OL P518 1cs. G No. 129

³⁸³ 1 garas = 3 krajcár

valószínűleg azonos volt a később Ujváry fundusként emlegetett épülettel, ahol 3000 forint költséggel új boltokat épített, melyeket görögöknek ad bérbe.³⁸⁴ 700 forintért megszerzi az ú.n. Szilvási-házat Orczy Sándor özvegyétől. A teljes birtok átadásra azonban csak 1789. május 29-én kerül sor, amikor is Marsovsky Anna, Orczy Sándor fiának, Antalnak özvegye a Petrovay jogon bírt gyöngyösi részeket 1140 forintért eladja Orczy Lőrincnek és Józsefnek.³⁸⁵

István halála után, fia Lőrinc elkészíti a "Gyöngyös városában üdvözült Édes Atyám által tett investíciók specifikációja".³⁸⁶

Az Pinnyei rész aquiráltatott zálog képen	3000 Ft
Épületekre adatott:	300 Ft
Sine omni investitione concambiáltatott ezen Pinnyei részből az Goda fundussa és adatott érette Nyáry fundusból késcsináló Alput Mihály teleke, mely Goda fundussán levő épületért a Goda successor urnak adott:	300 Ft
Az Thököli rész örökösen aquiráltatott:	2600 Ft
Nyáry jussból Gyöngyös városában Petrovay portiójából reám háramló rész kiváltatott Orczy Sándortól:	1140 Ft

Következik a házak aquisitionja:

Szabadiné háza féle, mely másképpen Réz Kata házának is mondatik aquiráltatott.	300 Ft
Somberky háza félért, az mi az fundust illeti ez cseréltetett néhai fejedelem Rákóczi Ferencsel és adatott érette ex fundis Nyáryáni más fundus, de ez super aedificatumért adattak Somberky Gergelynek, Almásy János özvegyének és a városnak. Ezen házra succesiva in forma több is adatott.	710 Ft
Ujváry háza féle, aquiráltatott.	1000 Ft
melyen most új bótók építettek, kikalkalmasint 3000forintokba kerültek.	3000 Ft
Szilvásy háza féle aquiráltatott.	700Ft
Kertek, szőlők a városon kívül, Püspöki szomszédságában aquiráltattak, de ismét ezen summáért eladattak.	75 Ft -75 Ft
Sárhegyen levő szőlőért adattak.	800 Ft

Ezt a feljegyzést tekinthetjük a 18. század eleji Gyöngyösön megszerzett javak összegzésének. Csak a gyöngyösi jussokra és épületekre közel 15.000 forintot költött.

Ahogy a felsorolásból látható elsősorban a város központjában, a „Piarcz utcának” nevezett területen vásárolt ingatlanokat. A fentebb bemutatott, Gyöngyös ez idáig legrégebbiként számon tartott térképén, mely az 1740-es években, talán éppen közvetlenül Orczy István halála után a birtokok felméréséhez készült, a középkori alakját megőrző, kiszélesedő hosszú utca már térré záródott. Elképzelhető azonban, hogy a 18. század elején

³⁸⁴ MNL OL P518 1cs. G No. 129

³⁸⁵ MNL OL P szekció Elenchus

³⁸⁶ MNL OL P518 1cs. G Nr. 129

még valóban a Budáról Kassára tartó országos út egybefüggő hosszban szelte keresztül a várost, melynek Szent Bertalan templom körüli részét, a vásárok, piacok színterét nevezték Piarcz utcának. A földesúr ingatlanait, tehát e területen kell keresnünk.

4.3. Tarnaörs – az új családi központ

Tarnaörs község Heves megye déli részén, a Tarna folyó két ága között fekszik. A falut szinte körülölelte az élő és a holt Tarna. Bél Mátyás a következőképpen ír róla: *"... a Tarna kiöntései gyakran okoznak károkat, amikor a Zagyvába való betorkollása helyén a Zagyva nagy víztömege visszanyomja a Tarna megdagadt vizét."* A kiöntések ingoványos, mocsaras területeket hagytak maguk után. Még 1783-ban is így ír róla II. József katonai felmérésének országleírása: *„A Tarna szélessége 20–30, sőt 40 lépés, mélysége 2–3–4, sőt 6 láb. Medre mocsaras és csak a jelzett hidakon lehet átkelni rajta. Tartós esőzés esetén így előnti a környező vidéket olyannyira, hogy a közlekedést 5–6, sőt 8 napig is akadályozza.”*³⁸⁷ A Kakas-árok — amely a malom fölött szakadt ki a folyóból és a falu alatt tért oda vissza —, a Tarna nagyobb vízmennyiségét volt hivatott levezetni. A település 1682 és 1686 között néptelenné vált és csak a kuruc harcok után népesült újra. *„Elnéptelenedett, de már a helyi földesúr Orczy vezetésével napról–napra jobban gyarapodik.”*—írja Bél Mátyás.

Orczy a tarnaörsi részekre már 1708-ban szemet vetett. 1708–1709-ben még, mint Petrovay Jánosné, Nyáry Zsuzsanna és Petrovay János meghatalmazottja Eörs puszta elzálogosításáért többek között Deák Pálné Almásy Ágnes ellen protestált,³⁸⁸ s folytatva a megkezdett pereskedéseket egyre nagyobb és nagyobb területekre tett szert a településen. Először, csak mint gazdálkodásra különösen alkalmas részbirtokot tekintette fontosnak a települést, így 1710-ben majorüzemet hoznak létre Haller Sámuellel, ahová Orczy zselléreket és majorsági alkalmazottakat telepített. 1714 májusától, jászkun főkapitányi kinevezésétől azonban világossá vált számára, hogy a rábízott területeket Örsről, a Jászság szomszédságából sokkal könnyebben, biztosabban lehet vezetni, mit az eddig családi rezidenciaként működő Gyöngyösről. Ezért — felhasználva összeköttetéseit is — egyre határozottabb lépéseket tesz az egész terület megszerzéséért. Örsöt Orczy István kezdte családi központtá alakítani, s utódai is mindig csinosították, fejlesztették. 1734-ben már gyöngyörű kastélya áll a faluban, amelyről Bál Mátyás a következőképpen ír:

³⁸⁷ Csiffáry Gergely–Huszár Éva B. 1999. 98–99.

³⁸⁸ MNL OL P szekció Elenchus

„Tarnaörs: Nem régen még néptelen pusztá volt, de most már napról–napra egyre jobban talpra áll a helybeli földesúrnak O. Istvánnak kezdeményezésére. Dísze a falunak az O.–ház, mely a Tarna patak partján várkastélyformára épült. Amerre a patak folyik, öntözi a szépen gondozott kertet, melybe különböző fanemeket ültettek. A kerthez csatlakozik az épület díszesebb, egyemeletes szárnya, a tulajdonos sok szobájával és lakóhelyiségeivel, kilátással a kertre és a Mátra lábáig kitérő síkságra. Délről van a körülfalazott udvar. Majd ismét egy épületrész következik, ezt magas torony ékesíti és e részen falak veszik körül. Kapuja fölött kőbe vésvé olvasható, hogy ezt a várkastélyt O. István, a királyi tábla ülnöke, a jászkunok kapitánya 1722-ben létesítette. Az egész építményt árok futja körül, hogy szükség esetén védhető legyen a külső támadásokkal szemben.”³⁸⁹

Orczy István tarnaörsi kastélya Mikoviny térképén³⁹⁰.

1743-ban megegyezés jött létre Haller és közte az örsi beltelkek és a residencia ügyében³⁹¹, de a többi részbirtokossal is állandó tárgyalásokat folytatott. Fia, I. Lőrinc, aki már Örsöt tekinti az elsődleges családi központnak, tovább fejleszti az atyai örökséget. 1743 és 1773 között még 5200 forintot fizetett a Bossányi, Marsovszky, Rakovszky és Etthre örökösöknek. Végül a 70-es évek közepére szinte teljes egészében magához váltotta a települést.

³⁸⁹ Bél Mátyás 2001 93.

³⁹⁰ MAPPA / PARTIS REGNI / HVNGARIAE / qua JAZYGES CVMA- / NI MAIORES et MINO- / RES CONTINENTUR. / Ad mandatum S. C. R. q. M. / Excelsae Commissionis / Aul. sub Pr. E. G. C. Gund. ab Althann. / Iuxta accurate peractas / Dimensiones Geometricas / et Observationes Astrono- / micas fideliter delineata / opera / Sam. Mikoviny N. Hung [1731]; HT B IX a 624.; http://mek.niif.hu/06400/06422/html/top_jasz4.htm utolsó letöltés: 2014. 04. 12.

³⁹¹ MNL OL P518 Elenchus – Tarnaörs 1878.p.

Az Urbárium idején a faluban 32 jobbágytelken 43 telkes jobbágy élt, s rajtuk kívül 18 házas zsellért számláltak össze.³⁹² A földesúri residencia ekkor már magán viselte az átépítés nyomait. Orczy Lőrinc a gyöngyösi kastéllyal³⁹³ körülbelül egyidőben alakíttatja át örsi épületét is. Míg Mikoviny Sámuel, egy, kb. 1731 körül készült térképén még a Bél Mátyás által leirt bástyákkal övezett, részben földszintes épület látható, 1763-ban már arról olvashatunk, hogy a báró nagy mennyiségű építőanyagot szállíttat a Tarna mellé. Az egykori kastély bejáratai fölött szereplő évszámok 1722, az építés, 1760, a barokk átépítés, míg 1820, a klasszicista átalakítás dátumait jelezhetjük.³⁹⁴ Valószínűleg az 1760-as években emeletet épített az addig földszintes residenciára, hiszen Bedekovich Lőrinc 1779-es térképe már így ábrázolja a főépületet. Talán ekkor bontják le a „tornyos kaput”, mert egy 1763–1783 közötti felmérési rajzon,³⁹⁵ már egy szinte teljes egészében körülépített belső udvar látható, nyugati oldalán kialakított bejárattal. Az épületegyüttes két végét egy–egy kert zárja le. A déli kertet hat bástyás (?) kőfal keríti körül, amely az 1731-es térképen is jól kivehető. A bástyákat az I. katonai felmérés nem jelzi, de más források vizsgálatából kiderül, hogy egészen a 19. századi átalakításig megmaradtak. Az épületegyüttes keleti oldalán nagy kiterjedésű kert, mellette fás liget húzódott. A felmérési rajz az élő Tarnán malmot, a folyó által létrehozott kis szigeten sörházat ábrázol. A falu lakossága ekkor még a régi kis templomot használta, amely körül —mint a leírás is mondja—, temető terült el. A templom mellett a kántor és a harangozó lakását jelzik. Miske pusztán a család majorja üzemelt. A falu lassan teljes egészében a család tulajdonába került, bár két–három porta bérlete illetve megszerzése körül még 1807-ben, sőt 1813-ban is folyik a vita.³⁹⁶ Kétségtelen azonban, hogy a település 1784-es pecsétjén, mint az Orczyak faluja szerepel.³⁹⁷

³⁹² Soós Imre 1973. 197.

³⁹³ Gyöngyösön, az apa által 1723-ban kert céljára megszerzett területen, 1770-re felépítteti U alaprajzú barokk kastélyát, mely mérete és a forások alapján vadászkastélyként funkcionált.

³⁹⁴ Ezek az évtizedek a család történetében a nagy építések időszakai. 1720-as évek: Tarnaörs – residencia, Gyöngyös – városon kívüli kert, Pest – Úri utcai ház. 1760-as évek: Tarnaörs – a kastély barokk átépítése, Gyöngyös – az egykori kertben barokk kastély építése. 1820-as évek: Tarnaörs – kastély átépítés, Gyöngyös – a kastély és a levéltár klasszicista átépítése, Újszász – kastélyépítés, Pest – a nagy kert építése stb.

³⁹⁵ MNL HML T34. Köszönöm B. Huszár Évának munkámhoz nyújtott segítségét.

³⁹⁶ MNL OL P518 Elenchus, Tarnaörs

³⁹⁷ A pecsét rajza Heves megye műemlékei III. 615.

5. Saját jogon szerzett birtokok

Orczy István az 1720-as, 1730-as évek végén a hozományként „kapott” részirtokok mellé saját jogon is szerzett földeket. Ekkor jutott hozzá részben csere, részben adomány révén a megye északi határánál fekvő falvak, Terpes, Várszó, és Ivád egy részéhez.

Adományként nyerte 1737-ben a század elején Glöcklsberg, majd Popovics által bírt Erdőkövesdnek,³⁹⁸ s ugyanez időben Poroszlónak³⁹⁹ felét.

Erdőkövesd a Mátra hegység északi lábánál fekvő település. Nyugatról a Tarna, keletről a Tiszámi patakkaal egyesült Dudar határolja. Az egykor Glöcklsberg Dietrich generális, majd — magtalan halála után — Popovics Ferenc által bírt település felét 1737-ben nyerte adományul Orczy István, s tette itteni birtokainak központjává. A falu, amely az 1670-es évektől kuriális kismemesi és zsellérfalu volt, 1740 körül vált ismét állami telekadót fizető jobbágyközséggé. Orczy birtokba iktatása után nagyarányú építkezésekbe kezdett. 1741-ben északnyugaton, a falu fölött lévő magas dombon Szt. István tiszteletére templomot emeltetett. Van korcsmája és serfőzőháza, s 1740-ben a források már kúriájáról beszélnek Erdőkövesden, amelyhez — még ugyanebben az évben — csere útján megszerezte a Kanisay Sándortól és Kanisay János özvegyétől Komjáthi Borbálától 30 forint ráfizetéssel a rezidenciája mellett álló parasztházat is. Halála után fia I. Lőrinc örökölte a birtokot. 1752-ben is említik a források a két házhelyből álló rezidenciáját. Nem tudjuk, hogy Lőrinc korában milyen mérvű átépítés történt — erről nem szólnak források — és hogy a korábbi épület azonos-e azzal a négy saroktoronnyal épült földszintes kastéllyal, amelyben többek között Esterházy Károly és Barkóczy Ferenc egri püspökök is megszálltak. Készült egy inventárium,⁴⁰⁰ mely megőrizte a régi rezidencia képét. 1774-ben összeírják az egész erdőkövesdi domíniumot, amelybe a kuriális Terpes, Sirok, Verpelét, Szajla, Bocs, Várszó, Ivád és központként Erdőkövesd tartozott. Az inventárium Erdőkövesd helytörténetének egyik jelentős forrása. Sajnos az eltelt évszázadokban az épített környezet elpusztult vagy jelentősen megváltozott. A falu egykori népi építésze, a közönséges „Mátra melléki”, „fábul rovott” jobbágyházak, vagy a gabonavermek is tulajdonképpen csak e leírások alapján rekonstruálhatók.

A kastély bemutatása ez esetben nem olyan részletes, mint ahogyan ezt az Orczy család más összeírásainál megszoktuk. Maga az épület igen kicsi, hiszen összesen csak 13 helyiségből és a kápolnából áll. Sokkal inkább gazdasági, mint reprezentációs célból

³⁹⁸ DIV Adattár 426–81 Soós Imre jegyzetei

³⁹⁹ DIV Adattár 482–81 Soós Imre jegyzetei

⁴⁰⁰ MNL OL P518. 14.cs. Ekd. Nr. 51. – A inventárium teljes szövegét lásd a Mellékletben!

épülhetett. Bár az összeíró részletesen felsorolja a mobiliákat, az egyes szobákról, pontosabban azok funkciójáról nem kapunk képet. Mint a használati eszközök számából is látni lehet a kastély aránylag kis létszámú vendég fogadására volt berendezve. Az használati eszközök között található igen jó minőségű, a főúri életvitelre jellemző darabok, pl. a holicsei étkészlet vagy a különböző metszett poharak, de jelen vannak a jóval egyszerűbb tárgyak is, mint a bádóg sótartó, a vas kanál és a fatányér.

Az erdőkövesdi dominium falvai közül 1714 körül szerzi meg **Váraszó** harmadát.⁴⁰¹ 1727-ben Turcsányi Ferenc elpanaszolja, hogy ez idáig pusztá **Terpest** ő és rokonai háborítatlanul bírták, de most " *nem tudni mi jogon*" Orczy István elfoglalta és főként szlovákokkal⁴⁰² be is népesítette.⁴⁰³ Orczyt 1737-ben iktatják be a Terpes körül fekvő falvak birtokába. **Ivádi** javaihoz is a 30-as évek derekán jut, amikor Pálffy János ivádi portiójának feléért egy Váraszón lévő házhelyet ad.⁴⁰⁴

A Rákóczi szabadságharcban való részvételük miatt a **Dunakeszit** is birtokló felsővattai Wattay család nagykorú tagjai, János, Pest–Pilis–Solt vármegye első kuruc alispánja és István, Nógrád vármegye kuruc nemesi felkelőinek zászlótartója birtokaik egy részét kénytelenek voltak zálogba adni. Dunakeszi területét már valószínűleg 1711-ben zálogba vette az alispán. Egy ekkor készült, a „rebellis Wattay család” birtokait összeíró jegyzőkönyv szerint, a településen 15 családfő 10 ¼ sessióval rendelkezett. Orczy valószínűleg azért vette zálogbirtokba Dunakeszit, hogy legyen Budához és Pesthez közeli települése. 1714 szeptemberében egy Vácon lefolytatott tanúkihallgatáson, több Dunakeszin lakó férfi, már Orczy István jobbágyaként nyilatkozik.

Megemlítik azt is, hogy korábban a Wattayak bírták a települést, amíg azt el nem zálogosították. A faluba még 1715-ben sem települtek vissza a labancok elől, a mai Tahitótfaluba húzódó családok református vallású tagjai. Az 1715. évi országos összeírásban nem szerepel Dunakeszi, de a megyei jegyzőkönyv szerint, a kurális falut 18 családfő lakja. Orczy a falut saját birtokaként [nem zálogbirtokaként!] vetette fel, kihasználva azt, hogy Wattay János — Bihar vármegye összeírását végezve — ekkor hosszabb ideig távol volt. A vármegye 1728. évi összeírásában viszont „Dunakeszy” még mindig Orczy zálogbirtokaként szerepel. 1733. március 26–27-én Pesten kelt vármegyei jegyzőkönyvben olvasható, hogy Dunakeszi katolikus parókiával, plébánossal és kőtemplommal rendelkezik, valamint filiái vannak Fóton, illetve Palotán.

⁴⁰¹ DIV Adattár 506–81 Soós Imre jegyzetei

⁴⁰² *Bél Mátvás* 2001 113.

⁴⁰³ MNL HML Közgyűl. ir. 1731:13; DIV Adattár 501–81 Soós Imre jegyzetei

⁴⁰⁴ MNL HML Egri Kápt. Hh. Lev. 1737:GG:250; HML Polgári perek 735.; DIV Adattár Soós Imre jegyzetei 449–81

Egy 1734. július 20-án Bécsben kelt oklevél szerint a király a Wattayakat megerősítette többek között Körtvélyes-Kesző másképpen Dunakesző birtokában. A beiktatást 1735. április 27. és május 7. között az esztergomi káptalan végezte. A beiktatáson jelen volt a község lakosai közül Mihályi Lőrinc bíró, Kurucz András, valamint Vörös Mihály esküdtek, továbbá Cselithey Mihály főti, Bugyi István és Lédeczy István palotai lakosok. Egy levél tanúsága szerint Wattay István özvegye, Géczy Anna még 1736-ban is kapott Beniczky Istvántól 1000 forint kölcsönt Dunakeszi kiváltására. A falu végül 1737 táján került Orczy István tulajdonába, aki 1749–1750-ben Grassalkovich Antalnak adta el.

Azonban az 1710-es évek közepén már nem csak az közelében akart lenni. Mint minden felemelkedő nemes embernek egyre fontosabb lett számára az ország fejlődésnek indult központja, **Pest**, a pesti jelenlét, a pesti polgárrá válás. Ezzel magyarázható, hogy 1717-ben az Uri utcában vásárolt egy házat, majd 1728-ban megszerezte a mellette levőt⁴⁰⁵. Valamelyiket valószínűleg lebontatta, s helyére újat emeltetett, mert végrendeletében, mint "ex fundamenti építettem" – hivatkozik rá.

Az egykori hódoltsági területeken még a 18. század 20-as éveiben is sok a pusztán maradt, elnéptelenedett falu. Az ilyen területek benépesítéséről, a letelepedő jobbágyok, taksások "védelméről" mind az 1715. évi, mind az 1723. évi decretum rendelkezik.⁴⁰⁶

Az 1687–1733 közötti időszakban elsősorban spontán belső jobbágyvándorlások útján népesültek be az addig elhagyott területek, míg az 1743–1772 között már leginkább szervezett földesúri telepítéseknek lehetünk tanúi.⁴⁰⁷ Orczy István, mint például Terpesesetében is láthattuk, birtoklása kezdetétől arra törekedett, hogy különböző kedvezményeket adva maradásra készítse a letelepülni kívánókat.

Vadkert [Soltvadkert] pusztára 1727-ben kap királyi jóváhagyást. Azonban már 1721-ben arról szólnak a jegyzőkönyvek, hogy Tegzés János és Péter azon szolgálatokért, melyeket részükre Orczy István tett odaajándékozzák Pest vármegyében fekvő vadkerti pusztájukat neki és feleségének, Petrovay Zsuzsannának.⁴⁰⁸ Egy évvel előtte szintén ugyanők 200 forintért eladták Orczyéknak Csábor és Böszér nevű pusztájukat.⁴⁰⁹ 1745-ben történik meg a vadkerti puszta megszállítása is. Telepítési szerződéseik közül csak ezt az egyet ismerjük, amely a család tulajdonában maradt ránk.

⁴⁰⁵ MNL BFL IV.1215. f ; Telekkönyvek 1694–1821 2. kötet, Belvárosi telekkönyv

⁴⁰⁶ Magyar Törvénytar 1657–1740 645.

⁴⁰⁷ *Soós Imre* 1975. 33.

⁴⁰⁸ MNL HML Jegyzőkönyv DD 438. sz. 949.

⁴⁰⁹ MNL HML Jegyzőkönyv DD 427. sz. 1007.

„Minek utána a Felséges Úr Isten édes Hazánkat nem csak belső, de külső Háboruktól is megmentette volna s az kellemetes Békességnek gyümölcse Haza béliekre annyira terjedett volna hogy még a szomszéd Országok népe is az Idegen Nemzetek megkostolni ohajtának, jöttek, jöttek előnben a Szent Római Birodalomnak részeiből erendő Személyek, kérvén azon hogy Tekintetes Nemes Pest Pilis és Zsolt(!) Törvényesen unialt Vármegyében lévő Vadkert nevű örökös Pusztámat megszállni, és azon eőket és Társaikat megtelepedni engedném, kiknek kérését meg tekintvén, s annak annuálván következő tiz esztendőre terjesztett contractusomat nekik Instanciójokra fel állítottam, mely úgy következik, ... Praesentibus adom tudtára mindeneknek az kiknek illik, hogy az alább megirt esztendőben és napon, némely svábok pedig Suffert Johann, Kirch György, Albrecht Rudolf, Miller Vilhelm, Koch Henrich, Hirs János, Keller Jakab requisitiojokba Nemes Pest Vármegyében lévő eörökös Pusztámat Vadkert nevűt megszállni engettem az alább specificalt conditiok szerint és pedig,

1-o Hogy az folyó.1745 Esztendőben essendő Szent György napján kezdődvén Esztendőre tartoznak fizetni megnevezett Pusztámért 300 Rehnes forintokat ugyan azon Esztendőben leendő Szent Mihály napjára, mind az specifikált személyek mind pedig azok valakik az megszállásban concurálnak és megtelepednek oly conditióval pedig, hogy egy mindegyikért és mindjában egyért kötelesek lesznek (felelni) nem különben

2-o Ell telvén pedig ezen folyó esztendő annuatim tartoznak minden Exceptis és mentség nélkül nékem és Posteritásomnak fizetni 600 Rehnes forintokat.

3-o Az mely vendégfogadott Kis Körösiek birják azt nekik vissza... singulo Anno combinálván a Pusztának censusával obligál... 700 id. est. Hét Száz Rehnes forintokat fizetni, hogy pedig

4-o .Az megszállásnak rendes módgya megtartassék az közöttök teendő bírák arra rendelendő Tisztemmel ergo congruam capicitatem kinek, kinek ki mérvén az Fundusokat szép rendel építtessenek, hasonlóképpen

5-o Hogy az megszállás sikeresebb, az lakás pedig állandóbb legyen, valakik most ez jövendőben meg szállják, kezdődvén azon eörökös Pusztám Árendájának Szent György napján Ideje, szabad légyen ugyan Szent György nap tájban híremmel ell menni, másképp Szent György napja el múltván, egész Esztendők elfollyása alatt nem leszen senki szabad elmenetele, hogy azzal a közönség s magát obligáló szegénység meg ne károsogyon e mellett

6-o Az ottan felnevelt Erdőm kiköttetik, hogy kemény büntetés alatt való Tilalomban tartassék, ahoz esküttetvén részemről minden ... immunis kerülő, ki is hiteles ember legyen, hogy ha pedig amint megtörténik oly törvéntelen Embertalálkoznék közöttök, az az megtelepedők között, a kik ezen általam tett tilalmat fel törné, Földes Uri büntetésemet ell veszi aszerint.

7-o Az *Communitas* magok Elöljárókat Bírát és más szükséges hites embereket érdem szerint választván annak rende szerint minden közönséges jóban és magok maradásokra célzó Dolgokban engedelmeskegyenek az magok javát elősegíteni kiki köteles lészen.
8-o Ezen *conditiók* alatt meg szálván és Jószágomat megülvén a *specificalt Summát* megadván szabadok mindenféle Földes Úri onnustul, Dézsmátul úgy munkáktul maguk erigálván *Kortsma Házat, Mészárszékett* és más *haszonvehető appertinentiákat*. Mellyek nagyobb biztonságára adtam ezen sajátt Kezeim Írásával s *Petsétemvel* meg erősített levelemet *Eőrsi Residentiám*ba Szt. György Havának tizenhatodik napján Ezer hétszáz negyven ötetik esztendőben *Báró Orczy István m.p.*"⁴¹⁰

1760–1763 között báró Orczy Lőrinc 7600 forintért megvásárolta Tegzes Mihálytól, Bencsik Mihálytól és Huszár Józseftől a még idegen kézen lévő részeket, illetve 1787-ben 1420 forint auctiót is fizetett utána. Vadkert községet 1800-ban zálogba adták Lukács Antalnak, aki 1872-ben 960.000 forintért megvette az egész települést. A faluhoz tartozik két pusztá Bőszér és Csábor.⁴¹¹

Újszász a Zagyva jobb partján, Szolnok megye nyugati szélén, Szolnok és Jászberény között fekvő település. Határát a vízszabályozások előtt több vízfolyás is tagolta. Legjelentősebb vízfolyásai a Zagyva a Tápió és a Tarna. A Zagyva az év legnagyobb részében sekély vizű kis folyó volt, tavasszal azonban, amikor nagy kiterjedésű vízgyűjtő vidékén olvadásnak indult a hó, óriási víztömegeket hozott. Folyását Szentlőrinc-káta, Jászfelsőszentgyörgy, Jásztelek és Újszász környékén mocsaras és vizenyős rétek kísérték. A Tápión szintén kora tavasszal, míg a Tarnán kora nyáron voltak jelentősebb áradások, amelyek befolyásolták a terület mezőgazdasági felhasználását.

A falu első említése igen korai. 1256-ban egy adás-vételi szerződés már „Zazt” nevű településről beszél a Zagyva partján, de „Újaz”-ként 1424-ben fordul elő először. 1425-ben Zsigmond király Ujszász és Szarvas jászkapitányságát István fia Jánosnak, Péter fia Tamásnak és Miklós fia Péternek adományozta azzal, hogy az adománylevelben kikötött összeget tartoznak jászok módjára megfizetni és tartoznak katonáskodni⁴¹². A név szerint ismert itteni jász kapitányok, a 16. század végétől az Ujszászy-ként emlegetett köznemesi család ősei.

Mátyás király 1462. február 9-én kelt oklevelében, „*Ujszászi Goztan Pál, Mihály pap, Mihály és György Külsőszolnok megyei Ujszász, másnéven Szászi birtokát kiveszi*

⁴¹⁰ Báró Orczy Elemér gyűjtéséből származó telepítési szerződés. Magántulajdonban.

⁴¹¹ *Galgóczy Károly* 1877. 278–279.

⁴¹² DL24947, Régi jelzet Q311/1887 51 MOL regeszta Ila Bálint In: A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Arcanum 2000

*Külsőszolnok megye alól és Pest megyébe helyezi át.*⁴¹³ 1559-ben már mint a török hódoltságához tartozó települést írják össze, amely 40 házzal szerepelt a budai livához tartozó helységek között.⁴¹⁴ Újszász a tizenötéves háború során elnéptelenedett, s csak 1634-ben írják a források, hogy „most szállják”. Ennek ellenére egészen az 1680-as évekig csak fél portát írtak össze.⁴¹⁵ A török elleni felszabadító háborúk során ismét elpusztult — Buda várának visszavételekor, 1686-ban már pusztá volt —, s az is maradt az 1744 körüli évekig s csak ekkor népesült be újra.⁴¹⁶

Újszászy Györgynek két lánya volt, Dorottya Balassa István, és Erzsébet Török Bálint felesége. A 17. század első felében György halálával férfiágon kihalt az Újszászy család,⁴¹⁷ s a település több birtokos kezére jutott. 1643-ban a királyi tábla előtt a leányág mind genealógiáját, mind Újszászhoz való jussát bizonyította.⁴¹⁸ 1649-ben Újszászi Dorka néhai Batla István özvegye, Török János, Török Erzsébet Kováts Bálint felesége (ők ketten Újszászy Erzsébet és Török Bálint gyermekei) nemzetes és vitézlő Batik Jánossal osztoznak Újszász helységen. Az osztás során Batik és Újszászy Dorka az alábbi jobbágysokat, és pusztá házhelyeket kapta:

„Batik János: Guszonay János házhelye

Szabó István jobbágy

Siross Demeter jobbágy

Veress István jobbágy

Patkós János pusztájánál Nagy György jobbágy

Eke János pusztá házhelye, melyen akla volt

Alicza Mihály házhelye

Újszászy Dorka: maga curiája kiben lakik;

Hagyó Lukács

Németh György

*Patkós István házhelye és a mellette lévő pusztá házhely.*⁴¹⁹

1690-ben, mint elpusztult hely a Bullik (Battik?) család tulajdonaképpen íratott össze.⁴²⁰ 1688-ban Lipót király a töröktől visszafoglalt magyarországi területeket az Udvari

⁴¹³ DL 45000, Régi jelzet Q10/1899 22 MOL regeszta Fekete Nagy Antal In: A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Arcanum 2000

⁴¹⁴ BOROVSZKY Samu (1909) 154.

⁴¹⁵ ADATOK 1989. 817.; Szakály Ferenc 1995.

⁴¹⁶ ADATOK 1989. 818.

⁴¹⁷ ADATOK 1989. 820.

⁴¹⁸ MOL P518 Possessionaria 26.cs. 163.

⁴¹⁹ MOL P518 Possessionaria 26.cs. 56

⁴²⁰ Galgóczy Károly 1877. 225.p. Egyes feldolgozások szerint a Bullik és a Battik név egyugyanazon családot takar, s ezen belül is hol *Batik*-nak, hol *Battik*-nak írták.

Kamara fennhatósága alá rendelte, s még ugyanezen év december 9-én létre hozta a tulajdonviszonyok rendezésére hivatott Újszerzeményi Bizottságot. E bizottság működését 1702-ben átalakították oly módon, hogy most már nem egyénenként, hanem megyénként rótták ki a megváltási összeget, s ennek belső birtokjogi rendezését a megyére bízták.⁴²¹ Pest-Pilis-Solt vármegyében a fegyverjog megváltásának összegét 35.523 forint 20 dénárban állapították meg, melyet helységenként osztottak föl. A lakott helyeken jobbágyonként 6 forintot, a puszta telkek után pedig telkenként 15 forintot és 45 dénárt kellett fizetni. Újszászon 7 sessiones után 98 forint 15 dénárt számoltak, ami puszta telkeket jelent.⁴²²

1722-ben tűnik fel Újszász „életében” az Orczy család. Az 1722. március 10-én kelt adománylevelében ugyanis gróf Pálffy Miklós nádor Orczy Istvánnak és leszármazottainak a király iránt mutatott hűségéért és állhatatosságáért Újszász pusztát adományozta.⁴²³

A nádori méltóság ebben az időben már sokat veszített jelentőségéből. Az öreg és köszvényes gróf Pálffy Miklós, aki 1714-től haláláig, 1731-ig viselte e tisztséget már inkább csak reprezentált, mint valósan vezette az országot. A nádor, mint a király helyettese korlátozásokkal bár, de rendelkezett adományozási joggal. A nádori hatalomnak megmaradt azon kiváltsága, hogy 32 jobbágytelek erejéig, illetve 32 jobbágytelek értékig adományozhatott. Így kapta meg Orczy István nádori adományként Újszász pusztát.

Egy adomány akkor volt teljes, ha az adományos olyan jószágot kapott, mely nemcsak jogilag, hanem már ténylegesen is a koronára szállt, és akkor peres, ha a király olyan ingatlant adományozott el, mely csak jogilag szállt a koronára, de ténylegesen még nem volt a birtokában. A donációs perek gyakoriak voltak, és ez esetben az adományozott a birtokban ülőnek/ülőknél ellentmondása miatt nem juthatott hozzá a földhöz.

Újszász esetében is akadtak problémák, hisz 1727-ben nem csak Orczy István, hanem Horváth István, Perczel János, Bartal István, Péli János, Vigyázó Márton, Vajda András özvegye Battik Helena, Gulyás István és Kiss András is birtokosnak mondta magát a puszta egy-egy részén.⁴²⁴ Bár egy 1730-ban készült tanúvallomási jegyzőkönyv szerint Orczy István már 1721-22-ben Újszászon épített vendégfogadója házára és pincéjére felsőnánai erdejéből hordatta a fát. Az ujszászi földeket 1723-ban kezdte megvásárolni a számtalan birtokostól és apróbb részletekben — ő, majd később fia Lőrinc — egészen 1747-ig vette, miközben folyamatosan pereskedett a többi tulajdonossal.

⁴²¹ *Kaposi Zoltán* 2002. 76-77.

⁴²² Pest-Pilis-Solt megye közgyűlése 1702. nov. 13.

⁴²³ MOL P 518 Possessionaria 26.cs. 120.

⁴²⁴ *Szakály Ferenc* 1969. 704. A 18. század elején történt a megye belső felosztása négy járásra, a Váci, a Solti, a Kecskeméti és a Pilisi járásra. Élükön a szolgabírák álltak. .

Olykor annyira rendezetlenek voltak a birtoklási viszonyok, s annyira hiányosak a birtoklevelek, hogy csak tanúvallomásokkal lehetett megerősíteni egy-egy földesúr részirtoklási jogát. 1724-ben például Orczy István kérelmére Szeleczy Márton alispán vizsgálatot rendelt el Újszász puszta porcióját illetően, amit Pesten, 1724. július 27-én hajtottak végre. Orczy ugyanis vádat emelt Kovács Benedek, Szabó András és Némedy Péter ellen, mely pernek Újszász puszta zálog- illetve örökjoga volt a tárgya. A tanúvallomásból derült ki, hogy

„Tudja, [a tanú] hogy Veres Tamás, atyjának füleki praesidiumában laktában, hadnagyi tisztében a fölséges császárnak, nemes Pest vármegyében lévő Ujszász nevű pusztában (ami annak előtte falu volt) tizenkét helyet és egy malmot örökösen odaadott.... Tudja bizonyosan, ... hogy Botka István [!], Szabó András, Némedi Péter Veres Tamással Új szászson lévő porciójáról alkudtak, amint is 90 magyar forintokban megalkudtak.”⁴²⁵

1731-ben Fülöp Mátyásnak 75 magyar forintot, Farkas Mihálynak 60 forintot, Molnár Mihálynak 45 tallért, Barta Györgynek 35 tallért, Magh [Nagy] Istvánnak 35 tallért, Kiss Andrásnak 50 tallért, Szabó Istvánnak 31 tallért, Pélyi Jánosnak és Józsefnek, valamint Kotsik Jánosnak összesen 45 tallért, Sipos Pálnak és Molnár Mihálynak 22 tallért, Sebők Mátyás successorainak pedig 35 tallért fizetett,⁴²⁶ így a jászberényiektől megváltotta porcióikat.

Bonyolultabbá tette a tulajdonlást, hogy Újszászi Erzsébet örökösei folyamatosan perben álltak Orczy Istvánnal, s az őket képviselő „prokátornak” fizetség gyanánt birtokaikból adományoztak. 1733-ban például Corody alias Berdóczy András kap részeket:

„Mi alább irattak Néhai Ujszászy György Uram Édes Leányátul Erzsébetthül Származott Szegény Török István Urnak Fiaji magunkra vállalván Gyermekeink(ne)k Leányaink(na)k emléttett Ujszászy György Úr Maradékainak succesorinak és Attyafiainak nem kölömben minden vér szerint való Condivisionális Rokonink(na)k terheit mindenek(ne)k akiket alább irt dolog illetne vagy jövendőben akármi módon ilethetné, tudtára adunk és valjuk, hogy ... Procatornak Corody alias Berdóczy András Urunk hév szorgalmatos és hasznos szolgálattyának érdeme szerint liendő meg jutalmazására, lévén és előttünk eő Kegyelmeknek hozánk mutatott és Tettes Királyi Táblán Neoaquisticának alkalmatosságával, Királyi Fiskális Méltóságos Orczy István Urammék ellen mivel eő Nagysága Fiscalis Actionak cessiója után az egész Ujszászy nevő és ezen Pest Vármegyében lévő Pusztát magáivá tenni és Ujszászy Dorkának és Eorzsébetnek successorit tellyessssségel abul a Pusztábul kirekeszteni allegative

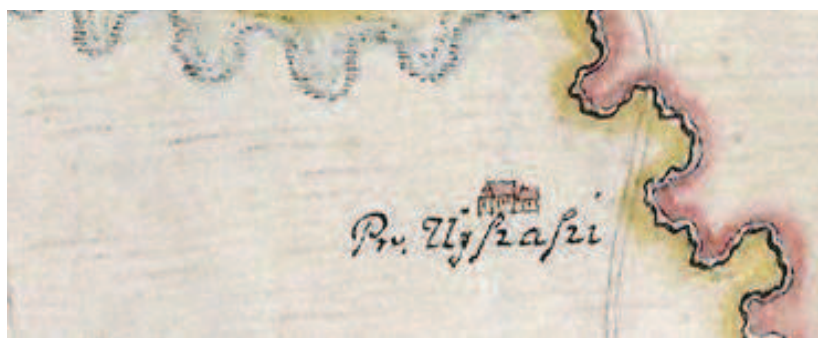
⁴²⁵ Borosy András–Kisfaludy Katalin: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1712–1740. Új sorozat IV Budapest, 1993

⁴²⁶ MNL OL P518 26.cs. Újz. No. 211.

kivánta, nem különben szolgálja Bíró és Eskütt Uraimék előttis azon Jószágnak manutentionjában és hasznos defentionjában máris tett és azután is hasonlóképpen tenni obligálta magát viselvén és megjutalmazni tartozván az egész Attyafiainak és említett successoroknak nevelkedő Kegyelmeinek és eő Kegyelme mindaz két ágon lévő avagy liendő maradékinak successorinak és Cessionáriusinak három egész Colonialis sessiót abban az Ujszászy Pusstában ott való Malom béli résszel és minden nemő appertinentiákkal beneficiumokkal vizekkel rétekkkel földekkel és akármi nemő nevezendő utilitásokkal generaliter az hív hasznos és szorgalmatos szolgálattyaieért örökössön codalunk, köttünk, obligáljuk és annak ideiben igasságossan kiadni és exeindálni obligáljuk magunkat. ...”⁴²⁷

Orczy azonban, ha lassan is, de folyamatosan váltja magához az egyes részeket. 1736-ban Tassy István kötelezvényt ad ki, hogy abból a 175 magyar forintból, melyből megvette a Török Familiától újszászi részeit, 30 forintot Orczy Istvántól vett föl.⁴²⁸ Végül ebben az évben a földesúr végleg hozzájut a Török család újszászi birtokaihoz úgy, hogy a kifizetett 600 forint mellé még 2 sessiót ad nekik Ivánkán.⁴²⁹ Tíz évvel később, 1746-ban, már Lőrinc az, aki kivásárolja a család másik ágát is. Huga György az Ujszaszy leszármazottak [Batik János] nevében írja, hogy 1800 rajnai forintért eladta újszászi részüket Orczy bárónak.⁴³⁰ A település a 19. század második felében került teljes egészében a família tulajdonába. A családi feljegyzések szerint Orczy Lőrinc különböző családoknak, újszászi „auctiokra” még összesen 7000 forintot fizetett ki.⁴³¹

Bár a szakirodalom szerint Újszász az 1740-es évek közepén kezd újra betelepülni, Mikoviny térképein 1731-től 1737-ig sorra feltűnik, hol prédiumpként, hol faluként, hol majorságként ábrázolva.

Újszász prédiumpként ábrázolva 1731-ben⁴³²

⁴²⁷ MNL OL P518 27.cs. Újz. No. 118

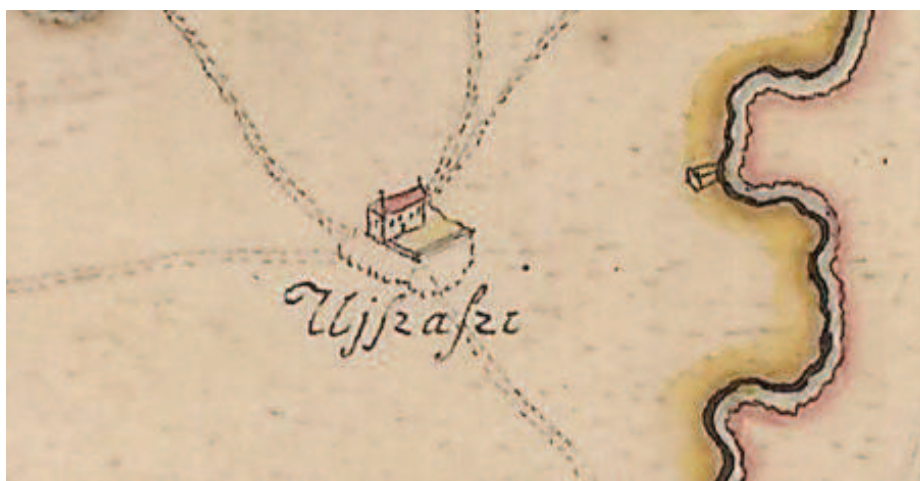
⁴²⁸ MNL OL P518 27.cs.Újz. No. 65.

⁴²⁹ MNL OL P518 27.cs. Újz. No. 72-75.

⁴³⁰ MNL OL P518 Possessionaria 27.cs. Újz. No. 250. 284.

⁴³¹ Az Orczy Lőrinc szerzeményeiről készült összeírás a család tulajdonában maradt meg.

⁴³² Mappa partis Regni Hungariae que Jazyges Cumanii Maiores et Minores continentur. Ad mandatum S.C.R.q M. Excelsae Commissionis Aul. Sub Pr. E. G. C. Gind. Ab Althnn. 1731. (HIM Hadtört. Térképtár)

Újszász majorságként ábrázolva szintén 1731-ben.⁴³³

A források azt mutatják, hogy 1744-ben 9 majorsági család letelepedésével vesz nagyobb lendületet a terület fejlődése, de az egykori pusztát nem, mint jobbágyfalut, hanem, mint földesúri majorságot kezd működni. 1754-ben beköltözött még 4 jobbágy és 1 özvegy. 1760-ban 9 jobbágylakosát tartják nyilván, kiknek állatállományuk 32 igásökör, 13 igasló, 28 fejőstehén, 17 gulyában őrzött marha, 3 ménesben tartott ló, 50 fejős juh, 9 sertés, 5 köpű méh volt. Termésük 242 mérő kenyérgabona, és 218 mérő árpa. Ekkor tehát 1 jobbágygazdaságra, illetőleg háztartásra 3,6 igásökör, illetőleg 5 vonóállat, 11,1 számosállat és 26,9 mérő kenyérgabona jutott.⁴³⁴

A gazdaság Orczy István keze alatt indult fejlődésnek, s tovább virágzott és épült Lőrinc földesurasága idején. Az 1740-es években emelték a serfözőházat, amelyet Hanos Mihály „stajuer” serföző árendált ki. A megállapodás szerint minden főzésből — mely 40 akóból áll — tartozott 8 rajnai forintot fizetni. *„Akármiképpen fog lenni kilója az árpának Pesten vagy Egerben, tartozik 500 kila⁴³⁵ árpát egy-egy garassal feljebb ott helyben [Orczy Istvántól] megvenni. Minden főzéstől maradott malátának felét igazságosan valamikor kívántatik a báró sertéseinek kiadni. Minden főzéshez való szalad őrléstől 3-3 máriást adni.”*⁴³⁶

⁴³³ Mappa districtus Jazigum et Philisteorum ex Decreto Sac. Caes. Reg. Maj. Excelsae Commissionis Aulicae. Geometriae concinnata opera S. Mikoviny Nob. Hung. (HIM Hadtört. Térképtár)

⁴³⁴ Wellmann Imre 1967. 259.

⁴³⁵ 1 kila = 25,20 kilogramm = 46,89 liter

⁴³⁶ MNL OL P518 Possessionaria 27. cs. Újz. No. 250. 311.

A belső település képe a földesúri épületekkel és a majorság, 1788-ban. (MNL OL S21 No.0118)

Újszászon a juh- és lótenyésztés az egyik meghatározó bevételi forrás. István báró újszászi méneséből kíván lovat vásárolni többek között Grassalkovich Antal és Fekete György is. 1756-ban már Orczy Lőrinc épített új vízimalmot. Ennek kapcsán tisztartója Viga István megvizsgáltatta a Zagyva mélységét, s azt, hogy a víz tett-e kárt a környező településeken. A malomhoz, nyolc vízikerekhez szükséges görbefát csináltattak.⁴³⁷A település a területet átszelő Horgas ér mentén alakult ki, tőle nyugatra szinte egy tömbben található a földesúri gazdasági és „igazgatási” épületek. A majorság a Horgas és a Zagyva találkozásának kanyarulataiban épült ki. Ennek helyén emelik majd a család négy ágra szakadása után, 1824-ben, Zohfal Lőrinc tervei szerint, a klasszicista kastélyt.

Ha megvizsgáljuk a család levéltárában fellelhető térképeket, megtudjuk, hogy hasonlóan a 18. század első feléhez, még a 19. század elején is a házak főleg nyers-téglából épültek. Az 1700-as évek közepén a templom körül halmazosan kialakuló település később főleg észak és dél felé terjeszkedve rendezettebbé vált, s itt a házakhoz már belső telkek csatlakoztak.

Amikor a 19. században négy ágra szakadt a család, az egyik birtokközpont Újszász lett.

⁴³⁷ MNL OL P518 Possessionaria 27. cs. Újz. No. 250. 427.

6. A Zemplén és Abaúj vármegyei uradalom a 18. században

Mád, Zemplén megye déli részén, egy völgykatlanban fekszik. Északról a Várhegy, keletről a Diós, a Kővágó és a Királyhegy, nyugatról a Kuklya–tető, az Urágya és a Birsalmás dombvonulatok veszik körül, Délkeletről pedig a Bomboly, a Szenttamás valamint a Szemere–tető határolja. A 13. században Mád már lakott település volt. Tokaj–Hegyalja szempontjából a 16. századot követő évszázadok játszottak meghatározó szerepet. Hírnevét, a régió mikroklímája révén előállítható különleges bor, a tokaji aszú létrehozásának köszönheti, melyet a történeti hagyomány szerint valamikor az 1560-as években alkottak meg,⁴³⁸ s amelyről az első említés a Garay család 1571-es leltárában történik. Hegyalja azon borvidékeink közé tarozik, amely a török hódoltság idején is magyar kézen maradt, emiatt a települések paraszti rétegében a polgárosodás viszonylag korai jeleit lehet megtalálni.⁴³⁹

A 15. században a település a tokaji várhoz tartozott, majd királyi birtokként a regéci uradalom része lett. 1557-ben örökölte meg a birtokot Alaghy János, kinek 1567-ben bekövetkezett halála után hosszas pereskedés indult az örökösök között a birtok megszerzéséért. E tanulmánynak nem célja, hogy ezt a sok szálon futó évtizedekig elhúzódó pert taglalja, amelynek végeredményeként 1633-ban Mádöt Rákóczi György és Pál kapta meg, s ezen időtől kezdve a település egyik „tulajdonosa” a Rákóczi család volt.

A Wesselényi–féle összeesküvésben részt vevő I. Rákóczi Ferenc 400.000 forint váltságdíj megfizetése mellett kapott kegyelmet, így hogy kincstári tartozásait kiegyenlítse mádi birtokátnak felét 20.000 forintért 1674-ben zálogba adta Szelepcsényi György esztergomi érseknek, melyről 1682-ben készült feljegyzés:

„Vagyon itt Mádon az közép utzan egy dézsma ház, most minden kerítés nélkül való, melynek vagyon deszkás elromladozott két felé nyíló eöreg kapuja, mely közös G. Erdödy György urakkal Eö Nagyságával. Vagyon Érsek úrnak részére egy fa föld tapasztásos ház puszta ablaka, pitvarnak bélletajtója, fa kilincse vas sarkai föld konyhája föld kéménye... Mestergerendája kissé romlott, egy oszlop alatta. Ezeknek rendiben vagynak két puszta fából csinált rossz tapasztású Borházak ... Ezeknek végiben consequentis egy kő Borház ajtaja béllet, vas sarkas, jó deszka padlása. Azon belül egy kő pitvar, béllet ajtaja vas sarkas, vas reteszes, melyen belül egy házacska kőből rakott,ajtaja vas záros, reteszes, ablaka vasrostélyos jó deszka padlása, kémény és kemence nélkül való. Viszont ennek végiben az Patak felől egy nagy Borház kőből rakott, ajtaja béllet... Mind ezen kő épületeknek az egyik

⁴³⁸ Hajdu Ildikó 2008. 519.p.

⁴³⁹ Hajdu Ildikó 2008. 522.p.

föld Borháznak köröslén körül fenyőfából csinált oszlopokra tornácza vagy on mind fedél alatt. ...Vagy on az Nagy utcán egy korcsmaház, fa épület Piacz felől kiálló nagy tornácza vagy on. Vagy on az város Piaczán egy fedél alatt két táblájú mészárszék mely közös G. Erdődy György Urunkkal Eő Nagyságával – elrongyolódott, semmire sem jó. Vagy on napkelet felől való utcában egy lyuk pincze cigány nevű, semmire se jó. Vagy on az városson kívül a Temető alatt egy öreg jó lyuk pincze, torka kőboltos, négy ágra menő...Vagy on egy pusztá malomhely mely G. Erdődy Urunkkal közös. Vagynak az mádi hegyen majorsági szőlők tizek, név szerint: 1. Köves szőlő, 2. Percze szőlő, 3. Nyuéaszó szőlő, 4. Becsek szőlő, 5. Nagy-Király szőlő, 6. Az Kővágón Gyurkó Pál szőlő, 7. Biriny Szőlő, 8. Pap István szőlő, 9. György-deák szőlő, 10. Közös Kővágó szőlő. Vagynak tized szőlők négyek:

1. Veres, 2. Kis-Király, 3. Suba szőlő, 4. Oragya. Vagy on egy zálog szőlő Zombori Király hegyen. Vagy on Szenttamáson is egy melyet Nötelen szőlőnek neveznek⁴⁴⁰

Emellett két nyomásban művelt szántóföldeket, a Cserepes nevű hegyen egy kaszáló rétet, négy erdőt és 105 telket írtak össze. Az érsek végrendeletében e zálogolt birtoknak egyik felét Maholányi Jánosra, míg másik felét a lőcsei jezsuitákra hagyta.

1700 novemberében a Szelepcsényi hagyaték jezsuitákra eső részét II. Rákóczi Ferenc és nővére Julianna 3000 rajnai forintért visszaváltotta. Mit is tartalmazott akkor ez a rész? A település nyugati részén pincék sorát valamint egy részben fából, részben kőből épült udvarházat. A város határán kívül lévő szántóföldeket, a szőlők közül pedig a Királyszőlő, a Nagy Király–szőlő és a Kis Király–szőlő felét, az István–szőlőt, a Györgydeák–szőlőt, a Pap–szőlőt, a Szenttamáson lévő Neveletlen–szőlőt, a Suba–, a Percze–, a Petróczy– és a Drága szőlőket. Az ide tartozó 50 telek közül még 27 volt elhagyatott. E területről akkor készpénzben befolyt 148 forint 30 dénár valamint 9 hordó bor. A Rákóczi Erzsébet–féle negyed, 1708-ban szállt II. Rákóczi Ferencre. Ez a negyed volt az Erdődyek zálogbirtokában.

Mád a 16. századi népessége, mely körülbelül 800 fő volt, a 18. század végéig megnégyszereződött. Alig több mint két évszázad alatt e rendkívül expanzív népességnövekedés országos viszonylatban is páratlan.⁴⁴¹

Vályi András 1796-ban a következőképpen ír róla:

„Hegyaljai mező Város Zemplén Várm. földes Urai G. Áspernont, Szirmay, és B. Orczy Uraságok, lakosai katolikusok, reformátusok, 's kevés oroszok, és számos zsidók, fekszik

⁴⁴⁰ MNL OL UC 25:46,

<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&q=BRTK%3D%28M%E1d%29&s=DAT&m=5&a=rc> utolsó letöltés: 2015. 01. 11.

⁴⁴¹ *Bencsik János–Viga Gyula szerk.: A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza : az 1987. október 19-én Mádon rendezett tájkonferencia anyaga (A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai 22. Miskolc, 1965)*

Tállyához 3/4, 's Rátkához is 3/4, Zomborhoz pedig 1/3 mértföldnyire, nagy bortermő szőlő hegyei alatt. Lakosai rész szerént kézi mesterségek, rész szerént gazdaskodás, 's leg inkább szőlő mivélés által élnek, épületei középszerűek, Ispotállya is vagyon, határbéli földgye középszerű, fekete nyirkos, dél felé térséges, erdeje van, szűkölködik élel, és széna dolgából, szántó földgyei kevesek, kő bányája van, 's fördője is, melly a' köszvényeseknek ditsértetik, vagyonyaikat helyben is el adhatták, de nagy részét élelmeknek magok is pénzen veszik, és keperé is járnak, kevés trágyáikat sok szőlő hegyeik emésztik meg, néhol tsékelyes, bora kivált némelly hegyeken nevezetes."⁴⁴²

Önd nevével a 13. században találkozunk először az írásos forrásokban. A település a 16. század közepén a török–tatár csapatok támadása során elpusztult, s csak 1595-ben népesült be újra. 1603-ban, adományként, Rákóczi Zsigmond kezére került. Később birtokosai között megtaláljuk azokat a családokat, akik Mádot is tulajdonolták. Vályi leírásában az Aspermont, a Szirmay, az Orczy és a Mesko családokat sorolja fel a település földesuraiként. A falu lakosai katolikusok és reformátusok. Határát két nyomásban művelik a lakosok. Határa dombos, szép szőlőhegyei vannak, de erdeje nincs.⁴⁴³

Vilmány egyike volt Abaúj vármegyében annak a tíz falunak, amelyet a 12. század végén, 13. század elején a királynőt követő teuton lovagoknak adományoztak. Az első ismert birtoklevél, amely említi 1214-ben kelt.

A 18. század végén Vályi András a báró Orczy családot nevezi meg egyedüli földesuraként. Lakosai katolikusok és reformátusok. Határa termékeny, rétjeinek nagyobb részét az áradások járják.⁴⁴⁴

Ezen három település nevével és összeírásaival mindig együtt találkozunk az Orczyak levéltárában.

⁴⁴² *Vályi András* Magyarországnak leírása. Budán a Királyi Universitasnak betűivel 1799. II. köt.– elektronikus változat Arcanum Kiadó 2003 Szalókról ugyanekkor nem szól részletesen csak megemlíti létezését; <http://www.fszek.hu/digitdoc/valyi/> utolsó letöltés: 2014.09. 02. (Továbbiakban *Vályi András* 1799 – elektronikus változat)

⁴⁴³ *Vályi András* 1799 – elektronikus változat (II. köt.)

⁴⁴⁴ *Vályi András* 1799 – elektronikus változat (III. köt.)

6.1. Orczy István a mádi, vilmányi és ondi részek birtokosa

A szabadságharc lezárása után az egykori Rákóczi birtokok fele a kamara kezébe került. Orczy e javakból Mád, Ond és Vilmány települések egy részét zálogban bírta.

Mád, Ond és Vilmány települések egy 1740 körüli térképen.⁴⁴⁵

E területen egy-egy birtok, főleg szőlőbirtok felvásárlást 1717-ben kezdi. Ekkor Gyulay Rác Annától veszi meg egyrészt a mádi hegyen lévő Becsek, és a tállyai promontoriumon lévő Öszöd nevű szőlőt. 1716 novemberében már tárgyal e birtokról Rác Annával, ugyanis ekkor kelteződik az a levél, melyben Belényessy Sámuel, mint földszomszéd lemond Orczy javára az elővásárlásról. 1717. április 6-án a tanács a jászkun adminisztrátor kérésére felbecsülteti a Nagy Becsek nevű szőlőt. A becslés 1800 magyar forintban határozza meg a birtok értékét.⁴⁴⁶ Ugyancsak Rác Anna 1716 forintos tartozása fejében leköti, majd átadja Orczynak a tállyai Öszöd nevű szőlőterületet.⁴⁴⁷ Még ugyanebben az évben 1717. május 18-án hozzá kerül e terület másik része is, amelyet Rác Anna akart megvenni Sváby Imrétől

⁴⁴⁵ Mappa comitatus Abaujvariensis methodo astronomico... OSZK Kéziratok térképek T 1074

⁴⁴⁶ MNL OL P518 17. csomó Mád No.32

⁴⁴⁷ MNL OL P518 17. csomó Mád No.33

700 magyar forintokon, viszont mivel a vételárat nem tudta kiegyenlíteni, így Sváby Orczynak adta el a szőlőt.⁴⁴⁸

Telekesy mellett, az egri püspökség jószágigazgatójaként eltöltött idő alatt Orczy István hatalmas gyakorlatra tett szert a gazdaság irányításában, s nem véletlen, hogy jó érzékkel mérte föl egy–egy terület hasznosságát. Hamar kiderült számára, hogy a zempléni, Tokaj hegyaljai szőlők jó gazdálkodással tetemes jövedelmet biztosíthatnak számára. 1717 február 26-án Izdeczy János a következő levéllel keresi meg: „*Hogy ha szolgálhatnék az Urnak több szőlőknek szerzésében, kívánnék kedveskedni: kire nézve recommendálok az Urnak Zombori, Mádi és Tokaj Promontoriumokon lévő Mélgos Fejedelem Asszony szabad szőleit mellyeknek specifikációját az Urnak imé accludálok.... Mivel a M. Fejedelem asszonyoknak bizonyos okokra néve azon szőlőknek el adására intentioja vagyon.*”⁴⁴⁹

Az egykori Rákóczi birtokok azonban nem csak Orczyt érdeklik. 1712-ben Zinzendorf Ferdinánd egri várparancsnok is házat vásárol Mádon. Az első vásárlást 1713-ban egy második követi, amely mellé már szőlőbirtok is társul. 1719. január 20-án Egerben kelteződött az az egyezés, amelyben Zinzendorf 300 magyar forintért eladja mádi házát Orczynak.⁴⁵⁰ A birtokszerzés 1720-ban teljesedik ki, amikor is az egykor a Szelepcsényi hagyatékából a lőcsei jezsutáknak juttatott részt, Mád, Ond és Vilmány falvakat 17.650 forintért megvásárolja. 1720. január 1-én 7650, majd február 9-én még 10.000 forintot ad Kecskés Ferencnek, a lőcsei jezsuita rendház rectorának.⁴⁵¹

A vagyon gyarapítása azonban tovább folytatódik. 1724-ben Kakuk György házát, 1731-ben Kis Miklós Virgás nevű szőlőjét, 1740-ben Szepessy Pál Pertre nevű szőlőjét, 1743-ban pedig a Medveczky testvérek házát vásárolta meg.

6.2.A birtokok jövedelme

1723-ban, három évvel a birtoknak a lőcsei jezsuitáktól való megvétele után összeírják a birtokok jövedelmezőségét.

Mádon az 54 lakott és 2 deserta telek után évi 141 magyar forint 70 dénár folyik a kasszába és . A sör- és pálinkaházat, melyeket Orczy István építtetett⁴⁵² egy zsidó bérlő, aki évi 180 magyar forintot fizet érte. Két korcsmában a földesúr, a harmadikban a város borát mérik ezt évi 10 magyar forint fejében. A mészárszéket is árendálják évi 40 magyar forintért.

⁴⁴⁸ MNL OL P518 17. csomó Mád No.35

⁴⁴⁹ MNL OL P518 17. csomó Mád No. 29 A specifikáció sajnos nincs a levél mellett.

⁴⁵⁰ MNL OL P518 17. csomó No. 29.

⁴⁵¹ MNL OL P518 17. csomó Mád No. 39a és 41

⁴⁵² MNL OL UC Fasc.112 No.58

Bor kilenced fejében 15 hordó bort, gabona kilenced fejében 9 köből gabonát adnak. A 25 köblös allodiális földet két nyomásban művelik. A földesúri váltság összege 9 magyar forint. Ezen bevételeket 5%-kal tőkésítve kapjuk a birtok becsértékét.

E szerint tehát:

Taxa	2834 m. Ft
A telkek után fizetett bor értéke	400 m. Ft
A két kocsmában mért bor után	2160 m. Ft
A sör és pálinkamérés árendájából	3600 m. Ft
A lakosok által kimért bor után	200 m. Ft
A mézárszék „értéke”	896 m. Ft
A bor–kilenced	9600 m. Ft
A gabona kilenced	216 m. Ft
Az allodiális földek	250 m. Ft
A rétek hozama	90 m. Ft
Földesúri váltság értéke	180 m. Ft
Bárány–tized	54 m. Ft ⁴⁵³

Van egy emeletes, kőből épült nemesi ház, új tető alatt. A házban két szoba, konyha és borház van, alatta kőből épült boltíves pince, ahol kb. 12 hordónyi bor tárolható. A ház Orczy Istváné, értéke 400 magyar forint.

Mádon a legnagyobb bevétel a szőlőből van. A 11 szőlőterületről befolyó összeg becsült értéke a következő képet mutatja:

Oragya	180 m. Ft
Pelőcsey	150 m. Ft
Percze	900 m. Ft
Nótelen	150 m. Ft
Suba	60 m. Ft
Kis Kővágó	600 m. Ft
Nagy Kővágó	1000 m. Ft
Nagy Király	2000 m. Ft
Kis Király	150 m. Ft
Veres	60 m. Ft
Zombor-hegyi Király szőlő	3000 m. Ft

Összesen a szőlőterületek becsült értéke: 8250 magyar forint.

⁴⁵³ MNL OL UC Fasc. 26 No. 4

A másik két településről, Ond és Vilmány falvokról is elkészül az összeírás. Ond faluban Orczy részén összesen 4 lakott telket talált az összeíró, melyért 9 magyar forint taxát fizetnek, ez 5%-kal tőkésítve 180 magyar forint. A kocsmá árendájából 15, a bortizedből 48 magyar forint folyik be. A termények utáni tized becsértéke 84, az allodiális földeké 150, a réteké összesen 74 magyar forint. Az Ond faluban lévő szőlők becsértéke:

Kassai	1800 m. Ft
Boldisar	150 m. Ft
Zomborka	500 m. Ft
Olajfás	500 m. Ft
Gardon	600 m. Ft

Összesen e faluban a becsült szőlőterület értéke 3550 magyar forint.⁴⁵⁴

Vilmányban összesen két lakott és 17 elhagyott telek van, melyeket 40 illetve 360 magyar forintra értékelték fel. A legnagyobb értékűnek a Hernád folyón működő két kőre járó malomot tartották, 1800 magyar forintban. Az erdőt 425, a réteket 540 magyar forintra becsülték.⁴⁵⁵

Vilmány falu a malommal (MNL OL S21 No.93)/

⁴⁵⁴ MNL OL UC Fasc. 26 No.6 és Fasc. 26. No. 8.

⁴⁵⁵ MNL OL UC Fasc. 26 No.6 és Fasc. 26. No. 8; A becslésben az elhagyott telkek értéke rosszul lett kiszámítva, az összeírás készítője 360 magyar forint helyett, 3060 forintot írt be, így a falura számított becsérték az összeírásban 6330 forint, helyesen számolva azonban csak 3630 forint.

A becslés végül megadja az Orczy István tulajdonában lévő mádi, ondi és vilmányi javak becsértékét. Az összeírás által felmutatott értékek:

In Oppido Mád	29.130 m. Ft
In Possessione Ond	5298 m. Ft
In Possessione Vilmán	6330 m. Ft (3630 m. Ft)

Összesen tehát 40.758 magyar forint, ami átszámolva 33.965 rajnai forintot tesz ki. Ha azonban figyelembe vesszük az összeíró Vilmányban elkövetett tévedését, akkor a vilmányi rész csak 3630 magyar forint, vagyis az összeérték 38.058 magyar forint és 31.715 rajnai forint.

Orczy István a mádi „részeket” 28.509 magyar forint lefizetése mellett kapta meg a kincstártól. Az ő halálával a zempléni részek fiára, Lőrincre szálltak, aki mint minden területen itt is tovább folytatta atyja birtokszerző munkáját. Lőrinc már korábban, még apja életében érdeklődött a Tokaj–hegyaljai szőlők iránt. 1731-ben ő is vásárlásba kezd, és 130 magyar forint-ért magához váltja Kis Miklós Percze hegyen lévő szőlőjét. 1753-ban szárazmalmot épített, amely a ma is meglévő dézsmaház, az ún. „Cicvár” mellett állt. Mádon a földesúri természetbeni járadékok tárolására szolgáló ún. „Hóhérház” 1720 előtt épült. A kétszintes kőépület földszintje három osztatú, szoba–konyha–kamra, míg az emelet egyterű gabonaraktár volt.

Az egykori „Hóhérház” Mádon. (Foto: B. Gál Edit 2013)

1754. november 4-én Mária Terézia a kincstár javára fizetendő 12.502 forint fejében Orczy Lőrincnek adományozta Mád város $\frac{1}{4}$ részét, a volt Rákóczi-féle mádi és ondi birtokot.⁴⁵⁶

A következő birtokos generáció József és László, akik szintén tovább gyarapítják a vagyont. A 18. század utolsó éveiben Mádön van két nagy udvarházuk, a piacon bolt, serfőzőház, Fekete sas, Alszegei, Koplaló, Darvas, és Fürdő kocsmá, dézsmaház, Szilvásmalom, Ószhegyi-malom, mézárszék, kőbánya és pincék. A szőlők közül 6 első rendű, 3 másod és 5 harmad rendű.⁴⁵⁷

Mád, Ond és Vilmány, az egykori Rákóczi birtokok hosszú évtizedeken keresztül az Orczy család egyik legjobban jövedelmező szerzeményei közé tartoztak.

⁴⁵⁶ MNL OL P518 17. csomó No. 106

⁴⁵⁷ MNL OL P518 17. csomó No. 222

7. Az Orczyak tiszabádi uradalma a 18–19. században

Ha a Zemplén megyei birtokokra azt mondtuk, hogy az *egyik* legjobban jövedelmező uradalma volt a családnak, akkor a tiszabádi uradalmat egyértelműen *a* legjobbnak nevezhetjük. Ez az uradalom bevételeivel egészen a 19. század közepéig biztosította a család gazdasági stabilitását. Ez az uradalom az, amelynek a korai időszakból sajnos nagyon kevés, és elsősorban a birtokok megszerzésére vonatkozó anyaga van. Működését, s ezáltal az Orczyak gazdaságára gyakorolt hatását csak a későbbi, 18. század végi, 19. század eleji forrásokkal lehet bemutatni. Viszont semmiképpen nem hagyható ki, hiszen ezen keresztül érzékelhető az uradalom kiemelkedő jövedelmezősége, mely már a megszerzéskor is — bár nem olyan mértékben, mint Lőrinc birtoklása idején — jellemző volt. A gazdaság ezen időszakának működését jellemző összeírásokat a Mellékletben mutatom be.

7.1. Tisza–Abád és Tisza–Szalók települések történeti áttekintése

Az uradalom helységei Tisza–Abád, Tisza–Szalók és Tomaj a Közép–Tisza vidékén, a folyó bal partján fekszenek egymás szomszédságában. Történetük a középkorig nyúlik vissza, hiszen 13. századi oklevelek az abádi rév birtoklásáról, illetve a Tomaj és Szalók nemzetség közötti határ kijelöléséről számolnak be.

A 16. században készült dézsmajegyzékek szerint még mindhárom település lakott. 1548-ban Tisza–Abádon 41, Tisza–Szalókon 18, míg Tomajon (Tomajmonostor) 28 adózó jobbágyfőt írtak össze. 1697-ig mindhárom falut folyamatosan éltek, de ettől kezdve nem említik források.

A hódoltsági időszakban, de különösen a felszabadító háborúk idején a lakosság elmenekült a falvakból, s vagy nagyobb településeken, vagy a folyó mocsárral körülvett szigetein húzta meg magát. Ahogy máshol az erdőt, úgy az ártéren a járhatatlan lápot vette maga és az ellenség közé a szigetekre költöző falvak népe.⁴⁵⁸ A Tisza vidékén a török megszállás idején bekövetkező falupusztulások az állandó településrendszer felbomlásához vezettek. A települések jelentős része elnéptelenedett, pusztává vált. Bár újra és újra megjelent a területen az elmenekült népesség, de az 1683-as török–tatár átvonulás, majd 1687–1688-ban a felszabadító háborúk és a Rákóczi szabadságharc idején a császáriak zsoldjában garázdálkodó délvidéki rácok fosztogatásai, kegyetlenkedései miatt ismét elnéptelenedtek a falvak.⁴⁵⁹ A visszatelepülés nagyon lassan zajlott.

⁴⁵⁸ Fejér László, Vadvízországától az elfogyó Dunáig. www.scitech.mtesz.hu/05fejer/fejer1_2009 utolsó letöltés: 2009. 11. 25. (Továbbiakban: Fejér László 2009 – elektronikus változat)

⁴⁵⁹ Soós Imre, A jobbágyföld helyzete a szolnoki Tiszatájon 1711–1770 Damjanich János Múzeum Szolnok

Abádon az első telepések 1714 körül jelentek meg, majd 1718–1719-ben újabb hullámban érkeztek a foglalók, míg Szalók szintén 1718–1719 között népesült be újra. Mindkét település az elpusztult falvaktól távolabb kezdett új életet, hisz Abád eredetileg a mai városközpont helyétől keletre, a füredi úti régi temető környékén feküdt, Szalók pedig ettől délre, a Kunhegyes felőli magaslaton elhelyezkedő Kőkeresztnél. Az 1715-ös országos összeírásban Abád még nem szerepel a lakott helyek között, 1720-ban viszont már 36 jobbágycsaládot vettek számba. A hajdanában Szécsényhez, illetve Hollókőhöz tartozó birtokokat tulajdonosuk, gróf Forgách Ádám, a hódoltság idején elzálogosította az ott lakó nemeseknek. A török kiűzése után, — mivel az örökös gróf Forgács Simon a Rákóczi szabadságharc alatt átállva a „felkelők” oldalára felségárulóvá vált — mint kamarai birtokot a Pap család ősei elfoglalták. Gróf Forgács Simon halála után testvérbátyjának, Ádámnak fiai, gróf Forgách János, Ferencz, József és Ignác 1727-ben pert indítottak a javak visszaszerzésére.

A budai kerületi procurator fiscalis Barinay Ferenc 1721. évi összeírása szerint a jobbágyok ekefogatonként egy–egy tallért fizettek — 10 ekefogatuk volt —, összesen 10 tallért⁴⁶⁰ adtak, s ezen kívül sem egyéb adóval sem robottal nem tartoztak. A zsellérek adója összesen 38 és fél dénár volt. A lakosok szabad költözködési joggal rendelkeztek.

A szántóföldek fővenyesek, egyszer szántják őket – szól az összeírás. A rét csekély, erdő nincs, csak néhány füzes a Tisza mentén. Nincs malomhely sem, de nem is lehet, mert itt száraz malmot használnak. A kocsmá, mely vendégfogadóul is szolgál, évi jövedelme készpénzben 10 forint, a mészárszékért pedig 12 forintot fizet a mészáros. Tomaj földjeit extraneusok kaszálják, egy–egy boglya után 6 polturát⁴⁶¹ adnak, s összesen 200 boglyájuk van. Ha legeltetnek, egy–egy marha után 3 polturát fizetnek. A szántóföldek után a földesúr búzából 120 pozsonyi mérőt, árpából 90 pozsonyi mérőt, törökbúzából 80 pozsonyi mérőt, kevertből pedig 15 pozsonyi mérőt kap tized gyanánt.⁴⁶²

Az 1728-as országos összeírás szerint a 22 népes falu mellett a Tiszatájon még mindig 48 a néptelen puszták száma, jóllehet 1711 után már megindult a terület új benépesülése. *„Amikor az „új honfoglalásról” beszélünk azokat a sokrétű nehezítő körülményeket, is figyelembe kell vennünk amik között az újjáépítés munkája lefolyt. Végtelen, úttalan homokos*

1958. 15

(Továbbiakban: *Soós Imre* 1958)

⁴⁶⁰ 1 tallér=2 rajnai forint=120 krajcár=240 dénár

⁴⁶¹ 1 poltura = 1 ½ krajcár

⁴⁶² MNL OL UC 1:52

<http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&q=BRTK%3D%28Ab%E1d%29&s=DAT&m=0&a=r>
ec utolsó letöltés: 2015. 05.07.

*sivatagok, buckák, kopár, szikes földek alkották e tájat, rajta csak pusztai növények éltek, ritka a fa, gyakori a nád, viszont a mocsarak mérges gőzei, lázakat terjesztő miazmái fertőzik a levegőt. A nyugati országok megszokott építőanyaga fa vagy kő nincs sehol és szállítani sem lehet mert járható kocsizható utak sincsenek. Napi járóföldre nem akad ember.*⁴⁶³ – jellemzi e kort építészettörténeti könyvében Bierbauer Virgil.

A visszatért, véglegesen letelepülni vágyó lakosság nádból és sárból készült vályogházakban, fűzfavesszőből font kunyhókban, szérús kertekben, istállókban vagy földbe ásott vermekben telepedett meg. A házhelyek nincsenek telkekre kiszabva még 1728-ban sem. Ekkor Abádon 4 ház, 4 kunyhó és 9 verem, Szalókon 4 ház, 8 kunyhó és 5 verem volt.⁴⁶⁴

Az új betelepülők a falu határát szabad foglalással vehették birtokba. A szabad foglalás a gyepük feltörésének speciális módja. A lakosság számarányához képest bőséges mennyiségű föld lehetővé tette, hogy minden évben a határ más–más részét műveljék meg. Ott és annyi szűzföldet törhetett fel egy–egy gazda, ahol és amennyi neki tetszett. E szabad foglalás csakis parcellázatlan területeken lehetséges, ahol nyomások még egyáltalán nincsenek, vagy maximum két nyomás valósulhat meg, de ebben az esetben sincs további határfelosztás.⁴⁶⁵ A szűz terület feltöréséhez — különösen a szikes, vízállásos gyepeken — megfelelő igaerő kellett. A 6–8 ökörrel rendelkező jobbágyot egész ekésnek, a 2–4 ökörrel rendelkezőt „cimborásnak” nevezték. A gyalogjobbágyoknak háza és földje igen, de igás állata nem volt. 1728-ban Tiszaabádon 1 egészekés, 8 cimborás, 15 gyalogjobbágy és 8 földnélküli zsellér élt. Ugyanekkor Szalókon nem volt senkinek 6 ökre, 2–4 ökörrel 12 jobbágy művelte a földet. A gyalogjobbágyok száma 5, a zselléreké 4 volt.⁴⁶⁶

Bél Mátyás még 1735-ben is így látja ezt a vidéket: „*Régen nagyon sűrű népesség lakta ezt a tájat. Ma pedig egy mérföld körzetben is három, négy vagy még több elpusztult falu romjait látod, templomából csak a falak meredeznek az égnek.*” *Tomaj pusztá földje termékeny, sarjúnak, gabonának alkalmas. Abád és Szalók talaja tűrhető, de a népesség kevés és szegény.*⁴⁶⁷

1740-ben a hagyomány szerint báró Orczy István és fia Lőrinc földbirtokos, 46 német családot telepített Szalókra. Az állandó megtelepedéssel minden faluban nőtt a népesség száma, s ezzel együtt egyre inkább csökkentek a szabad földterületek. A később letelepültek már csak a kedvezőtlenebb, távolabb lévő vidékeken foglalhattak földeket, jóllehet

⁴⁶³ Bierauer Virgil: A magyar építészet története Attraktor 2004 114.

⁴⁶⁴ Soós Imre 1958. 5–6.

⁴⁶⁵ Soós Imre: A jobbágyföld sorsa Heves megyében a XVIII. században. Egri Dobó István Múzeum Eger é.n 25. (Továbbiakban: Soós Imre é.n.)

⁴⁶⁶ Soós Imre, 1958 7.

⁴⁶⁷ Bél Mátyás 2001

ugyanolyan mértékben voltak jogosultak a területre, mint a korábban betelepülők. A viták elkerülése végett mindenhol végrehajtják a nyomások dülőkre, a dülők parcellákra osztását, eltüntetik a parlagokat, így növelve a megművelhető földterület nagyságát. Ezeket a parcellákat azután évenként nyílhúzással újraosztják a gazdák között. A szabad foglalásból az újraosztásos földközösségbe való átmenet fokozatosan következik be, függvényeként a lakosságszám növekedésének. 1770-ben az úrbérrendezés idején mind Abádon, mind Szalókon ez az újraosztásos földközösség élt.

Az 1770. évi Urbárium előtti adatfelvételnél a 9 kérdőpontra adott válaszokból kiderül, hogy Abádon 8, Szalókon 10 kishold szántó jutott egy jobbágnak, de ezek nem voltak házhelyekre felosztva.⁴⁶⁸ Robotot szükség szerint teljesítettek: gabonahordás, 3 napi kaszálás, feltakarás. A kilenceddézsmá természetben járt. A falu határában szántó–vető majorüzem működött. Abád földesurai az Orczy, Borbély, Magyarai és Jármí familiák.

„Szerződés szerint való adózásunk kezdődött 1768. esztendőben. Azelőtt pedig bévett szokás szerint szolgáltunk. Most való adózásunk áll 150 forintokból. Ebből esik egy ekés gazdára 3 frt, félelésre 1 frt 32 dénár, gyalogemberre 46 krajczár. Ezen kívül minden ekés gazda ad 40 tojást, 2 csirkét, egy zsákot, minden fejős tehéntül egy meszely vaját, egy ludat. Aminémű boraink teremnek, ámbár a melegeknek beérkezésénél tovább nem tarthatjuk, addig pénzzé fordíthatjuk. Elegendő szántóföldünk, kiváltképpen pedig kaszállónk nincsen. A vizimalmok pedig ámbár szárazmalmaink itt a helységben légyenek, tőlünk távol vannak, kikben kevesebb fáradtsággal örülhetnénk. Mivel ezen helységben a szántóföldek házhelyekre osztva nem voltak, hanem járó marhákra, azért meg nem mondhatjuk egy házhely után mennyi földünk és rétünk vagyon. Borbul pedig földesuraink engedelmből nyolcadoltatunk.”⁴⁶⁹

Tiszaszalók földesurai az Orczy, Radics, és Für családok. A határ jó minőségű, trágyázás nélkül is termékeny. Nagy szőlő, és szántó–vető majorgazdaság van. Robotot itt is szükség szerint teljesítenek. A Radics és Für birtokrészen szokás szerint, Orczy részén pedig az 1768-ban kötött szerződés szerint szolgálnak. Ennek értelmében 100 forinton a robotot csak részben váltják meg, de:

„szekerezés, kocsizás, lóháti és kézi roboták fennmaradván ugart 3 nap, tavaszi alá is 3 nap szántanak, de nem összefogva, hanem mint magok szokták, kiki maga erejével. Ekés gazdák 27-en lévén, 27 zsákokat, a gyalogok közönségesen egy jó nagy ponyvát adni fognak. Két font kenderfonás, konyhára való és ajándék. Itten a szántóföldek csak járómarhákra felosztva

⁴⁶⁸ Soós Imre, 1958. 15–16.

⁴⁶⁹ Soós Imre 1958. 30.

*lévén, egész házhely után nem mondhatjuk meg, kinek mennyi földje s rétje vagyon. Ezen curiális helyben hetedet szoktunk adni.*⁴⁷⁰

A felmérés idején Abádon 67 telkes jobbágy és 77 zsellér, míg Szalókon 52 telkes jobbágy és 35 zsellér élt. A Mária Terézia–féle úrbérrendezés után 1771-ben Abádon 17 7/8 jobbágytelken 58 telkes jobbágyot, 72 házas zsellért és 11 házatlan zsellért számoltak össze. Szalókon 19 7/8 telken 54 telkes jobbágy, 27 házas zsellér és 5 házatlan zsellér élt. Ha az első katonai felmérés térképén vizsgáljuk a vidéket, a Tiszát követő és a településeket még részben körül ölelő mocsaras területek között elsősorban a falvaktól dél–keletre lévő földparcellák és Tomaj puszta szántóföldi művelésre és állattartásra alkalmas hatalmas tömbje tűnik elénk. A két főútvonal mentén sorakozó házakhoz kiterjedt belső kertek csatlakoznak és jól kivehető a — 13. század óta működő — rév helye is. A 18. század közepén Abádon kettő, Szalókon egy szőlőskertet műveltek.

Abád és Szalók kötnyéke az első katonai felmérés térképén⁴⁷¹.

A II. József–féle népszámlálás idején Abádon 1213 főt, 257 háztartást és 221 házat írtak össze. A lakosság döntő többségben református vallású volt. Szalókon ugyanekkor 977 főt, 192 háztartást és 162 házat számláltak. A lakosok fele katolikus, fele református. Határához csatolt Tomaj pusztán csupán egyetlen ház volt 2 katolikus jobbággal.

⁴⁷⁰ Soós Imre 1958. 38.

⁴⁷¹<http://mapire.eu/hu/map/collection/firstsurvey/?zoom=12&lat=47.45443&lon=20.6255>

A 18. század legvégén Vályi András így ír Abádról: „Magyar falu Heves Vármegyében, földes Ura Báró Orczy Uraság, lakosai reformátusok, fekszik a' Tisza mentében, napnyugot felé, Kis Körössel által ellenben; Tisza Szalóknak filiája, határbéli földgyei trágya nélkül is, két szántás után termékenyek; száraz malmai vagynak, erdeje közönségesen fűzfa, melly könnyen gyarapodik, nádgya, és sássa elég van, épületre való fát is a' tiszán könnyen szerezhetnek, szőleje elegendő, piatzozása Egerben, és Miskoltzon esik, de mivel határját tiszta vize gyakran elönti, 's nehéz járások van, sőt a' víz áradások miatt magok is gyakran káros alkalmatlanságokat szenvednek a' második Osztályba tétettetett.”⁴⁷²

7.2. Tisza szerepe a települések életében

E terület gazdasági életét a történelem folyamán mindig a Tisza határozta meg. „A Tisza folyó valódi nemtője a magyar népfajnak. Még a Nilus folyamnál is nagyobb a jelentősége azon népre nézve, mely partjain letelepedett. Lassú, kanyargó folyásában végtelen területeket tart állandó mocsár alatt, mivel partjai csaknem mindenütt alacsonyabbak, mintsem a magas vízállást rakonczaik közé zárhatnák. Mikor nagyon megárad, messze elönti az alföldi síkságot. Rombol; de termékenyít. A mi kárt egy évben tesz, másokban tízszeresen visszaadja. Valóságos százezlőjű Isis–isten.”⁴⁷³ – írta a folyóról Arany János.

Áradás idején a víz kilépett medréből hatalmas területeket öntve el. Ahol az árvizek alkalmával a víz rendszeresen kitört ágyából, ott alakultak ki a fokok. Apadáskor ezeket a fokokat fa vagy fém ráccsal mesterségesen elrekesztették, s a vízben maradt halakat kifogták. Ez a „foki halászat” elterjedt tevékenysége volt a folyó mellett élő embereknek. Az ismétlődő áradások kedvezően befolyásolták a rétgazdálkodást, kedveztek a rideg állattartásnak és a halászatnak, míg az ártér az építési alapanyagot a nádat, fát, sarat szolgáltatta. A magasabban fekvő területeken szántóföldi művelés folyt, s megindult a szőlőskertek térhódítása.⁴⁷⁴ A lakosság számának növekedése azonban szükségessé tette, a föld visszahódítását, az árvizek visszaszorítását.

Orczy Lőrinc, amikor megvásárolta az uradalom településeit és más Tisza melléki területeket felszólította birtokos társait, hogy saját érdekükben, földjeik védelmében fogjanak össze, s kezdjék meg a Tisza szabályozását. Az egyik legjelentősebb munka a Szalók alatt lévő Mirhó–fok elzárása volt 1754-ben.

⁴⁷² Vályi András 1799 – elektronikus változat (I. kötet); Szalókról ugyanekkor nem szól részletesen csak megemlíti létezését.

⁴⁷³ Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben Arcanum Digitéka 2001 (Továbbiakban: OMM 2001)

⁴⁷⁴ Fejér László 2009. – elektronikus változat

A gát megépítésével hatalmas területek váltak ismét termővé, s megindulhatott egy intenzívebb szántóföldi művelés és nagyobb arányú legeltető állattartás. A vízrendezés kiforratlanságát jelzi, hogy a gátat 1761-ben megerősítették, 1767-ben továbbépítették, majd 1776-ban ismét elbontották, mert egy, a folyóhoz kiküldött bizottság, november 19-én jelentést tesz, hogy a Tisza árjának tartósságát a Mirhó gátja okozza. Másnap, a megye végzést hoz, mely szerint: *„Igen igazságosnak és természetesnek látván, hogy a Mirhó folyás azon állapotban, melyben azt a természet alkotta, vissza állíttassék és így másoknak káros ne legyen, annak széthányatását elrendeli.”* A kiküldött főszolgabíró november 28-án jelenti a megyegyűlésnek, hogy a Mirhó gátat „lerántatta”.⁴⁷⁵ Ugyanebben az évben azonban hatalmas árhullám vonult le a Tiszán, ami előtötte Karcag, Madaras és Kunhegyes vidékét. Ezért e három település lakossága 1785–1787-ben 9480 gyalog és 5300 szekeres napszámmal újraépítette a gátat.

7.3.A Tiszaabádi uradalom

Az első adatunk az Orczyak és Abád kapcsolatáról az az 1727-es adománylevél, melyben III. Károly 7200 forintért Orczy Istvánra ruházza Abád felét, Tomaj pusztát és Bánhalmát. A jászkun kapitány, felmérve a terület adottságait — nagykiterjedésű szántók, és puszták, vízjárta legelők, rév Szalóknál — nem véletlenül folyamodott e terület megszerzéséért. 1736-os végrendeletében birtokai leírásánál már szerepel Abád ¼-e, mint saját tulajdona. Bár 1740-ben már hallunk szalóki telepítési akciójáról, végrendeleteiben e helység még egyáltalán nem szerepel.

Abád, Szalók és Tomaj puszta Mikoviny térképén A Jászság térképe (részlet), 1731 (HIM HT)

⁴⁷⁵ Albert Ferenc montedegói: Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása. Eger, 1868. 324.

A 18. századtól a család legjövendelműbb birtokteste a tiszabádi uradalom volt. Ez a több mint 23.000 holdas birtok évente közel 69.000 forint hasznot hozott az Orczyaknak.

Orczy István megszerezve a területet Tomaj pusztán, miként ezt 1742-ben is leírja, majorságot hoz létre, ahol gazdasági épületeket emeltet. Ezek a hatalmas puszták és legelők állattartó gazdaságok kiépítésére kínáltak lehetőséget. Tomajon elsősorban juh-, marha-, és sertésenyésztés folyt, de e mellett a lótenyésztést is meghosította. Mind az újszászi, mind az itteni fekete és szürke ménese ismert, s keresett volt a piacon. A Tomajhoz tartozó pusztákon 7000 juh tartására alkalmas épületeket emeltetett. Végrendeletében az állatállomány megosztása jelentős helyet foglal el. Az újszászi és a tomaji szürke ménest Lőrinc, míg a fekete ménest leánya örökölte. Az állatállomány többi részén közösen osztoztak. Fia egy teljesen kiépített gazdaságot örökölt, melyet a 18. század felében továbbfejlesztett. Ő is építtetett új épületeket, elsősorban malmokat, de az alapot az apai gazdaság adta. A mellékletben bemutatott 19. század eleji inventárium még tartalmazza ezen első épületek leírását is. E terület legnagyobb bevételét, miként az 1800-as évek elején, a 18. században is a pusztabérletek jelentették, ahogyan néhány, a kunhegyesiek által írt levélből kiolvasható.

Az uradalom szántóföldjei legnagyobb részt első, néhány helyen másod osztályúak. A kaszáló rétek — főleg az öntéses területeken — kövérek és termékenyek. A közlegelők, amelyek egy része szintén a kiöntéses területeken található elegendő az állatok számára. Abádon két, Szalókon egy szőlőskert van. A Tisza partján lévő 80 holdnyi fűzfaerdő az uradalom éves tűzifaigényét fedezi. Épületfát messzebről, a folyón úsztatva szállítanak. Mindkét helységnek van nádas is. Termeltek tiszta búzát, kétszerest, tavaszi búzát, rozsot, árpát, zabot, krumplit, kukoricát, lencsét, borsót, babot, kölest, kendert és dohányt. Van méz, nád, széna, őszi szalma, tavaszi szalma, vaj, bor, fűzfa és hal.

Az uradalmi térképek szerint Tisza–Abád határa 7788 $\frac{1}{2}$ hold, Tisza–Szalóké 9768 $\frac{1}{2}$ hold, Tomaj pusztáé 8684 hold, összesen tehát 23.241 holdon gazdálkodtak.

Az 1700-as évek végére, miként a fent bemutatott első katonai felmérés térképe is mutatja, Tisza–Abád és Tisza–Szalók már csaknem teljesen összeépült.

„Melly nevezett Helységek térségei egymáshoz összeve fekszenek ugyan, de mégis határjelekkel egymástul minden határbeli villongás nélkül különböztetnek, sőt a Közbirtokosságnak Majorság fölgyei és a Jobbágyok illetményei közt is bizonyos határjelek felállítva vannak. Ezen három helység [Abád, Szalók és Tomaj] együtt véve teszik a Tisza Abádi uradalmat.”— írja az Orczyak felmérése az 1830-as években.⁴⁷⁶

⁴⁷⁶ MNL HML IV–1/1 7. dob. Báró Orczy László Heves megyei jószágainak leltára.

Orczy István halála után, egyetlen fia, Lőrinc tovább folytatta az apa által megkezdett vagyongyarapítást, s a 18. század végére birtokainak nagysága meghaladta a 250.000 holdat. 1767-ben Abád és Tomaj felét, valamint Taskony pusztát gróf Forgách Jánostól 90.000 forintért, Szalók $\frac{3}{4}$ -ét, Bura $\frac{1}{4}$ -ét és Bánhalma birtokot gróf Forgách Zsigmondtól 70.000 forintért megvásárolta. Az 1780-as évekre tehát mindhárom település $\frac{3}{4}$ része az Orczy család birtokába került.

Külön-külön a településekről a megszerzés időszakából sajnos nem maradtak fenn a gazdasággal kapcsolatos összeírások. A családi levéltárban lévő iratanyag a későbbi, főleg Lőrinc kora beli gazdálkodásra vonatkozik. Ő az, aki apja halála után hatalmas erővel lát neki az uradalom István által megkezdett fejlesztésének, s kinek keze alatt ez a terület a 18. század végére tovább növeli jövedelmezőségét.

Bár a dolgozat időhatára miatt az uradalom 18. század végi, 19. század eleji leírását nem tudom bemutatni, viszont hogy látható legyen az Orczy gazdaságokban már a 18. század közepétől elfoglalt helye, így a mellékletben közlöm az inventáriumot.

8. Összegzés és kitekintés

*"Jó lehet, hogy kéz pínzt nem hagyhatok, mert mint észrevehettek az levelekből és aquitációimból, hogy szegén legén voltam, az házasságommal is egy pínzt se nyertem. Hanem amit Isten adott sok fáradságim után azt kívántam nektek reserválni. Kívánom az Ur Isten már egy kis fundamentumotok léssen az gazdálkodásra, terjessze bőséges áldását reátok és adjon ezer annyit."*⁴⁷⁷ – így zárja végrendeletét Orczy István 1742-ben.

Végig tekintve életútján, kora ifjúságától az érvényesülés, a politikai és gazdasági emelkedés iránti vágy határozta meg pályáját. A kor szokásainak megfelelően, mivel második fiúként született, az atyai örökség nagyobb része bátyjára, Jánosra háramlott, így neki katonai, papi vagy a tisztviselői pálya jelenthetett felemelkedést. Ehhez adott volt egy baráti, talán rokoni kapcsolat az Orczy család és Telekesy István egri püspök között. István jó érzékkel csatlakozott a püspökhöz, tőle várva a lehetőséget nemesi életformájának kiteljesítéséhez. A plenipotentiáriusi megbízatások után, prefektusként, vagyis a gazdaság első embereként természetesen elsődleges feladata volt a gazdaság ügyeinek irányítása, legyen szó a tavaszi és őszi gabona elvetéséről, a rétek lekaszálásáról vagy a szőlőhegyeken végzett munkák irányításáról, s ugyanakkor az uriszékeken való bíráskodásról. Az, hogy Telekesy már az első időtől kezdve rábízta a gazdasági ügyek intézését, s „maga képiben” hagyta Egerben, rávilágít arra, hogy Orczy nem csak a gazdálkodás egyes mozzanatait képes irányítani, de átlátja az uradalom teljes működését, s jövedelmezőségük érdekében hathatós intézkedésekre is képes. Ezért lép meglehetősen rövid idő alatt a ranglétra legmagasabb szintjére, s kapja meg jószágigazgatói kinevezését. A püspökkel együtt töltött időszak további életének meghatározó állomása. Ekkor szerez gyakorlatot a gazdaság szervezésében, irányításában, s e pozíció biztosítja számára a kapcsolatteremtés lehetőségét a főispán körül megjelenő, jelentős politikai befolyással bíró emberekkel.

Politikai törekvéseinek első lépcsőfoka a Rákóczi szabadságharc idején tanúsított tevékenysége. Jogosan merül fel a kérdés, hogy valóban a fejedelem híve volt-e, vagy csak a főpap miatt vállalt szerepet, s valóban vállalt-e szerepet a szabadságharcban. Ha a Rákóczi szabadságharc iratanyagát vizsgáljuk, nem igazán találunk adatokat Orczy személyéről. Az útlevél, mellyel szüleiért Vas vármegyébe utazik, nem mondható kitüntető kegynek, hiszen ebben az időszakban csak ilyen útlevéllel lehetett mozogni a „háborús” területeken. Három, valóban a kurucokhoz köthető eseményt találunk életrajzában, amikor 1707-ben Heves

⁴⁷⁷ MNL OL P.518. 1.cs. Nr. 34. Boy

vármegye követeként rész vesz az ónodi országos gyűlésen, a következő amikor 1708-ban, Patakon kinevezik Heves vármegyei capitaneus recrutarumnak és amikor 1709-ben Heves és Külső–Szolnok vármegye mustramestere lesz.

Gazdasági és politikai karrierjének azonban a Pálffyval való kapcsolat az igazi elindítója. A szakirodalomban rendre úgy jelenik meg Orczy személye, mint a szabadságharc áruhája, jóllehet ezek az írások azt mondják, hogy a küzdelem egész ideje alatt kapcsolatban állt a császári erőkkel. Bár a szatmári megegyezés után készült igazoló jelentések valóban ezt sejtetik, de tény, hogy 1704 és 1709 között nem tartott kapcsolatot a császáriakkal. Ha Telekesy feljegyzéseit olvassuk erről az időszakról, ott sem jelenik meg a neve az iratokban. Kicsit úgy tűnik a kutató számára, mintha eltűnt volna ebben az időszakban. Az tehát a kérdés, melyet a dolgozat elején is feltettünk, hogy Heves vármegye behódolása után, amikor már tisztán látszott, hogy a szabadságharc „bukásra van ítélve”, s amikor Orczyval együtt egyre többen tették le a hűségüket a császári csapatok főparancsnokának, hogy családjukat és vagyonukat biztonságban tudják, nos, akkor nevezhetjük-e őt árulónak? Az irodalom valószínűleg azért rá ragasztotta ezt a bélyeget, mert ő volt az, aki Pálffy támogatásával hamar kiemelkedett a köznemesek közül, s válljuk be nem olyan feladatot teljesített, mely tetszést váltott volna ki a birtokosok között. Mint a fiskális javak összeírására és konfiskálására kirendelt királyi ügyész többször került konfliktusba a terület tulajdonosaival, ugyanakkor látnunk kell, hogy e feladat ellátására éppen a püspöki uradalmakban szerzett tapasztalatai és gyakorlata predesztinálta. Erre a feladatra Pálffy ajánlotta ugyanúgy, mint a Jászkunság adminisztrátori feladatainak ellátására. Míg a királyi ügyészi megbízatást „minden díjazás nélkül”, a „főkapitányi” tisztet már fizetésért végezte. 1710-ben az alispáni pozíciót Telekesy „hatására” kapja meg, s ez ismét újabb lépcsőfok a politikai emelkedés felé.

Orczy István egész életére a folyamatos birtokszerzés jellemző. Különösen Heves megyei szerzései szembetűnők. E birtokok jelentős része Petrovay Zsuzsanna kezével került birtokába, akivel 1708-ban kötött házasságot. A családi hagyomány szerint Orczy egy pesti útja alkalmával vendégségben járt Petrovay Lászlónál, s ott találkozott az éppen nála tartózkodó hugával Zsuzsannával. A találkozást pár héten belül lánykérés, majd esküvő követte. Szintén a családtól ered az a történet, miszerint esküvőjükön Bercsényi volt a násznagy. Ezeket a „történeteket” forrásokkal nem tudjuk igazolni, de a családi hagyományok, mint az „oral history” részei kétségtelenül színesítik egy-egy dinasztia történetét.

A felesége kezével nyert Nyáry jussbéli birtokjogok a 18. század elején valóban csak jogot jelentettek. Az egykori török hódoltság területén vagy lakatlanok voltak a települések,

vagy más, kincstári adományozás útján birtokba került tulajdonosok tartották hatalmukban. Amikor több évnyi, évtizednyi pereskedés után sikerült visszaszerezni a terület jogos tulajdonlását akkor is ott volt a probléma, hogy a számtalan örökös miatt egy–egy településen néha csak egy vagy két jobbágybirtokot tudhatott magáénak a földesúr. Orczy ahol lehetett e Nyáry örökség határain belül próbálta cserékkel, kivásárlásokkal koncentrálni a birtokokat, a jobb gazdálkodás érdekében.

A Jászkunság adminisztrátoraként, mint a kortársak is emlegetik, már nagyhatalmú úr volt, jóllehet még mindig köznemes. Befolyásával, kapcsolati rendszerével lehetősége nyílt arra, hogy egyre több és egyre jobb területeket szerezzen meg. A két legjelentősebb szerzemény, amely csaknem egy évszázadra meghatározta a család gazdasági jövedelmét a mádi uradalom és a tiszabíró uradalom volt. A hozzáférhető, feldolgozható források alapján azt látjuk, hogy István 1708 és 1740 között kb. 200.000–250.000 forintot költött birtokok vásárlására, kiváltására. Emellett természetesen látnunk kell azt a hatalmas munkát és befektetést, mellyel ezekből az olykor lakatlan területekből adózó falvakat teremtett. Rá és elődeire is igaz az a mondás, amit a Csákyak hangoztattak, miszerint „*Esze, kardja, s házassága után boldogul az ember*”.

Kiemelkedése a köznemesi sorból, s útja a főnemesség közé nem egyedi jelenség. A 17.–18. században több olyan család tűnik fel Magyarország történetében, akik a hivatali vagy katonai pályán szerzett érdemeiért a főnemesek közé emelkedik. Az emelkedése sem gyors. Viszonylag későn, ha az 1677-es születési dátumot fogadjuk el, akkor 54, ha az 1670-es dátumot, akkor 61 éves korában kapta meg a bárói címet, jóllehet az általa elvégzett munkáért ennél már jóval korábban megérdemelte volna. Kortársai közül Grassalkovich I. Antal például 42 éves, Splényi Gábor 45 éves, Ráday Gedeon viszont 69 éves volt, amikor a főnemesek közé emeltetett.

1742-ben, amikor megírja végrendeletét, az alábbi településekről, a hozzájuk tartozó appertinentiákról, valamint egy-egy településen lévő ingatlanokról rendelkezik:

Pest vármegye: Újszász major, Szászberek, Péderi puszta, Szt. Iván, Vadkert, Böszér, Csábor.

Heves vármegye: Heves, Pély, Átány, Kőtelek, Ivánka, Terpes, Poroszló fele, Erdőkövesd fele, Abád, Tomaj épületekkel és majorsággal, Sokoro, Vezekény, Posvár, Filimes puszta, Túrpásztó, Szászberek fele, Bocs, Kisbátor, Váraszó része, Recsk, Bodony, Ivád harmada, Pásztó. Ezek szinte mindegyike részirtok.

Bács vármegye: Mada puszta, Kisszállás puszta, Ivánka puszta.

Borsod vármegyében: Domaháza

Abaúj vármegye: Vilmány fele, Zombori puszta.

Zemplén vármegye: Mád negyede, Ondi falu negyede.

Somogy vármegye: Orci falu

Vas vármegye: apai örökségek

Pesten két ház, szőlő a tétényi szőlőhegyen.

Örsön rezidenciális ház, Miske puszta, malom, sörház, vendégfogadó.

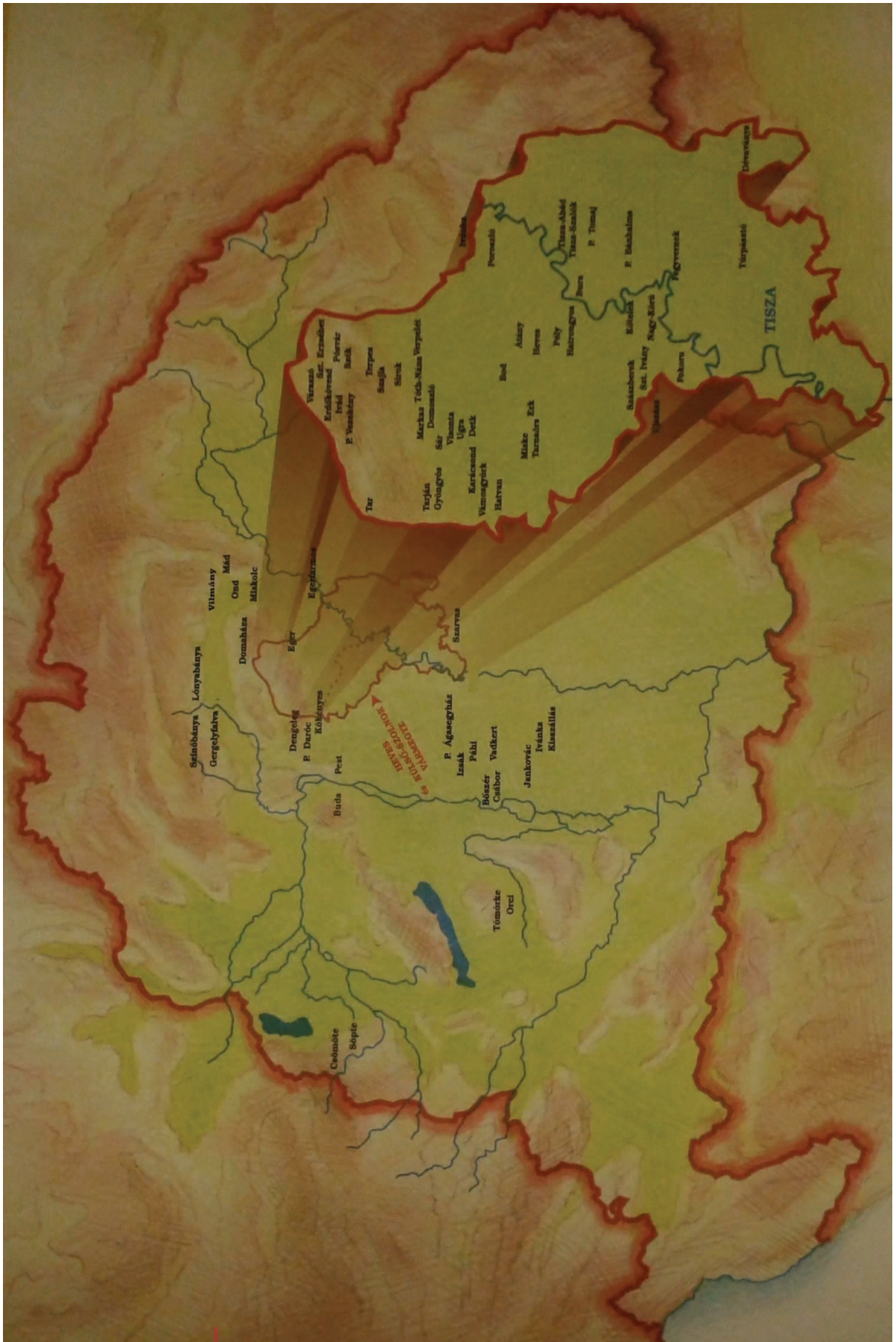
Egerben ház a kapun kívül, Szalában lévő pince présházzal, Mandulás, József és Nagy szőlők.

Gyöngyösön a rezidenciális ház, a mellette lévő épületekkel, szegletház, vendégfogadó a városon kívül, Újvári fundus, Thököli-rész, Pinnyei-rész, szőlők, vizek közt való kert.

Visontán szőlők.

Sáron malom, pálinkaház, pince, szőlő, serház,

Sirokban épület, malom, serház és majorház.

Báro Orczy István birtokai (Rajzolta: B. Gál Edit)

Amikor meghalt, saját kérésére Gyöngyösön, a Szent Bertalan templom kriptájában temették el felesége, leánya és unokája mellé. Fia, Lőrinc epitáfiumot állíttatott a templomban ezzel a felirattal:

„A leghatalmasabb és legjobb Istennek. A méltóságos és nagyságos orczy báró Orczy István, a Szent Római Birodalom szabad bárója, ő császári és királyi felsége tanácsosa emlékének, akit, bár a haza legnehezebb időszakában született, korát meghazudtoló érdemek, háború és béke próbatételei között bizonyított éleslátás, szeplőtlen hűség, semmihez nem hasonlítható igyekezet, méltóságteljes közvetlenség, tudás, őszinte hit és állhatatosság [jellemeztek], amelyeket még a háborús fáradalmak sem tudtak legyőzni. Miután ifjúkorát a legnemesebb tudományok tanulmányozásával töltötte, a néhai Lipót császár által az egri őrség századosává kinevezve azt a várat a császárnak megőrizte; és a legnehezebb időkben, amikor a részekre szakadt Magyarországot tíz évig tartó polgárháború lángja égette, a császár iránti töretlen hűségét megtartva dicséretesen állt alispánként Heves vármegye élén, majd a jászokat és kunokat igazgatta bölcsen 16 éven át, mint nádori kapitány. Majd megfelelő ellátást biztosított Savoyai Jenő hercegnek, hogy Péterváradot megszabadítsa a török ostromtól, és őt önkéntes katonaként követve a nagy hadvezér fáradozásaiból és dicsőségéből egyaránt részt vállalva érdemeket szerzett, amit a tatárok ellen vezetve a Heves vármegyei nemesi felkelők csapatát és az ellenséget pusztán megérkezésének hírével szétverve, gyarapított és híressé tett, és ezekkel a kiemelkedő háborús tettekkel megújított. A bírói talárt magára öltve alországbiróként a békét és a törvényeket óvta azokkal az ítéletekkel, amelyek meghozatalában részt vett, és nem kevésbé igazságosan rendezte el és intézte el vagy akadályozta meg polgárok viszálykodását. Végül az abban tanúsított kiváló igyekezte miatt, hogy megzabolázta a Körös és a Maros vidéke lakóinak gyalázatos tetteit, akik egy bizonyos Rác Péter vezetésével a tiszántúli partot sanyargatták, és szerencsés eredménnyel a lázadók ellen vezette Heves, Csongrád, Békés vármegyék lakosait, valamint a jászokat és kunokat, a néhai VI. Károly császár határozata alapján egy a császár képmását hordozó ékköves aranylánccal tüntette ki a mostani I. Ferenc császár, akkor királyi helytartó. És a lovagrendből, az előkelők méltóságára emelkedvén életének hátralévő részét a bírói tevékenységnek szentelte. Hogy a keresztény erényeket gyakorolja, hat templomot épített Istennek; és az égiek iránti vallásos érzéstől hajtva pénzzel, tanáccsal, oltalommal támogatta ezeket. A nélkülözők szükségében az emberekkel szemben jótékony volt, elmondhatatlanul nyájas és mindenkivel szemben méltányos, mígnem kora és bölcsessége teljében Magyarország Nesztoraként nyolcvanéves korában békességben elhunyt. Az Úr 1748.[!] évében december 12-én. Gyászában vigasztalást keresve ezt az emlékművet állította fia, Lőrinc. Vándor, a Nesztorok is meghalnak, tanulj meg meghalni.”

Ez a fiúi emlékezés, életének talán legszebb összefoglalója.

Halála után a birtokok sorsa jó kezekbe került. Lőrincz nemcsak megtartotta, de gyarapította is az apai örökséget.

Az 1718-ban született báró Orczy Lőrinc korának művelt emberei közé tartozott. Bár latinos és franciás kultúrában nevelkedett, de ifjúkora java részét otthon, a jászság szélén fekvő falusi kastélyban élte. Lőrinc iskoláit 1728-ban Pesten kezdte. 1731–1733-ig Nyitrán, majd 1734-ben Gyöngyösön tanult. 1735-ben filozófiát hallgatott Budán. Először 1740-ben báró Podmaniczky Judittal, majd ennek halála után 1759-ben báró Laffert Annával kötött házasságot. Első, 15 évig tartó házasságából öt gyermeke született: Anna, Zsuzsanna, József, László és Mária, míg a másodikból kettő, Teréz és István.

Egy önkéntes nemesi század kapitányaként szerezte első harci tapasztalatait. 1744 februárjában atyja és felesége kívánságára hazatért és saját gazdaságával foglalkozott. Tíz évvel később a hétéves háború kezdetén, a saját költségén felállított jászkun huszárezred élén vonult hadba, annak ezredeseként. A hétéves háborút lezáró hubertusburgi béke megkötése után azonban vezérőrnagyi címmel és 1500 forint fizetéssel nyugállományba vonult, és visszatért tarnaörsi kastélyába, hogy ettől kezdve csak gazdaságával foglalkozzon. 1764-ben Abaúj megye adminisztrátora, 1767-ben főispánja lett, mely tisztséget húsz esztendőn keresztül látta el. Példaszerűen gondos, emberséges és okos főtisztviselő.

1774. szeptember 12-én Mária Terézia, mint királyi biztost — *comissarius regiust* — a folyamszabályozó bizottság elnökévé nevezte ki. Ő a Tisza-szabályozás első hatékony sürgetője. Gondos, hozzáértő gazdája volt birtokainak, és aligha volt Magyarország-szerte földesúr, akit jobban szerettek volna a jobbágjai.⁴⁷⁸

Orczy Lőrinc két végrendeletet írt. Az elsőt 1756-ban, mielőtt a hétéves háborúba indult volna, míg a másodikat két hónappal halála előtt 1789. május 17-én. Végrendeletei képet nyújtanak a birtokok sorsáról. 1756-ban, 7 évvel atyja halála után, még jórészt azokról az ingatlanokról tud rendelkezni, amelyek végrendeletileg rámaradtak, így a birtokállomány ekkor még az apa által ráhagyott képet mutatja.

Orczy István életének utolsó éveiben már egyre többször hagyatkozott fiára, egyre többször engedte át neki a birtokjogi viták, problémák rendezésében való részvételt. Ennek egyik legjobban dokumentált példája a Nyáry család birtokközösségének megszüntetése 1743-ban. Az egyes települések felosztásánál már ő jelenik meg, mint a család képviselője. 1756-os végrendeletének⁴⁷⁹ pontjai, melyek az atyai szerzeményekről szólnak:

⁴⁷⁸ Hegedűs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka – Orczy Lőrinc / Elektronikus változat: <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/> utolsó letöltés: 2015. 04. 28.

⁴⁷⁹ MNL OL P519 13.cs Boy No. 46

„Az világi Javaim három karban valók.1 Melyeket Szüleimtől őssy Kereset Örök vagy Zálogok.2. Melyeket magam kerestem. 3. Melyek néhai kedves Társamról Gyermekeimre nézendők ezen utóbbiaknak mégh mivoltát nem tudván egyebet rólok nem rendelek hanem hogy annak idejében egyaránt oszollyon fel élő gyermekeim között”.

[Azon birtokokat, melyeket Édesatyám maga keresett mint aquisitor] „... ugy rendelem, hogy két fiam József és László azokban utolsó szükségig meg ne osztozzanak hanem in conetétó ad minisztráltassék jó emberek által és jövedelmét egyaránt osszák maguk között. ... mivel pedig atyafiak között is viszálykodások támadhatnak jó lehet igen ajánlom nékiek az szép egyezséget és egymás szeretetét s javaslom az egy kenyéren való maradást is mint azáltal ha fontos okokból nem maradhatnának együtt László fiamnak Őrssi, Józsefnek pedig Erdőkővesdi épületeket lakóhelyül hagyom. ...

Szöllők közjövedelemből dolgoztassanak, marhákra lévő költségszülés épületek etc. mind közbül menjen, reparációk hasonló képpen.

Egri, Pesti, Gyöngyösi, Mádi házak is közre maradnak melyeknek konzervációjára egyenlő képen közbül konkurálni fognak, ugy ha egynek vagy másnak építésit elvégeznék maguk között közbül fogják tenni a költségek.

Őssi vagyis avitica józágoknak úgy azoknak melyek néhai édesatyám acquirált, neveket úgy azoknak státusát magam által lett investiciókat melioratiókat pro notátia egy külön punktumban fogom hosszabban cedrálni, ha azért valymi kérdés successorim között támadna annak continentiaja szerint megbirálván jó lelkű emberekkel elintézhetik.

Gyöngyösön Goda házá félibül tészek ilyen kis fundációt. 12 szeginy s ha kívántatik Árva Magyar Nemes Deákocskáknak. Az felső traktus építtessen ugy hogy felöl 12 ágy egyik házban másikban 12 személyre való tanuló ház vagyis musaum készítessen. Item felöl egy refektórium és egy kis szoba praeceptornak való. Alsó traktusban mostani bótók meg maradjanak, hanem konyha és mellette való szobához építtessen egy kamara a kapunál és ezen alkalmatosságokban szállitasson egy jámbor házas ember ki feleségestül ezen 12 deáknak provideállyon asztalárul tisztaságáru”.⁴⁸⁰

Az 1789-es végrendelet sokkal részletesebb, bővebb, de a birtokvagyon alapját még mindig az atyai juss adja. Ekkor a Nyáry juss tovább „osztódik”, hiszen abból a leányág is részt kívánhat magának. Az Orczy István által saját jogon szerzett birtokok viszont a kor szokásainak megfelelően továbbra is csak a fiú ágat illetik, így továbbra is ezek jelentik a gazdaság alapját.

⁴⁸⁰ Magyarországon az árvaházak alapításának gondolata a 18. században vetődik fel. Lőrinc az elsők között van, aki ilyen értelmű rendelést tesz, jóllehet, e gondolat, valóban csak gondolat maradt.

1789. május 17-én kelt végrendelet értelmében⁴⁸¹ az ingatlanokat fiaira hagyta, míg lányait 70–70.000 forint kézpénzzel elégítette ki. Második feleségének, Laffert Annának mindaddig, míg nevét viseli a Pest városában lévő régebbi házat, az izsáki dominiumot, az ágasegyházi predium felét és Páhi pusztá egynegyedét, valamint a 3000 arany móringshoz még 3000-t hozzátéve összesen 6000 aranyat biztosít megélhetésére és a rangjához méltó életmód megtartására.

„Jósef Fiamnak még in Anno 1768. Erdő kövesdi Jószágomat birtokában adtam Siroki, Szej[?], Vezekényi portiokkal, s több hozzá tartozandókkal, és ezen Jószágban már maga is sok Melioratiokat, sőt Acquisitiokat is tett annak okáért ezen Kövesdi Jószágot Sz. Erzsébet Varosi [?], Terpesi portiokkal ezen Jószágban lévő Épületekkel, Malmokkal, Szöllőkkel idősbb Fiamnak Josefnek különösen hagyom oly moddal: hogy mivel ezen Jószágot maga saját acquisitiojából javította ezért Testvéreivel ne osztozzon, hanem maga és Fiui Ágon való descendensei örökösen bírassák akarom, és mivel nevezett Jósef Fiam már Öregségemben mind Jószág Kormányzásában úgy törvényes dolgaimban szives Fiui engedelmséggel fáradozását nem keméltette s hiv segedelmét mutatta és segítségemre volt, főképpen pedig a Batskai Pusztákban határozásbéli processusban faratságos munkálkodása által maga sajátjából is utazásokra, Birák és Tanuk tartására feles Költséget tett: ezen munkálkodását nemineműképpen renumerálni akarván: Ivánkai Praediumot mely vagyon Ns Báts Vármegyében valóságosan de facto birt és jövőben redintegrálendo határral és appertinentiáival valamint nékem boldogult Édes Atyám különösen adta és fateálta és azon Fassiót és Palatinalis denotatioval corroboráltam, nevezett Josef Fiamnak különösen hagyom, adom és cedálok úgy hogy azon Ivánkai Praediumot, Madai és Kis-Szállási Praediumoktól sequestrálván hasznát s jövedelmét maga tetszése szerint vehesse és Fiai s ezek Descendensei is örökösen vehessék.

Boldogult Atyám acquisitiojából reám maradtott fekvő Jószágok iránt ... regulationem Paternam confirmálván a nékem celebrált s itt adnectált Fassiót ezen Jószágokban hogy két Fiaim Josef és László egyenlő képpen successálynak, hagyom és akarom, oly magyarázattal hogy mivel az első acquisitor Édes Atyám mind azon Jószágokat tsak nekem és az én Fiui Ágon leendő seccessorokra regulázta úgy az én halálom után is azon Jószágok egyedül Fiaimra és azok fiui ágon leendő successorokra örökösen maradjon és a Leány ág tsak Semine Masculias deficiente mehessen Jószágoknak birtokába....

Uj-Szászi és Szarvasi praediumok úgy Százbergi Praediumoknak fele, Fokorai pusztam Szent Iványi portiok, mindenféle épületekkel, beneficiumokkal ezen Jószágokban

⁴⁸¹ MNL OL P519 13.cs.Boy No. 95

találtató gulyabéli marhákkal, juhokkal, méneses lovakkal jármos és Göbolyös Ökrökkel, Kortsma és malom béli jövedelmekkel, két Fiaimnak Józsefnek és Lászlónak egyenlőképpen maradjon ugy mindazonáltal: hogy ezen Józszággal meg ne osztozzanak, hanem in concreto birják és használhassák és egyedül jövedelmén osztozzanak...

Visontai és Sári határban való szőlők, Sári pincze, József és László Fiaimnak marad. Tartozni fognak mindazonáltal Társomnak Visontai szőlő terméséből annak asztalára prime classis veres bort 30 akót, Sáriból pedig húsz akó fejéret administrálni; item Izsáki jószágban két könnyű ordinarcz szekéren fakó ménesből állítandó hat szekeres lovat tartani, mellyeket naturálékkal Pesti házhoz administráltasson az aeconomiát folytató Tiszt ugy a Városi Szugját(?) is tartoznak Fiaim ad dies vitae ily karban, mint(?) most vagyon conserválni és remontázni Mádi portioból is tartoznak Fiaim qvot annis Társomnak egy atalag aszszúszőlő ürmöst és két atalag aszszú szőlő 1-o (primo) qvartalitatis administrálni. ...

Dunántul való Józszágotat ugymint Orczy helyiséget bár anno 1786 fiamnak általadtam kívánom osztatlanul birják örökösen, Tömörkei szomszéd Pradeiummal egyetemben.

Ha azonban Orczy Familiából való részt Praedálnának azon Orczy helyiségben, tartsák magokat azon traktáтуhoz s végzéshez mely költ közöttem és Orczy Imre között, holott régulákra vagyon, hogy tsak Orczy István Successori birják és birhassák ezen helyiséget mint Gentiumot és többi Dunántul való Orcziánus descendensek kész pénzt vegyenek in sortem Portionis és akkor is egy egy qvartalitás többen ne is inoneráltasson ezer forintoknál.

Vas vármegyében lévő Ósi portiók Söptén, Tsömötélyben azok is fiaimnak maradjanak igyekezzenek mennél előbb zálogos summát letéven kiváltani, tartsák meg pediglen szegényebb Attyafiaiknak segittségire....

mivel a Fél Ország tudja, hogy boldogult Atyámnak és magamnak industriájából származtak a feles aeqvisitiók és sem első sem második házasság társam allaturájából legkisebb summa sem investáltatott Józszágok aeqvisiciójában ... tehát lehető praetensio adjustatiojára semmit sem hagyok, sőt ha aziránt két fiaim inquvietáltatnának akkoron fiaim leányimat vagy azok Successorit nem többel hanem 50 ezer forinttal in sortem avitae et paternae Successionis fizessék ki”.

Orczy Lőrinc atyjától örökölt ingatlan javait tovább gyarapítja, s megpróbálja az örökölt birtokkokat egy kézben tartani. Ezért, testvérét Annát, fekvő jószágok helyett 26.992 forint 35 krajcárral elégíti ki. Másik testvére Zsuzsanna már 1730-ban meghalt.

Birtokvásárlásainak összege közel 600.000 forintot tett ki. Szerzeményeit, melyekben az apai birtokokért még fizetendő összegek is benne vannak, az alábbi táblázat mutatja.⁴⁸²

Mikor?	Melyik birtokot?	Kitől ?	Mennyiért?
1743	Kötelek és Szt. Iván egy része	Szemere család	1700 Ft
1743 1772 1788	Örs egy része	Bossányi, Marsovszky Rakovszky	3200 Ft
?	Gyöngyösi épületek		1300 Ft
?	Újszászra	auctio, különböző családok	7000 Ft
?	Mád és Ond 1/4 része	12.502 Ft-on zálogban bírt a kincstártól	28.500 Ft
?	Miskére	auctio	7100 Ft
?	Túrpásztó	Thury–Nagy család	3200 Ft
1760 – 1763	Bószér, Csábor, Vadkert részek	Thegzes Mihály Bencsik Mihály Huszár József	7600 Ft
1760	Fegyvernek 2/3 része	Török család	1600 Ft
1761	Örs részei	Etthre Ferenc és Zsigmond	2000 Ft
1764	Orci és Tömörke	rokonaitól	2947 Ft
1764, 1770	Erk 1/2 ill.1/4 része	Tresztyánszky és Pyberné	38.000 Ft
1767	Abád 1/2 része, Tomaj 1/2 része, Taskony	gróf Forgách János	90.000 Ft
1767	Szálók 3/4 része, Bura 1/4 része, Bánhalma	gróf Forgách Zsigmond	70.000 Ft
1772	Egerfarmos 1/4 része	nádori admány	
1772	Fegyvernek és Ványa egy részét zálogba	Adreánszky Klára	?
1773	Minden Nyáry és Petrovay birtok 1/8 része		?
1774	Szenterzsébet fele	Plathy András	?
1774	egy rész Váraszón és Szt. Erzsébeten	Berthóty család	?
1775	Filimes egy része	Horváth János	?
1780	Sár és Domoszló részek	Szepesy Sámuel	?
1775	Karácsond és Tarján részei	Nikházyak	4000 Ft
1782	Szabadkán a Ludas dűlőért	?	7620 Ft
1782	Izsák p. 1/2 része Páhi p. 3/4 része Ágasegyház p. 1/2 része	Majthényi Károlytól zálogba	150.000 Ft

⁴⁸² Az összeírás a család tulajdonában maradt meg. Mivel szakadozott, hiányos — ezt jelzik a ? ek —, a birtokvásárlásokra fordított pénzüsszegekről csak hozzávetőleges kép adható.

Mikor?	Melyik birtokot?	Kitől ?	Mennyiért?
1783	Szálók, Bura Bánhalma	auctio	40.000 Ft
1786	Fegyvernek, Dévaványa, Nagykörü, Átány, Heves, Kőlút, Pély, Szt.Iván és Verpelét részei	Zálogba veszi Orczy Antal özvegyétől	16.73? Ft
1760	Rozsnok és Szt Iván 1/3 része	Török és Ugronovics család	4200 Ft
1787	Vadkert	auctio	1420 Ft
?	Szék 1/4 része	?	1750 Ft
?	Gyöngyösön az egész Petrovay rész	Petrovay család	1140 Ft
?	Anna testvérének fekvő jószágok helyett fizet		26.992 Ft

Az 1780-as évek végén a következő településeket mondhatja magáénak:

Heves és Külső-Szolnok vármegyében: Tarnaörs egésze Miske pusztával, Erk fele, Visontán a nagy majorság és szőlő, Sáron pince, szőlő, tisztház, Fokoru pusztája egésze, Szászberek fele, Szentiván negyede, Poroszló fele, Szentersébet fele, Ivánka egésze, Egerfarmos részek, Hatvanban ház és szőlő, Filimes pusztája egésze. Porciók Pásztón, Patán, Tarjánban, Vámosgyörkön, Karácsondon, Taron, Markazon, Domoszlón, Nánán, Detken, Ugrán és Gyöngyösön. Abád és Szálók háromnegyed része, Bura fele, Tomaj és Bánhalma puszták háromnegyede, Taskony és Túrpásztó egész puszták, porciók Fegyverneken, Ványán, Körüben, és Kőtelken.

Pest vármegyében: Pest városában a „régebbi ház”, az „újabb ház”, a nagykert, kiskert, vendégfogadó, földek, rétek. Izsák és Ágasegyház pusztája fele, Páhi pusztája negyede, Vadkert és a hozzá tartozó Csábor és Bőszér puszták egésze, Keresztúr helységben porciók, Újszász, Szarvas pusztája egésze, Péderi pusztája egésze.

Bars vármegyében: Mada, Kisszállás és Ivánka egész puszták, Szabadkán ház és földek, Ludas pusztája egy része és Jankovác.

Borsod vármegyében: Szemere fele.

Nógrád vármegyében: Kőkényes, Dengeleg, Daróc, Kisfalud, Penc.

Somogy vármegyében: Orci és Tömörke puszták

Abaúj vármegyében: Vilmány egészen.

Zemplén vármegyében: Mád és Ond városok.

1790-ben meghalt Laffert Anna, így a végrendeletileg neki hagyományozott részek is visszazálltak a fiúágra. 1802-ben József és László osztályt tettek egymás között. Mivel a

végrendelet kimondta, hogy az újszászi és a Somogy megyei jószágok fel nem oszthatók, ezért "Báró Orczy László tekintvén azt, hogy az Úr Isten Testvér Bátyját, Józsefet számosabb gyermekkel áldotta meg, ... illendőbbnek, sőt szükségesnek véli, hogy ezen, ... eddig osztatlanul kezelt jószágok ...az öregebb lineának jussanak." Cserébe József átengedte Lászlónak Ivánka pusztát, valamint az ezüstművekből neki jutó részt.

A Vas vármegyei porciókat az ott lévő vérségi atyafiaknak adták át, míg az Abaúj vármegyei Vilmány és a Zemplén vármegyei Mád és Ond városában, valamint Zomborban lévő birtokokat közcélokra hagyták. A többi jószág megosztott a két fiú között. A 18. század végén tehát megindul az addig egy kézben összpontosult óriási birtoktest szétdarabolása.

Lászlónak jutó rész	Józsefnek jutó rész
<u>Heves m.</u> : Tarnaörs, Miske, Erk fele, Visonta–majorság és szőlő, Sár–szőlő, pince, tisztház.	<u>Heves m.</u> : Fokoru, Szászberek fele, Szentiván negyede, Poroszló fele, Egerfarmos–porció, Hatvan–ház és szőlő, Filimes pusztá, részek: Pásztón, taron, Gyöngyöstarjában, Vámosgyörkön, Karácsondon, Markazon, Domszlón, Nánán, Detken, Ugrán, Gyöngyösön, Abád és Szalók háromnegyede, Bura fele, részek Fegyverneken, Ványán, Körün és Kötelken.
<u>Pest város</u> : régebbi ház, nagy kert, rétek, földek,	<u>Pest város</u> : a residenciális ház újabb része, kiskert, vendégfogadó, földek, rétek.
<u>Pest m.</u> : Izsák fele, Páhi fele, Vadkert, Bószér, Csábor	<u>Pest m.</u> : Újszász, Szarvas, Pederi, Keresztúron részek.
<u>Bars m.</u> : Mada, Kisszállás, Ivánka, Jankovác , Szabadka–ház	<u>Borsod m.</u> : Szemere
	<u>Nógrád m.</u> : Kökényes, Dengeleg, Daróc, Kisfalud és Penc
	<u>Somogy m.</u> : Orci, Tömörke

A kor „divatjának” megfelelően, elsősorban József ipari vállalkozásokba kezdett. 1776-ban bérbe vette Grassalkovich II. Antaltól évi 32.000 forintért a debrői uradalmat, ahol üvegolvasztót és timsógyárat üzemeltetett Ugyanekkor szerzi meg zálogban Szemerét a Mocsáryaktól 32 évre, illetve Szentersébetet a Plathyaktól 20 évre.⁴⁸³ 1781-ben más főrangúakkal társulva szervezte meg a palicsi szódagyárat Szabadka mellett. A napóleoni háborúk „okozta” kedvező konjunktúra hatására 1801-ben lótakarót előállító posztógyárat alapított Gyöngyösön. Ő kezdte építtetni a Király utca és Országút sarkán álló hatalmas bérházat, az ún. Orczy–házat, amelynek 142 lakásában összesen 359 lakó élt az 1800-as évek első felében, s amely az akkori szóbeszéd szerint óránként egy aranyat jövedelmezett a

⁴⁸³ Soós Imre 1975. 123.

tulajdonosnak.⁴⁸⁴ A jó gazdasági érzékkel épített ház a vásározó zsidóság központja lett

Míg a nagypapa, Orczy István főleg birtokok vásárlásával, a földek mezőgazdasági kiaknázásával teremtette meg a család vagyoni alapját, addig a 19. századi generáció láthatóan jóval szabadabban és könnyedebben mozgott a fellendülő ipari szférában, s elsősorban bérletekkel, kölcsönzéssel, ipari vállalkozásokkal gyarapította pénzét és befolyását.

Az 1790-es évek elejére tehető a pesti Orczy-kert kialakítása, amely László nevéhez fűződik. A homokpusztába telepített 300.000 facsemete 1794 száraz, aszályos nyarán elpusztult ugyan, de a báró hatalmas költséggel újra telepíttette, s a tájkert megépítésével Petri Bernhardot bízta meg. Az 1820-as években a család ismét tetemes összegeket fordított a park fejlesztésére. Zohfal Lőrincsel, aki a gyöngyösi és újszászi klasszicista kastélyok megálmodója, egy 36 öl hosszúságú üvegházat terveztek. Az épület a legnagyobb és legszebb üvegház volt az országban, amelynek megépítése 30.000 forintba került.⁴⁸⁵ Ez az időszak az Orczy-kert fénykora. 1829-ben azután a család 60.000 forintért eladta a területet, hogy ott épülhessen fel a magyar tisztképző intézet, a Ludovika.

Bár a befektetések, ipari vállalkozások nagyon látványosak, a 19. század elejére mindkét fiú jelentős adósságokat halmozott föl. Amikor 1804-ben a családfő, József meghal az özvegy, Berényi Borbála veszi át a gazdaság irányítását. 1807-ben László halálakor — mivel neki gyermeke nem született — az ő része is visszakerül az idősebb ághoz. De a birtokokon kívül az adósságokat is „öröklí” Berényi Borbála, amely így együtt — József és László „hagyatékaként” — csaknem 2 millió forintot tesz ki. Az özvegy a közel 12 évig vezetett ügyes gazdálkodással, a birtokok okos adás-vételével a tartozások több mint felét visszafizette. Ennek érdekében eladta a mádi és vilmányi jószágot 370.000 forintért, a ludasi pusztát 330.000-ért, visszaadta Szentersébetet a Plathyaknak 14.000-ért. A szepesi juss, Szemere és a budai ház összesen 65.000 forintot hozott. Elzálogosította Pederit 100.000 forintért, s azt a 200.000-et, amellyel Grassalkovich herceg tartozott neki a deprői árenda meghosszabbítására használta. Megszerezte Jankováczt 730.000 forintért. Az uradalom homokos síkságain elsősorban állattenyésztés folyt. Hatalmas méneseket, gulyákat, s több ezer juhot tartottak itt.⁴⁸⁶ 1807 után az özvegy közel 700.000 forintért megváltotta az Orczy László után maradt vagyont. A különböző helységekben tett építkezések, felújítások is elvittek csaknem 200.000 forintot. A Kelemen árváknak 132.000 forintot, az abádi javak megerősítésére a Forgáchoknak 100.000-et fizetett ki.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Vörös Károly 1979.

⁴⁸⁵ Rapaics Rajmund é.n. (1993) 178

⁴⁸⁶ Fényes Elek 1843. 54.

⁴⁸⁷ MNL OL P519 13.cs. Boy Nr. 183.

Orczy Józsefnek és Berényi Borbálának hat gyermeke született, négy fiú és két leány. Amikor az anya 1819-ben meghalt, rá egy évre fiai felosztották egymás között a birtokokat úgy, hogy a közterhek „elenyésztetésére” a jankováci jószágot, a pesti nagy házat és a debrői uradalmat hagyták. A teljes vagyonszétosztás után 1.881.000 forint készpénz, a jankováci uradalom és a pesti nagy ház marad elosztható szerzeményként.⁴⁸⁸ Az egyéb fekvő jószágokat a négy fiú, Lőrinc, László, György és József felbecsültette és a jövedelemaránynak megfelelően, felosztotta egymás között, s bár 1807 után egy időre ismét egyesült a családi birtok, most visszavonhatatlanul megindult a hatalmas birtoktest szétDarabolódása. „Létrejött” a négy ág, amelyek a családi központokról kapták nevüket.

II. Lőrinc a gyöngyösi külső (barokk) kastélyban „telepedett le” feleségével, gróf Batthyany Terézszel. Neki jutottak: Fegyvernek, Bánhalma, Nagykörű, Kőtelek, Bura, Taskony, Farnos, Bod, Detk, Ugra, Karácsond, Vámosgyörk, Tarján, Heves, Átány, Pély, és Hatrongyos részbirtokok.

Lászlóé és társáé Müller Magdolnáé lett Tarnaörs Miske pusztával, Abád, Szalók, Tomaj, a markazi, domoszlói, nánai részbirtokok, az egri és a miskolci ház a szőlőkkel.

György és felesége gróf Berényi Erzsébet kapta Újszászt, valamint Szászberek, Szent-Ivány, Fokoru helységeket, a sári és visontai részbirtokokat, valamint az ősi juszt, Orcit Tömörke pusztával. (Ez később csere útján Lászlóhoz került.)

József gróf Pejacsevich Franciskával Erdőkövesden alapította meg családjának központját, s ehhez kapta: Váraszó, Szent Erzsébet, Ivád, Vezekény, Szajla, Terpes, Szék, Pósvár, Sirok, Túrpásztó, Poroszló, Ivánka, Tar, Hatvan Verpelét Ványa, Tosonca, Szinóbánya, Lónyabánya és Gergelyfalva birtokokat.

A felsorolásból úgy látszik, mintha az egyik testvér több, a másik kevesebb részt kapott volna, azonban összegezve az egyes helységekből befolyó jövedelmeket kiderül, hogy mindegyikük éves „bevétele” 30.000 forint körül mozgott⁴⁸⁹.

Létrejött tehát a tarnaörsi, gyöngyösi, újszászi és erdőkövesdi ág. (Napjainkban már csak a tarnaörsi és újszászi ág képviselteti magát.)

A „négylineás” jussokat is felosztották egymás között, így az egyes Nyáry örökségként a családhoz került falvakban már a családra jutó részbirtok is osztódott. Átányban például az ispány háza Györgynek „jutott” 323 forint 30 kr értékben, az itt lévő kocsmán ketten osztoznak, György és László 110 forint 30kr és 187 forint 30kr arányban. A négylineás közös kocsmára 74 forintért Lőrincnek jutott. Szintén ő kapta Fegyverneket 18.379 forint 20 krajcár

⁴⁸⁸ MNL OL P522 III. Nr.2.

⁴⁸⁹ Az összeírás a család birtokában.

értékben és az itt lévő vadászházat 400 forintért. Gyöngyös neve alatt Lászlót tüntették fel 20.000 forinttal⁴⁹⁰, míg a majort 1000–1000 forint értékben György és László kapta, a Fabrikát pedig 6000-re becsülve József özvegye Pejacevich Xaveria. A gyöngyösi pince Lászlóé 455 forint értékben.

A 19. század második felében újabb „beházasodott” családok jelentek meg az egyes birtokok élén, s az 1860-as években megkezdődik az ingatlanok elidegenítése is. Eladják a somogy megyei ősi jussokat, a gyöngyösi házakat, a szőlőbirtokokat. Az Orczy István által megalapozott, majd fia Lőrinc által megerősített, egykor egységes, egy kézben összetartott gazdaság az 1900-as évek elején teljesen szétaprózódott.

⁴⁹⁰ Lászlóé lett a Hallerektől örökölt belső kastély, II. Lőrincé pedig, akit nem tüntettek fel, a nagyapa I. Lőrinc által építtetett külső barokk kastély.

9. Mellékletek

Az Orczy család leszármazási táblája.

Gergely Orczy de Orczi, +k.a.Mohács 29.8.1526;

A1. N Orczy de Orczi

B1. Miklós, (eml. 1558-71); m. Cziráky Veronika

C1. Gergely / György, (eml. 1572-1603); m. Karcsay Orsolya

D1. István, (eml. 1591-1610); m. Margaretits Orsolya (eml. 1609)

E1. Borbála, (eml. 1609-36); m. Hegedűs Péter

E2. Orsolya, (eml. 1609-10)

E3. István, (eml. 1616-36); 1m: Csóy Kata; 2m: Bozzay Dóra (+after 1644)

F1. [1m.] Péter, (eml. 1616-66); m. Lukács Zsuzsanna

G1. Ferenc, (eml. 1676-81)

G2. István, (eml. 1678)

F2. [2m.] István, (eml. 1644)

F3. [2m.] Orsolya, (eml. 1644-80); 1m: Csóy Péter (eml. 1644);
2m: Gérczey Lajos (+before 1660)

E4. Péter

E5. György

E6. Gergely, (*?+1654); m. Bonczódföldi Rády Margit (eml. 1616-27)

F1. János, (*+k.a.1664); m. Mankóbüki Horváth Zsuzsanna

G1. István, (eml. 1658-1703); m. Berkes Ilona

H1. István, (eml. 1722-43); m. Táplánfai Nagy Júlia

I1. Mihály, (*1712 +1783); m. Kovács Magda

J1. Zsigmond, (*1761 +1832); m. Kéring Erzsébet

K1. Gábor, (*1788 +1850); m. Darásporpácsi Darás Júlia

L1. Cecília, (*1823 +1915); m. Talabér László

J2. Mihály

I2. József, (eml. 1764)

I3. Krisztina; m. Felsőbükki Horváth László

I4. Katalin; 1m: Kéthelyi István; 2m: Vörös László

I5. Rozália; m. Király István

I6. Erzsébet; m. Storczy Imre

H2. Orsolya; m. Fejér József

H3. József

H4. Borbála; 1m: Simon István; 2m: Jánosy István

H5. Péter, (*1683 +1768); m. Kischevesi Hevenessy Magda

I1. György, (*1728 +1782); m. Trajber Júlia

J1. János, (*1761 +1812); m. Lukafalvai Zarka Petronella

K1. Imre, (*1787 +1845)

J2. István

J3. Anna, (*1780 + ?)

J4. József

I2. Margit; 1m: Kéthelyi György; 2m: Tolnay N

I3. Éva; m. Tulmon N

G2. **Gergely, *1629/30, +Eger 1710; m. Boda Julianna;**

G3. György, (eml. 1666-1701); 1m: Csói Csóy Zsuzsanna;
2m: Kulcsár Zsuzsanna;

- G4. Péter, (eml. 1663-1706); m. Takács Judit
 H1. József, (eml. 1716)
 H2. Mihály, (eml. 1713-35); m. Muraszombati Zobothin Orsolya
 I1. Ferenc, (eml. 1730-39)
 I2. Antal, (*1719 +1756); m. Zombath Anna
 J1. Magdolna; m. Proszinák Farkas
 J2. Pál, (eml. 1782); m. Forintos Teréz
 J3. Teréz; m. Tevely János
 J4. Antal, (*1754 +1803); m. Cséby Teréz
 K1. Lőrinc, (eml. 1826)
 K2. Ignác, (*1792 +1850); m. Bocsári Svastits Anna
 L1. József, (*1822 +1881); m. Rákosi Boros Antónia
 M1. Róza, (*1844 +1876); m. Zanathy Alajos
 M2. Hermina, (*1850 +1883); m. Gläser Károly
 K3. Antal, (eml. 1819)
 K4. Andor, (*? +1856); m. Stampf Jozefa (+1850)
 K5. Róza
 K6. Zsuzsanna; m. Petheő N
 I3. Imre, (*1725 +1782); 1m: Rimanóczy Anna;
 2m: Rábabogyoszlói Vajda Anna
 I4. Teréz
 I5. Klára, (eml. 1730-39); m. Felsőbükki Nagy János
 I6. Anna, (eml. 1730-39); m. Botka Zsigmond
 I7. Apollónia, (eml. 1730-39); m. Dacsó Imre
 H3. Orsolya, (eml. 1693); m. Jánosy Péter
 H4. Borbála, (eml. 1714); 1m: Bozzay István; 2m: Szita László
 H5. Zsuzsanna; 1m: Szita Péter; 2m: Molnár János
 H6. Mária; m. Mankóbükki Horváth István
 H7. Júlia; m. Somogyi Károly
 H8. Krisztina, (eml. 1761)
 G5. Kristóf
 G6. Borbála, (eml. 1666-80); 1m: Nagy István; 2m: Terestyén István
 G7. Orsolya, (eml. 1660); 1m: Széll János; 2m: Kovács Péter (+before 1663)
 F2. Gergely, (*? +1696); 1m: Kisfaludi Kisfaludy Anna; 2m: Isaak Anna
 G1. [1m.] Zsuzsanna, (*? +after 1695); m. Kámán-Horváth Márton
 G2. [2m.] Judit, (eml. 1673); m. Horváth György (+before 1696)
 D2. Mihály, (eml. 1591-92)
 D3. Borbála, (eml. 1591-92)

Orczy István leszármazási táblája.

Gergely Orczy de Orczi, (*1630 + 1710); m. bodi Boda Julianna;

A1. János, (eml. 1668-1701); m. Horváth Katalin

B1. Péter, (*1701 -?)

A2. Borbála; m. Szalay György

A3. **István**,(*1670/1677 +1749); m.1708 – **dolhai és petrovai Petrovay Zsuzsanna**
(*1690 + 1737),

B1. Zsuzsanna, (*1714+1730); m.1729 – Baron Várkonyi Amade László

B2. Katalin (*1716 + ?)

B3. Lőrinc, (*1718 + 1789);

1m: 1740 – aszódi Podmaniczky Judit (*1716 +1758);

2m: 1759 – báró Laffert Anna Maria (*.1729 +1792)

C1. [1m.] Anna, (*1741 +1805); m.1766 – gróf Hallerkői Haller Péter (+1834)

C2. [1m.] Zsuzsanna, (*1744 +1784); m.1760 – báró miháldi Splényi Gábor
(*1734 + 1818)

C3. [1m.] József, (*1746 +1804);

m.1773 – gróf Karancsberényi Berényi Borbála (*1755 +1819)

D1. Anna, (*1776 +1830); m.1797 – gróf Draskovich György (*1773 +1849)

D2. József, (*1779 +1811); m.1802 gróf Pejácsevich Franciska Xaveria
(*1784 +1861)

E1. Lajos, (*1804 +1855)

E2. István, (*1806 +1848); m.1836 – báró Liphay Ágota (*1818 +1902)

F1. Sarolta, (*1837 +1911); m.1858 – gróf Gyürky Ábrahám (*1836 +1901)

F2. Leona, (*1838 +1918); m.1857 – báró Piret de Bihain Béla
(*1831 + 1915)

F3. Irma, (*1842 +1909); m.1863 – gróf nagykárolyi Károlyi Viktor
(*1839 +1888)

F4. Elek, (*1843 +1916)

E3. Paulina Terézia Anna Mária Valpurga, (*1808 + 1872);

m. 1834 –Szentgyörgyi Horváth Antal (*1810, +1871)

E4. Eleonóra, (*1811 +1865); m. 1835 – gróf Jaroslaw von Sternberg
(*1809 + 1874)

D3. Lőrinc, (*1784 +1847);

m.1808 – gróf Németújvári Batthyány Terézia (*1794, +1861)

E1. Anna, (*1810 + 1879); m.1830 – gróf Szapáry József (*1799, +1871)

D4. László, (*1787 +1879); m. – Müller Magdolna
(*1810 +1879)

E1. Hortensia, (*1830 + ?); m. – báró Boxberg Imre

E2. Félix, (*1835 +1892);

m. 1863 – gróf Czegei Wass Emma (*1839, +1930)

F1. Lenke, (*1864 +1875)

F2. Emma, (*1865 +1947); m.1894 – Esquire Montagu Barstow

- E3. Emil László József, (*1836 + 1904);
 1m:1858 – Kneiss Maria (*1838 + 1875);
 2m: 1879 – Berbenicza Ilona Natália (*1848 +1924)
- F1. [1m.] János, (*1859 +1930);
 1m:1883 – Wallernstädti Wágner Kristina (*1857, +1937);
 2m: NN
- G1. [1m.] Etelka Johanna Mária Krisztina, (*1884 +1891)
 G2. [1m.] Miklós János Jakab László, (*1886 +1949)
 G3. [1m.] Elemér János Jakab László, (*1888 +1951);
 m.1932 –Meszleni Meszleny Ágnes (*1912 +1980)
- H1. Ágnes, (*1933 –);
 m. 1949 – Sturmman Sándor (*1926 +1986)
 II. Sturmman Krisztina, (*1954 –);
 m.1979 – Timkó Tamás
- J1. Orczy-Timkó Benedek, (*1980 –);
 m. 2004 – Vanda Horváth (*1980 –)
- K1. Orczy György, (*2005 –)
 K2. Orczy László, (*2008 –)
- J2. Orczy-Timkó Dániel, (*1981 –);
 m. 2006 – Ilona Csirszka (*1981 –)
 K1. Orczy Gergely Nimród, (*2008–)
- I2. Orczy-Sturmann Péter, (*1955 –);
 m. 1983 – Kovács Éva Anna (*1959 –)
- J1. Orczy-Sturmann Ágnes, (*1983 –)
 J2. Orczy-Sturmann Márton, (*1986 –)
 J3. Orczy-Sturmann Péter, (*1992 –)
- H2. László, (*Budapest1935, +Montreal 2007)
 ; m.1965 – Budai Klára (*1947 –)
 II. Alice, (*1966 –); m. 1993 – Stefano Sandrin
 I2. Katalin, (*1971 –); m. 2002 Desmond White
- H3. Péter, (*Tarnaörs 1937 +Budapest 1993);
 m. 1968 – Lehoczky Katalin
- G4. [1m.] Béla Tivadar János Jakab, (*1894 +1975);
 m. 1960 – Vogl Mária (*1907 +?)
- G5. [2m.] Johanna (Yvonne), (*1900 +1982);
 m. Martin von Kink
- F2. [1m.] Emil István László, (*1861 +1900);
 m. 1885 – báró Charlotte Theresia von Seckendorff-Gudent
 (*1861 + 1945)
- G1. László Emil Béla Károly, (*1888, +1927);
 m. Elisabeth van de Velde
- F3. [1m.] Corona Mária Anna, (*1867 + 1927);
 m. 1899 – Rémy Kwiatkowsky
- F4. [2m.] Felicia Ilona Borbála, (*1879 + 1957);
 m. 1911 –Jeszeniczei Jankovich Lajos (?+1920)
- E4. Camelia, (*1844 +1869)
 E5. Cherubin, (*1851 +1906)
 E6. Szerafín, (*1852 +1888); m. 1885 báró Piret de Bihain Eugenia
 (*1858, + 1935)
- D5. György, (*27.8.1788, +Ujszász 13.6.1871);
 m. 1814 – gróf Karancsberényi Berényi Erzsébet (*1792 + 1883)

- E1. Mária Terézia, (*1815 + 1895); m. 1865 – gróf Nagykárolyi Károlyi István
(*1797 + 1881)
- E2. Terézia, (*1819 +1843)
- E3. Ferenc Valentin Félix, (*1818, +1877); m. Hoflehner Terézia (*1828 – ?)
- F1. József Joachim, (*1863 – ?); m. 1887 Mária Eleonóra Knaute (*1868 – ?)
- G1. Alfonz Róbert, (*1886 + 1945); m.1913 – Elisabeth Rung
(*1892 + 1948)
- H1. Rolf Adolf Walter, (*1914 – ?); m.1941 – Elisabeth Kolmann
(*1920 – ?)
- I1. Ingrid Hermanda Eugenia, (*1942 –)
- I2. Astrid Lujza Ilona, (*1944 –)
- I3. Brigit Anna Lujza Helga, (*1946 –)
- E4. Erzsébet, (*1922 +1903); m. 1842 – gróf Galánthai Esterházy László
(*1810 + 1891)
- E5. Béla, (*1823 + 1917); m. 1894 – Wallner Terézia (*1851 + 1916)
- E6. Andor, (*1824 + 1897); m. 1896 – Tétard Angelika (*1831 + 1896)
- F1. Andor, (*1870 + 1831); m. 1895 – báró Piret de Bihain Leona
(*1868 + 1938)
- G1. Zsuzsanna Eleonóra Mária Angelika, (*1898 +1958)
- G2. Lőrinc István György András, (*1901, +1977);
1m: 1926 – Horgosi Kárász Mária (*1902 +1947);
2m:1955 – Meszleni Meszleny Ágnes (*1912 +1980)
- H1. [1m.] György István András Leó Mária Lőrinc, (*1927 – ?);
m. 1956 – Rettegi Visky Hedvig Mária (*1925 +1988)
- H2. [1m.] Mária Angelika Jolánta Andrea Leona Laurentia Zsuzsanna,
(*1928 –); m. 1953 – gróf Bedeghi Nyáry Gál (*1925 – +2013)
- E7. Ágnes, (*1826 + 1876); m. 1856 – gróf Karancsberényi Berényi Ferenc
(*1818 + 1888)
- E8. Georgina, (*1828 + 1894); m. 1845 – gróf Keglevich Gyula (*1824 + 1865)
- E9. Tekla, (*1831 + 1913)
- D6. Teréz, (*1790 – ?); m. 1807 – báró Wenckheim József
- C4. [1m.] László, Abaúj vm. főispánja, (*1750 +1807);
m.1782 – gróf Abensberg-Traun Maria Theresia (+after 1811)
- C5. [1m.] Mária, (*? + 1802); m.? – báró Vécsey Miklós (*1749 + 1829)
- C6. [2m.] Teréz, (*1758 + 1813); m. 1783 – gróf Keglevich Ádám (*1748 + 1820)
- C7. [2m.] István
- B4. Anna, (*1720 +1761); 1m: 1735 – báró Hávor Mátyás; 2m: Gulik János
- B5. Julianna, (*1722 + ?)
- A4. Anna; 1.m. Győröki Szabó János; 2m. Kovács János

A kőszegi gimnázium névkönyve.

A kőszegi gimnázium névkönyvének első lapja.

	Orczil Nob.	Declinista	
Steph	Orczil Nob.	Adam	Szarka
Ioan.	Vérhas	Adam	Szucz
Ioan.	Zrinovacz Nob.	Andre	Broncz
Mart.	Herman Nob.	Andre	Rotth
Mich.	Horvath	Baltha	Daniel
Mich.	Mladosovics	Franc.	De Pauli
Nicb.	Sibolai	Franc	Turcz
Mich.	Skublics Nob.	Georg.	Bona
Nicol.	Fercsak	Georg.	Beleznai
Paul.	Ditkovicz	Georg.	Vizi
Paul.	Lorant Nob.	Georg.	Szabados
Paul.	Szikszai Nob.	Georg.	Nagy
Paul.	Bakany	Georg.	Voros
Steph.	Pulay	Ioan.	Farkas
Steph.	Fabri	Ioan.	Gutahazi
Steph.	Franko	Ioan.	Nuzgraber
Steph.	Gombosy	Ioan.	Perneszi
Steph.	Puskaricz	Ioan.	Somogy
Steph.	Seratoricz		
Steph.	Bakonyi		

A tanulók között baloldalon az első, Steph. Orczil Nob.

Gróf Pálffy János levelei

+

Isten sok jóval áldozta
mögé helyes.

gerbüt ig. Ammias irott hite Lev. les veven, Conventuáját
mögé érintem, jól cselelési hite hog az oda va-
lo állapotról tudottis. Az ott levő Hadal
Subsistentiája végett hog azon Vármegye további
az ró Felgr költségetyára mög maradhatson
Költségetem Semmiamis Di. ns utmal, s. másokkál
a hiber illet effle szolgá, s. vajon pro Succursu
oda rendelve az Jászaj, ug a Ruvidajis, hi-
vül amlított Di. ns ut bővítben fog irni hite,
Költséget aymban további maradgion mostani
maga hivatalyaban, s. abban járjon el Kyr.
galmatollan, nem lehen jövendő öbrenis kara-
ra hiteles, magamit recommendacionas in ex-
bit locis mög nem fogom venni hiteles. In-
tam a Várban levő Rikhozj Commandansato
a Vár fel adása irans végzőkppen, többir né
fogok utainna járni, tusa mit cselelési, oda
utovin Alög. lélhal csak három nap mulvaig
mög végsem, hanem hite az Hajv. ajgnak be-
irgaker, hadg. irnak béhit a mög aralhodajnak
mög híreltél el magokkal mög a Germ. helyis
ökre vágatom, hitelek magok leszek okai, emil
többir nemis fogok névelni irni, el váhla miné
mü Válaty ad. Ezeret Jffm. ite hiteles jö
Egy. tghk. Datum P. sz. J. m. sz. 22. 96. 1710

J. Pálffy.

Pálffy első levele Orczynak. – 1710. november 22.

H.

Victoriis Suae Majestatis Sacrae Armi felicitate ad has
 etiam Partes penetrantibus, siquidem ex
 Parte Camerae Hungaricae nullus adhuc
 qui res Fiscalis curare subordinatus est.
 Ideo pro ar. r. tendis ex hinc emergentibus Suae
 Sacrae Majestatis Cameris, Gregorium Dominum Stepha-
 num Orsz. voluit ad hoc munus obsequendum
 dignam, & idoneam Personam duximus depu-
 tandum, quatenus Suae Dnae in Hevithiensi, Bor-
 sodiensi, Gömöriensi, & Zempliniensi Comitibus,
 usq. ad ulteriorem Cameralem dispositionem, Pro-
 na tam mobilia, quam immobilia Fiscum Re-
 gium concernentia, juxta rationem Rbi datam
 Instructionem sedulo & diligenter conscribere
 novis, & administrare. Datum Agriae die
 11. Mensis Decembris, A. 1716.

Sacrae Caes. Regis Imperatoris
 Consiliarius Camerae, Frater Cam-
 eri Maratfaluus, Regnerus
 Dalmatiae, Croatiae, & Slavoniae
 Banus, Confinitus Gallorensiu
 Frater, unius Regimini Cata-
 stractus Chorathus, & per Hun-
 gariam Frater Commendans.

Comes Johannes Pálffy
 C. S.

Pálffy ajánlása a Heves, Borsod, Gömör és Zemplén megyékben lévő fiskális birtokok összeírására.

Gyöngyösi házak

A tér bal oldalán, az emeletes házak közül kiugró két földszintes épület volt Orczy István első szerzeménye. A följebb lévő a II. Rákóczi Ferencsel cserélt épület.

[MNM Mátra Múzeuma Fotótár Csépany–album Ltszn.]

A kép jobb oldalán látható földszintes kis épület a boltokkal az 1740 körül épített ú.n. Goda-féle ház. [MNM Mátra Múzeuma Fotótár Csépany–album Ltsz: 1359]

Az egykori Újváry funduson épült két udvaros könyv-, fegyver- és levéltár, valamint pincéjének 18. század eleji oroszlánfejes ajtaja.
[MNM Mátra Múzeuma Fotótár Csépany-album Ltsz: 1357]

A Szent Bertalan templom, Orczy István, Petrovay Zsuzsanna, Orczy Katalin, Orczy Zsuzsanna, talán Orczy Julianna és Orczy Lőrinc két kislányának temetkezési helye.
[MNM Mátra Múzeuma Fotótár Csépany-album Ltsz: 1350]

Orczy István dolmánya és annak minta-részlete⁴⁹¹

⁴⁹¹ MNM Textilgyűjtemény

Az 1717-ben vásárolt pesti Úri utcai ház, a 19. század végén

Tarnaörs, a kiépülő település, a 18. század közepén

Inventarium
Erdő=Keővesden⁴⁹²
Az Kastéll

1mo Ezen Kastély jó Kő Materialékból épült Kilenc Szoba, egy Konyha, Komra, s pinczébül álló, a Stukaturozott ebédő szobán kívül mind boltozás alatt, három fekete ócska, két meg lehetős zöld, s egy ó fejr kálhával, harmincz rész= szerint öveg táblás, rész szerint ollomba foglalt öreg kari= kás ablakokkal, annyi vas rostélyokkal, huszonegy nagy duplás, egygyes és kisebb ordinari de festett ajtok= kal, azokon három réz táblás, tizenegy bétakartt és ött takaratlan régi pléhekkal, s kulcsokkal providealtt négy rundellás mellyek közül egyike házi Kápolna, ve= resre festett sindely jó all Ház.

Melly a Falu felül jó magas bástya forma, az alsó része pedig circiter négy schuchnyira felamaltt Fallal s erre feltett zöldre festett fa rostélyokkal: A Major= Vadas= és Szérős Kertek pedig egyformán nagy tölgyfa oszlop= pokkal, s rovássokkal és ezekre rakott feles Tüskével jól erőssen bé keritve vagyon mind ezeken két deszkás, két rostélyos Nagy Kapuk, s ajtokkal, s hozzája való zár= jai, s Killincseivel együtt.

Ezeknek egész Fundussa az Vadas Kerten keresztül folyó Patak Szélességével együtt Hoszuságában tészen circi= ter száz hatvan négy öllet, az Felső Szélességében circiter száz= három allol pedig a holl leg szélessebb száz negyven, az hol Kes= keneybb száz ött öllet circiter.

Az Mobiliák

Puha fa asztal esztergált Lábakra 5 darabban	1
Illyen asztal ord. Lábakra 2 darabban	1
Hoszu asztal melly alá Nyoszolát lehet tolni	1
Szegeletes puha fa asztalkák	2
Iádszó Asztalka	2
Hoszu tranchirozo Viasz Vásznos asztal fiokokkal	1
Egy nagy puha fa Kerek asztal tiszték Szobájában	1
Egy hoszas, más szegeletes Pohár mossó asztalka	2
Kis Kerek asztalka az Kápolnában	1
Egy deszka Szélességű hoszas ord. Asztalka	1
Tölgyfa asztal az Konyhán	1
Hoszu fenyőfa asztal az Komrában	1
Régi festett puha fa allmariom	1
All és fell=fiokos nagy egy, más kisebb Kemény fa régi Schreib=Tisch	2
Kékra festett öveg ajtos fiokos puha fa pohár Szék	1
Ord. Pohár Szék TisztékSzobájában	1
Falba készített öveges allmariom könyvekkel	1
Schacht cum appertinentis	1

⁴⁹² MNL OL P518 14. csomó Ekd. Nr. 51

Szoba Seprő Keffe	2
Nyeles porzó Keffe	1
Bor hevítő dézsa két vas abroncsal	1
Fa Legyező	1
Két személyre való kirakott régi Nyoyzola	1
Egy személyre való puhafa kék Nyoszola	9
Kék és fejtér Fogas öszveséggel	8
Sárga Posztós Kanapé	1
Kivarrott nagy Kar szék két kissebbel együtt	8
Fekete bőr Szék	12
Vörös bőr Szék ócska	12
Fa Kar Szék	5
Szalma Szék	6
Az Kápolnában az oltár azon két faragott Gyertya=Tartó	2
Oltára való Lapedő és Misse mondó Ing darab	2
Kehel	1
Fejtér Creditor Misse mondó ruha	1
Csipkés Czin Tányér ampolnákkal együtt darab	3
Papyrosra festett Sárga Kép fekete rázában	9
Belől aranyozott fekete rázás Kép	21
Ki meczett aranyos rázában Üveg alatt Kép	12
Nagyobb írott Kép az ebédlőben	2
Kisebb Kép ugyan ott	8
Ezeknél is Kisebb	2
Sárga Sellyem2, Papyros2	4
Boldogságos Szűz Képe öveg alatt	1
IllamináltBoldog Szűz Képe	1
Rézre írott Kép	2
A Kápolnához való Püspöki Privilegium öveg alatt	1
Derekall	6
Lószőrrel töltött Mátrác	3
Illyen vánkus	2
Ord. Paplan	4
Eött Kanvász tizen négy Kartony vánkus	19
Szalma Zsák	7
Zöld Ágy Takaró Sárga Pántlikával	2
Vékony Lapedő	8
Vastagabb Lapedő	10
Abrosz Vékonyabb	2
Vastagabb	4
Cseléd abrosz	3
Asztalkendő vékonyabb	24
Vastagabb	20
Czin törő ruha	26
Ablakokra való Karton Firhang	20
Ablakokra való zöld Könyöklő Posztó	13
Török szőnyeg	2

Ord. Szőnyeg	2
Asztalka takaró Sárga posztó	1
Czin táll	23
Czin tányér	48
Czin gyertya tartó	4
Réz gyertya tartó Kalapostul	4
romlott rész gyertya tartó	2
koppanto ord.	6
Éjjeli Czin Edény	2
Vas Firhang Stangl	23
Holicsi fejér Tányér	45
Holicsi kerék Tál	6
Confect Tányér fejér	12
Holicsi fejér mosdó Taál Kándlival együtt	1
Czukos tartó fejér piksis	1
Illyen Findsa pár	2
Holicsi fejér Csésze	1
Chocoladét csinálni valo fa Kanál	1
Holicsi Soó Tartó	2
Porzellán Kávész=Csésze Pár	12
Réz Ibrik Herbateinek	1
Födeles Pohár	1
Lábas Pohár Nagyobb Kisebb	14
Kis meczett Karafina	12
Meczett vizi Lábas Pohár	2
ord. Meszelyes Pohár	1
Rosolis Pohár	6
Ord. Bor=Pohár	9
Meczett Bor=Pohár	12
Eczetnek s olajnak való Karafina darab	2
Két Iczés Palaczk	2
Egy Iczés Palaczk	6
Üveg Korsó	1
Meszelyes Palaczk	1
Falra való bádogos Eöveg Lámpás	1
Üres pincze tok Eövegre való	1
Az Pinczében Lého	1
Csap furó	1
Korcsolya	3
Vizi Korsó	2
Nagy zöld Korsó	2
Kisebb Korsó	1
Iczés Korsó	5
Meszelyes Korsó	1
Bádog Icze és Meszely darab	2
Pintér Késs	1
Hordóba való Csap	4

Kis Harang	1
Billegező vas Nagyobb Kisebb	2
Bádog Öntöző Kanna	2
Vas Tepszi	1
Vass Baukó	2
Ablakra való Két nagyobb egy Kisebb rostély	3
Homok rosta	1
Vas Gereblye	1
Drót=gyertya=tartó	3
Bádog tészta szűrő	1
Vas Serpenyő	2
Reszelő	1
Vas roóst	1
Vas Nyárs	1
Nagy Tűz=láb	2
Vas Kanál	2
Trifusz	2
Görbe vas	1
Bádog Soó=tartó	1
Katlan Lábaival együtt ócska 2 vas láb nélkül 1	3
Fehér Hevér	1
Lakat öszveséggel	10
Réz tányéros mérték fontyaival együtt	1
Gerög Láda	4
Élés Láda 2 uj 1 ócska insimul	3
Hoszú fiokos láda	1
Holmit benne tartani való Ferschlag	1
Étel hordó Tábla	4
Drotos Eger fogó	2
Nyujtó=deszka	2
Leves szűrő Szita	1
Tranchirozó Tányér	1
Vágó Kés	1
Vas abroncsos Vendel 4. Fa abroncsos 7.	11
Vas abroncsos tölgyfa Dézsa	2
Fa abroncsos tölgyfa Dézsa	2
Mossogató, és öblögető dézsa	2
Vas abroncsos 2 Mozsár	1
Nagy és Kisebb Szita	5
Cserép lábas	8
Fazék	26
Fa tányér	24
Cserép tál	11
Tűznek való vas serpenyő	1
Fa öreg Lámpás	1

Az Major Ház

2° Melyben egy Szoba, Kő=Kéményes Konyha, keő és Téglá=
búl, ez után pedig hozzá ragasztva Fa és Sövény
Materiákból egy Szoba, három Komra, jó Sindel
Födél alatt, 3. olom Kerék öveges, 3. Fában foglalt
ablakokkal, annyi Vas Keresztekkel, egy régi
zöld Kálha, egy belül fűtő Kemenczével, 7 ord
ajtokkal, s azokon rész szerint pléh, rész sze=
rint kilincs, rész szerint pedig zárossal ké=
szült közép szerű épület.
Ennek oldalátul nem mesze Keresztben va=
gyon egy circiter 12 ölle, Tölgy fa oszlopokra
tölgy fa deszkás padlássos két Fészer, Tyuk=
oll Nádás Födél alatt való jó fa=Épület. Itten

Nyoszola ócska	5
ord. Fogas	5
Tölgy fa Lócza	6
Egy kerek, egy hoszas fenyő deszka asztal	2
Mángorló rosz	1
Fenyő s Tölgy fa Dézsa	8
Rocska	6
Káposzta Gyalú	1
Köpüllő	2
Süttö Teknyő	2
Kisebb Teknyő	5
Süttö Lapát	6
Sejtár	2
Kugzó Kád	2
Vas abroncsos Csobollyo 1. fa abroncsos 1 simul	2
Hus hordó általvettő	1
Étel hordó Fa Edény	4
Nagy fa taál	1
Szakajtó	12
Szakajtó ruha	12
Tésztára való Lapedő	1
Puttony	3
Szitta	5
Fa rosta	4
Uj Zsák 60. ocska 34. insimul	94
Ponyva Négy Nyüstös uj 2. ocska 3. insimul	5
Talicska vassal Kerekkel	2
Sindel födeles Hidas uj és régi nagy	2
Vassas vödör Kutra való	1
Fejsze	2
régi deszka Fűrész	1

Két akos Eczet Hordó 4. vas abroncsal	1
Fa abroncsos Eczet Hordó	2
Káposztás Hordó 6 akos 6. három akos 2	8
Vas abroncsos 5. akos pálinka hordó	1
Ord. Egy akos Hordó	1
Három akos Hordó	34
Két akos Hordó	13

Az Kerti Pincze

3^{tio} Ez Kő fallal s Sárral rakott, boltozott jó Kis Pincze, mellynek Torka Sindel alatt vagyon, Kölső Közön= séges fenyő deszka, az belső pedig dupplázott ajtókkal, sarok vassaival s rekesztekkel.

Az Istállók

4° Ezek fa oszlop, fonyás s rovássokbul rakatott, egy Szén, Ló és Ökör Istálló, úgy egy kis Szerszám= tartó Kamrábul álló, romlandó oldalain jól Sindelezett földel némü némüképpen Padlokkal s jászolokkal providealtt Keskeny Épület. Va= gyon itten

Vassas Szekér mind hozá tartozandoival	2
Fargús és ord. Láncz öszveséggel	5
Eke	1
Szántó vas uj egy, ócska egy	2
Czimer vas	1
Fejsze	2
Faragó fejsze	1
Kéz vonó	1
Véssó	1
Furó	3
Vasvella	2
Rudallo Kötél	2
Vas Borona	1
Kis Fűrész	1
Széna Mecző	2
Kasza	2
Ócska Kapa	4
Ássó uj és ócska	9
Vas rosta	8
Vassas Tölgyfa dézsa	2

Az Marha

Jármos Eökör	10
Tehén	3
Negyedfü Úszó	2
Harmadfü Úszó	1
Illyen Eökör	2
Tavalyi Úszó	1
Illyen Eökör	2
Bivaly Tehén	14
Bika	1
Negyedfü Úszó	2
Negyedfü Eökör	2
Negyedfü Bika	1
Harmadfü Úszó	4
Harmadfü Eökör	2
Tavalyi Úszó	3
Tavalyi Eökör	2
Szaporítás Eökör	2
Szaporítás Úszó	2
Sertés Eöreg	47
Süldő	54
Idei Őszi Hagyás	15
Tavaszi Malacz	100
Dámvad	26
Méh Kass N°	6

Az Kút

5° Ez a Major Udvar Közepén Kőből fel rakatott, négy Tölgy fa Oszlopokra álitott Sindeles földel alat lévő két vassas Veder, egy nagy hoszi Lánczal Kerek hajtó Nagy erős Kút, Két vas pántos rajta fekvő ajtóval Providealva.

Az Csőr

6° Ez ujjonon fel állított Kő oldalas jó Pajta két ka=
pura, egy Kis deszkás jó Ajtóval egészen Sin=
delel jól sindelezett Épület, mellynek Hosszusá=
ga circiter 11 öll, Szélessége pedig 8 öll ebben

Kád régi	2
Szúszék	8
Vassas Killa	3
Vassas mérő	1
ord. Mérő	2
Vasas fél mérő	1
Fa vella	6
Gereble	8
Vas rosta	3

Az Vendégfogadó

7° Ez rész szerint Keő. Rész szerint Téglya s Vállfog
Materiákból épültt, Két, deszkával Padlás=
soltt Szobácskából, Komrácska és egy Kis kő Ké=
ményes Konyhából circiter 22 Hordora való bol=
tozott, Sindel földés Torkú Pinczéből álló alkal=
matosság, egy nem Igen jó barna Kályha, 5 fá=
ban foglaltt öveg ablak, négy vas rostéllal 4.
ord, az Pincze torkán pedig egy Nagy dupla ajto=
kal providealtt, Zsupos, de már meg rongyosodott
Födel alatt lévő Középszerű all=Ház Fundussa En=
nek Hosszuságában circiter 60 öll, alsó Szélességé=
ben circiter 8 öll, elöl pedig circiter 12 öll.

Asztal hoszú	1
Tölgy fa Lócza	2
Fenyő fa Lócza	1
Fogas	1
Badog Icze	1
Meszel	1
Töcsér	1

Kalmár Bólt

8° Ez Keő, s Téglából épültt, egy deszkázott, s padlással
Két padolatlan, de boltozott jó Nagy Bolt, egy kő=Ké=
ményes Konyhából, ollomba foglaltt négy ablak, 6
vas rostély, egy vasablak=Tábla, egy jó nagy
zöld Kálha, egy egygyes, egy dupla vassas három
Ordinari ajtokkal, azokon Két bétakartt, két
takaratlan ajtó Pléhekkal, s zárakkal ké=
szültt jól Sindelezett Födelü L forma szeglett
Épület: Fundussa Hosszuságában circiter 60
szélességében circiter 12 öll, Kerítése rész sze=
rint Sövény, rész szerint egy más mellé álitott
Karakból áll, ezen egy uj deszka Kapu, egy Kis
ajtoval vas Kilincs, s rekeszték együt, mosz
ezen alkalmatosságtul fizetődik arenda 35 R.fl
Kereskedő portékát tartó fiokos [szekrény]. egészen 1
Só tartó válljú 1
Hoszú asztal 2
Soó mázsa 1

A Ser Ház

9° Melly Keőből, s sárral csinálttdeszkával padlás=
soltt két Szoba, Kis Komra, Serfőző alkalmatos=
ság és téglával ki rakott, deszkákkal padlással
Szalad Házból álló, két ollomba, s két fában
foglaltt öveg karikás ablakokkal, Hét ordina=
ri ajtó, két régi pléh, két zárral, egy ré=
gi Kálhával providealtt jól Sindelezett de Ké=

mény nélkül való Épület. Hosza ennek 11 öll	
Szélesége öll 5. Udvara kerítettlen. Vagyon itt	
Tölgy fa oszlopokra, s Tölgy fa deszkákkal	
Szalma födés alatt fel állítatott kis Istálló a=	
hoz ragasztva egy Szekérnek való Szín meg lehe=	
tős állapotban. Arendaja ezeknek fn 110. melly=	
nek fele az Mlgos Urasságot illetvén térszen	55 R.fl
Sörfőző nagy réz Katlan circiter 19 akos	1
Keverő Kád nem igen jó két vas abroncsal	1
Ásztató Kád circiter 40 akos, két vas abroncsal	1
Uj vizi Kád	1
Seres Kád circiter 12 akos	1
Heverő régi Kád	6
Ser hányó elő deszka	1
Két fülű Csöbör	4
Meringelő nagyobb1. Kisebb 2. öszveséggel	2
Lého	2
A Száretó Deszkákkal	1
Kád alá való Ser vallyu	1
Grauth vagy Ser élesztőnek való vallyu	1
Seres vallyu alat való Kis Kád	1
Puttony	3
Mérő	1
Erög Kupa rosz	1
Ficsur	1
Seres Hordó meg lehető	23
Komlónak való feneketlen Hordo	5
Sert huzó csatorna nem jó	1

Az Vizi Malom

10° Tölgy fa oszlop allyan deszkákkal fel állított fölül csa=	
pó két kerekü malom, két Lisztellő Ládával	
Köveivel, de már kopottakkal padgyával ke=	
mény deszka Padlással, négy vas csappal 8 vass	
Karikával jól providealtt sindel födeles uj Épülett	
vagyon.	
Ennek ennében(?) egy egy Kerekü, két Vas Csappal	
két vas karikával, de minden Födél nélkül ha=	
szontalan és maid egészen meg romlott kender	
Törő, a holl is	
Szúszék	3
Mérő nagy Kisebb	3
Vass Csákány	5
Emelő vas rúd	1

Az Molnár Háza

Fábul rovott, Szalmával födött fában csináltt két öveg
ablakocskával, ord. Két ajtokal, hassogatott deszka
padlással, belől fütő Kemenczével készült egy
Szobácska, s kamrácskából állo Kis rosz házacs=

ka. Vagyon itt a féle Materiákbul öszve rakott szalma, s gaz=födeles meg lehetős Istálló Ezen Malom s alkalmatosság Keresete Fele Mlgos Urasságot illeti.

Az Béres Ház

11° Ez fából rovott tölgy fa oszlopokra állított Két Szobából Két Kamrából és egy kis Fészerből álló hassogatott Deszkával padlássoltt, belül agyaggal tapasztaltt belül fűtő kemenczével provideáltt, Zsuppal fődött Közönséges hoszas, Mátra melléki fa Épület.

Fundussa ennek az Kasély előtt folyó Patak= nak mentiben lévő Hosza circiter 40 öll, Szélessége elől circiter 11 öll, alul pedig cir. 7 öll.

A Szöllő

Ez ezelőtt circiter kilencz vagy Tiz esztendővel kezdődvén ültetettni circiter Killencz Ember Kapálló

A Falu Vegin lévő Pincze

Ez Jó Födbe vagott, Kövel ki rakott, Sindel Föd= les Torkú circiter Hordora való Jó alkal= matosság, egy dupla deszkás ajtóval, s rekesztel providealva.

Tégla vető Alkalmatosság⁴⁹³

Az Búza Vermek

Ezek a Templom Körül vagynak jó Búza, s Gabo= na tartó Vermek öszveséggel N^{o494}

A kastély közelében 26 dámvadnak otthont adó vadaskert található, amelyen patak folyik keresztül.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Semmilyen megjegyzés, illetve feljegyzés nem szerepel alatta.

⁴⁹⁴ Számukat nem adta meg az összeíró.

⁴⁹⁵ MNL OL P518 14 csomó Ekd Nr. 58

Újszász

Újszász a 18. század végén. A piros színnel jelzett épületek (az urasági gazdasági épületek) kőből, a feketével rajzoltak fából vannak.

Az utcakép még a 19. század végén is magán hordozta az egykori majorsági falu arculatát.

„Nem jól álló Mád”⁴⁹⁶

Az ország útjáról Mádót, ki szemléli,
Két hegy közt egy völgyben szemével felleli,
Csergedező vizét hosszára kémleli,
Oldalt két utcával ő magát viseli.
Zöldelő tornyával néz ki a mezőre,
Friss kápolnájával éppen temetőre,
Drága búzatermő földjével Déllőre,
Nem mindenütt láthat bortermő hegyére,
Terem a mezején ennek sok búzája,
Mind őszi, mind tavasz élete, árpája,
Mint hegyen, úgy réten elég a szénája,
Elég nagy cserje, vagyon tűzifája.
Nincs halászó vize, vagyon egy rossz malma,
A szántók kertjében elég vagyon szalma,
Gyümölcsöskertiben néha vagyon alma,
Követ vágó bányán van jussa s hatalma.
Bírja nagyobb részben Zombornak mezejét,
Sok méltóságoknak műveli szőlejét,
Két rend gazdaságnak szívja a velejét,
Azért bízik, hányja mindenre erejét.
Szép szőlőhegyében reménységgel bízik,
Mert a jó búzától és bortól meghízik,
Egyik sem fonnyasztja, azért ő sem fázik,
Jól iszik pincében, ugyan botorkázik.
Lajos, Király, Nevett jó borokat adhat,
Az ország útjáról kupecet becsalhat,
Sok számú aranyra grannumot rakathat,
Bátorsággal beszél, rosszra nem fakadhat.
A több hegyek borát, melyik hogy érdemli,
Mihály-kovács bora őket megfélemlí.
Mert a magas hegynek erejét türemlí,
Ki iszik mádi bort, minden megbecsüli.
A nép erkölce is igen különbözik,
A más helységektől nem itt igen úzik,
A szabadon szólást, mert nem igen fűzik,
Büntetésnek nemét csak távolról nézik.
Gyenge a bíróság, idegen a népség,
Nem fél itt egymástól semmit is a község,
Nyelv váltság ereje nincs bűnére eposség,
Mind ifjúságból áll, elszólt régi vénség.
Hárem, vagy négy első, kikre rá sem néznek,
I jo Pán, i ti Pán senkitől sem félnek,
Dohányozva utcán szabadon beszélnek,
Sokszor Isten ellen szitokkal kikélnék.
Ruhájuk nem cifra, kék rajtuk a suba,
Hétköznapon villog köznépen a guba,
Másként igen ritka városon a suba,

⁴⁹⁶ A 18. század közepének, második felének Mád települését Ember András jurassor igen látványosan tárja elénk verses leírásában. Tokaji Múzeum Td. 79.2.1

Asszonynépre szabó kevés selymet szaba.
Templomok helyesen jó gondviseléssel,
Vagyon mindkét részről holott énekléssel,
Dicsérik az Istent nagy zengedezéssel,
Járulnak az Úrhoz buzgó könyörgéssel.
Feles számú zsidó érkezett közékük,
Kiknek imádságban haboz az elmékük,
hogy pénzzel győz: . bátran laknak velük,
Zsinagógájuknak küztük vagyon helyük.
Oldalt vagyon ugyan az úttól, de látják,
Az országútjárói a bajt betaszítják,
A kvártélytartással felettébb is rontják,
Közékük a sok bajt sűrűséggel ontják.
A pestisben meghalt régi jámboroknak,
Ezer itt a száma felírva azoknak,
Adjon Isten sok jót a maradékoknak,
Haszonnal szolgálni mindennek tudjanak.
Áldja meg az Isten e várost és a népét,
Hogy híven viseljek az Istennek képét,
Ruházzák magukra az erkölcsnek szépét,
A törvénynek vegyék szívekre a leplét.
Ezt a fent írt várost bírják gróf Aspermont,
gróf Klobusitzky, B. Orczy és gróf Desseöffy urak.”

Az omladozó mádi Orczy ház a 20. század közepén.

Végrendeletek

1736-os végrendelete⁴⁹⁷

Dicsértessék az Jézus Krisztus úgy az örökké valón teljes szent háromság...Minthogy pedig Isten Ő Szent Felsége ifjúságotól fogvást sok nyomorúságos fáradtságom által ezen a világon érdemem fölött mind hazánkban s úgy emberek előtt becses tisztekkel felékített. Legelőbben is nagy jó emlékezetű Méltóságos Egri Püspök Telekesy István uramnak 16 esztendeig szolgálatjában híven, utoljára az egész egri püspökség jószágának praefektusa voltam, valameddig nemes Heves Vármegye ordinárius Vice Ispánnak nem választott, ugyenezen tisztséget is nagy nyomorúságos háborús időben hat esztendeig viseltem. Nem különben az nagy méltóságú fejedelemnek, úgy mint esztergomi és saxonia kardinálisának az királyi táblán asszeszora voltan négy egész esztendeig. Úgy utána lett Nagy Méltóságú Gróf Eszeterházy Imre Őhercegsége, mint esztergomi Érsek konfirmálván azon tisztemben szolgáltam két esztendeig az királyi táblán. Ezek után az megböcsülhetetlen Gróf Koháry István maga tulajdon indulatjából Vice Judex Curiének denominált és választott mind hazánkak ország bíráinak kit is holtáig az királyi táblán szolgáltam két esztendőnek elhaladásával. Nem különben húsz egész esztendőig az fölséges Mugoneiai Elektort mint szentséges római Imperiumnak fő kardinálisát és kunoknak úgy jászoknak azon időkbek való urát, azoknak adminisztrációját teljes tehetségem szerint igazán töltöttem az megírt húsz esztendőnek folyása alatt. Az melyértis nem csak esztendőnkint való béremnek jutalmát vettem, de utoljára a sSentséges Római Impériumnak Barunátusságával minden költségem nélkül megajándékozott....Azért legelőbben is lelkemért hagyok az Kőszegi sodálisok kongregációjának, ahol magam is sodalisa löttem ötven forintokat. Nem különben nemes Vas Vármegyében Nagypösse nevű helységben való templomra hagyok ötven forintokat. Az egri Szent Mihály templomra hagyok száz forintokat, minthogy az édes Atyámuram ottan fekszik...Gyöngyösön az Szent Bertalan templomra hagyok száz forintokat azt kívánván pedig, hogy oda temettesem az leányom mellé....Mindezek után ami kevés aquisitáció vagyon kívánok rendelést tennem. Jóllehet talán valaki succedálni kívánna hogy az feleségemmel aquiráltam s talán csak felivel diszponálhatnék. De Isten Világ tudja és tudhatja, hogy ifjúságotól fogvást azon törtem elmémet, fárasztottam testemet, hogy istenesen mit szerezhessenek és hagyhassak kedves gyermekeimnek és Istennek dicsőségére nagy fáradtsággal keresett javaimból. De Petrovai Zsuzsanna feleségem ezeket nem viselvén [?] ... hogy maga is azon mesterkedett volna vagy bárcsak az kész [?]...volna meg, hanem jószágomnak minden

⁴⁹⁷ MNL OL P519 Boy 34

jövedelmit az kinek csak szerét tehette azt esztendőnként elprédálta mind ezekkel sem elégedvén hanem feles számú ezerekből álló adóságot kontrahált, az melyekből se magára se reám úgy gyermekeimre és cselédire semmit nem költött. Egy pénzt is mind ezeken kívül valaminemű klemódiája volt, az kit ugyan mind én adtam azokat is elzálogosította úgy annyira, hogy egy szem gyöngyöt vagy fülben való karikát vagy az ujjában egy gyűrűt meg nem hagyott. Magamnak is ami nemű ezüst mívem volt azt is elzálogosította hírem s akaratom nélkül. Az házamat háromszor minden mobiliáimból kifosztotta és elprédálta, úgy maradtam, mintha az ellenség prédálta volna el. Megint újra kellett szerzenem hozzám pedig éppen semmit nem hozott. Az minemű ruhákban házamhoz gyűtt is én csináltattam. Valami kevés jószágokat az Nyári Familia jószágaiból aquiráltam, azt magam fáradságával szerzett készpénzen vettem és váltottam az gyermekeim számára. Mind ezeket miért cselekedte a maga lelke és rossz természete tudhatta. Azért a jó Asszon azon maga lelkiismeretivel számot vetvén meg elégethetik eddigvaló sok Isten ellen tett prédálásokkal és gyermekeimnek tett sok fosztogatással. Most is itthon nem létemben az Örsi házamat egészen elpusztította, s úgy ment el tőlem az mint mind eddig is imitt-amott kóborol és az sok adóságokat csinálja. Az mint magát viselte úgy is vegye hasznát, azért az én igazán keresett Jószágomban éppen semmiben sem kívánom, hogy succedáljon mert fölösleges előre elprédálni. Minthogy Isten Őszent Fölsége Lőrinc fiammal és Anna leánnyommal megáldott, hogy azok között ami kevesem még megmaradott teszek ily rendelést. Az pesti házamat minthogy szolgálatom után szerzett készpénzemen szerzettem nagyobb darabját pedig exfundamento magam építettem, azt hagyom Lőrinc fiamnak. Nem különben Örsön tett épületemet, azt is hagyom Lőrincnek, minthogy exfundamento sok esztendőig építettem szolgálatomnak bériből. Úgy az malmot és sörházat az mellette lévő Miske nevű pusztával az melyet is örökösen Tasi Familiától aquiráltam nem különben az vendégfogadót. Mivel Örs egészen pusztá volt éppen egy ház sem volt aki zálogban nem lett volna, magam váltottam az árokszállásiaktól Almássy Jánosné és Pál Deákné asszonyoktól, úgy amint az levelek megmutatják. Jólehet az is Nyári Jószág, mindazonáltal hagyom az fiamnak s kár is volna kétfelé szakajtani. Hanem az leánnyomnak kompenzáltassék medietása annyiban, amennyi summa pénzben fog tanáltatni Örs. Az jobbágyokat mind magam szolgálóiból állítottam, azok is Lőrinc keze alatt maradjanak. Az egri házamat még ifjú legény koromban csináltattam exfundamento azt is hagyom Lőrinc fiamnak az Mondolás szőlővel és József nevűvel az leánnyomnak hagyom az püspökség szőlei mellett valót és az Nagy szőlőt. ... Patai és sári porcióim az kit az Haller Uraktól nem régen aquiráltam az is Lőrinc fiamnak hagyom. Gyöngyösön ami nemű házban laktam az is nem Nyári Jószág, hanem más ágtól aquiráltam, az levelek mutatják, az mellette lévő Réz Kata házával együtt Lőrincnek hagyom, az

leányomnak pedig hagyom úgy Gyöngyösön az Újváry házat az, hol az zsidók laktak. Minthogy Gyöngyös városán kívül nagy költséggel magam csináltattam egy vendégfogadót és most építék az városban Goda háza féle nevűt az szegleten az templom szomszédágában, azokat is hagyom Lőrinc fiamnak. Gyöngyösön bírok két rendbeli porciót, egyik nevezetik Tököly porciónak, az másik Pinnyei résznek. Azt bírom zálogosan, melyről az levelek bizonyságokat tesznek azok is maradjanak Lőrinc fiamnak. Az gyöngyösi territóriumon lévő Sárhegy alatt neveztetett szőlőket kit is 800 forintokon vettem, az után Loskovác uramtól aquiráltam hasonló darabot, azt mind össze hagyom az leányomnak, az gyöngyösi házához. Az sári hegyen lévő szőlőimet úgy az Visontán az újonnan épített szőlővel Lőrincnek az ott való pincével az mellyet is magam vágattam és építettem úgy az ott való serházat és malmokat s pálinka házat hagyom. Az leányomnak pedig az Solymosi határban való két malmomat hagyom. Minthogy Gyöngyösön két kertem vagyon egyik maradjon az fiamnak, másik az leányomnak. Az fiamé legyen az szőlő hegyek alatt való kit exfundamento építettem, az Szabadi féle az leányomé. ... Az tekintetes Nyáry Familia jószágából mind nemes Nógád úgy Kishont és nemes Heves vármegyében bírok, akiketis mind pénzemen váltottam azokkal osztzkodjanak egyaránt. Mivel Anna leányomat tőlem kitelhető képpen böcsülettel kiadtam kedves Hávor Mátyás fiamnak, azért is valami mobiliáim vannak arany, ezüst fegyver és más az házaimnál maradjanak Lőrinc fiamnak. ... Jólehet, hogy készpénzt nem hagyhatok, mert észrevehetitek az levelekből és aquisitióimból, hogy szegény legény voltam az házasságomból is egy pénzt nem nyertem, hanem amit Isten adott sok fáradságim után azt kívántam nektek [továbbadni] kívánom az Uristen már egy kis fundamentumotok lészen az gazdálkodásra, terjessze bőséges áldását Reátok és adjon ezer annyit. Nemes Somogy vármegyében Orczy nevű falum vagyon az leány ágat nem illet maradjon Lőrinc fiamnak, Nemes Vas vármegyében lévő kevés jószággal, s arra kérem, mivel magam is ott születtem konzerválja vagy háborúban vagy pestis következik proinnerim magát oda recipiálhatja. Majd az szegény atyafiaknak prointerim engedtem, hogy élhetnek belőle. ... Hasonlóképpen Pest vármegyében Újszász nevű majoromat hozzá tartozandó Szászberki és Szent–Iváni porcióval hagyom több Nemes Pest vármegyében lévő jószággal Pétery, Ágosegyház puszták, Dunakeszi falu Lőrincnek.”

Rendelést tesz Bács vármegyében Mada, Kismada, Ivánka, Pest vármegyében Vadkert, Csábor, Böszér és Zemplén vármegyében Mád, Ond, Vilmány helységekről. Itt már részletezés nincs, mindet Lőrinc kapja.

1742-es végrendelet⁴⁹⁸

„A Teremtő Atyának a megváltó Fiúnak és a megszentelő Szent Lélek Úr Istennek dicsősséges nevében, kezdetik ezen testámentum tétel. Ámen.

Én Orczy István, néhaji Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Orczy Gergöly Uramnak, Tekintetes Nemes Boda Judith Asszonytól született Fia, jóllehet még Istenem kegyelmességéből fön járó és türrhető egészségben ép elmével vagyok, mindazonáltal az emberi hallandóságot előttem viselvén, hogy nékem is az Ádám Első Attyánk vétke miatt egyszer meg kölletik halnom, azt ugyan bizonyossan tudom, de hol, s miképpen leszen megh halálozásom, annak tudását magamnak nem ígérhetem: Azértis hogy nyugottabb elmével koporsóban szállhassak é ski múltásom után két gyermekem között kevés jószágom, s keresményem miatt, pör, patvarkodás, és gyűlölséges törvénykezés ne légyen, szabad jó akaratomból, és minden kénszerítés nélkül teszek illyen Testamentumot, é ski adom utolsó akaratomat.

Elsőben is az én bűnös lelkömet, Teremtő Istenemnek ajánlván, az Jesus Kristusomnak, éredme által üdvösségemet várom, Testemet pedig az Földnek gyomrában leendő eltakarítsát, Keves Gyermekeimre és kedves jó akaróimra, s Attyámfiaira bizván, azt ha az lehetetlenség meg nem akadályoztattya az Gyöngyössi Szent Bertalan Templomába, az hol Feleségem is fekszik, eltétetni kívánom, jövődöbéli dicsősséges föll támadásáigh leendő nyugodalomra.

Másodszor: A jószágom iránt rendelést tévén: Jóllehet én néhaj szegény Feleségem Petrovay Susanna után egy fundusban sem succedáltam, és valamit bírok Nyári Familia jószágából, azt mind magam saját keresményemből váltogattam és szerzettem, azértis teczésem szerint disponálhatnék véle; Mind az által Orczy Lőrincz Fiamhoz és Orczy Anna Leányomhoz, Tekéntetes, Nemzetes, és Vitézlő Hávor Mátyás Uram Házos Társához egyarát ebben az Attyai szeretetemet megh mutatni kívánván, akarom, hogy azon Nyári Familia után való Nemes Heves, Nógrád és Hont, s Turócz Vármegyékben lévő jószágokkal, egyaránt osztokogyanak mind az ketten: Egyedül kivévén az Örsy Residentionális házomat, minden appertinentiáival edgyütt, úgy mint: Malmot, Sörházat, és az Jobbágyokat, Földeket, Réteket, Kerteket, és az Visontaj általam egészen Fundamentomból föl építetett szőlömet, azt magának Lőrincz Fiamnak hagyom és az eö maradékinak olly formán, hogy az helett semminémö bonificátiot ne praetendálhasson tőle az Leányom. Hanem incontentationem hagyom az Gyöngyösi Residentiámot, más Mellette lévő házzal edgyütt az Leányomnak. Ugyan Gyöngyösön az Pinnyei részt bírom négy ezer forintokban, ha kiváltyák, az pénzel osztokogyanak egyaránt az Gyermekeim ugyan Gyöngyösön lévő Tököly részt, az mellyet magam szerzettem, azt

⁴⁹⁸ MNL OL P519 BOy 43.

hagjom egészen Lőrincz Fiamnak, az Templom, és Stészel Uram szomszédságában ujjonnan Fundamentombúl föll épített házamat, az Városon kívül lévő Vendégfogadómmal edgyütt említett Lőrincz Fiamnak maradjon, úgy akarom; Az Gyöngyösi és Sári szőlőkkel mind az ketten egyaránt osztozkodgyanak, nem különben Saárij Malmokkal, Sörházal, és Pálinka házal; Az pinczét pedigh, mellyet magam nagy költséggel vágattam, és építtettem, azt hagyom az Fiamnak.

Harmadszor: Az Hevesi Jószágot, ugymint Heves, Pély, Átány, és Kő Telek, mellyeket nagy fáradcsággal, s költségemmel szerzettem, hagyom mind az kettőjöknek, az minémő rész jutott én reám Gróff Csáky Antal Uramtúl pedig az mit zálogban bírok, az maradjon Lőrincz Fiamnak mind addigh mégh ki váltyák, ha kiváltyák az rajta lévő pénzemis maradgyon ugyan említett Fiamnál.

Negyedzer: Az Siroky épületemet, Malmomat, Sörházomat, s Majorházomat hagjom mindkettőjöknek; Az Egri házomat az kapun kívül Szalában lévő Pinczémet, Prés házal edgyütt, hagjom Lőrincz Fiamnak, Mondolás és József névő Szőlőkkel edgyütt, hanem az Nagy Szőlőt Méltóságos Egri Püspök eő Excellentiája szomszédságában hagyom az Leányomnak.

Ötödczör: Az minémő Jószágom vagyon Dunántúl Nemes Vass és Somogy Vármegyékben, minthogy az Leány ágot nem illet, hagyom az Fimanak, mint hogy mindenek zálogban voltanak, magam nagy költségemmel váltottam, s szerzettem megh.

Hatodczor: A minémő Arany Lánczot hív szolgálatomért éltóztatott az Fölséges Rómaj Császár és Magyar Országi Király Carolus VI. ajándékozni, az rajta lévő Démántal ki rakott maga képével edgyütt, azt hagyom az Fiamnak úgy hogy mégh Isten eő Sz. Fölsége az Familiámot megh tartya, mindenkoron az Fiú ágnál maradjon, az üdösbiknél, ha arra való léssen, tartattassék és semmiképpen az Familiámtúl ell ne idegenéttessék.

Hetedczor: Örsy Residentiámnál lévő Mobiliákat, és minden Házy ezközöket, ezüstöt, s aranyot Fegyvert, Ruhákat, Lovákat, Ökröket, s egjebeket hagyom gazdaságára az Fiamnak.

Nyolczadczor: Az Pesti házomat minden Mobiliáival, s Téténi Promonthoriumon lévő szőlőmmel hagyom Lőrincz Fiamnak. Ugy Nemes Pesth, Bács, Heves, Abaúj, és Zemplén Vármegyékben általam szerzett minden jószágimat, mellyekről immár örökös Fassiotis tettem, nevezet szerint Nemes Pesth Vármegyében Úy Szász, Szarvas, Péderi, Vadkert, Bőszér, és Csábor lévő egész pusztáimot, Bács Vármegyében: Kiss Szálás, Ivánka és Mada egész pusztáimot. Heves Vármegyében Ivánka és Terpes egész faluimot nem különben Poroszló és Erdő kövesd nevő Faluknak hason felét, az épületekkel és majorsággal, úgy Fokoró, Vezekény, Poósvár, Miske, Filimes, és Túr Pásztó egész pusztáimot, Szász Berki Pusztának felével, úgy Bocs, Kis Bátor, Váraszó, Recsk nevő Helységeknek engem illető részeit, Bodon

Lisznaj Familiátul szerzett részelt edgyütt. Gyöngyös Városában egész Tökeli részt, az Paróchiále Templom és az Stészel Kristóf Uram háza között ujonnan építetett házommal, Városon kívül keöbüil építetett Vendégfogadómmal és az vizek közt való kertemmel. Örsy egész Portiomat ottan építetett Residentiáimmal Gazdaságommal malmommal, Sörházammal, Majorommal, Jobágjimmal és appertinentiájval. Ivád neveö

Helységnek harmad részét, Pásztó Várossában lévő Portiommal. Abauj Vármegyében: Vilmány nevö helységnek hason felét. Zemplén Vármegyében Mád Várossának negyed részét és Ondi Falunak is negyed részét, Szőlöimmal s Oeconomáiimmal, és Nemes Borsod Vármegyében, Domaházy Falunak részét, egész Pertientiaíval, Épületivel és az Zálogosokra invesziált Summával edgyütt, tsak magának Lörincz Fiamnak hagyom és mostis ajándékozom sött ha ezen rendelkezésemböl valami ki maradott volna, azt is megh irt Lörincz Fiamnak hagyom.

Kilenczedczet: Aminémö Ménesseim vannak, úgymint az Új Szászi és az Tiszántúl, az szürke ménes, a két Méness maradgyon az Fiamnak, az Tiszántúl lévő fekete Ménesem pedighlen az Leányomé mind egészlen. Hasonlóképpen az minémö Gulya béli Marháim vannak, azt is hagyom az Fiamnak és Leányomnak úgy hogy az Fiam két részt vévén, harmadika az Leányomnak maradjon. Hasonlóképpen az Juhokkal osztozkodgjanak, két részt vévén az Fiam, harmadik maradjon az Leányomnak. Nem különban az Sörtés Marhákat is úgy oszák föll. Az minémö kevés Bivalaim vannak, azok maradjnak az Fiamnak minthogy kevés ugyis.

Tizedszer: Lölköm után hagyok Sz. Bertalan Tisztességére az Parochiále Gyöngyösi Templomra száz forintokat. Az Ispitál Templomára ötven forintokat, az Gyöngyösi Pater Franciscánusoknak ötven forintokat, úgy az Deákok Congregátiojának ötven forintokat, Agonizans Congregationak ugjan Gyöngyösön huszon ötöt. Az Kőszegi Deákok Congregátiojának, az hol Sodálissá löttem, hagjok huszon öt forintokat, Nemes Vas vármegyében az Kiss Pösely Templomanak hagjok huszon öt forintokat, az hol kiss koromban nevelkedtem. Mind ezek minek előtte megh osztozkodnának az Gyermekeim az jószágnak jövedelmébül tellyék ki. Gyöngyös Patán az minémö négy ezer forintom vagjon Haller Sigmond Uramnál, azokatis hagyom az Fiamnak, ha kivályák azon Pataj részt. Ugy Méltóságos Generális Pálffy Károly Uramnál lévő ezer forintokból álló adósságomat hagyom az Fiamnak.

Tizenegyedszer: Hogy ha pedigh ezen utolsó akaratomat, s Testamentomomat megh állani valamellyik fél nem akarná, hanem gyüölösleges pörlekedésekre fakadni szándékozna, s annyivalis inkább ha ell követője lenne, tehát mindennémö keresményemböl rekesztödgyék ki, és az minemö pénzem hever az Nyári jószágban azt tegye le az megh nem álló Fél, s úgy birhassa azután az Nyári jószágot;

Tizenkettődsször: Utollyára kérem és intem Attyai szeretettel kedves Gyermekeimet, hogy egymás Szeretetiben éllyenek, Isteneket féllýék, minden embert annak rendi szerént megh becsülvén szegényeket segítsenek, árvákat nevellyenek, szükölködöket előmozdésanak, az szolgáknak béreket el ne fogják, az jobbágjokat megh böcsüllýék az eö rendekhez képest. Mellyekért várhatták az Fölséges Úr Istennek Tesi, és Lölki áldásit, az mellyetis kívánok az én Teremtő Istenemtül reájok, hogy szállyon. Ámen.

Már más nem lévén hátra, hanem hogy az én elejitül fogvást megh tapasztalt szíves igaz jó Uramat Nagy Métlóságú Grassalkovics Antall Uramat eö Excellentiáját, hogy holtom utánis légyen olly szíves indulattal, valamint életemben tapasztaltam, s ne sajnállya ezen Testamentomnak fő directioját magára vállalni, és bölts itélete szerént kormányozni, mellyértis az Fölséges Ur Istennek mindennémö áldása szállyon magára és Uri Magzatira.

Nem különben Nemzetes Vitézlő Prónay Gábor Uramat bizodalmassan kérem mivelhogy elejitül fogvást maid minden dolgoaimat eö Kegyelmevel közlöttem, s azoknak folytatásit eö Kegyelmére biztam, mostis kérésimmal rendelem, pro Executore Testamenti eö Kegyelmét, minden bizodalommal. Ugy hasonlóképpen kívánom Nemzetes és Vitézlő Fölsö Kubinyi Meskó Sámuel Uramat pro Executore Testamenti másodikának rendelem és szeretettel kérnem. Költ Örsön die 20-a Mensis Decembris Anno 1742. Báró Orczy István.”

Mensis obris.

Die 19. Sepulchro cor Michael Lotis omnibus la
cramentis munus Amorum - 54.

Die 22. Sepulchro cor infans Antonij Pap.

Die 26. Sepulchro cor Maria Anna Bodnar omni
bus sacramentis munus Amorum - 72.

Die 28. Sepulchro cor Gerson Michalski Sacer
dotis nomine Elisabeth omni bus munus Amorum 52.

Die 29. Sepulchro cor filius Pauli Coped Amorum - 4.

Mensis tobriis.

Die 2. Sepulchro cor infans Joannis Kamps.

Die ead. Sepulchro cor infans Felicia Gornis Amorum 2.

Die 7. Sepulchro cor filius Joannis Dabrowski Amorum 4.

Die 10. Sepulchro cor infans Matthi Sula.

Die 11. Sepulchro cor filius Joannis Michalis Amorum 3.

Die 12. Sepulchro cor Gerson Michalski Sacerdotis nomine Eli
sabetha omnibus sac. munus Amorum 37.

Die ead. Sepulchro cor filius Michaelis Berchly Amorum 3.

Die ead. Sepulchro cor filius Joannis Gorny Amorum 2.

Die 14. Sepulchro cor filius Joannis Dabrowski Amorum 4.

Die ead. Sepulchro cor infans Joannis Deuler.

Die 18. Sepulchro cor filius Joannis Meyser Amorum 3.

Die 20. Sepulchro cor filius Barbara Gornis Amorum 9.

Die 20. Sepulchro cor Amorum filius Joannis Stephanno
Cord. Vetus omnibus sac. munus Amorum 70.

Die 30. Sepulchro cor Gerson Michalski Sacerdotis nomine He
lena omnibus sac. munus Amorum 26.

ANNŌ 1750. Mensis Januarij.

Die 2. Sepulchro cor infans Andrea Gaba.

Die 4. Sepulchro cor infans Matthi Sula.

Die 6. Sepulchro cor filius Joannis Rosa Amorum 7.

Die ead. Sepulchro cor Martinus Dabrowski omnibus la
cramentis munus Amorum - 21.

Die 11.

Orczy István halálának bejegyzése a halotti anyakönyvbe

Az Orczy Lőrinc által állítatott epitáfium a Szent Bertalan templomban, másodlagos helyén a déli mellékhajóban.

10. Levéltári források

MNL OL=Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MNL OL P518–Orczy család Levéltára–Possessionária

G = Gyöngyös

Mád = Mád

Vin = Vilmány

Ujz = Újszász

MNL OL P519–Orczy család Levéltára–Familiaria

BOy = Orczy Barones

Tly = Telekesy

MNL OL P520–Orczy család Levéltára–Miscellanea

DSP = Debita Susanne Petrovay, Stephani Orczy conthroralis

JCH = Jazyges, Cumanii et Hajdones

Mla = Miscellanea

MNL OL P522–Orczy család Levéltára–Varia registrata

MNL OL P523–Orczy család Levéltára–Varia irregistrata

MNL OL P531–Orczy család Levéltára–Diplomák

MNL OL S21 = Orczy család Levéltára–Térképek

MNL HML=Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára

IV-1/a 11.k. (Heves és Külső-Szolnok egyesült vármegyék jegyzőkönyvei

1697. szeptember 17-től 1703. július 11-ig.)

IV-1/e Heves és Külső–Solnok Vármegye Nemesi Közgyűlése

18. doboz Országgyűlési iratok 1707–1796

XII-2/d Nagyrédposti iratok III. Miscellanea

48. kötet Telekesy püspök számadáskönyve 1701–1710

49. kötet Telekesy püspök számadáskönyve 1709–1712

66. kötet Littera documenta (instrukciók) 1708–1720

XII-3 Egri Érsekség Gazdasági Levéltára

XII-3/a I. classis: Jobbiztosító okmánykönyvek és iratok 1241–1858

Libri sorozat: okmánykönyvek

Jobbiztosító iratok

XII-3/e V. classis I. rész: Birtokigazgatási iratok 1618–1868

XII-3/e V. classis II. rész: Számvevőségi iratok 1695–1923

MNL SZSZBML = Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltára

XIII–23 Báró Horváth család iratai 1528–1979

F12 Levelezés

MNL VML=Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára

IV.–1 Vas vármegye Nemesi közgyűlésének iratai

V. Osztályos egyezségek 1455–1833

Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára

A Bencés Rend Kőszegi Gimnáziumának iratai.

Anyakönyvek. – Jezsuita névkönyv 1689–1692.

MNL NML=Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára

Balassagyarmati Fióklevéltár

IV.–3. Nagy Iván akadémikus, történész iratai (1108) 1525–1898 (1920)

MNL BFL=Magyar Nemzeti Levéltár Budapest Főváros Levéltára

V.1215/f. Telekkönyvek, Zaiger 2. kötet 1694–1821, Belvárosi telekkönyv

IV.1202/v Polgárkönyv 1. kötet

DIV Adattár=Dobó István Vármúzeum Történeti Adattára

Soós Imre jegyzetei Lszn.

Magyar Nemzeti Múzeum – Történeti Tár – Textilgyűjtemény

Kiscelli Múzeum – Fényképgyűjtemény

MTM Mátra Múzeuma – Fotógyűjtemény

11. Felhasznált szakirodalom

Acsády Ignác

- 1895 A magyar gazdaságtörténet feladatai. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle II. évf. 140.
- 1896 Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában 1720–21. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam XII. 1–2. Budapest.
- 1898 Magyarország története I. Lipót és I. József korában. (1657–1711) Budapest

Acsay Ferenc

- 1911 Beszéd, amelyet az ifjaknak a Mária-kongregációba való felvételekor rendezett iskolai ünnepen mondott: Dr. Mohi Antal, v. püspök, győri nagyprépost. In: A győri Szent Benedek-rend katolikus gimnázium értesítője 1910–1911 (Közzéteszi: Acsay Ferenc). Győr.

Ágoston Péter

- 1913 A magyar világi nagybirtok története. Budapest. 266.

Albert Ferenc, montedegói

- 1868 Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása. Eger.

Áldásy Antal–Czobor Alfréd

- 1941 A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei 5. k. 1717–1770. Budapest, 1939. 6. k. 1771–1800. Budapest, 1940. 7. k. 1801–1825. Budapest.

Áldásy Antal

- 1896 Telekessy István egri püspök elmozdítása és a római curia [1710–1712]. In: Magyar Történelmi Tár. Budapest. 646–688.

Almásy Dénes

- 1903 A zsadányi és törökszentmiklósi Almásy grófok története. Budapest

Asztalos Miklós

- 2000 II. Rákóczi Ferenc és kora. Budapest. (Reprint).

Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben.

- 2001 Arcanum Digitéka. Budapest

Bakács István–Jármay Edit

- 1930 A regéczi uradalom gazdálkodása a 18. században. In: Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1. (Szerk.: Domanovszky Sándor). Budapest.

Balássy Ferenc–Szederkényi Nándor

- 1890–1897 Heves vármegye története I–IV. Eger: Érseki Lyceum

Balogh Béla

- 1998 Az Orczy család levéltárának nagybányai töredéke. Levéltári Szemle, 48. évf. 3. sz. Budapest. 52–54.

Balogh Gyula

- 1999 Vas vármegye nemes családjai, (reprint) Heraldika. Budapest.

Bán Péter

- 1993 A nagybirtok igazgatásának modernizációja Magyarországon a XVII–XVIII. században. In: Archivum Supplementum ad honorem BÉLA KOVÁCS dedicatum. Eger 29–43.
- 2001 Az egri püspöki uradalom igazgatása a XVIII. század második felében. In: Agrártörténeti Szemle 2001. 3–4. szám 351–374.
- 2005 Az egri püspökség birtokainak térszerkezete és gazdasági szerkezete Eszterházy Károly idején. In: Limes 2005. 3 21–36.

Bánlaky József

- é.n. A magyar nemzet hadtörténelme (József főherceg előszavával). Budapest.

Barta János

- 1984 A kétféjű sas árnyékában. Az abszolutizmustól a felvilágosodásig 1711–1780. Budapest.

Barta János, ifj

- 2000 A tizennyolcadik század története. (Magyar Századok 8). Szekszárd.

Bél Mátyás

- 2001 Heves megye ismertetése 1730–1735 (Szerk.: Bán Péter, Ford.:Kondorné Látkóczki Erzsébet) Heves megyei Levéltár forráskiadványai 8. Eger.

Bencsik János

- 1988 Mád társadalma. In: A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza. Miskolc.

Benda Gyula

- 1984 Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén (Parraghy László hagyatéka) In: Agrártörténeti Szemle 1984/1–2. sz. Budapest. 1–84.
- 2002 Kunszentmárton város oklevelei és fontosabb iratai 1333–1737. (Documentatio Historica VII.) Szolnok.

Benda Kálmán (főszerk.)

1981–1982 Magyarország történeti kronológiája. A kezdetektől 1970-ig. 1–4. k.
Budapest.

Bessenyei József

2005 A Nádasdyak. General Press Kiadó. Budapest.

Bognár Krisztina–Kiss József Mihály–Varga Júlia

2002 A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635–1777. Budapest.

Bónis György–Degré Alajos–Varga Endre

1996 A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg.

Borosy András–Kisfaludy Katalin

1984–1994 Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái
1638–1711 és Új sorozat 1711–1738. Budapest.

Borsa Iván

1994 A Mérey család levéltára 1265–1526 (Forrásközlés) 3. rész In: Somogy megye
múltjából. (Szerk: Szili Ferenc) Levéltári évkönyv 25. Kaposvár. 23–50.

1982 Somogy középkori alispánjai. Mohács előtti archantológia ügye In: Somogy
megye múltjából. (Szerk.: Kanyar József) Levéltári évkönyv 13.
Kaposvár. 9–14.

Bozzay Réka–Ladányi Sándor

2007 Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918. Budapest. 329.

Buza János

1977 A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban
Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században
In: Történelmi Szemle 1977/1 73-106

Claude André Donadello–Cseh Géza–Pozsonyi József

2007 A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története.
Régi magyar családok 6. Debrecen.

Corpus Iuris

1899–1948 Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár. Az 1000–1948. évi
törvénycikkek I–LXXI. Budapest.

1901 Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1740–1835. évi törvénycikkek.
Budapest.

Czobor Alfréd

1929 Új adatok Eger várának 1710-i történetéhez. In: Hadtörténeti közlemények
1929. évf. (30. köt). Budapest.

Csanády László

1912 Telekesy István. Eger.

Csánki Dezső (szerk.)

1909 Magyarország vármegyéi és városai. Somogy Vármegye. Budapest.

Cseh Géza

é.n. Adatok Petrovay György, Máramaros vármegye főlevéltárnokának életéről.

<http://www.szolarchiv.hu/data/files/197151492.pdf>

Csergheő Géza, von:

1893 Der Adel von Ungarn samt den Nebenländern der St. Stephanskrone (Heft 1–7 unter Mit – Redaction des Iván von Nagy). Nürnberg. (4 Bände) 464.

Cserpes Tünde–Szijártó M. István

2010 „Nyitott elit? A magyar főmértóságok a 18. században” In: Századok CXLIV(2010)/5. 1225–1238.

Csiffáry Gergely–Huszár Éva B.

1999 Heves megye II. József–kori katonai leírása (1783–1785). Budapest.

Csizmadia Andor–Kovács Kálmán–Asztalos László

1995 Magyar állam-és jogtörténet. Budapest.

Csoma József

1913 A magyar heraldika korszakai. Budapest.

Dankó Imre

1974 Gyöngyösi vásárok és piacok néprajza In: AGRIA (Szerk.: Bakó Ferenc). Eger.

Dányi Dezső–Dávid Zoltán

1960 Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). (Központi Statisztikai Hivatal). Budapest.

Dercsényi Dezső–Voit Pál (szerk.)

1978 Heves megye műemlékei I–III. Budapest.

Dezséri Bachó László

1938 Gyöngyös város Rákóczi idejében. Gyöngyös.

Dóka Klára

1997 Egyházi birtokok Magyarországon a 18–19. században. Budapest. (METEM Könyvek 19.)

2001 Mezővárosok az egri püspökség és káptalan birtokán a 18. században In: A mezőváros, mint uradalmi központ (Tatán 1998. október 15-én megtartott tudományos ülészen elhangzott előadások anyaga) Annales Tataienses II. Tata. 241–252.

Dominkovits Péter

- 1991 Hivatalviselő nemesek, hivatali pályák Győr vármegye tisztkarában 1816–1848. In: Levéltári Szemle 1991/1. sz. Budapest. 3–18.
- 1993 Egy Vas megyei tisztségviselő a XIX. század első feléből. In: Vasi Szemle XLVII. 1993./1. Szombathely. 81–90.
- 1995a Armalista, kúrialista és birtokos nemesek lakóházai, gazdasági épületei Vas megyében a 18. században és a 18–19. század fordulóján.
In: A Nyugat–Dunántúl népi építészet. Szerk.: Cseri Miklós; A Velemben 1995. május 29–31-én megrendezett konferencia anyaga. (Szentendre, Szombathely: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Savaria Múzeum) 219–235.
- 1995b A petőházi Zeke család a 16–18. században (Vázlat). In: Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére.
(Szerk. Á. Varga László). Rendi társadalom–polgári társadalom: Supplementum) Budapest–Salgótarján 15–21.
- 2002 Familiárisi szolgálat–vármegyei hivatalviselés. Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récsey (Rechey) Bálint. Korall, 9. sz. 32–54.
- 2008 Főúri udvar-uradalom–vármegye-katolikus egyház: Adatok és szempontok a 17. századi nyugat-dunántúli megyei nemesség mozgástereinek kutatásához. Turul (80.) 2. füzet

Éble Gábor

- 1911 A gróf Károlyi család birtoklási története. Budapest.

Ember Győző–Heckenast Gusztáv (főszerk.)

- 1989 Magyarország története 1686–1790. Magyarország története tíz kötetben 4/1. k. Budapest.

Erdélyi László

- é.n. A pannonhalmi alapítólevél hitelessége. In: PRT I. Budapest. 50–111.

Érszegi Géza

- 1996 Szt. István pannonhalmi oklevele. (Oklevéltani–filológiai tanulmány)
In: Mons Sacer. Pannonhalma. 47–96.

Ethei Sebők László

- 1880 Gyöngyös és vidéke története. Gyöngyös.

Fallenbüchl Zoltán

- 1988 Magyarország főméltóságai 1526–1848. Budapest.

Fáy Zoltán

- 1999 Ferencesek Gyöngyösön. Budapest.

Fazekas István

1951 A Bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918. Budapest.

Fejér László

2009 Vadvízországától az elfogyó Dunáig. www.scitech.mtesz.hu/05fejer/fejer1

Fejérpataky László

1878 A pannonhalmi apátság alapító oklevele. Budapest.

Fejes Judit

1995 Heves vármegye kapitánya Orczy István, In: Vay Ádám Muzeális Gyűjtemény Tudományos konferenciák I. Rákóczi–kori Tudományos ülésszak (1994. október 7.) (Szerk.: Heckenast Gusztáv, Molnár Sándor, Németh Péter.) Vaja.

Fekete Nagy Antal

1959 Az Orczy család levéltára, Levéltári leltárak 9. Budapest.

Fényes Elek

1851 Magyarország geográfiai szótára. Pest.

Forgó András

2009 Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben. In: „Fényes palotákban, ékes kőfalokban.” Tanulmányok az Esterházy családról. (Szerk.: Maczák Ibolya) WZ Könyvek. Budapest. 65–86.

Fülöp Éva Mária

1991. A tata–gesztesi Eszterházy–uradalom megszervezése a XVIII. század első felében. I. In: KEMMK 4. Főszerk. Fűrészné Molnár Anikó Tata, 53–73.;
1994. A pápa–ugod–devecseri Eszterházy–uradalom megszervezése és gazdálkodása a XVIII. század folyamán. In: Tanulmányok Pápa város történetéből. (A kezdetektől 1970-ig). Főszerk. Kubinyi András Pápa, 225–284.;
1997. Az uradalomtörténeti monográfiák historiográfiája a magyar történetírásban. In: MKE Helyismereti Könyvtárosok III. Országos Tanácskozása. Tata, 1993. júl. 17–19. Szerk. ifj. Gyüszti László Szentendre, 101–109.;
1998. Uradalomtörténet–monográfiák a magyar történetírásban. In: Pannonhalmi Füzetek 42. Sorozatszerk. Somorjai Ádám OSB Pannonhalma, 9–21.;
1999. A tata–gesztesi Eszterházy–uradalom megszervezése a XVIII. század első felében. II. In: KEMMK 6. Szerk. Fülöp Éva, Kisné Cseh Julianna Tata, 325–343.

Fülöp Éva Mária

2014. Az uradalomtörténet-írás és az uradalmak korszakváltásai Magyarországon. In: Griff karddal és rózsával. Az Esterházy család története. Szerk. Fülöp Éva Mária, ifj. Gyüszti László, Schmidtmayer Csaba. Annales Tataienses VII. Tata, 195–206.

Gál Edit B

- 1993a Az Orczy család társadalmi, gazdasági felemelkedése a 18. században és a 19. század első felében. In: Mátrai Tanulmányok (Szerk.: Horváth László). Gyöngyös 9–26.
- 1993b Az Orczy család vagyoni helyzete és javai a XIX. században. In: Archivum supplementum ad honorem Béla Kovács dedicatum. (Szerk.: Bán Péter–Á. Varga László) Eger 69–86.
- 1998 Adatok a gyöngyösi Orczy–kastély építés és birtoklástörténetéhez. In: AGRIA XXXIV. (Szerk.: Petercsák Tivadar). Eger 119–140.
- 2000 Az Orczy–bárók. Család– és birtoklástörténeti vázlat In: AGRIA XXXVI. (Szerk.: Petercsák Tivadar). Eger 63–99.
- 2001 Birtokviszonyok és gazdálkodás Hevesen a 18. században In: Heves története (Szerk.: Petercsák Tivadar). Heves.
- 2003a Gyöngyös gazdaságtörténete In: Gyöngyös helytörténeti olvasókönyv (Szerk.: Fűköh Levente, B. Gál Edit). Gyöngyös.
- 2003b Az Orczy–kert története In: Mátrai Tanulmányok (Szerk.: Horváth László). Gyöngyös 57–99.
- 2005 Az Almásyak birtoklása Heves és Külső–Szolnok vármegyében a 17–18. században In: AGRIA XLI. Eger. 217–250.
- 2008 Adatok Orczy Lőrinc életéhez a források tükrében In: AGRIA XLIV. (Az Egri Múzeum Évkönyve – Annales Musei Agriensis), (Szerk.: Petercsák Tivadar, Veres Gábor). Eger. 177–204.
- 2010a Az Orczy család négy birtokközpontjának, Újszásznak, Gyöngyösnek, Tarnaörsnek és Erdőkövesdnek a fejlődése a 18–19. században I. Újszász In: AGRIA XLV. (Szerk.: Veres Gábor). Eger 179–204.
- 2010b Az Orczyak tiszabádi uradalma a 18–19. században In: Discussiones Neogradienses 10. Uradalmak kora (Szerk. Szirácsik Éva). Salgótarján 219–236.
- 2013 Új élet a birtokokon. Orczy gazdaságok Heves és Külső Szolnok vármegyében a XVIII. század első felében. In: Élet a birtokon (Szerk.: Szirácsik Éva) Discussiones Nogradiensis 13. Salgótarján.

Galgóczy Károly

1876–1877 Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája I–III.
Budapest.

Gebei Sándor

2009 A Rákóczi szabadságharc története 1703–1711 In: Magyarország története 11.
(Szerk.: Romsics Ignác). Budapest.

Gecsényi Lajos

1993 Egy köznemesi család a 17. században (A Falussyak). In: Házi Jenő
Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének
100. évfordulója tiszteletére. (Szerk. Dominkovits Péter–Turbuly Éva).
Sopron 237–253.

Géczy Lajos

2004 A jászkun évszázadok In: Üllés története és népelete
(Szerk: Marjanucz László). Szeged. /Elektronikus megjelenés a
www.sulinet/orökségtar oldalon 2007-ben/

Glósz József

1991 Tolna megye középbirtokos nemességének anyagi viszonyai a 19. század első
felében. A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XVI. Szekszárd.

Gorové László, Gattáji

1876 Eger városának története. Eger. (1828)

Gömöri György

2005 Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789. Budapest.

Györffy György

1970 Koppány lázadása. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv I. Pécs.
5–30.

1983 István király és műve. Budapest.

1997 Árpád–kori oklevelek 1001–1196. Budapest.

Gyulai Éva

2004 Aszalay Ferenc a kuruc állam kancelláriáján. In: A Rákóczi szabadságharc
dokumentumai Abaúj–Torna, Borsod, Gömör–Kishont és Zemplén
vármegyékből, 1703–1704. Miskolc : BAZ m. Lvt. 39–62.

2008 Aszalay Ferenc, Rákóczi egykori szekretáriusa végrendelete és hagyatéki
leltára (Miskolc 1728–1729). In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve = Annales
Musei Miskolciensis de Herman Ottó Nominati. (47.). Miskolc. 367–399.

Gyulai Éva

- 2012 Család – vármegye – egyház. Aszalay Ferenc karrierje és életstratégiája a Rákóczi szabadságharc után. Századok 146. évf. 4.sz. Budapest. 937–959.

H. Balázs Éva –Makkal László (Szerk.)

- 1962 Magyarország története 1526–1790; Magyarország története. Egyetemi tankönyv II. Kötet. Budapest.
- 1989 "Régi és új arisztokraták az államapparátusban" In: Magyarország története, 1686–1790. (szerk.: Ember Győző – Heckenast Gusztáv) – Magyarország története tíz kötetben, 4. k. Budapest. 897–904.

Hajagos József

- 2003 Gyöngyös társadalomtörténete In: Gyöngyös helytörténeti olvasókönyv (Szerk.: Fűköh Levente, B. Gál Edit). Gyöngyös. 70–116.

Halmos Károly

- 1995 Rangemelések a Habsburg Monarchiában. (A rendi kontinuitás statisztikai elemzési lehetőségei az újnemesek és a gazdasági elit példáján.) In: Rendi társadalom–polgári társadalom. Supplementum. Vera (nem csak) a városban. Salgótarján. 445–481.

Heckenast Gusztáv

- 2005 Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban? In: Historia Könyvtár, Kronológiák, adattárak 8. Budapest.

Holub József

- 1943 Egy dunántúli nagybirtok élete a középkor végén. Pécs.

Hóman Bálint –Szekfü Gyula

- 1935 Magyar történet IV. kötet. Budapest.

Horváth Gyula Csaba

- 2010 A 18. századi magyar főméltóságok családi kapcsolati hálózata. Kút, 9. 1. Budapest. 44–62.

Hudi József

- 1995 Veszprém vármegyei politikai elitje a XVIII–XIX. században (1711–1918). In: Az átmenet, avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában. Tanulmányok. (Szerk.: Oláh Miklós) Veszprém. 25–61.

Illéssy János

- 1902 Az 1754–55. évi országos összeírás. Budapest.
- 1905 A Jász–kunság eladása a német lovagrendnek. Budapest.

Illéssy János–Pettkó Béla

1895 Királyi Könyvek 1527–1867. Budapest.

Jedlicska Pál

1910 Eredeti részletek gróf Pálffy–család okmánytárához (1401–1653) és gróf Pálffyak életrajzi vázlatai. <http://digitalia.tudaskozpont-pecs.hu>

Kaján Imre

é.n. Itt az idő... www.dunamuzeum.hu/Publikációk

Kakucska Mária H.

2003 Orczy Lőrinc leveleskönyve. Budapest.

2005 A verselgető Orczy–fivérek., In: Tüskés Gábor köszöntése, Balassi Kiadó, Budapest. 45–50.

2007a A Jénai Minerológiai Társaság és Orczy I. György Az Orczyakról IV.
In: „Nem súlyed az emberiség!”...Album amicorum Szörényi László LX.
Születésnapjára Főszerkesztő: Jankovics József. Budapest.

2007b Az Orczyanum, az Orczy család könyvtárának vázlatos története I. In: Magyar Könyvszemle 123. 4.sz.

2007c Orczy Lőrinc fordítástörredéke II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratok című munkájából = Erdélyi Múzeum 68. 3–4. füzet.

2008a Az Orczyanum, az Orczy család könyvtárának vázlatos története. II.
In: Magyar Könyvszemle 124. évf. 1. sz. Budapest.

2008b Arad város és az Orczy család. Arad.

Kállay István

1980 A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711–1848. Budapest.

Kaposi Zoltán

1987 Nagybirtok és népessége Somogyban a 18. század elején.

In: Rendi társadalom – polgári társadalom 1. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. (Szerk.: Á. Varga László.) A Hajnal István Kör Konferenciája, Salgótarján, 1986. szeptember 28–30. Salgótarján 209–210.

2001 A magyarországi nagybirtokrendszer változásai (1700–1945). In: Somogy megye múltjából. (Szerk. Récsei Balázs.) Kaposvár. (Levéltári évkönyv 32.) 97–98.

2002a Magyarország gazdaságtörténete, 1700–2000. Dialóg Campus Kiadó.
Budapest–Pécs

Kaposi Zoltán

- 2002b Egy középbirtokosi família 100 éve Somogy vármegyében
(A Somssich–család felemelkedése) In: Somogy megye múltjából
Kaposvár, 2002. 59–87.p. 2003a Földbirtok és társadalom Kanizsán
(1690–1811) In: Zalai Múzeum 12. Zalaegerszeg, 191–208.p.
2003b A herceg Esterházy család magyarországi földbirtoklása
In: Limes 16 (2003) 4. 27–40.

Kempelen Béla

- t.é. Magyar nemes családok. Budapest.

Kisfaludy László

- 2004 A kisfaludi Kisfaludy család története Régi magyar családok 2. Déri Múzeum.
Debrecen.

Kiss József

- 1979 A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején
(1702–1731). Budapest.
1982 Hozzászólás Szolnok megye néprajzi atlasza törtééhez In: Századok 1982/1.
Budapest.
1986 Közigazgatás és jogszolgáltatás egy koronabirtokon az 1730–40-es években.
In: Zounuk A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár évkönyve 9.
(Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária). Szolnok.

Kissné Bognár Krisztina

- 2004 Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789. Budapest.

Koltai András

- 2002 Batthyány Ádám és könyvtára. A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai 4.
Budapest–Szeged
2012 Batthyány Ádám – Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. Győri
Egyházmegyei Levéltár. Győr

Komjáti Zoltán Igor

- 2015 Koháry István Heves megyei birtokairól. In: Koháry István emlékkönyv
(Szerk.: Kozicz János és Koltai András) Budapest–Kecskemét

Kósa László (Szerk.)

- 1998 Magyar művelődéstörténet. Budapest.

Kosáry Domokos

- 1957 Bevezető In: Agrártörténeti Szemle Budapest. 3–8.
1983 Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest 1983.
1990 Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867. Magyarok Európában. Budapest.

Kovács Béla

- 1987 Az egri egyházmegye története 1596-ig. Eger.

Köpeczi Béla

1978. II. Rákóczi Ferenc emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Budapest.

Kristó Gyula

- 2002 Szent István király. Budapest.

Kubinyi András

- 2000 Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén.
(Délalföldi Évszázadok 14.). Szeged.

Kurucz György

- 2013 A Festeticsek. Egy család változó korszakai. In: Rubicon 2013/08. Budapest.

Leskó József

- 1907 Adatok Telekesy István egri püspök korához. In: Adatok az egri egyházmegye történelméhez IV.(Szerk.: Leskó József) Eger. 269–546.

Liptai Ervin (Főszerk.)

- 1984–1985 Magyarország hadtörténete I–II. Budapest.

Lukinich Imre (Szerk.)

- 1940 A kereszténység védőbástyája. In: Magyar művelődéstörténet III. Budapest.

Majlát Jolán

- 1943 Egy alföldi civis-város kialakulása. Nagykőrös gazdaság- és társadalomtörténete a megtelepedéstől a XVIII. század elejéig.
In: Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 15.
(Szerk.: Domanovszky Sándor). Budapest.

Maksay Ferenc:

- 1984 "A sok nemes országa" In: Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok Mályusz Elemér Emlékkönyv. (Szerk.: H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc). Budapest. 277–296
1990 Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén I–II. Budapest.

Málnási Ödön

- 1933 Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora, 1672–1732. Kalocsa.

Márki Sándor

- 1892 Arad és Arad vármegye története (Szerk: Jancsó Benedek). Arad.
1893 Péró lázadása. Székfoglaló értekezés In: Értekezések a történettudomány köréből 9. Budapest.
1910 A gyöngyösi békeértekezlet 1704-ben In: Gyöngyösi Kalendárium 1911. évre. (szerk.: Stiller János). Gyöngyös.

Mérei Gyula –Spira György (Szerk.)

- 1961 Magyarország története 1790–1849 III. k. Budapest.

Mészáros Kálmán

- 2004 Heves és Külső–Szolnok vármegye zsoldos állítása 1706 tavaszán. In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXXI. Sectio Historiae. Eger.

Misóczki Lajos

- 1984 Szemelvények Gyöngyös történetéhez (1334–1984). Gyöngyös.
2004 Az 1704. évi gyöngyösi béketárgyalásokról. In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXXI. Sectio Historiae. Eger.

Molnár Antal

- 2002 Az egri püspökség 17. századi történetéhez, In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 13. Eger. 149–165.

Molnár József

- 1997 Gyöngyös településszerkezete In: Mátrai Tanulmányok (Szerk.: Horváth László). Gyöngyös.

Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső

- 1867 Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius IV. Győr. 320.;
A középkori Magyarország digitális könyvtára. Arcanum DVD.

Nagy Iván

- 1857–1868 Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal I., VIII., IX., XI. kötetek. Pest.
1911–1932 Magyar nemes családok. Budapest.

Nyáry Pál Báró

- 1938 Egy magyar főúr és kora. Budapest.

Nyulásziné dr. Straub Éva

- 1998 115 éves a Turul In: Történelmi Szemle 1998 3–4. sz. Budapest. 381–388.

Ódor Imre

- 1986 Baranya nemesi társadalma a francia háborúk korában In: Baranyai helytörténetírás 1985–1986. Pécs.
- 1989 Kurialista nemesek és településeik a késő–feudalizmuskori nemesi összeírásokban.: In: Rendi társadalom – polgári társadalom 2. Kutatás módszertan. (Szerk.: Erdmann Gyula) Gyula. 34–35.
- 1995 A megyei elit a 18. századi Baranyában. In: Rendi Társadalom – polgári társadalom. Vera (nem csak) a városban. Supplementum. (szerk.: Á. Varga László). Budapest. 253–264.
- 1997 A nemesség a XVIII. századi Európában In: Mágnások, birtokosok, címerlevelek. Rendi társadalom–polgári társadalom 9. Debrecen. 11–36.

Orosz Ernő

- 1906 Heves és a volt Külső–Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger.

Pálffy Géza

- 2009 Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. Az Esterházy, Pálffy és Illésházy család felemelkedése. In: Századok 2009/4. 853–882.

Pálmány Béla

- 1985 Nógrád vármegye nemességének átrétegződése (1542–1848). In: Századok: 1985/1. Budapest. 1–41.
- 1989 Nógrádi armalista családok küzdelmei nemesi kiváltságaik megőrzéséért. In: Rendi társadalom – Polgári társadalom 3. Társadalmi konfliktusok. (Szerk. Á. Varga László) Salgótarján. 139–148.
- é.n.* Rang és hatalom a 18. században. In: Rubicon online
- 1993 A cserhádi Szentiván nemesi községének szabályrendeletei (1734–1817) In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XVIII. Miskolc. 123–129.
- 1995 Nógrád vármegye nemességének rétegződése a 18. században. In: Vera (nem csak) a városban. Rendi társadalom – polgári társadalom. Supplementum. (Szerk.: Á. Varga László) Salgótarján. 265–283.
- 1997 A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815) In: Mágnások, birtokosok, címerlevelek. Rendi társadalom–polgári társadalom 9. Debrecen.
- 1982 Köznemesek a szécsényi Forgách uradalomban 1542–1848. Tanulmányok Szécsény múltjából, 5. 5–93.

Palugyai Imre ifj.

- 1854 Jász–kún kerületek és Külső Szolnok vármegye leírása. Pest.

Papp Attila

- 2011 A magyar Szent Korona országainak ítélkező fórumai, különös tekintettel az Osztrák–Magyar Monarchia időszakára. e-tudomány 2011/1 szám.

Papp Klára

- 2006 „Esze, kardja, s házassága után boldogul az ember” Tanulmányok a Csáky család 17–19. századi történetéből. Debrecen.

Petercsák Tivadar

- 1998 Nemesi közbirtokosság Hevesen. AGRIA XXXIV. Eger. 263–283.

Petrovay György

- 1887 A báró és nemes Orczy család eredete, leszármazása és története
In: Turul 5. 21–28. és 60–65.
- 1893 Még valami Nagy–Körüről In: Jász–Nagykun–Szolnokmegyei Lapok,
IV/35. 1893. ápr. 30.
- 1893a A Dolhay család eredete, leszármazása és története. (1366 1708.)
In: Turul 11. 71–82. és 122–132.

Pozsonyi József

- 2002 A semsei Semsey család története. Régi magyar családok 1. Déri Múzeum.
Debrecen.

R. Kiss István

- 1909–1911 Az utolsó nemesi felkelés. Századik évfordulója emlékére. 1–2. k.
Budapest.

R. Várkonyi Ágnes

- 1981 Gazdaság, műveltség, mentalitás a XVII–XVIII. század fordulójának
közneemesi rétegeiben és a hosszú távú társadalomtörténeti fejlődés kérdései.
In: Nógrád megyei múzeumok évkönyve VII. k. Salgótarján. 15–39.
- 1999 A királyi Magyarország 1541–1686, (Tudomány–Egyetem). Budapest.

Rákos István

- 1995 Az újjátelepítéstől 1848-ig In: Kiskundorozsma
(Szerk.: Kövér Lajos, Tóth Sándor László). Szeged.

Ravasz János

- 1938 A sárospataki uradalom gazdálkodása a XVIII. század első felében.
In: Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez 14.
(Szerk.: Domanovszky Sándor). Budapest.

Reizner János

- 1899–1900 Szeged története. Szeged.

Romsics Ignác (Szerk.:)

2011 Magyarország története Budapest

Schneider Miklós

1940 Vas vármegye 1726/27. évi nemességvizsgálata Szombathely. In: Arcanum ADT Család és helytörténeti irodalom. Budapest.

Sebők László, ethei

1880 Gyöngyös és vidéke története. Gyöngyös.

Sebők Richárd

2009 Hivatali pályafutások a Királyi Kúrián a XVIII. században
<http://www.szijarto.web.elte.hu/konf2009/sebokrichard.doc>

Seres István

2010 A Károlyi-huszárezred Hadkiegészítése a Tiszántúlon Szegedinác Péro felkelése idején. Chronica Bekesiensis 3. Békéscsaba.

Sill Ferenc

1998 Szily püspök kánoni vizitációja Kőszegen, 1780. III. rész In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. (Vas Megyei Levéltár 1998) 1. szám Szombathely.

Soós Imre

1955 Heves megye benépesülése a török hódoltság után. Eger.

1958 A jobbágyföld helyzete a szolnoki Tiszatájon 1711–1770 Damjanich János Múzeum. Szolnok.

1975 Heves megye községei 1867-ig. Eger.

é.n A jobbágyföld sorsa Heves megyében a XVIII. században. Egri Dobó István Múzeum. Eger.

1985 Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Eger.

Sugár István

1984 Az egri püspökök története. Budapest.

Szabó Dezső

1928 A herceg Festetics–család története. Budapest

Szabó István

1941 A jobbágy megnemesítése. Turul 55. 11–21.

1941a Nemesség és parasztság Werbőczy után. In: Úr és paraszt a magyar élet egységében (Szerk. Eckhart Sándor). Budapest. 44–80.

Szádeczky Lajos

- 1886 A Haller grófok nemzetség-könyve. II. A család története. 2. A család magyar ága. In: Turul. 2. 49–72.

Szakály Ferenc

- 1984 Gyöngyös gazdasági és társadalmi változásai a török korban. In: Tanulmányok Gyöngyösről. (Szerk. Havassy Péter, Kecskés Péter). Gyöngyös. 147–178.
- 1990 Virágkor és hanyatlás 1440–1711. Magyarok Európában 2. Budapest.

Szántó Imre

- 1963 Eger a Rákóczi szabadságharc korában In: Heves megyei Múzeumok Közleményei 1963. (I. évf.) Eger.

Szekfü Gyula

- 1928 A magyar nagybirtok történeti szerepéről In: Magyar Szemle 1928. április II. kötet 4. (8. szám) Budapest. 305–314.

Szijártó István

- 1998 A vármegye és jómódú birtokos köznemesség a 18. században.
In: AETAS 13 (1998) 2–3. szám 107–142
- 2006 Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről. Budapest.

Szilágyi Sándor

- 1898 A magyar nemzet története. Budapest

Szirácsik Éva

- 2007a A Koháry család Nógrád vármegyei birtokainak gazdálkodása (1647-1731)
Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet, Salgótarján
- 2007b A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriuma
(1716, 1718) Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból
54. Salgótarján

Szlavikovszky Beáta

- 2007 Magyarországi diákok itáliai egyetemeken I. rész 1526–1918. Budapest.

Szluha Márton

- 1999 Vas vármegye nemes családjai, Heraldika. Budapest.

Tar Attila

- 2004 Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789.
Budapest.

Tarján Tamás:

é.n. 1735. április 27. | Kirobban a Szegedinác Péro–féle felkelés. Rubicon online
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1735_aprilis_27_kirobban_a_szegedinac_pero_fele_felkeles/

Tholt Judit

1934 A sárvári uradalom majorgazdálkodása a XVIII. század első felében. In:
Tanulmányok a Magyar Mezőgazdaság Történetéhez. 10.
(Szerk.: Domanovszky S.). Budapest.

Tilcsik György (szerk.)

1990 Előadások Vas megye történetéről. Vas megyei levéltári füzetek.
Szombathely.

Timár Kálmán

1936 Dunántúli magyar kódexek sorsa. Pannónia–Könyvtár 29. Pécs.

Timár Péter

1999 A Szerdahelyiek Somogy megyei birtokai 2. A Gerence–völgy középkori
települései In: Bősze Sándor: Somogy megye múltjából.
Levéltári évkönyv 30. Kaposvár.

Tompos Lilla

2005 A díszmagyar. – A magyar díszöltözet története. Budapest

Tóth Péter

2009 Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1601–1620,
1631–1641. In: Vas megyei levéltári füzetek 2. Vas Megyei Levéltár kiadványa
(Szerk. Feiszt György). 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái
DVD ROM Arcanum. Budapest.

Tóth István György

1995 Alfabetizáció és birtokigazgatás (16–18. század) In: Rendi társadalom – polgári
társadalom Supplementum (Szerk. Á. Varga László) Hajnal István Kör.
Budapest. 247–252.

Tóth Sándor László

1995 A pusztától az újjátelepítésig In: Kiskundorozsma (Szerk.: Kövér Lajos,
Tóth Sándor László). Szeged.

Ulrich Attila–Pozsonyi József

2009 A jobaházi Döry család története Régi magyar családok 8. Debrecen.

Vahot Imre (szerk.)

1846 Magyarföld és népei eredeti képekben Föld– és népisme, statisztikai és
történeti folyóirat. Pest.

Vajay Szabolcs

- 1984 A társadalmi átalakulás lélektani lecsapódása a Királyi Könyvekben.
In: Magyarország társadalma a török kiűzésének idején. Szécsény, 1983. április
6–8. *Discussiones Neogradienses* 1. (Szerk.: Szvircek Ferenc)
Salgótarján. 40–46.

Vályi Adrás

- 2003 Magyarországnak leírása. Budán a Királyi Universitasnak betűivel 1796.
elektronikus változat. Arcanum Kiadó. Budapest.

Varga Endre

- 1974 A királyi curia 1780–1850. Budapest.

Varga J. János

- é.n. Nyugat–Magyarország a török elleni felszabadító háború első szakaszában
1683–1686. Budapest.
- 2012 Mars és a múzsák szolgálatában: Kisfaludyak - Egy köznemes család portréja
a 17-19. századból. In: *Rubikon* 11. sz.
http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/mars_es_a_muzsak_szolgالاتaban_kisfaludyak_egy_koznemes_csalad_portreja_a_17_19_szazadbol/

Varga Júlia

- 2004 Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemlein és
akadémiáin 1560–1789. Budapest.

Varga Kálmán

- 1998 Egy kastélyépítő főúr a 18. században: Grassalkovich I. Antal.
In: *Műemlékvédelmi Szemle* (Szerk.: F. Mentényi Klára) 2. szám 121–140.
- 2000 A gödöllői kastély évszázadai. Budapest.
- 2013 Három nemzedék. A Grassalkovich család In: *Rubicon* 2013/08. Budapest

Városy Gyula

- 1885 Újabb adalékok az első esztergomi érsek és a pannonhalmi alapítólevél
kérdésének megoldásához. In: *Magyar Történelmi Tár*. Budapest. 715–723.

Vas megye kézikönyve.

- 1999 Magyarország megyei kézikönyvei sorozat. 17/I. kötet. CEBA – Életünk–
Faludi Ferenc Alapítvány

Vértesy Jenő

- 1902a Adatok Amadé László életéhez 1. közlemény In: ItK 12. évf. 1. Füzet.
Budapest. 77–100
- 1902b Adatok Amadé László életéhez 2. közlemény In: ItK 12. évf. 2. Füzet.
Budapest. 216–231

Vörös Károly

- 1979 Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917. Budapest.
- 1980 Magyarország története 1790–1848. Magyarország története V. Budapest.

Wagner Károly

- 1778 Collectanea genealogico–historica illustrium Hungariae familiarum Budae
http://reader.digitale-sammlungen.de/en/fs1/object/display/bsb10358662_00007.html

Wellmann Imre

- 1933 A gödöllői Grassalkovich–uradalom gazdálkodása, különös tekintettel az
1770–1815. esztendőkre. In: Tanulmányok a Magyar Mezőgazdaság
Történetéhez. 7. (Szerk.: Domanovszky S.). Budapest.
- 1937 Mezőgazdaságtörténetünk új útjai: Domanovszky Emlékkönyv. Budapest.
- 1941 „Az udvari ember” In: Barokk és felvilágosodás, (szerk. Domanovszky Sándor:
Magyar művelődéstörténet, 4. kötet). Budapest.
- 1967 A paraszt nép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdon
vallomásainak tükrében. Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok. Budapest.
- 1981 A köznemesség gazdálkodása a XVIII. században In.: A Nógrád megyei
Múzeumok Évkönyve VII. Salgótarján. 64 – 94.

Wenczel Gusztáv

- 1887 Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest.

Werbőczy István

- 1897 Hármaskönyve. Budapest. (reprint kiadása Pécs: Szikra, 1989)

Zimányi Vera

- 1962a A herceg Batthyány család levéltára: Repertórium (Levéltári leltárak 16.).
Budapest.
- 1962b Majorsági gazdálkodás a Rohonc–szalonaki társuradalomban a XVI. század
derekán. In: Agrártörténeti Szemle 1962/IV.
- 1968 A Rohonc–szalonaki uradalom a XVI–XVII. században. Budapest.

Acta publica Comitiorum a die 8a Sept. 1714 usque diem 15am Junii 1715. celebratorum... – Series Dominorum Praelatorum, Baronum ac Magnatum in Comitii Hungáriáé anno 1714 ad Tabulam Superiorem comidentium.

A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. 2000 (Szerk.: Rácz György) Arcanum Digitéka; Arcanum Adatbázis CD-ROM.

A magyar felsőbbírászkodás múltja <http://www.lb.hu/birtort.html>

Lajstroma a Magyar Ország s hozzá káptsolt Részek Statusai és Rendeinek, kik Szent Iván havának 6dik napjára, 1790dik esztendőben szabad s királyi Buda Várossába rendelt és az után szabad királyi Posony várossába által tétetett Ország Gyűlésében vagy személyjek szerént, vagy követeik által megjelentenek. IX–XLIV.

Magyar-Országi Státusok Titulusaival Bővített új Kalendarium Kristus Urunk Születése után M.DCC.XL., melly 366 napokbúi álló Szökő esztendő...Neupart János...által . Pozsonyban *Magyarország története.* 1686–1790 (Főszerk. Ember Győző, Heckenast Gusztáv.) 1–2. rész. (Magyarország története tíz kötetben 4). Budapest.

Pest—Pilis—Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei 1737. április 30. In: 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái. Budapest 2009. Arcanum DVD ROM

Rationes collectorum pontificorum in Hungatia. Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375 In: Mon. Vat. Hun. I/1 Budapest 1887. A középkori Magyarország digitális könyvtára.

Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch In: Arcanum ADT adatbázis